

Владимир Басариа

АҔСҤХӘЕИҚӘАҤӘЕИ АЖӘҠАНҤЛАШЕИ

Ароман

АҔхәынҥшәкәҥыжырта
Акәа

ББК 84(5А6х) 6-44
Б 29

Басариа, В.К.
Б 29 **Апстхәеиқәатәеи ажәфәнтәлашеи.** Ароман.
Апхәынтшәкәтыжырта. Ақәа, 2015. – 336 д.

ББК 84(5А6х) 6-44

Ари аусумта CC0 1.0 ала иарбоуп.
Алицензия ахфылаа шәахәаңшырц азы шәтал:
<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

© Апхәынтшәкәтыжырта, 2015
© Басариа, В. К., 2015

Ароман «Аңсҗәеиқәайәеи аҗәфәнйлашеи» аҗынза аро-
манқәа хҗа тсыжъхан. Уртҗ рахьтә асовет аамтә иазкугы
ыҗоуп, акурорттә бзәара аазырҗшуагы ыҗоуп, егыртҗ
сфымтәқәа рахьтә ирацәоуп аповестқәа, аҗәабжықәа,
адраматә фымтәқәа. Уртҗ рахьтә ирацәоуп аибашьра иазкны
акьыҗхь зсырбахьоу, еиуеиҗшым ажанрқәа рыла ифү.

Хыхь зызбахә схәаз аҗшьбатәи сроман зфит шықәс-
қәак уажәаҗхьа. Актәи ахәтә аамтәс иаанарҗшуеит
Аңсны ақыртҗуа фашизм анақәлаз аены инаркны аибашь-
ра еилгаанзатәи ахтысқәа, афбатәи ахәтә иаанарҗшуеит
аибашьра анеилга аены инаркны Ахьыҗшымра анхауз
аенынзатәи аамтәқәа.

Аибашьрафәтәи ахтысқәа сара ибзианы излаздыруа – уртҗ
аамтәқәа раан Гәдоутә ақалақь аҗны еиҗкааз «Аибашьра
аарҗшразы аҗоурыхтә центр» сахьалахәыз ала ауп. Лассы-
лассы апозициахь сныкәон, хәибашьцәеи сареи аицәажәарақәа
мачымкәаны ихаман, аибашьра иазкыз астатиакәа рыла
акьыҗхь аҗны сцәырйуан.

Автор

АКТӘИ АХӘҢА

Аҝны август мза алагамтәзтәи амра кашуан. Атдла аб-
гьыц ҝнаршәоит анырхәотәи аамтә ыкан. Шьабат Лашарба
иаашии уажәи рыбжьара маиказатцәы шәкәык кны рыџ-
неихагыла абартцаҝы дтәан. Шьтыбжьык уаҳазомызт, ама-
ла, лассы-лассы ичабра аатыганы ихаҝы, ихәда аларбаны,
абартца ахырчага алаанда инхишьуан. Ихцәы еикәатцәа
еилачкәа ишәкәы инапкәа руак инарккны егыи ала иши-
ашаз хыхь инапхьаихәалон. Амра цаҳәцаҳә жәџаниа-
тцәара тьблаауа агәыцә аҝынза ианхала, абартца атцаш-
ра иаҝәытцхьан, ашәахәа уаркалеикәа аџнхыб уахь ина-
нашьтуамызт. Зегь аҝоуп абартца ишшыц ишын.

Цаҝа аматцуртә даадәылтын, адәы дныкәлеит иан
Машькәала. Уигьы ашоура даргәамтцуан, аҝхынтәи халаҝа
тцаҝак лхарцан, инышьтаҳәазома уҳәаратәы.

– Уф, гәышьа, амра наскьашәа инталандаз, пша- шә-
шәыкгы аҝаанахарын, ҳаҝсы ааиваагарын, – лычкәын
иаҳартә даацәажәеит.

– Сан, амшын гәхьаабгозар, абыржәаанытәкьеипш
шьыбжьагәазын ишыбымуаз бганы амшын бтасымтцози, –
ишәкәы дызхатәаз астал гьежь хәычы иныкәйтцеит Шьабат.

Игәалаҝара бзиан, дҝапхаҝаччон. Издыруада атцарахыы
ицара ахьааигәахоз деигәыргьозтгьы, мамзаргьы аҝап-
шьара икәмыршәакәаны иаб иахьимидоз азы агәахәара

имазтгы? Аха еихаракгы, дзыпхьоз ашәкәы романызтгы ақәыпшратә мцабзк изцәырнагазар? Дгыланы даалеи-өеит амшын ахь дыпшуа. Изқәынхоз ахәәкынтәи ахара амшын дхыпшылон, илапшхәаа цқьа иахьзынамзоз акынтә зта-тәеикәышышыны акәын уи шибоз.

Ичабрала еитәх ихафьы гьежь апхзы ныкәирбеит. Ус-гы иапшыыз изамоқәа ашоурагы нарыцхраан, дфьика-пшыааза даакарцеит. Ичәанаитцих, ижәоахырқәа цацаза, арпыс назаазаны дылбеит иан.

– Нан, амшын аталарагы суртарц угәы итоукыма Акәәка ухы анурха? Зны удара уалгеишь, нас амшын аталарахьгы сугалап.

Шьабат иқыта Зышқыт абжьаратәи ашкол даналга, ауниверситет дталарц дцеит Акәәка. Дантала, атара иала-гаанза хәа шәыкәгәартәк иманы афныка дааны дыкан.

– Сан, – ихәеит нас, – шыбжьхьа хәа акыр мазеиума?

– Уааи, нан, абыста кнысхит, – наиаталкит иан аматцур-тахь днеиуа.

Шьабат аматцурта иафгаз акрыфарта данаафнала, иан абыста асаанқәа ранцара дахьафьзынтәи деитәнаиацәа-жәеит:

– Ашәкәкәа уерутазеитеи, упсы ааушьар, атара шәа-налагалак урт рыпхьара уахьымзари.

– Апхьара мыцхәы калазом, сан.

Машьқәала абыста ачуан излафылгаз лымхабыста азы нахьлыршеит.

– Зынзаск уарпысхазазшәа збо салагеит, Шьабат, устудентхеижтеи! – агәырға лфькәыхәхә лыцкәын днаифап-шит Машьқәала.

– Сан, сымшқәа леишьтагыланы ицоит, – ихәеит иара, – изыпхьатәу рацәоуп, арахь сцаразын аамта мачуп.

– Хадунеи ыканатцы амшқәа зегьы урхаанхааит, Анцәа симыхәои, – дааматанеиит Машьқәала.

Шьабат дназа-аазаны изхяхъан азы «Гьаргьалашь, уаа-ишь, унеишь!» хэа изфитлон иабггы дизгәдуны.

Иагътабыргны, мшызха изхауеит хэа изырхэон агәы-лацәаггы, уи иешьюишьтуаз збоз.

– Уааи, нан, астал ахь, ухәы сырхиеит! – лхәеит ан лыб-жыы тымгацәакәаны.

Ус лҕазшьан ан. Ега еилахара лымазарггы, дҕаҕьатасуа, зеггы дрыхъзарц лҕазылкуа, мамзарггы, лыбжыы лхаца-ланы акы даргәамтца дубазомызт. Арахь уңшыр, лусқәа зеггы лықәманшәалаханы, зеггы рҕыцқәа рҕны еилфаца ишыҕоу убон.

– Гьаргьалашь дмаазаци? – дҕааит Шьабат, акрыфарахь дымнеизакәаны, даанаңшы-ааңшшәа.

– Уи иҕарулрахьынтәи дмаац, – наиаҕалкит.

– Нас, Гьаргьалашь хәизымпшзои? – макъана ихәы ахь днеиуамызт Шьабат.

– Мамоу, нан, уара шыбжхьа уфар еиҕуп, – нас даахә-марын: – ушәкәқәа пшыми, мшәан! – бла хаала днеиҕаңшит.

– Дынзырхазеи, мшәан, саб, ашыыжыггы даадгыланы ка-калгы имкитеи? – хьаас иҕаитҕеит.

– Уа ааигәа инхо иҕыза аҕарул бырг Шыыма Шәлымба изҕаб даарышьтын, рҕыцҕаггы рхәы сҕиит ашыыжь, цытрак сызнеиуам хэа ааицҕаит.

– Даанзырхоз хэа акгы ааимыцхазеи азҕаб лҕала?

– Ҧыцҕа асасцәа рзааит, лхәеит, ирыхьчо аихамаҕахә-қәа ирыхәаңшуеит, лхәеит. Аҕәантәи аргылащцәа аараны иҕан, убарт роуп хэа ауп сгәы ишаанаго.

– Саб ауадафра дақәшәеит, сара усггы атцарахыы сшәышьтит, имала ауастацәа даарыдхалашт. Акырггы иад-халоит, ачаи фабрика аргылара мариоума? Атцарахыы сцаанза сара иаарымыздалап аҕарулра, – ихәан, ихәы аш-ҕа днеит.

Адхын мышқәа каууа имѡасны шықәсныѡәара амѡа иқәын, аха урт рныѡәашәа мыцқауазшәа акәын ишибоз. Шьабат ітахын ирласны амшқәа цаны ауниверситет ах ицара аамта ааирц. Машьқәала лакәын амшқәа лассы имиасларц зтахыз. Лычкәын атцарахы ицара ааигәахо ианалага, данаахәыцлак, лахъеикәтцарак аалхақон, дара ақытафы иааныжыны атцарахы дахьцоз шакәыз лдыруан уи қазтқаз, аха гәырғьароуп хәа илыцхьазахьан, ус шакәызгы аалгәалашәалон. Атдыс лымпыцыпрааны имцакәаны иааины лнапсыргәытца инантәалазшәа лбон лычкәын данааизхәыцлак, ауниверситет дышталоз даазхәыцны, лгәалагы налыхкәа ицон.

* * *

Шьабат зны-зынла хьаак игәы иныцдалалон, усқан дзыл-газ ашкол ахь дхьацшуан. «Анасыц насфәаприт шысхәоз, инасхыпрааны ицеит. Ус рыхьлозар қалап сықәлацәа, аха зегы ауракәху. Икоуп иаарфәаччо абзиабара цсраченынза насыц цшзаны иззынхо. Аха сара исхыпрааит».

Шьабат аҳаблатәи алагартатә школ ақынтәи дааны ахәбатәи акласс ақны дантәа, иареи лареи сқамк ақны аидтәалара рықәшәеит, Назира захьзыз рфыза зғаб хәычык дқымфафылза, дыцшзаза.

Ишнеи-шнеиуаз, ицегьгы ианѡеидас, абжьаратәи ашкол алгарахь инеиуа ианалага, айфызара ду рыбжьалеит.

– Назира! – ихәан Шьабат, ацстазаара агәахәара ихәфы ианыцшуа, даалыдгылеит абжьаратәи ашкол алгаразы апышәарақәа ирылагаанза.

– Аа, сзырѡеит, Шьабат! – наиаталкит ларгы, айфызаратә гәытбаара лныцшуа. «Шьабат дфыза бзианы дхамоуп, иарпысрафы днеирц уамак игым», – лгәы иаатылхәәалон лассы-лассы.

– Абжьаратәи ашкол халгоит, иахьа иҳамоу атцыхә-тәантәи аңышәароуп... нас? – зцаарала дналзыпшит.

Арт гылан ашкол аштаҕы зееитцхәаны, ажәдан хыла итызпсоз, зшыапгәашьақәа унапы рыкәымшо ишәпаз аңьтла ду амтан. Рацәак цуамызт амрагы аеыөеитцыхны, иаашапшапны ажәдан инкыдлеижьтеи.

Ашәахәақәа амахә тәырпсарақәа инарыбжьыпшны рееишьтапсо Назиреи Шьабати рыбақәа реынархырпсалеит. Шьабат изамәа тәәақәа ихаҕы гьежь цыөцыөуа икартон. Икыдырффала аәада иқәхәаз ихахәи, атцыхә-тәантәи аамтақәа рзы иеушътны, иоуреи итбаареи рыла иеаныҳареик, уаҕы назак дгылоуп изуҳәарын.

Шьабат иеинаалашьа аҕны уажәраанза идлымбала-цкәаны ҕыцны илбаз амни ихахәы аәада иахьықәиҳәаз ауп. Ихаҕагы Назира ҕыцс уажәы илыдибалоз ыҕан. Данхәычыз иқымфафылза иҕаз лхахәы, уажәы иахьынзатаху ицалааит хәа иоушътны илыман, лхахәда ианазааигәаха иҕырхәыцаа иғалхәеит, лыжәахыр инықәсуан. Убас иахьыҕаз убасқак лхаҕы еитанакит, ааигәаны дыздыруазгы Назира лоумашь амзаҕеипш игылоу хәа иаатғылон. Лзамәа тытәраақәа ирҕапсоз ашәахәақәа еилыбзаауа икартон. Лзара еихытаруа, лшыапы шшәырқәа зышхәа лаҕәыз шыататәы еиқәарақәак ҕыцза ирышьан.

– Абжьаратәи ашкол халгоит, ааи, иахьа иҳамоу атцыхә-тәантәи аңышәароуп, – иажәақәа ааиталхәеит ларгы, мацк инартцауланы даахәыцны.

– «Настәи» ауп исаҳарц истаху, – дналзыпшит. – Сара избоит сызцаара бшархәыцызгы, – нацитеит.

– Шьабат, сара аказы суацәажәрц стахуп.

– Сзырөеит, Назира.

– Мап, Шьабат. Уажәы хөызцәа зегы ааихьеит. Аа, азәгы ихы ҳақәкны дахьаауа, аңышәарахь ҳнеирагы лассы иҕалоит. Нас, нас, аеазны... – лажәа ааңылтәеит.

Шьабат иааиуаз иахь днапшит, аха икьышә мацк иааир-
тәизшәагы анылба, «абри есқыынагы дшигәампхо ины-
пшуеит, арахь гәацәыхьажәак еибырхәогы смаҳацт» аал-
гәахәт.

Уи даауан дыҕкьа-ҕкьо, зда псыхәа амам акы дашьтаз-
шәа. Данырзааигәаха, цәымыгра-цәытдаччарак ааирпшит.
Убри убаскак пшра цәгьак инаҕеит, илақәа аңарцалыкь
рхызшәа ипәтпәтуа рәырзеикәкуамызт. Дахьныкәозгы
дшаҕьшаҕьон. Ихцәы еилажәжәан, рыбжа илақәа иртапсон.
Амала уажәааигәа, аңышәарақәа ианрылагоз иаб изааи-
хәаз амаҕәа – аикәеи акьаҕи еикәтданы иахьышәыз, аҕама
аҕы аипш итдарны ауанташьта иеикәа ианыпшуан.

– Акрухәарц уҕахызма, Ыыкәтан? – Назира уи днаи-
зыпшит.

Ыыкәтан хәа иархәон класск аҕны еицтәаз зегьы. Азәы
убри ааиҕыткьаны ианихьзитда, зегьы иаашьтырпаан,
«Ыыкәтан, Ыыкәтан!» – хәа иааилалеит, зыпхәыс Кыацә
лыхьызытдз, зегьы Кыацә хәа лархәон еипш. Ускан иара,
еазны еипшымкәаны дҕаңшыхеит. Ыыкәтан зихьзыртдз
ибҕа аарҕыкәшәа дахьныкәоз азы ауп.

Уажәы убратәкьа иаатыркьаны илымхәар амуаз Нази-
ра, аха илхәеит цәымгра-цәытдаччарак иааирпшыз ихаҕы
ҳарамрак ахьаннатдз лгәы иаатдаххны. Ихьзытәкьа Танас
акәын. Шаҕа ихьзы бзиоузеи, шаҕагы еилыхха иҕоузеи!
Аха атыхәтәантәи аамтақәа рзы уи ала ипхьоз артдәцәа
затдәык ракәын.

– Чына, Чына, – ихәан Танас, иҕнацәкьарак ркьакьаны
Шьабат иблақәа инархикшалошәа ааҕаитдеит. Нас Назира
лахь:

– Бара Чына бахьидгылоу азы ауп ехырчча зыҕастдз,
– ихәеит.

– Избан, Танас? – лхәеит уажәы, ихьз чыда мхәазакәаны.

– Нас? – хәә ауп иажәа дшалагаз уи.

– Нас? Нас? Нас?.. – иааиларыңсеит даргы, рыблақәа еихаччо, ргәалақазаарақәа шытыңны, ҫымт-ңсымшыт гәыг-рақәак инархыңшы.

Үыңызатәык роуп зәаанызкылаз. Азәы – Танас Ахәаш-ба иакәын, егы – Шушыка Мсыр-ңха. Танас ихахәы инацәкьарақәа рыла еиҫеилеижәжәахьан. Акы данаргәамтцуаз ус идырлон, ихаҫы лассы еицакуан, илақәа ңаҫауан, ишыаңкәа еихас-еихасуан ңыарак дгылазар. Шушыка, еснагь еиңш, рҫыхәахышәа лҫы зыла иҫәызшәа лҫеихарҫны дгылан ҫымт-ңсымшыт. Аха уахыналҫауаз, абри хәыңра шәкы деимаркма хәа лхы-лҫы иаанухуан. Дара, Шьабати Назиреи ахьейдгылаз ахь акәын дахыңшуаз. Танас ацыгәқәа анеишытоу аңгәабақәа цәқәырҫны, еизгәааны рылақәа цымцымуа ианеиҫауа аиңш, илақәа ырцымцымны Шьабат дзыңшуан. Назира дахыывагылаз иңранатоз амца иқьоуқьадха ихаҫы иқәланы дабылуан. Шьабат уртқәа зегы гәейтон, аха иара усгы акы ааниирҫуамызт, гәынхәҫыстала ччаңшык изцәырыгон, рхьаақәагы усс икырц иҫахзамызт. Избанзар, иара игәы иҫхоз зынзаск даҫазәын. Уи лҫны лажәахә ахызымхәаҫыз даргәтеиуеиҫтеи ианбыкәыз, аха зцаңха изаамыртуаз чамаданк игәы иҫаҫахны иман.

Уажәы иахьейлагылаз анапхгауы и-нас-и, дара р-нас-қәеи рышыҫахь анапхгауы иажәа инаҫиҫеит: – «Нас» зысхәо шәымбои, абжьаратәи ашкол шәалгеит, шәарҫараҫахеит, шәтыңхаҫахеит. Уи сара избоит зееиҫазкыз шәеилахәашықәа рылагы.

– Хамға хароуп! Хгәыгҫақәагы харазоуп! – иааиларыңсеит еихык-еиҫыкны.

Иаргы даргы анапейнқьара иалагеит. Нас инеиңыр-цит, уаха акгы иаламцәажәазакәаны.

Абартқәа рышьтахь ауп Шьабат ифыццәа атыпқацәа қәыпшцәа афыңа ахънеиуаз дмыццакзакәаны рышьтахь-
қа даннеиуаз. Уажәы Назира Амзыц-пқа исалхәарц илтаху
закәызеишь, лымџа ґаңыроуп, аха сара акы салхәарц
сара сымџала даауеит хәа дхәыцуан, ылыңыз, Шьушька
Мсыр-ипқа, Назира даалыцрытны лымныґатәи амџахь
лымџахытраґы дахыццакуан. Дук мыртдыкәаны, уи аам-
таґы ааит. Шьушька лџыза длыцрытны лымџахь дыцца-
кит, аха рышьтахьқа Шьабат дшаауаз шылбазґы, даґааиз-
хьампшзакәаны, ашәарыцацәа идырхаз ақәсаб еипш
дпырзаны абардра леаваршә дцеит.

Шьабат ишьаґақәа ааиргәґеит, Назира даатґыланы
дшызыпшыз аниба.

– Назира, сара сшаауаз анылба, дырхазшәа ауп дышцаз
Шьушька, дзыцәшәаз сара сакәушь? – даахәмарны даа-
лыдґылеит.

Назира даапышәырччеит:

– Мап, Шьабат, уара дуцәымшәазеит, дуцәыпхашьеит.

Шьабат уи ааңыеишьеит:

– Класск аґы ҳаицтәамзарґы, школк аґны атара
еицахтцон, иахьоума дансцәыпхашьо?

– Иахьа лымкаала дуцәыпхашьеит, ухахәы аџада иқә-
хәаны ианылба.

Шьабат даатґыланы ихахәы инапы налишьит:

– Иґалап апышәарақәа ҳанрылго азы исзаархәаз сыма-
тәақәаґы дырцәыпхашьазар! – имаґәа ґыцқәаґы днары-
ха-аарыхеит хәмаршақә.

Нас еицны рґынархеит.

– Хәхәмарит, аха, Назира, ак сабхәарц бтахын, сыбзы-
зырџеит, – рышы-рышы неикәтцо рґанынарха, даат-
ґылеит Шьабат.

– Шьабат, – лхәеит Назира, – уаазырфы. Уареи сареи айфызцәа хәа ххы хшьоит, иахьарнахыс уара уқағьариа сакәзааит.

Ари ажәа дьыцза дыннакылеит Шьабат. Ишаацьейшьаз ҫашьомызт, хәыцыртакгы дынтанагалазшәа дҕалеит.

– Бысзеилкаауам, Назира, ааи, барей сареи хәифыз-цәоуп, хшеифызцәоуггы хәанхоит, аха ақағьариара бы-лоуп хәа сьҕазамызт, – дыхәмаршәа дцәажәон, аха илхәаз змааназ аилкаара дахыццакуан.

– Сара ақағьариара сьлшазом, саманшәалазам хәа ласхәеит лара лхатаггы, аха сажәа илымхаҕынза исызнага лхәеит, убри насыззоит, Шьабат.

Уажәы абри еицш аниаха, зегь рацхьазаггы ихы иаа-ташәаз Шьарифа Аирым-цха лоуп. Ари азҕаб, уажәы зтып-хара итагылоу, далкааны димазижьтеи акраатцуан, илацш Шьарифа илзиҕәымгошәа ибо далагахьан. Уи мазан зегь рзы. Ифызцәа-ицызцәа азәы илымха аҕынза инеимгацызт. «Сбыхәацшзом, аха бызбоит, ҕыстзом, аха сбацәажәоит», – ихәон есымша гәаныла лара лааигәа дангылоз.

Ашкол ралгара шықәсык ада аннымха, ацхынтәи ацс-шьарақәа раан шәҕәыбҕыцк лзимфыр ада цсыхәа имам-шәа инарбеит ицәанырра. Ифны илоуртәгы иҕаитцеит абасгы антцаны: «Шьарифа, гәаныла быхьз анысхәо сгәы тзызаауеит, убриаҕара игәаҕны исызхәазом. Бара быхьз амра акацчара исзафызоуп, сгәатца арцхошәа збоит! Қьаад хәычык иантцаны, сбыхәоит, ацкы сзааҕи! Шьабат Лашарба!»

Абас ифийжтеи еихагы гәтынчрак имоузо далагеит Шьабат. «Атак сылымтар сызлалҕацшырызечи ацара хәна-лагалак?» – дхәыцуан ихы данаатаҕьежылак. Усҕан акы итахушәа, цьара дцаны дымҕасуашәа, лара дахьынхоз ааигәа-сигәа дниас-ааиасуан, машәыршәа ма сналхьып-шуазар хәа игәы итакны. Аха, ус акгы зыҕамлеит, дхьагәгәа афныҕа даалар акәхеит.

Җенак зны дманшәалахеит. Назира даадгылан, агәашә аҗынтәи изҗылтит. Данаалҗыла:

– Аказы сүхәоит, мап сәәүмкын, хәызсәә зеггы сара срыхъзом, уатҗәтәи сымширазы зеггы шәнасыҗхәоит, Шыарифа Айрымбеи ани Җыҗкәтани җшааны исызрахәә, – лхәеит.

Зназы деигәыргәеит, нас иааицәымыҗҗхеит Шыарифа лахь ацара ахыҗәшәәз, аха иҗаитҗоз, изхәәз лахәтыр азы дымҗар амуит. Шыабәт шиакәыз анылба Шыарифа, днеиҗылеит. Дыззааиз анлеихәәгы, дамеигәыргәызшәә ибеит, лылахь еитҗыхмызт. Иихәәз хәаны данындәыкәла, еицарсаны иҗаз заа илыҗхәыз, лчабра илахәаны изаалгаз абҗыц хәычы наиркны, ашырхәә аҗныҗа даахынхәит.

Шыабәт длеилууа дааҗалеит, игәы атра интыҗа-аатҗеит. Агәыргәарагы ус җанамҗалои. Игәы нтгәыргәауа ашҗа дынтҗкеит. Заҗа иҗаххазеи иара убратҗкәа даатҗыланы, илыркыз абҗыц хәычы иану ацәәхәәкәә днарыҗхәр абас: «Шыабәт, саргы хәыцырҗас усымоуп, аҗсшьара мшкәә рышьҗахь ашҗол аҗны хәибабап». Уа-хә анымзаргы мап ихәомызт Шыабәт, иара абри ахәоу затҗәгы изхон, лажәәкәә хааза игәы иныкәларҗ азы. Акыр днаскәаны данаахәаҗш, Шыарифараа рыҗны да-хымпҗшуа дҗахьан. Убасҗан ауп даагыланы дыҗҗакы-җҗакуа имҗәыҗҗакыз аҗаад еицарса анааирт. Ацәәхәә-кәәгы днарыҗхәеит: «Ухъз схәалон сазыгәдуны, җызак иахәсаб ала, аха уажәы ухъзҗәкәагы сәәымыҗхеит уб-җыц хәычы санаҗхә. Аҗхынтәи хәҗсшьаракәә сгәыргәҗҗә ишысхызҗоз, хәылҗазык сәызсәә рҗынтәи сгәы җыҗраауа сахәаиз, сҗенҗыр иавҗауҗахьыз убҗыц санаҗхә, сгәәлаҗазарагы бҗыысит. Җызак иахәсаб ала зны иуасхәахьан сгәы зызҗо дышсымоу. Убри ашьҗахь абас сзуҗып хәә сыҗамызт. Иургәааз Шыарифа!»

Убасқан акәтәкьоуп игәы атың итамгыло, акраамта ианymeихсыгыз. Ажәаткьа хызатәуп ззырхәатәкьо изы-
калазшәа ибеит, дытәфанны дадырсызшәа дгылан пыт-
рак. Иаaidимхәыцлазгыы икоузеи, азәы лыбзиабара да-
пыфларц дахьалагаз инаркны. Аха урткәа зеггы рышьтахь,
дтыггаза, итацәу ауалыр аипш, даакәлеит. «Ааи, Шьарифа-
ггы сара дсыкәлоуп, илтаху, дзыкәгәыгуа азәы длоухьейт.
Уи дицәхьатцраны дшыкәм ала агәра слыргеит. Сара уажәы
стацәза сгылоуп. Итацәны ицаз амш цсит рхәойт, итацәыз
сара саамта анбасхыттри?» Сышзатәу сцалап, сани саби-
ггы ус ртахызар акәхап, нак-накгыы уцара уазхәыцла хәа
сархәалоит, ипкыш-пкышза лагырзы цәыкәбаркәак игәы
интапсазшәа ибеит.

«Укьагыариа сакәзаайт» хәа аниалхәа Назира, иал-
хәарц илтахыз иара даара дшахыццакыз лбеит, аха акә-
фымткәаны, лажәа аанылкылон. Иара, уажәшьта Назира
лхазы дшимацәажәоз дырны, фәаитит:

– Ихәа, Назира, ажәа сзаазыцхаз илхәаз, – абри ани-
хәозггы, цьара дыццакуазшәа акәын дшылфәапшуаз. «Ах,
Шьарифа лакәындаз!» – игәы иаатихәаайт.

– Азгәб бзиа, атаацәа бзиа! Зака рыла уеикәшәо уды-
руандаз, Шьабат, атцаракны дхәыдам, лыхшыф царуп. Лаб
Акәа атцара дтеитцарц итахуп, лазыкатцара иафуп ишын-
таацәоу, – даатгылейт Назира.

– Исахәеи дызустоу? Бааласы, Назира! – даангылейт
Шьабат Назира иалхәашаз дахыццакуа.

– Уаала, уаала, узаангылазеи? «Б» класс акны итәаз аң-
хәызба бзиа, абыржәы уаңхьака хшааиуаз инасыдкьаны,
иццакны ицаз Шьушыка Мсыр-пха лоуп сызфәу.

– Нас, нас, илхәеи? – ифьинеихойт, ихәыцракәаггы бла-
кьа-блакьо инаишьталоит.

– Ушылтаху лхәеит, саргы ацарахы срыштыуеит саби сани, лхәеит, иахынзеитаху сизыпшуеит. Уамашәа дыс-гәапхоит, сыпсы аатшәаанза иара изын скалоит, лхәеит.

Шьабат уи апхәызба лыхьз анылхәа нахыс, мац-мац ихафә аеиҥтанакүа иалагахьан. Икалап ҫынтә-хынтә-гы ипшшәахәы ипсахзар. Бзиа узбоит хәа пхәызбак даайдцаалап хәа дыҕамызт. Насгы, уи аҥны ауп ихахәы пхәхәаны аматәа ҫыцгы анишәитцаз, сарпысуп хәа иахы гәаанагарак мааицызт уажәраанза. Иара ус, қәыпшык иахасабала акәын бзиа иибоз Шьарифагы дшыналызхәыцуаз, антдамта хәыцгы шыналитахьаз. Хәарада, абзиабаратә цәанырра ари уажәтәи иқәра аҕынгы ишцәырцуаз дацәфашьазомызт, ус иагыҕаланы иҕан иара иҕын. Аха иахьанза ихаҕы иаимгацызт абзиабара ашҕтахь апхәысаагара ҕалароуп хәа.

«Сара пхәыс даазгарц сыхәтану? Насгы уи цсраҥнынза сара сзы дҕалону?» – иҕәы иааҕихәааит иара. Иапхьаҕа имҫагы днаныпшылеит, иҕбааҕыцәза иибаз ицара аццара амҫаду затәык ауп.

Уажәы Шьушька Мсыр-пха инылцаз ажәа мап шацәикуаз ипшшәахәқәа рыпсахралагы илдырит Назира, аха ачхара зегы иреихәзоу иааироуп рымхәои ҕатцаны дзырҫуан. Иара, аҕынамазара иоуз анышә нақәипсазшәа инцәытатәахны даацәажәеит:

– Шьушька пхәызба бзиоуп, лабгы цқьа дыбдыруазаргы ҕалоит, дмалырхәууп, ипха дырқынцыцны димоуп, цшрей-сахьалеи даҫцамзаргы, шәцатәы-шьатцатәыла лҫызцәа дрылукаауеит. Сара иахьоуп матәа ҫыцла сәа-неиласхәаз. Лара илышьашәалоу азәы дылбап-длаҳап. Сара маҕьана ахәса рахь ус сымам, схы иҕоу ацара мацара ауп. Саҕалымцааит, аха дыспырхагамхааит.

Атдыхәтәнтәи иажәа «дысдырхагамхааит» аниҳәоз, иара ус шиҥахымызгы, дақәымчәаны иамхаҳәеит, ихаҕ-гы мацәысеимҕыараны гәынамзarak шнықәлаз ааинып-шит. Назира, ицәажәашьей ицшшәи рыла, ари аус акгы шалымтүаз дацәымҭашьо илбеит.

– Еилыскааит, еилыскааит, абзиала! – лхәан, даахынхә-ны лыҭныҕа дааццакит.

Шьушька Мсыр-пҕа дхәыцаахысгы днавагыла-аава-гыло акәын дшаауаз лҭызцәа рҕны. Ма пшрей-сахылеи дреицәазшәа ахыылбоз акәу, мамзаргы маҕәеи-ҭытәалеи дахьрейгыз акәу рзеилкаауамызт дара. «Шьушька, анахь бҕацаала, арахь бҕацаала» хәа иахьцозаалакгы дрыцым-зар рузомызт. Ларах, ус дахькармыжыуаз дшеигәырҕоз лныпшуан, лныкәашәа рыссаны днарышьталон. Атцараҕы акәзар, азәгы дитцахазомызт. «Шьушька аурок анеиталхәо, амцабз лҕытыддуашәа ауп ишылхәо!» – ихәалон аҕсуа бызшәа артәҭгы.

Еихау аклассқәа рахь днәианза лыпшра еитакрак ҕанамтәзеит. Еиқәараза иҕаз лылақәагы иҕашәашәаз-шәа акәын ишубоз азын, лхаҕы еиқәара арпшзазомызт. Амала, цкыа унархыпшылар, гәыкрак рытцубаауан. Убри азы акәхарын «лылақәеи лхаҕы хәхәа еиқәареи еишьа-шәалоуп, дҭеидасны цәеижыла лҕааибылтар, ахаҕы ҕам-ҕарқәа ирапылгоит» хәа лани лаби анаайдтәалалак изеи-бырхәоз.

Лаб, Қышьуард Мсырба, ақыта дәқьан дытцагылан ак-раамта. Асовет аамта еилаҳаны ахазхатә нхарақәа рыда уаҳа колнхаракгы ыҕамкәаны ианыҕкала, ақалақь ахь дца-ны ахәаахәтраҕы тыпк ааиртит. Ихашәалахәала иҕаацәа ныҕәигартә дҕалеит.

Лани лаби ргәаанagara цабыргхейт. Шьушька зхафь гәыку пхәызба еинааланы дҕалеит, итәшәашәаны иҕаз лылақәагы лхафь еикәара иатцафьрбаны итыцьыбаауан. Зегь акоуп Шьарифеи Назиреи уи ишлапыргац илапыргон. Лычхьакра, аурок анылхәоз ада рацәак лфымтра ухәа иалкааны игәартазомызт. Афымтра збаф даиузом.

Шьыбжхьа афаразы Шьабат ихәы данахатәоз аамтазы, иаб Сасрыкәагы дааит.

– Абар, уззыпшыз Гьаргьалашь дахьааз! – лхәейт Машь-қәала, Сасрыкәа данаафнала.

– Ыы, ура ухьызчыда сара сахь иуршәит акәу? – даатгылейт Сасрыкәа дааччан, Шьабат дизыпшуа.

– Изхарада, саб, уаргыи саргыи аурыла хайкарахеит, нас хыхьыз чыдақәа акы акәзар амузои? – дыччон Шьабатгыи.

– Иауазеи, нас, гыларала шәеиҕаразар, хьызшьарак шәзеипшхар ауейт, – дрызгәдуны реицәажәара лыченалал-галеит Машьқәалагыи.

– Саб, сасцәақәак ааит рхәейт, иахыхьчо аматәахәқәа рыла ҕамели хәреи ихаззыргыло роума? – иаб днелиҕапшит Шьабат.

– Ааи, атып иахәапшит, сентиабр акы нахыс иаауейт. Ари зымехак ҕбаахо комерциатә хыбрахоит, арт рфызцәа ахыбрақәа Ацсны изыргыло рапхьатәиқәа шәыруазәкуп, рхәейт.

– Иадаагалаз аматәахә ргәапхама аргылафцәа?

– Уара умахәҕа ҕәҕәақәагыи рымч алоуп урт раагарафь, – ицкәын дааизыгәдуит Сасрыкәа.

– Аха уажәшьта сара сабакоу, сентиабр азы атцара хә-лагоитеи?

– Уи акгыи аурым, ураа ааглыхра атәи узлаталаз ала, уаналгалак арака даара ухәартахоит.

Тамел хәа зызбахә ихәаз Сасрыкәа иашьейтцбы иакәын. Москва аргыларатә факультет даналга, уа иидыруаз коммерсант дук дицырхырааны, афабрика аматәахә ааргеит.

Лышәкәтра ыркәаталеиуа Шьабат иахәшьа хәычы Марфуша даафнаңалан, кәардәык иныкәтцаны лан дналхьын-пашалейт.

– Нана, саргы амла сакуейт! – лхәейт.

– Афатә шыхиоу аныбба аума акрыфара банахыццак, Марфа, ас бышхәхьзоз сзымдырызт, бхәы ытцахызөейт, – Машькәала дненины ашкол ахьынтәи иааз лызгаб хәычы лхәы аацәырганы дналыртәейт.

– Ишәхәоз закәыз, нана, папагы Шьабатгы Гьаргьалашь хәа зрыхьызхей? – лан лахь дцааит Марфуша, данауаз абартцакны илаҳаз цьашьо.

– Рфыцагы ауны, иейкараны иахьыкоу азы ауп ус зраҳхәаз, Марфа.

– Нас саргы урт санракарахалак, Гьаргьалашь сыхьзышәтцома?

Зегьы ааибарччейт. Ларгы дыччон, аха атак дазыпшың.

– Уи бацәымшәан, Марфа, уи ахацәа рыхьз чыда ауп, – дналхагыланы лхы аалшышыит ан.

Абас иеикәгәыргьо аҗаацәа шыбжьхьа анырфоз, Шьабат игәыргьарагы хәаак амазамызт. Зегь рыла деикәшәаны дыказшәа ихы ицхьазон: изхәзыгьа, игәы бзиа ихы бзиа, дарцысханы ифызцәа ркны даацәыртцуйт. Ауниверситет аталаразы аңышәарақәа итихьан, даднакылахьан. Аха уажәы хәыцыртәк изааины даргәатеиуа далагейт Марфуша дахьлыхәаңшуаз. «Марфеи сарей шака шықәса хабжьоузеи! Лара бжьшықәса лхытцуйт, сара – жәибжь шықәса. Ихабжьоу ажәашықәса рыла хҗаацәа рхыпхьазара иацлар калон хәфык ауаа рыла!» –

даахэыцит инаимѳатэшэа. Уеизгы ари азѳаара аганахь ала уаѳа акэаѳ изыргыломызт азы, избеит ѳынч зны, иаб иахь изымхэаргы, иан аеѳныхэа лиѳарѳ. Даарызхэыцит ааѳык ахшара зманы иидыруаз аѳааѳара: «Ѵѳык аишьѳэеи ѳыѳа аиҳэшъѳэеи. Иеинѳылоу ѳнаѳоуп...»

Аѳхын хэылѳазы гэазырхагаѳа раан, аѳх наскьяан-загы шэахэабжыѳак ааѳлон Шьабат гэаныла зыз-бахэ имаз аѳааѳара аѳынѳэ. Иаргы убрахь дзырѳлон хэылѳазыла данылеи-ѳеиуаз. «Убра агэылаѳагы неины ашэа рыѳырхэалоит рхэоит. Игэыргыхэу аѳааѳара! Саб Сасрыѳа ихъзуп, Нарѳ Сасрыѳа шэѳык аишьѳэа иман, саб ѳазатѳык симоуп! – иаагэнигеит Шьабат, – амала аиашьа бзиа димоуп, уи сара бзиа сибоит, ааигэа дааны даныѳаз ауп Гьаргьалашь ансыхъзитѳаз.

Зны шыбжыонк, иаб абнахь даныѳаз, Марфуша ашкол ахынѳэ дмааѳкэаны иани иареи шыбжыхьа шырѳоз иаа-ѳэыригеит:

– Нана, Марфушеи сареи жэашыѳэса хабжыоуп, иѳегыгы аишьѳэеи аиҳэшъѳэеи зхамами?

Машьѳэала ѳыѳрак ѳымѳзакэаны акрыѳара даѳын, нас дааѳэажэан: – Шьабат, уара уании ашьѳахь уаб хышыѳэса арра дыѳан. Данаагы, хышыѳэсатэи хѳарра аѳыѳ иѳэтѳатэын. Арра дѳаанза аргылаа дызлагаз аѳны аѳатѳара аѳаххейт. Амамзараѳны ахэыѳаазара уадаѳуп, Шьабат, – лхэейт.

Уаха акэѳимѳзейт Шьабат изѳаара аѳакс иахаз, аха аеѳныхэа зызлиѳаз инѳкааны изымхэазаргы, игэы ишыѳѳ-хоз лирдырит.

– Уоу, уара Шьабат, абранза уаакылсишь! – агэашэ хэыѳгы днавсны днаскьяшэа даагылан, ибжы ааиргеит Ѵыѳѳэѳан хэа хызшьарас изархэоз ѳанас, крыѳаншьѳахь Шьабат данаадэылѳуаз аамѳазы.

Шьабат агәашә хәыч ахь данааскьа, изфызтыз Җанас шиакәыз аниба, ажәа мкыкык неигәыдижылозу, игәы иҗаз шизымдыруазгы, агәашә ааиртит.

– Уааи афныка, Җанас, – ихәеит, тынч дышнеиуазтәи икәызша аампсахзакәаны.

– Уара Җына, – ихәеит Җанас, дыехырччаны иҗаахо, – уара сара сәыза бзиа уакәхеит. «Шьабати барей шәааицрыцуам акәу? Шьушыка наҗ дыштыны иахьбымфазамыз ала бицныкәон акәу?» схәан, Назира санаалҗагыла, мацкгы дшәазар калап, ари сахәызба данахәапш, – зытра иҗаны икәа иҗаз афинтәи ахәызба наиирбеит.

– Нас? Нас? – уи иажәа даахыццакит Шьабат.

– Нас умбо, уара Шьарифа лахь ухы шкыдыз салхәеит. Абзиала, Җына, амала уажәшҗарнахыс «Җына» схәазом Шьарифа ианлахауа, – Җанас афырхәа даахынхәын, настха игылаз машына ласык дылтапкеит, иарггы натрысит.

«Җыкәтан! Җыкәтан! Закәытә пшроузеи иааихәаз, адәахьгы абахтагы изеипшхарц дыказар калап», – гәа-ныла иааихәан Шьабат, такәаамта Җанас дызгаз амашына лас дашыклапшуан.

Шьабати Назирей Шьушыка лызбахә иалацәажәаны, Назира дхынхәны дшааиуаз Җанас икәа иҗаз иахәызба тҗаа данаалҗагыла, хара-хара дышрышыҗазгы хәаны, иахәызба аҗы цырцыр лыблакәа ианаархикыла, Шьабат ииҗаху Шьарифа шлакәыз иалхәазаап.

* * *

Шьарифа данхәычыз лыхәда тҗкәашааза, лхахәгы лыцымшыкәагы еикәараза, лыблакәа тыпхо дыкан, аха згәы иаанагодаз дтыпҗа бзиахоит хәа. Илызхауа данала-га, еиха лхахәгы жәпаза иазхауан. Иҗаҗаза иказ лхаҗы

тѣаауан,лыла тѣаакѣи лхаѣи еинаало иѣалеит.Цѣеижыла
иыцлон,аха лзара амацѣаз икылуршѣартѣ ишыѣаз иаан-
хон.Атыпѣхара тѣитпш ахь днеиуа даналагаз абжыаратѣи
ашкол лалгамтѣазы ауп.Стыпѣхауп хѣа лхы лбо дѣалеит,аха
дшашыцылаз аипш,ескыынагыы лѣыпѣхыакны акѣын дыш-
гылоз.Убри азы акѣхарын лѣызцѣа чкѣынгыы зѣабгыы
атыпѣхара дзazyрымкуаз.

– Шыарифа дабаѣоу? – инапшы-аапшуан акы ианала-
цѣажѣоз.

– Ара сыѣами! – хѣа дааиуан лара,ѣѣыш ажѣакгыы на-
рылалтѣон.

– Шыарифа! – рхѣон дѣа-хасабтѣык анырцѣыуадаѣхоз,
иналыдибаѣаланы.

Лара ахышѣтхѣа ихасабны инадлыркуан.Илымаз
абзиараѣѣи, лѣыбаѣи, лыпшра-лсахы еинаала гѣыки
хѣыч-хѣычы акѣын ишцѣыртѣуаз ашкол даналгоз ашыѣѣс
аангыы.Ус шакѣыз ибо далагахыан Шыабат, лара даним-
бозгыы лхаѣы гѣыкытѣѣыкуа иѣапхыа иаагыло иалагахыан,
аха имырзакѣаны ус дааиуан.Назира,Шыушыка Мсыр-пѣа
лажѣакѣа анизналга ашытахы ауп Шыабат Шыарифа игѣы
дѣымтѣѣатѣѣѣо, лсахыа иапхыа иаагыло ианалага.Аха
атыхѣтѣаны иара игѣыгѣраѣа адхѣаланы илзиѣыз абгыыц
хѣычы атѣак дууаза,дѣацѣаза дааѣанатѣеит.

Шыабат акы дшаргѣамтѣуаз рѣо иалагеит иани аби,аха
зегь зѣѣыртѣоз ашѣѣѣѣѣа раѣѣын.Ашѣѣѣѣѣа тѣаха ахырим-
тѣоз дараапѣсозар акѣхап хѣа ирыпхыазон.

Шыабат иаб Сасрыѣѣа ихахѣы аашлахыазаргыы, деил-
ѣыа-еилгѣыцѣаза дыѣан.Анхара-антѣыра бзиа ибон,ина-
пы ахыы апѣсоит хѣагыы изырхѣон,инапѣаза иѣанамтѣоз
хѣа акгыы ахыѣѣамыз азы.Иара аамтѣа иацныѣѣоз уаѣын,
напынтѣак иоурггыы ианаамтѣаз инеимыгзар иузомызт.

– Сасрыкәа, уара учкәына бзиоуп, уцкьоуп, акомҕарра уамбар ипсуеит, уалала, хөызара мап ацәумкуазар, – ихәеит данычкәыназ зны акомҕареидгыла амазаныкәгаф.

– Ибзиоуп, сфызцәа шәызлоу мап ацәыскуама, – ихәан, дакәшахатхеит.

Даналала, активра ааирцшуан зехынҕара, дрылахә-хеит, бзиагы ибон аизарақәа раан аиҕыхарақәа рыштахь аиашакны акылсра. Дантааацәараха аштахь апартия далалеит, апартия иалоу ауаа еиха аиашахь икылибагоит хәа ипхьазаны. Аха атыхәтәаны, иҕы иаирхәомызт акәымзар, игәы ацәкахан, аизарақәагы бжәаижьуа далагахьан.

Абас еипш апартия ацәымыҕра аниоуз, аус ицызуаз ифызак изымбатәбарашаз аниейхәа ауп.

– Сасрыкәа, – ихәеит уи, – уареи сареи хәикәләцәоуп, цара хәычыкгы еицахтеит, уажәы аус еицаауеит, хәгә-рейбагоит, ус ами?

– Ааи, ааи, Махаз, ус шҕакәым.

– Апартиягы хәицалалеит, ус ами?

– Иухәарц иутахи, Махаз? – дизтааит Сасрыкәа, Махаз аамта игацәошәа аниба.

– Апартия араиком акны аиҕкааратә кәша аихабы Баталгы хара апартия дхәцалалеит, дахькылсыз убоит.

– Избоит, Махаз.

– Убри аҳаракырахь дызлакылси зугәахәуа, иара иеипш атцара змоу апартиягы иалоу мацәума храион акны?

– Исыздырзом умбои, Махаз.

– Ицыба дамеигзеит азы ауп.

– Уи ишҕа? – иааҕьейшьеит Сасрыкәа.

– Изылшоз ауафы ицыба инҕейтан, уи адурахь избәхә ихәеит.

– Закәытә ажәабжь ҕыцузеи исоухәаз, Махазхеит.

- Уи акәым иуасхәарц истахыцәкьоу, аеакуп.
- Иарбану уи?
- Җамир Хәтхәа угәыла иами?
- Аиеи.
- Убри апартиа далаларц иҗахуп.
- Нас иауазеи, арекомендациакәа уара иуҗап, сара истап, аеазәгы ииҗап, далалааит.
- Урт зызбахә ухәаз зыҗацара мариакәоу роуп.
- Нас, ицәгыоу иарбану?
- Анкета ауп.
- Уи Баҗал инаиаххәар иимҗои.
- Иуоурц уажәы амакәыт аҗахуп.
- Ыы, уареи сареи уи хәурц азы аҗыбатых кәхцма?
- «Уажәы» зысхәаз, җыбатыхда иурҗазом азы ауп.
- Ассир ухәома?
- Ассир схәазом, икоуцара удыруама?
- Ыы?
- Угәыла Җамир Хәтхәа анкета аиуразы апара ааимхны сара исыт. Баҗал зыгәра иго сара соуп, уаха азәгы. Сара Баҗал ихәҗаа истап, уара ухәҗаагы устап, сара сыхәҗаагы ныскылап. Җамир апартиа далалап, нас, уажәы дырҗафуп, усқан ашкол деихабхоит, Баҗал уи аҗыт Җамир изырҗшны имоуп, атәанчарахы ицо ашкол аихабы уанза дишҗҗом.

Сасрыкәа, Махаз дцәажәонатцы ихы инапы аатдыргәашә даанханы дықан.

– Исахауазеи, шәанаҗалбеит. Уи афыза аус сара сзала-лом, уара уалазаргы, – ихәеит аҗыхәтәаны.

– Сасрыкәа, сара уи аганахь ала Баҗал аус ицзухьейт, акымзаракы хәхьуам, гәырз-шашәаз иныҗаба ицоит, азәы ибом-иахауам.

Абарт аифызцәа, Сасрыкәеи, ацәгыаус далазгаларц иа-фыз ифызеи, уаха еифызара рзеилымхуа икалеит. Убри-

нахыс апартия еизарақәа рахь дымнеиуа далагеит Сас-
рыкәа. Дышпшуаз Тамир Хатхәа апартия далалеит, ашкол
аихабысгы дфалеит.

* * *

Сасрыкәа Лашарба иныццә-аатццәны цыоуы царала
апартия ишалалоз, урт залалозгы аматцурақәа риуразы
шакәыз иахақәо даналага, апартия салтцует хәа арзахал
ицит. Ацәыргара изымгәагыуа дшыкәз ауп Қырттәыла
Ацсны ишақәлаз. Иаргы, ицхәысгы, ицкәын Шыбатгы
рзы ари ааха дуун. Шыбат дымцшзакәаны Акәака ддәықә-
ларц иакәикит, аха дызгои? Дара Ацха кәцшь акны ине-
ит, ихәеит ақыта милиция, ақыртқәа хәкәлеит хәа ґытуа
еыла ауаа дахырылаз. Аха, абар, Шыбат ашкол ицтаз, ама-
шына «Жигулигы» змаз Ахра Махәышба даакылсын,
Шыбатгы уаха итаацәагы дырмазцаазакәа днаицталан,
ицит. Акәа ақалақь иахыкәшаны икәз мөатбаашәа акы
рдыруан, аоадахьала Акәа иалаланы Ацха кәцшь акны
инеит. Сасрыкәеи Машьқәалеи хьаа цәгыны ирзыкәлаз
ари ажәабжь анарха аиует хәа икамлазеит, акы инала-
газаргы, иааибагап, ақыртқәеи ацсуааи шцанибарцәо,
еицәажәарак рыбжьалап, абцар мца еибаргарым хәа
иаатәеит. Аха ацтбара кәлеит хәа анраха ауп ашәартара
шыгәгәаз иазхәыцуа ианалага.

– Угәы иаанагозеи, мшәан, ґутзомеи, арахь ххәычы иха-
бар ыкам, – даагәжәажәеит Машьқәала илашыцо ианалага.

– Исхәарызеи, исхәо сґамшәо стәоуп, сахтәоугы
адгыл сыгәоит, аха Шыбат даауазар хәа хамгәыґеи, –
ихәеит ахәхәа дкәыпсчхауа Сасрыкәа.

– Угәы иаанагома, уаха хысрак кәмлакәаны еикәтәап
хәа? Ус Анцәа ихәандаз, – дзымтәо-дзымгыло аштаґы да-

хылеиџеиуазнтџи лыцшџа иааигџа дааины даагылеит Машькџала.

– Анцџа иоуп, зхышьаргџытџа сакџыхшоу Анцџа. Издыруада уи бзиак хџизбуазар?

Агџашџ абжыи анга, Сасрыкџагы Машькџалагы иццакны Шыбат џинеицџылеит.

– Аиџахысракџа урцџынхама? – дикџешарц далагеит Машькџала.

– Нана, икабџои, саатџкак роуп иџуа сцеижьџеи, мызкы хаибамбаџшџа, – ихџан Шыбат, инапџка аалыкџыршаны иан дааникылеит.

– Бааикџатишь бара, ажџабжџ хаихџаап, – нас Шыбат иахь, – уааи, абра асџам акны унатџеишь. Уааџсазашџа узбоит, аха иџоугыи наџахџеишь, – ихџан Сасрыкџа, иџкџын дааиханы днаирџтеит, Машькџалагы иаргыи наџ-ааџ иваџџа асџам иныкџтеит.

Цыџрак џиџуамыџт Шыбат, ихы ааларџкџашџа дџџан.

– Бзиара ыџамзаап убама, хџаџкџын илахь шеиџџу ум-бои, – лџџеит Машькџала лхатџа иахь.

– Нана, сылахь злеитџсыхрызеи, хџаџла, хџыџа Гџазаа Маџь иаб, Акџа иџаз, дыршыит, ахџераџа зоуџџазгыи маџџым, – дааџџыџсычџаит.

Сасрыкџеи Машькџалеи аџџџырымџит цыџрак.

– Бџьарда иџашџџагџышьарыз, дара еиџџныхла иџоуп хџа хаихџеит аџыџа милиџиа, аџныџа дышџоз хџџашџа даадгылан, уаџа ажџабжџ издыруамыџт, – илахь ааиџџитџеит Сасрыкџа.

– Лаба-мџыхџла хџарџагылан цыџрак, ашьџахь аурыс ар рышьџатџарџаџынџџи абџьар ргеит хџара хџџџа, хџаџџагџыи ааџа џџџаџџа роуит. Рџанахьгыи аџџџбарагыи џалеит, рџанџџџа акгыи рымахџхит. Аџанџ аџџы здыруазгыи дыџан, иаарџџны ирџџахаргылеит.

– Унан, ыбеит, аумагы шөйлшазаап, – лыцкэын ихы аалшышыит Машьқэала.

Сасыкэа ицсы аавигазшэа даакалан, рыцкэын дна-иатцааит:

– Нас, убра шөeilгама?

Шьабат мчылашэа даапышэарччеит:

– Саб, урт аламала ихьатырц имаазеит, бцъар хкыс иры-мам акгы ыказам, абцъар моу, аибашыга хайрпланкэагы дырцысит, Акэа амшын итаз апсшьащэа абомбакэа рылажны еимдырпит. Амала уатэы Акэа иаламларц еи-цаажэеит хара хтэкэеи дарей, иахькылибаго аабап, – рыгэкэа ааиргэгэеит Шьабат.

– Уатэтэи амгэарта итоу азкы иызоуп, икалараны икоу здырхуада, – даакэпысчхэит Сасыкэа.

– Ушьтал, нан Шьабат, даара ушаапсоу збоит, акы унац-ха, ашьыжыгы лассы умгылан, – наидылцеит иан.

– Ашара адэы иаакэлаанза машынала дааиуеит сшыза Ахра, атх иалагзаны Акэака хцоит, – ихэан, дшагыланы аматуртахь днеит Шьабат.

Аеынтэи ашоура мацк еикэтэахьан. Ацсабара каууа, ыымтрак ататэахын. Икеикеиуа ицкыз ажэван аетцакэа еилыччауа иатцарыпхын. Амзагы ттэаахьан, ицэывтыр-лашо хэыхаракык иаавтит. Шьабат акы днацхан, шыта-ларахэа ащбатэи аихагылахь дхалаанза ашта дныкэ-леит. Ацсабара иатцэареи, етэацъааи, амзеи еидкыла-ны инеимда-аимдо дрыхэапшуан акраамта. Атцаракэа рычырчырбжыкэа еикэтэахьан, иагыпхьарылахьан, аха атх еицакрада гэазырхагарак алпшуан.

Шьабат ихэыцракэа блакы-блакыо Акэа акалакы иналалеит. Уахь лассы-лассы дцалон акыртцэа аилашынтракэа картцо иалагеижытеи. Ибла ихгылан акырткэеи, агыркэеи,

ашэанцэеи, «чеми митца» хэа еибархэхэо ианалазтэи асахьа. Урт еизибагон инеипынкыланы есеныла. Ыбарак рееидкыланы икэгыланы ихэацэон ацсуаа рзыхэан. Ир-хэон абри адгьыл цсыуа дгылымшэа, ацсуаа Нхытц-Кавказынтэи илбаазшэа, рбызшэа рымхтэуп, ауниверситет абартаху, Карттэи ахэынтцарратэ университет афилиал абра Акэа иаарттэуп хэа. Иааигэалашэеит «абарт иах-хэақээз аныкамла, амла хэахаршыуеит» хэа ақыртэуа студентцэа амлашыра ахьымцапыргоз.

Аха Шьабат гэыгра хэычык икышэ икэкын. Уи, абриакара аамта еиланхоз ақыртцэеи ацсуааи цэгьак рыбжьалап хэа игэы иахьаанамгоз ауп. Уажэы икалаз аидысларагы нтра аиуам, иаанкылахоит хэа иоуаз агэыгра агэра игарц итахын.

Уатэы цэгьарак дазцшзамызт Шьабат, уатэтэи реицэажэара аидыслара атыхэа цнатэоит хэа дгэыгуан. Нас, ишыапкэа тынч-тынч еихго амардуан днафалеит. Дышъталеит Шьабат, аха такэаамта ацэа имцан иааиуамызт. Ацха кэпшь акны дызлацшыз изышътымхуа еидара хьантак датанатцазшэа ибон.

Ауафы деибаркны дызмоу ацэа ауп, еихаракгы данаацсоу. Шьабатгы иахьа дызлацшыз дшазхэыцуаз даныгьазк, иаацсарагы неизацлан, изгэамтазакэаны дынтахэахаа дагеит.

Сасрыкэеи Машькэалеи ракэын ишътамлацыз. Аштэа агэта атла амцан игылаз аскам хэхэафы итэаны амза иатцапшуан, жэабжь ыцк рзылбаанашьтыр хэа игэыгуазшэа. Иагыфьртэуамызт, досу рыгэкэа иртахэыцуан.

– Уара, – лхэеит Машькэала, лыпшэма иахь цытрак ашьтахь, – хэгэкэа ртынчны хтэоушэа збоит, арахь хачкэын ашара ишагу Акэака дцоит, дызлахауа иаадыруазеи?

– Уатцэазы еицэажэоит имхэеи, убри ҳақэгэыглап.

– Ҳаазтагылаз ала агэыцрақэа харахар ҳаа сшэоит, еилаҳантарак қаланы дналаҳар?

Ипшэма абас анылхэа, шэазызарак ицэа-ижыы ааим-надеит Сасрықэа. Ихафы иааганы днарызхэыцит акыр мызқэа раахысгыи Ақсны иаланхо ақыртцэеи, агырцэеи, ашэанқэеи Ақэа ақалақь афы имѡапыргоз амитингқэеи аизибагарақэеи.

– Абри азы акэзаарын арт еитанеитасуа амлашьрақэа, ақсуаа ҳзы ғтызэзэала ацэажэарақэа изырғыз, урт рақэхума еикэтэараны иқоу, – лгэы хэыцыртала иртэуа даацэажэеит Машьқэала.

* * *

Сасрықэа ахэыцрақэа деимаркуан, атдых ганы Машьқэалеи иареи анышьталагыи. Акино алентақны аипш, еишьтагыла изааиуан Ақснытэи ақыртцэеи, агырцэеи, ашэанқэеи иаақэымтцзакэаны ақсуаа рзын ғтызэзэала иқартцоз ацэажэарақэа.

– Быцэоума, бара? – ипшэма лахь ғааитит, дызмыцэо ииарта данылаха Сасрықэа.

– Сызлацэахуеи, ҳазташэо ҳзымдыруа ҳқалеит ум-бои, ҳаққэын уатцэы Ақэа сқалароуп ҳаа ҳаихэеит, Ақэа зташэаны иқоу ҳаа акраадыруоу, – ацэа лымқынқа ишықэымлац мѡашьо, лыбжыи аароуны ианааталкит Машьқэала.

– Иқартаз закэыз, мшэан, зырхэа ақырт студентцэа. Ақэа атеатр ақхьа итэаны ҳамлашьуеит ТГУ афилиал ара ианашэмырт ҳаа ианыхэхэоз?

– Ихэхэон, аха амла иакзомызт ҳаа ҳархэеит, нас «амлашьра» захьзыртцазеи, мшэан?

- Ҳы, ҳы, ҳы! – ихэан даамхаччеит Сасрыкэа.
- Узырччозеи, уара, амкэыл ҳташэо-ҳтамшэо анаҳ-зымдыруа аамтазы? – гəйбган наилтеит Машькəала.
- Сабамыччои, – ихəеит иара, – ускан ихархəаз ассиркəа бгəаламшəазои? Урт ахацапыркəа рзызны, акəткəа ишеибгоу изны ирызнаргон Акəатəи агырцəа, арыжəтəгыи урт ирыцын, рхəеит бымбои.
- Уи акны иаанхандаз, аха аеакгы рхырхəаауан, атцара-амцра здыруада акəымзар, – лхы аалыртцысит Машькəала.
- Бга ахьтам, ла ташуам, рхəоит, икоу ҳаздыргəышьом.
- Мца ахьыкам, лəа ахылцуам хəагы рхəоит.
- Аиаша бхəеит, амца ахьыкоу алəа ахылымтцыр калазом. Амца еилашуан шыкəсык аахысгыи хтəыла хəычакны, алəа палхат ахылымтци уажəы, аидыслара акны инанагеит, икəлашагыи здырхуада.
- Абри ашьтахь уаха акгы мхəакəаны, алашьцара иа-лацшуа ииан кəкəамта еикəхəыцыртаха. Аха игьазкуа ианалага рылацəакəа нтааит. Ашацкыраз ианаафьиха, Машькəала дəаткəан, Шьабат дахьыцəаз ауада дныəналт. Шьабат ииарта еикəхапс, ирееины икан, иара дцахьан.
- Унан, сара анышəахə, – даағызит Машькəала, – ҳацəа апсымта иакəыршəаны, хмырфьихазакəа дымцеи!.
- Ацəа ҳагазар, иара даухзыпшыхуаз, – ихəан, Сасрыкəа даахыкəтəалеит.

* * *

Ахра Махəышба ашəахəареи акəашареи дрызкəзан Шьабати иареи ашкол ианеицтазгыи. Ахра Шьабат иапхьа ашкол далгеит, иеифкааз ахор анапхгафьис дыкан ашкол далгаанза. Ашкол даналгагыи ркытафьи ахор еифкааны

иман.Аброуп арт ашыңа реишызара аеахьаргәгәаз,класск аҥны ишеицтәамызгы. Шьабат ашәәхәара дахьазҕазамыз азы ахор даламлазеит, ашкол даналга ауниверситет аҭалара иеазыҕаитцон, аха ашәәхәара аеазыҕацарақәа зегь раан иара уа дубон, аиеҕаараҥны дыцхырааащын.

Уажәы, аидысларақәа аныҕала, рхы еидыркылеит рыҭсадгыл ахьчаразы. Рмашына ықәхысаа ицон алашыцара иалахәхәа ари ауха амҕаду хада ианыланы.Амҕан рацәак цәажәартас ирымкит иацы иҕалаз ахтыс. Избанзар, ирыздыруамызт иахылҕаауаз.

– Шьабат, уеизгы угәы иаанагои иацы ҳазлапшыз аидысларазы? – ихәыцырҭаха иватәаз Ахра Шьабат дизцааит.

– Акрыздыруоу,Ахра, – ихәеит Шьабат ихы ышыҭыхны, – дарей ҳарей ашыа злаҳабжьалаз ала, аусқәа ҳара ишахқәо имариамхар ҕалоит, – уаха акгы ацимхәакәан иеааникылеит.

Ахрагы уаха мхәазакәаны имашына аҭсҕы кны дцон. Амҕа хадаҕны иҭынчран, уафытәыҕсагы данымызт, аҭсаагы ауаатәыҕса реиҭш рыцәа аҭсымта акәын. Раҭхьаҕа иахынапшыз ихарашәа лашарақәак шаркыз рдырратәы ирбеит.

– Арт алашарақәа ахыҕоу Баҕлан ауп. Уа агырқәа иреиланхарҭаны иҕами, иаха Ацха ҕаҭшы аҕынтәи машынала ҳанаауазгы ишәартан убраҕа ҳааныркылар ҳәа, – ихәеит иаҭхьаҕа ҳара дыҭшуа Шьабат.

– Уи аиланхарҭаҕы имацҕзам аҭсуаа ирымаҳәцәоу агырцәа, ҳааныркыларгы ҳаурышыҭып, цьоушыҭ, – гәыҕрала аҭак ҕаитцеит Ахра.

Ишеицәажәоз уа ианааи, алашарақәа ирыдырбалеит автоматқәа зыхәда ихшыз цьоукы.Имашына аныҕәашәа ааирмачит Ахра, ашышыхәа инарывсны ицарц.

– Шәаагыл! Шәызцом! – амашына рөынафарыжыт
өыңа.

Амашына анаангыла, агәың зегы уи инакәшеит.

Шәабат Ахрей амашына иңыңит.

– Арт сымдыркәа, ишәтаху рзыжәу сара срылашәмыр-
кыысыкәаны, – наң днаскәаны даагылт адтақатқа.

Уи даргы дырдырит, Демона Цәацвилава иакәын, рқы-
та Зышқыттәи аңсуа пхәыс дызмаз. Акы дхәхәап, иоу-
шәышәт хәа реихәап хәа агәыңра ироуз нытәшәкәа иңеит,
иара инахарашәа иңаз атцәң ахә зыжәра хәа данца.

– Уара узәуи, хәшыразы абцәаркәа рырхиара аума? –
Ахра иаидгылаз дақәымчны дааиәцәажәеит. Нас иөызцәа
рахә даахәаңшын:

– Амашына еимыжәда! – хәа адта қәиңеит. Адта зауз
амашына аңхәа, ашәтахә зегә еимыркәаны ртаңшра иа-
лагеит.

– Сара абцәар ныкәызгазом, ахор сымоуп, сшәәхәәуп,
уаха акгы, – анихәа Ахра, дааехырчңеит иәцәажәоз ива-
гылаз:

– Ашәа уаха иухәазом! – ихәан, итаңкәым ратцәа
икышә дантас, ашәа ниңәшит.

– Уаргы ушәәхәәума? – Шәабат иахә дынхәаңшит уи
ашәтахы.

– Сара сыстудентуп, – ибжы лақәза атак қәиңеит
Шәабат.

– Уаха ашәкәы укзом! – ибжы қәацаза инаикәихәәцәан,
иәтәкәым ратцәаны ағынаирхон еиңш, инапы днамтасны
ианикылеит аңсуаа рымахә иәаархыыгзаны.

– Астудентцәа хрылакысзом макәана, – ихәеит уи, –
иаабап урт хәагыло иахәамгыло.

Абри ашәтахә иганы өнык аңны итаркит, амашына
ныкәагас рхазы иааныркылеит.

– Иужәлоузеи уара астудент?

– Лашарба!

– Уѡыза ижәлоузеи?

– Махәышба?

– Ус акәзам ишыҕоу шәыжәләкәә! – ибжыы ихацаланы иааҕирҕеит абри ашытахь, идакәа еибархханы Шьабат иазтаауаз, – шәыжәләкәә Лашарбазеиуп, Махәышбазеиуп, абри шәзымдырзои шәара?

– Ус хажәланхәа хмахацт, – иихәаз инациргызит Ахра.

– Уара, аҕацкәым ашәахәарагы уаҕәнахит, уажәы аҕа тацкәымк утахуп, аҕәажәара уаҕәызхша, – ихәан иразтаауаз, иҕацкәым ратцәаны иҕынҕа дтасит, ашыагы аҕаа-нахейт.

Шьабат ичабра ааҕганы Ахра иҕынҕа инадикылейт.

– Уи иҕынҕа ашыа уара иаанукулейт, аха уара утәы аанызкылода? – иҕацкәым ааиратцәейт аҕтаафы.

Абри аамтазы аҕсуаа рымахә агыруа даацәыртын, зтацкәым зратцәаз днаитцахәхәейт: – Уикәатц уи, сабхәараа ирзааигәоу уаѡуп, урт рҕны зны хайкәшәахьейт, аѡы еицаажәхьейт. Уи дхапҕарым. Дышқыртүажәлоугы иды-руазар кәлоит, хiazтаап.

Ас ихәонатцы аҕтаафы иҕацкәым ааиртхьан, аҕсуаа рымахә иажәа дшаалгаз аиҕштцукьа азтаара аҕынаирхейт Шьабат иахь.

– Шәарт аҕсуаа, шәқыртүашьтрами?

Азтаара иоуз хыҕкьараны изыкалейт Шьабат. «Абас ихазтаауа аҕынза хнеима, харт аҕсуаа?! – игәахы еи-лашәа-еилашәо даахьыцит азныказы, аха нас ибжыы им-пыцкьаны ҕааитит:

– Мап, хара хаҕсыуаауп, аҕа милатк хаиуазам, ақырткәа зегь реиха иахзааигәоу, хашьцәа реиҕш иахапхьазо хәа

хшәышьтан, агырқәа, шәареи ҳареи җаслагыи еизааигәоу
хауп ххәон... – уа даатгылеит Шьабат, ичҳарақәа зеггы
хыжжуа.

– Нас, нас, уаха? – итызцаауаз илақәа ырблақьо аңсуаа
рымахә иахьгыи днаңшуан. – Ихәеишь, ари адгьыл қыртуа
дгьылми, аңсуаа ашьхантәи шәылбааны ҳадгьыл аҕны
шәнымхеи?

– Ари адгьыл адунеи анырша аахысгыи ңсыуа дгьылуп,
аңсуаа рақәын инхоз, Анцәа ари адгьыл ззишаз аңсуаа
рақәын. Ашьхантәи иааны инымхазеит арақа аңсуаа, ара-
қа иҳацынхо ақыртцәеи, агырцәеи, ашәанцәеи Қырттәи-
лантәи иааганы ҳадгьыл ағы индырхеит.

Шьабат уақа иеаанкыламтазы аңсуаа рымахә дааццә-
кын, автомат шьхәала Шьабат ицламхәа дытцасит, Шьабат
дцаны зқәала ицементркыз амҗа днанаҳалеит, ихгыи аце-
мент инықәкшеит.

Ахра деимырхха дызкыз иерымхны Шьабат иахь дне-
ирц итаххеит, аха доурмышьтит, аеа җыңаа ааин Шьабат
ишьапқәа дрынкны дырхәазо дрыманы рҗанынарха,
аеа җыңаа Ахрагыи дрыма урт инрышьталеит. Инаганы
иахьыҗнакыз иныҗнажыны ашә нархадыркит. Шьабатгыи
уажәшьта ихы атыпаҗы иааиуан. Урт ахьыҗнарцаз ашә
анадыркуаз дааины ихы аакылирхәхәеит амҗакцәа ргәың
еихабыз аңсуаа рымахә.

– Шәазхәыц, сабхәындцәа, – ихәеит инацәа ааркьакьа-
ны идырбо, – хқыртүашьтрупп шәхәар еиха ишәзеиңуп,
шәыңсы еиқәхап, мап анакәха шәусқәа дырцәгьар қалойт.

* * *

Шьабат иацы ахәылбыҗеа Ақәантәи данаауаз уатцәи
Ақәа еидыслара қалом, нақ-аақ еицәажәараны иҗоуп хәа

иааигаз ажэабжь иақәгыгуа иаатәеит Сасрыкәеи Машькәалеи, ианфыха нахыс уаха ацәара хәа рҕазымкыкәаны.

Машькәала лутра дынталаны леиҕахақәа зык нарыцалтәр лҕаххеит, аха лгәы дамышьтит, Шьабат лгәы дыцаланы лымахашьаха лыцныкәомызт. Аңхал азна зыхык аалган иналыргылеит, аха фатәык аҕатцара лгәы лзақәымкызт, ус днаңырцит.

– Бара, – ихәан, ибжьы налыкәиргеит Сасрыкәа, ихатәгы деиҕагәгәа дахылеиҕеиуазнтәи, – хара хачгома, нас, иахьа?

– Уныгәаланы хьшәашәак унацха, Шьабат данцо ифап хәа ихәы иаха иҕасыргылаз ымфазакәаны дцеит, убра иҕагылоуп, сара сеихпапала сыкоуп, уажәазы акгыы сгәы иагом, – лхәан, Машькәала ашәшьырафәы игылаз аҕәардә хәычы лыҕеныкәылкит.

Сасрыкәа днеин агәафра дныгәагыланы ҕаҕақәак днарыцханы даахынхәит. Иңшәмаңхәыс лааигәара дааины алеиҕеири далагеит.

– Иухәыцуазеи уара, ҕутзоми, ани хрепродуктор ауркыр, жәабжь ҕыцк хзаанагозаргыы уздыруамеи, – иара иахь даацәажәеит Машькәала.

Сасрыкәа уи шигәаламшәацыз мҕашьо уахь дааццакит. Арепродуктор анааирт, адиктор ибжьы тыҕуан: «Иацы аицәажәарақәа каларц, ақыртүа гвардиаа Акәа иа-ламларц еицызбаны ишыказ агәхьаа мыкзакәаны, Акәа иаларгалеит ртанкқәа, еиҕа ихырцеит рхаирпланқәа. Абцархкырацәала еибытоу ақыртүа ар Акәа еимыркьо иа-лоуп. Хара хтәкәа шәарбанзаалакгыы Акәа шәаламхан, аибашьра зылшо зегы Гәдоутә аганахьала Гәмыста азиас аарцә, апозицияхь шәеидышәкыл, егырт Гәдоутәка шәнеи».

Дук мыртцыкәа Сасрыкәараа ргәыла Ахра иаб Шьардын аштә даатәлеит.

– Сасрыкәа, иуахаит ари иахәаз. Аха уи аума, даара ишәарту аәа жәабжыкгы саҳаит, хқыта Зышқыт ағтәи амилиция дрылоуп «шәгәышәәаныз, аға итанккәа пылы-пылуа хқытақәа ирылалейт, хқытагы иалалар кәлоит» хәа. Арт хрепродукторкәа аус аныруеи ианырымуйеи ейкәроуп, иацы алахәара ыкәзаарын, «аға хәымга дхәкәлейт, хәп-садгыл ахьчаразы шәгыл!» – хәа. Цшрак атахымзар кәлап. Иаазахаз ачкәынцәа зеггы цейт аусхәартәхь аәеид-кыларазы, – аатгыларак кәмтәзакәаны дцәажәон Шьардын, – хәккәынцәа иаха ицазгы ирыхыз здыруада, – хәа нацитцейт.

Уи дцәажәонатцы лызгкәа еимлагәа иаанкыланы дахынцәаткәыз дгачамкха дгылан Машкәала.

– Нас цшышьас ихамоузеи, угәы ишцәанагои? – фәаитт Сасрыкәа иәаархатцаны.

– Цшышьа хәмоума, Сасрыкәа, игыгшәыгхо ауафы агыгшәыг аткыс деицәоуп, хгәылацәа хәа хәтыр зкәахцоз гыгшәыгцәахазаап умбои. Саб итынхаз афинтәи ахәызба ду шытысхит, уаха бцъарк усгы сыфны ифнаршәым, – иахәызба ахы дааханы Сасрыкәа инаиирбейт Шьардын.

Сасрыкәа даагъежын, ифнеихагыла дынхалан, азала иафакыз ауада хәыцакны икнахаз 28-тәи акалибр ашәакь иманы дналбааит.

– Ари ардәынашьыгоуп, еибашыгазам, аха уаха ишьтысхуазеи? – илахь еикәны дцәажәон Сасрыкәа.

– Акәа абакоу, хара хәбакоу акәымзар, жәлар рфорум «Аидгылара» акны абцъар хианы ирымоуп рымхәахьей, – даагәыгит Шьаруан.

– Ааи, уи саргы исмахәхьей, аха хара уанза хзыназом, Шьабәти Ахрей абцъар уа ирмоукәан икәм, зеггы иразартә ирацәаны ирымазтгы.

– Хқытаҕтәи аҕар бҕьар аурымаху, хәызбеи, ехаҕсыхәи, масари ирбаз шытыхны ауп ишцаз аусхәартаһь, – нацитцеит Шьардын.

Рөыҕағы ишзахәоз еиңш ашта итытцит, Машьқәала илуа-илхәо дақәымшәо дышгылаз.

– Машьқәала, ари аҕны иҕои बारेи шәааихылаңшла, сара стәкәа егырт аҕыҕағы хзынкылозма, Шьабати Ахреи шцахьаз анраха нахыс, еибартрысны ицеит аусхәартаһь, – даахьахәны ибжыи наиргеит Шьардын.

Арт цеижьтеи саатк аҕара аатхьан аиңш, Шьардын ипхәысгыи Машьқәала лҕны дааины дшыҕаз, изыбжыу цқьа ирзеилмыргазо гәыргәыр бжык ааҕуа иалагеит. Изырөит, еиҕазырөит, аха хысбжызар, ахысбжыи еиңшымызт, хаирплан бжыуп рхәаргыи уи еиңшымызт. Арахь ари абжыи еиха-еиха иааигәахон.

Машьқәалеи Тарзиени рлымхақәа кыдтаны ашта ишықәгылаз ахысга ахәтәи харшаланы рнаөстәи адәи иөықәлеит атанк, уи иашьтагылан шәагаала маҕк иааитцаз аҕа танкк.

– Арт ббома, Тарзиа? – дшәаны лзамөақәа рыгәғәаны иаанылкылеит Машьқәала, – сара сгәыграқәа хәашьит, Тарзиа.

– Унаан, абри аҕыза аҕалара акәызма хара иахзыңшыз, Машьқәалахеит, аибашьратәҕьа ҕалазаап, – Машьқәала лҕаалывалкит Тарзиагыи.

Уаха ҕыт рызрыхәлмыршәо ишәазызаны уа иаанхеит арт ахәсақәа, арөашьыга рыртәзшәа, икәанызануа, дарадарагыи цқьа изеиҕамңшуа.

Атанкқәа шааиуаз адәи аханы зееиөызшаз амөақәа рҕны ианааи, иаатгылеит.

– Ааҕ, Машьқәала, абыржәшьта акәхап хәөнқәа иан-реихсуа, – даахәытхәытит Тарзиа.

– Ҳафнқәа сыздырам, аха акы ихафқала иахагылоу атанк хы ахытыцуа акәзар қалап, барей сарей иҳақәкушәа збоит, – налаталкит Машықәала.

Убасқан ғалпалбжықәак уахынтәи ирахәит, изакә бызшәаз цқьа ирзеилымкааз.

– Қыртшәоу, гыршәоу акы иалақоуп, бара, ари абызшәа! – лхәеит Тарзия.

Уажәы Машықәала иаалғалашәеит зны Сасрықәа иусура бзиа азгәтәны Боржомқа қсшьара данықазнтәи даныхынхә илеихәаз ажәабжы.

– Сара исыздыруамызт ақыртцәеи агырцәеи еизыуазам хәа, агырцәаггы қыртцәоуп хәа ами ишаадыруа, арахь ақыртцәеи дарей еицәгәышуеит, – даацәажәеит Сасрықәа ипхәыс лахь усқан. – Ашыжь амра сықәычча ақсшьарта афны атыхәахьшәа игылаз асқам ауқәа афба рахьтә акы снықәтәаны сыпшын шыжьхьа ааиуа ианалагалак акрыфартахь сцап хәа. Сышпшуаз зуафьбжара иқаз хөык ахацәа шааиуаз сара сзықәтәаз акәымкәа егы асқамахь рхы дырхеит. итәарц шыртахыз збеит сарггы. Асқам ақны ианааи, итәаанза саархатцғылан, уаха акггы рамхәакәаны стып ақны снатәеит. Дара рыхқәа неидкыланы имазашәа иааицәажәан, азәы дғагыланы сара сахь дааины даасхагылеит.

– Цаара пхашьарам, уара уабанзатәиу, ара қсшьара иаауа зеггы қыртцәам усггы? – дсызцааит.

– Сара с-Ақснытәуп, сақсыуоуп, – иатаскит сара, дызцааз ахы ахьцозггы сзеилымкаакәаны.

– Аа, – ихәеит иара, – убастәқьа хгәы иаанагеит қарггы.

– Избан ус шәгәы изаанагаз? – иааңьашьашәа сизцааит сарггы, данаасьдтәала.

– Ҳанааи уаххатцғылеит хазустцәаз шузымдыруазггы, ус қазцо ақсуаа шшәакәу ҳаҳахьеит, аламысқәа иреиханггы

иаабейт, убри ауп уара уахь саазгазгы, – даасѣаѣшит, ихѣейт.

– Ажә еипш стәаны сызшәыхәаѣшуамызт ауаа шәанаан, схәейт, гәахәаракгы насѣықәланы. Сиацәажәон саргы Боржомтәи аминералтәзы рехәазаны.

– Акы суазтаашан, – даалкьашәа даасыхәаѣшит иара.

– Иара закәи?

– Ацсны агырцәа рацәафны ишәыланхоит, дарей шәа-рей ишәеизыказаашьои?

– Еишьцәатас ҳаибабойт, милаѣ еилых ҳамазам, – схәейт.

– Ее, сфыза... – уа иѣааникылейт.

– Изхухәаан,? – сызцаара аасырццакит.

– Хы, хы, – ихәейт еиѣах, нас инацитцейт, – убарт мышкызны иакәымк шәытаргалойт, шәгәышәѣаныз, – ихәан, дѣагыланы дцейт.

Абри ажәабжь Сасрыкәа иѣхәыс ианлеихәа, ус ѣаалтит:

– Ус ихәейт иуацәажәоз, аха Ацсны азтәаразы қыртуей, гыруей, шәануей зегы ражәа акойп.

Аа, уажәы, қыртшәоу гыршәоу рыздырзом атанкқәа ркынтәи ираҳауа, икалоит шәаны бызшәазаргы, зегь акойп иқәылаз шракәыз еилкаан. Атанкқәа агәгәа рыхга рѣаашаны ақыѣа еиларзызо иналалейт. Амала хысра қамтәазакәаны иалтны ицейт. Урт хықәкыс ирымаз дауашла ақыѣауаа рыршәара акәын.

* * *

Машьқәалеи лгәыла Тарзиен уахынла атқ цаанза еидтәалан, Машьқәала лызгаб хәыңы Марфуша дѣахәхәа дыцәан. Лара Тарзиа лахь данцалоз ықан. Иеибырхәоз аѣагылазаашьа бааѣс икалаз атәы акәын. Тарзиа лықкәын-цәа ахфыкгы еибашьуан. Ахрей Шьабәѣи еиццейт. Ахра

иашьцәа Амрагыларахьтәи афронт аҥны иҥан, лассы-лас-сы иааны ран дбаны ицалон, аха уахык иадамзаргыи аҥны иаангылазомыт. Очамчыра араиони Ткәарчали есымша ашәартара ыҥан азы, рҧызыцәа ныжьны аҥны ишьталаны изыцәомыт. Сасрыҥәеи Шьардынигыи рыҧнқәа рахь иаадгылалон, аха иаанҕасыртә еиҥш аҕагылазаашьа ыҥамыт. Аибашьрақәа ахьцозаалакгыи аҕсытбаарақәа ҥалон, дара рықәра злаҥаз ала, афронт аҥынтәи аҕсцәа ралгареи афатә рызнагареи раҥын еихарак рнапы иа-ныз, еиҥкыарак ҕартцар афронт еитцахойт хәа ипхьазаны рус рызныжьуамыт. Аҥны ианааилак, Машьқәала лаҥын зтәара шәкы Сасрыҥәа изтәоз. Дшааилактәҕыа атәахагыи имтәзакәаны Шьабатәи Ахрей ртәи хәа ишәахахьоузеи хәа дизтәауан.

– Шьабатәи Ахрей ххы инакәыхшаны индәықәахтцан, уа-ха рызбахә аахмахацт, ачарахь идәықәахтцазшәа хзырҧ-уа хтәоуп, Аҕәанза изнеизаргыи, Шьабат ишихәаз акәым-кәаны, Аҕәа иаламлазакәаны инымхазеит ақәылаоцәа, рхәеит, Аҕәа рымпытархалеит аҥны хәа ауп ирхәо, хач-кәынцәа зықәшәаз здыруада? – агәжәажәара далагон Ма-шьқәала.

Сасрыҥәа урт изыниаз, ирыхтыргаз хәа акгыи издыр-уамыт, аха еиликааз амҧан иткәаны ишыргаз, инкылан-гыи ишрымаз ауп. Аха уигыи Машьқәала лҥны имхәакәаны ичааникылеит.

Абри ашьтахь такәы аатцхьаны иахаит Баҕлан инкы-ланы ирымаз ҧыцъа аҕсуа цкәынцәеи, аҕсуаа иткәаны ирымаз ҧыцъа ақыртуа еибашьцәеи еитнырыцсахлеит хәа. Урт рыжәлақәагыи аниаха, Шьабатәи Ахрей шракәыз ауимдырхуаз.

Ҧенак Сасрыҥәа аҥны данааи, шәҕеибышәт, Ткәарчалҕа хцап, уантәи хаирпланла Гәдоутәҕа хдыруеит, ихәеит.

– Избан, цыбеит, Очамчыра араион зеггы ҳаҗацәа иахцәыргама? – дааҗацәыҗацәит Машьқәала.

– Хацкәын Гәымстатәи афронт аҗны дыҗазаап, Ткәарчал саншьа иҗа Дамыр иҗны аҗәа ааицхәит, дахыҗкоу хир-дыррацы. Дамыр сара исзааицхәит «араҗа Гәдоутеи Ткәарчали ахаирпланқәа рыбжьоуп Шьабат иахь шәцарц шәтахызар, шәааи шәдәықәыстәп» хәа. Хнеиуеит хәа аҗак сыцхәит. Хцап хазҗаб хәыцҗы дхаманы, хәцкәын дыцшааны даабәп-дхәхәп, нас арахь хәиҗаарҗы ауеит, – ихәеит.

– Хаҗны-хҗәара, насҗы абыргцәа... – даалакҗакит Машьқәала.

– Хаҗны-хҗәара згода, хәаир хнахылап, хбыргцәа уаанза иаарычхәп, урт азәҗы дрылакысырым, – анихәа Сасыҗкәа, Машьқәалаҗы диқәшахәтхеит. Сасыҗкәа иани иаби рхәы уны рыфәтә җацаны ирфәртә иҗан, рмаҗа изакәын изыгәҗәажәоз.

* * *

Ткәарчалнтәи вертолиотла Гәдоутә инеит Сасыҗкәеи, Машьқәалеи, рызҗаб хәыҗи, Шьабат имаҗәақәак рыда дара знык иааршәыртәз ада маҗәаҗыҗәаҗы шьтымхзакәаны, мышкы-җымш еиханы уа аанҗылара гәҗакыс ирымазам-кәаны. Ақалақь аҗныҗҗа инхоз Машьқәала лахәшьаҗҗа лахь ацара иаахыццәакит, аха иахьнеиз ашәқәа аркын, уаҗ дрымбәзеит. Ргәылара ианнеи рхәыс быргк даадәылҗын днарҗылеит.

– Ди, арт шәгәылацәа ахыҗкоу хәа ибдыруәзеи? – ирҗылаз длызҗәаит Машьқәала.

– Нан, Минуца уажәшьҗа иаарласны даауеит, лыҗшәма Едгар усҗы афронт ахь дыҗкоуп, иҗныҗаҗы даабжьыслоит. Шәара шәызустәәда, нан? – дрызҗәаит.

– Сара Минуца лан лахәшьа соуп, аригы, – лыпшәма
иахь даахьахәын, – сыцкәыни, сызғаб хәыңи раб иоуп. Хәч-
кәын Гәмыстатәи афронт аҕны дыкоуп, даабап хәа хәаит.

– Хәи, нан, ахтәацәа шәреиузаап, «акәиц амцабз ду
ахылтәуеит» хәа амцакьоукьад халармыжы, нан, ара ашә-
шьыраҕны шәаатәеи, кахуак шәызсыршуеит, – лхәан абырг,
аҕәардәкәа ахыглаз ашәшьырахь иаалгеит.

– Минуца дабацеи зышәхәа, ди? – длызтәаит лыпшәмеи
лареи натәо, рхәыңгы даарыдыртәаланы.

– Ашьыжь аҕьармыкь ахь дцалоит, маҕәакшәтәак ма-
риала иаахәаны илтиуеит, илырхауала лыпшәма дахьыкоу
афронт ахыгы рхәы лгоит. Уажәшьта даауазароуп, – на-
цылтеит абырг.

Ғымт-ҕсымшәт ихы мәаңигон Сасрыҕәа, аха игәы тынч-
замызт, дхәйтәыхәйтәуан, дзыкәгылаз адгьыл ихозшәа
ибон «уццакы, уццакы» хәа иахәытхәытәуа. Дцарц дыцца-
куан апозицияхь, амш ицәцаны, аены Шьабат дизымпшаар
хәа дшәон. Игәы ааиртынчуан шыбжәара макьана такә
шагыз ахьибоз. Абырг акахуа ршны иаалган, плиткак ашо-
колад ҕычәены саанла инавалыргылеит, ҕеыхакгы аалх-
ны ахәыңы иналлырkit.

– Ди, бхы абриаҕара аҕьабаа забырбозеи, акахуа ама-
цара ихамжәуаз, – даацәажәеит Сасрыҕәа, акахуа днахәо.

– Ди, бымала боума икоу ари ашта-агәара ҕбааҕны? – иа-
жәа инаццаны длызтәаит.

– Аңшәматәкьа иңстазаара далтхәеит, сыцкәыни сма-
тацәа ыңҕеи афронт ахь икоуп, нан, стацеи Минуцеи
аҕьармыкьахь еицуп, – лхәан, ларгы дааины даарыдтәа-
леит.

– Ди, хара ахтәацәа хреиуазам, мышкы-шымш хәа
ауп арахь хшааз, хәчкәын дахьыкоу ааңшааны хәәныҕа
хҕежәуеит, саргы Амрагыларахьтәи афронт аҕны сыцхы-

рааџуп. Аќэантэи арахь иааз роуп ахцэацэа, Аќэа уаџ далагылартэ иќам, ишбахыхьоу аицш, уаха иабацагэышьо Аќэа иќэцуа, ацсуаа Ацсны ада усгыы цартэ хамазам. Абжьыуаа рахьынтэи Аќэа иќазгыы уахь амџаќэа куп, арахь шэара шэахь иаанит. Урт хцэацэоуп, хэараџахума, – иахьынтэлеиз леиҳэеит Сасрыќэа.

– Аамта бзиах Анцэа икэца, нан, аамтацэгъа аан хмеицхыраар ихэцхраауада, ара инхо зегъы ахтэацэа хадкыланы ихэмоуп, хара хэкны икэуэгъы имгэакуеи, агоспэталъ ахъ ицэлоит есэныла, рыцкэын Кэтышъха афронт акны дыкэуп, ихэбар рмахаижьтэигъы цытк цуеит, – абырг дара ркны икэз ахтэацэа рыцхашэ даарыхцэажэеит.

– Ди, хара ҳаққеынғы Гәмыстәәи афронт акны ды-
коуп хәа ауп ишаадыруа, ихабарк хәеилкааруш? –
даакәыпсчхаит Машкәала, нас длызцааит, – ибыхзузеи,
ди, абас хатыр хәкәызтаз, быхыз здыыр ами?

– Уардышхан сыхъзуп, нан.

– Ди Уардышхан, ани иаауа бтаца лоума? – асумка хэышлапса дук кны ашта иааталаз дызустоу дазцааит.

– Ааи, нан, стаца лоуп, чахы дукгы лкуп, шыыбжыон хэа
какалк еицахкып, амла шэакуа шэыртэаны шэсымоуп, –
лтаца дналцыланы ачахы аалымылхит Уардышхан. Нас
зыфныка инеиз Минуца лбжыы налыкэлыргеит:

– Минуца нан, быуацәақәак ааины иқоуп сара сәы.

Минуца дааин, лан лахәшьа Машьқәала данылба длеи-
гәырғаны дгәйдкыло-дхыдкыло, Сасрықәагы ларггы
акрыфараггы иазмырпшыкәаны лыфнықа илгеит.

Какалк шаадлырызтцаҕа иеынмырхакааны апози-
циях ддэыкэлеит Сасрыҕаа.

– Гəмыстатəи аҗадатəи ацҗа инаркны амшын аҗынза
афронт ацəахəа ыҗоуп, хайбашьцəа ахыҗақəу здыруа
Ешыратəи аресторан аҗны зтыҗ ылху хар рыштаб аус-

зууцаа роуп, рагхья уа унеироуп Шьабат дугшаарц азы,
– хэа иалхэеит Машькэала лахэшьяпха.

Ус иагыйкайцеит Сасрыкәа. Аштаб хада акны днеит шыбжьон агәазы. Амра цеиуан, иаасашәраза, уаанза такәы саашеишеирц сҭахуп аҳәарызшәа. Ауаа рацәа ыҕамызт уа, аха иҕазгы цаккы-цаккуа иубон, еихаракгы аштаб хада идәылцуаз-иҭналоз.

– Уара узустада? – днаңшы-ааңшуа, дахьцара дақәым-шәәшә игылаз, уажәада иимбаңыз ауафы дизтцааит аштаб ахь иназышътүаз-иаазышътүаз афицар.

– Сара Сасыкѳа сыхъзуп, с-Лашарбоуп, Амрагыларатѳи
афронт аѳынтѳ сааит.

– Анапымца уманы уаазар, аштаб аиҗабы адырра истап, уахь унеицхьап, уажәазы уусшәыкәкәа сырба, – ихәеит афицар.

Сасрыкэа иусшэыкэқэа аацэырганы инаиркуа инацитцеит:

– Анапынца сымазам, сыққәын Гәмыстәтәи афронт аҕны дыҕоуп хәа саҳаит. Дыңшааны, нас сахьынтәааз ацара сгәы итоуп.

– Аа, уи аума? Афронт аҕынтәи ҕаибашыцәа гәыц-гәыц-ла арахь ихалоит шыбжыхьа афаразы. Ара уаадшы, иҕалоит учкәынгы урт агәыцкәа акы далазар, – ихәан афигар, инапы ианыз аус ахь дцеит.

Шыбышьхазы айбашьцәа агәыцкәа еимданы ихалон амашына ласкәа, аидарашьтыхкәа рыла, шыпыла ихалозгы ыкан. Ацкәынцәа рыла итәны ихалоз еидарашьтыхак анаангыла, илбаауаз дышрылацшуаз Шыабатгы дибейт. Зегы тынчрак иатәнәтәны иубазомызт, рәацшыларакәа цәган, иахьаатгылозгы ишыццакуаз рыдубалон.

Шьабатгы иаб даниба даайдххылеит.

– Хаццакуеит, какалк аакны хцоит. Сани Марфушеи абаҗоу? – дахьцәажәозгы дыццакуан Шьабат.

– Урт Минуцарааҥны инсыжыт, аха уоуны укалозар, унабжыс, шэааибабап, мышкы-ѡымш рыда хзынхом. Уи схэеит хэа, – инацитцеит Сасрыкэа, – арагыы еибашыроуп Амрагыларахыгы еибашыроуп. Ара шэара шэҕны саагылап, шэыматк зулап, сагыашэхылацшлап.

– Уаха умхэан, саб, – иаб днеиѡацеит Шыабат, – хара иатаххаргы апартизанта қыыларакэа ҕахцоит, цыара иѡтэуп, ѡацыара ихэазатэуп, уара ухычаха хамазам. Ушзахэо уца, сара сыбзиахэха сшыкоу сан илахэа, схалоит шэцаанза иаабжыркыаны, хаибабоит хэа сызлахэа.

Уаха дымцшзакэаны иаб днеицыркыеит Шыабат.

– Уаагыли, уара, – днаишыталеит аб, нас дизцааит: – Ахра дабакоу, дшэыцзами, ақыыла раҕалеиҗтеи ихабаркгы лыздырзом Тарзиа, дубахыазар?

– Ахроу? – ихэеит Шыабат.

– Ыы, шэеицзами, амѡан шэеицныркылан, шэагыеицтнырцсахлеит хэа ауpei ишаадыруа.

– Ааи, хаицын, аха абцъар зегы ихамазамызт, Ахра автомат иоухъан, сара иара уажыгы исымазам. Хѡызак игэы баацсхан, аѡныҕа дхашытит, убри иикыз ашэакъ сара исынижыын, икуп. Изхысхэаауа, Агэызера хар ахытэаз ицеит абцъар аагаразы, жэафѡык ыҕан. Автомат змамыз дыргазомызт, амѡан аҕа дшэартан азы. Сара урт зланаскыаргоз аидарамѡангага амашыына срыцақэлеит, аха арахысылбаарышытит автомат укзам хэа. Ахра урт дрыццеит.

– Нас, абцъар рыманы иаау? – абгыахэа дцааит Сасрыкэа.

Шыабат ақэҕымтзакэаны ихы аалаиркэит.

– Изѣумтуазеи, уара? – иааицэымыҕхеит Сасрыкэа.

– Амашыына илбааны Шырома (Ғыма) ала бнала иш-неиуаз аҕацэа инарылахэит. Аиѡахысра ҕэҕагыы ҕалеит.

Цытѡык итѡаны иргеит, цытѡык тахеит, ѡыцаѡа ирулак
рыцсы арахь иааргеит, убарт ируазѡку Ахра ахѡышѡтѡырта
дтоуп, акагы ихьуам, – иаб иеилиркааит Шьабат.

Аби аѡеи ѡымтзакѡаны такѡаамта игылан. Нас Сасры-
ѡа ихы дааѡахеит:

– Итахаз ртахашьа хѡа акрырдыруазма ихынхѡыз?

– Ирдыруеит ааи, аиѡахысраѡа рышьтахь ауп урт ѡы-
ца ирулак рыцсы рыцѡганы ианаа.

– Ирыниаз аѡаѡа раѡаѡахарын? – ибжы ааирмачит
Сасрыѡа, ихазы ихѡозу ицѡын дизѡауазу еилыргам-
ѡаны.

– Ираѡаѡызаарын, аха артгы иатѡахоз раѡазамызт,
зыцсы згаз излархѡаз ала, рпатронаѡа нымѡѡазтгы
аиѡахысраѡы аѡыжѡара роузаарын. Рпатронаѡа анын-
ѡѡа егырылымшеит.

– Ааи, ма Ахра деиѡахазааитишь, – дааихашшааит Сас-
рыѡа.

– Ахрагы еиѡахаз иѡызагы хатѡатѡас рхы мѡапыргеит,
иагырыѡѡеит, – дѡѡажѡон Шьабат.

– Уи шѡаѡалеи?

– Хѡаѡѡа иртѡаз анырга, иѡадырхаз антѡа ашьтахьгы
Ахреи иѡызеи чыѡрак рѡеалакны иаѡѡымтзакѡаны ире-
ихсузаарын, рхымѡагы баша икашѡазомызт, рычѡара
еиѡанархеит, ачѡара зегь иреихѡу иааироуп, рымхѡои.
Рпатронаѡа анынѡѡа ауп иѡѡымпылны амарѡа ѡѡыѡара
рѡѡѡаны ианаа. Ихѡазаны маѡара абрахь икылсит. Нас
ирулак, иѡѡыгыѡа-ѡѡыѡы иахзааит.

– Анасыѡ разѡуп, насыѡк рзылѡахазааитишь, – даарзы-
гѡдуит Сасрыѡа, игѡы ѡѡѡѡѡуа дшизызырѡуазгы. Нас
даахьахѡан:

– Бзаут Гѡдалаа, Шьыдгѡа лыцѡын, иѡы хѡа акгы уз-
дырам акѡу? – зѡаарашѡа Бзаут дааигѡалаиршѡеит.

– Бзаут итәы хәа сара акгы сыздырзом, цъара деиба-
шьуеит хәа сыкоуп, аха иахыкәу сеидроу, – инапы аайкьан,
игәацхо-игәамцхошәа атак ныкәцаны, шыбжьхәафара
иёыныеихеит Шьабат. нас иаб иахь даахьахәан:

– Саб, умцшыкәа ухал Гәдоутәка, уаха арахь усышь-
тамлан, сара уахь схалоит, сани, сахәшьеи, сареи хәибабап,
– хәаны дааццакит.

* * *

Сасрыкәа ицкәын дааныжьны иёанааиха, игәы ааихь-
нашыт Бзаут изын гәынамзарак имазшәа Шьабат дахь-
цәажәаз. Бзаут ашкол даналга нахысгы Зышкыт ақытәкны
хәтыр икәны дыкан. Ақытанхамәатә институт латәарадатәи
акәшакны атцара итцон, ркытәәтәи акомәареидгыла дама-
заныкәгафын, агрономын.

Асовет аамта еилахауа ианалага, ақытанхамәа хлацш-
фы данамоу, Бзаут еихагы иеыргәгәаны ақыта ахада-
ратә тыц ааникылеит. Абызхәацәа ахыкәам убахьоума,
Зышкытгы абызхәацәа аумацхыз, «агба цон, цъоук иа-
аныркыларц амазгәыт иахон» хәа уара узәу закәызеи,
ицеит урт аамтәкәа хәа алаф илызхкәазгы кәлеит. Иара
икәлаз ахтыскәа зеггы игәахы иааигон, изидкылазомызт
ацхьакәа, аха нас, дрышьцыло, дыртәыртәуа мацара, дыр-
наало далагеит.

Бзаут кәзшьас иман ауаа ирхәозгы дазызырәуа, аха
иара ихы ицнакоз акны аангылара. Цкәа еилкааны уафы
издырамызт икәлаз аилафынтра аамта иахыкылнагоз.
Бзаутгы уи дзацәымцакәаны даман, цыхьеипш напхгарак
каитцо, икәло абригь-абригь ауп хәа акы алацәажәарагы
итәхымкәаны даанхон.

Дхәыцуа днатәо, гәцаракрыла акы иеазимкуа лбон иан
Шьыдгәагы.

– Узырхэицуазеи, Бзаут? – дизтаауан Шьыдгәа, деи-хаччошәа лҕааҕатданы, арахь гәаныла лхаҕагы иҕоу, иҕа-лаша хәа акгы лхахьы иааиуамызт азы, лгәы калыжьрызу, лычелыргәҕарызу, агәхбаа мкыкәаны ус дцаларызу лыздыруамызт, лылацшхәаа иташәоз ахтыскәа зеггы аныл-цәеилала, зеггы цшшәыдахазшәа лбо дыҕан.

Бзаут уи лҕазшьақәагы иқытауаа рҕазшьақәагы еид-кыланы данрызхәицлак, ихаҕагы илацшхәаа итакыз зеггы ицәеилапатон, аха иан илцәеилалоз шцшшәыдахоз еицш акәмызт иара ишибоз, зеггы иеилыцчаауа цшшәык-цшшәык рыманы дрызхәицуан.

– Сабамхәицуеи, – ихәеит дааччашәа, иан лызтаара атакс, – ххәынтқарра ду хәа хара ацсуаагы иахацхьазоз ахыбгалара иафуп, хара хыхьҕанагало иарбан кәакьу хаздырзом.

Иан абасгы атак литеит, аха макьана ицәырымга-цәакәаны дзызхәицуаз «аилаҕеиласраҕы ауп амтцаа ахьыҕало» хәа, аилаҕеиласра Ацсны аарылцаахап хәа игәы инаҕон. Ихәицрақәа изеиҕызшоз ауаа дрыштан. Аиҕабыра рахь иара инеиртамызт, уахь днеилартә аицш аматцура имамызт. Макьана инапы ахьыназоз иқытаҕы мацара акәын. Ашкол иалымгацыз, иара инаишьтарххны иалгаз аҕар рахьтә еиҕа дзықәгәыгуаз Шьабат Лашарба иоуп. Аха атыхәтәаны Шьабат имбара итаххо далагеит. Уи зыхкьоз Шьабат ицалгараны иҕаз Шьарифа Айрым-цха Шьабат длеиҕырбоит хәа иахаз ауп.

Назира, Шьушька лажәахә Шьабат ианизналга ашьтахь, қбаад хәицкь ҕны Шьарифа илыкәшәартә ианыҕаитца, илҕыз атак ала Шьарифа лахь уаҕа хәатәы имамызшәа ибон. Убринахыс ақәыцшратә бзиабара ааныжьны атцарахьы мацара акәын ихы ахькыдыз, аха уи «анасыц разкуп, аразкы сымазар, Шьарифа дсынасыцхоит», – ааигәахәын.

Аибашыра аныкала, рфыцагы абцар шытырхит, аха цыарак икамызт, еицэыхаран. Убри азы ауп Шыбатгы Бзаут избакхэ иахарц шытахымыз иаб изиирдырызгы, Ешыра аадахы Узабаа дшыказ шиахахыазгы.

Сасыкэа ицкэын дахыинижызнтэи ифынеихахыан, аха ак шигэалашээз мфашыо уа даанфасит. Дгылан дууаза, днацшы-аацшуа. Шыбат шыбжыхыа ыфаны ифызцэеи иареи анаадэылтц, иаб дшымцаз аниба, ифызцэа ныжыны дыццакуа дааизааигэахейт.

– Акыр соухэарц утахызма, саб, узаанфасзеи?

– Амрагыларахытэи афронт ахы сеитахынхэып кастан, ара шэара шэфы саанхар анышэыму, – уа иеааникылейт Сасыкэа.

– Нас, уажэы уахыхэыма?

– Ааи, уахыгы еибашыроуп, арагы еибашыроуп, Ацсны иахэеилоу цлами, ара саангылар иамоузеи?

– Саб, арака уара ухычаха хамазам хэа уасымхэахыеи? – даагэамтцшэа дцэажэейт Шыбат.

– Сара сықэлацэа цыоукы срыцеибашып хэа ауп исхэарц истэху.

– Уара уахэацш, саб, сани сахэшыа хэыцы Марфушей ара иаанукулярцу?

– Ааи, ааи, урт ара Минуца лкны иказааит.

– Уара уахэацш, саб, – еица иааихэан, ифызцэа дрыхы-заны аидарашытыхга машына днақэлейт. Уантэи ибжыгы аафит:

– Саб, уқэра шмачымгы уазхэыц, аибашырафы аора атахуп, ахэазара атахуп, акэаратцара атахуп, угэуеаныз.

Аибашыцэа зықэтээз аидарашытыхга машына агэгэа-агыгэа ахга илапшхэаа ианытцшэа нахыс, дыззыпшуаз хэа уаха акгы изнымхазейт Сасыкэа. Дахыгылаз да-хымтысуа даанызкылаз Шыбат иеихээз ауп. «Сара аи-

башьра сылымшар хәа дшәоит, уара ақәыңш айбашьра зүкәшәазеи, хәар афронт инаҭахаңсартә аҕынза хта-зыргылаз, – ихы дааҭахан, инапқәа игәы инадикылан, ибжыы тымгацәакәаны ажәәан днацәңшит:

– Иа Анцәа ду, ухышьбаргәытца сакәыхшоуп, нхамәа иумтан ихаҭаханы ихақәлаз. Анцәа иубома, амат аңшь ишазырхәо аиңш, шыашәы дтарыблааит.

– Уара с-Лашарбоуп ухәама, Мрагыларахьтәи афронт аҕынтәи умааи? – даайдгылеит аштаб ахь анашьтыртә ахылаңшы афицар.

– Ааи, – наиаҭеикит Сасрыкәа.

– Аштаб аихабы уиҭахуп, усышьталаны уаала, акы уаргәамтцуа ушгылаз аабон иарггы сарггы хааңшны.

Сасрыкәа уи днаишьталаны иҕынеихеит, аха асеиңш адцаиурақәа дызларышьцыламыз ала, иагьяаңьеишьеит дцәк ахасаб ала дахьиацәажәаз.

– Ааи, аха, сзитаху хәа иихәазеи аштаб аихабы? – маңк иеааникылеит Сасрыкәа.

– Уааццакы, уиаҕара аамта хамазам, айбашьра аамта хтагылоуп, – еиҭах дцаҕатцарала даацәажәеит афицар.

– Сарггы сеибашьџуп, – игәы иаатцаххшәа аҭак ҕаитцан, деиҭанаишьталеит.

– Еихаггы еиҕьуп, – ихәеит аруаџ, – айбашьџи айбашьџи еиха еилибакаауеит.

– Ааи, ус акәхап, – зшьаҭақәа аазырццакыз афицар диҳьзартә иарггы дааццакит.

– Абрахь уџнал, аполковник иахь, – ихәан, ашә аартны дахьыныџнеитцаз дтәан ар рымаҭәа зшәыз хатца еилаңыхк.

– Уаатәа, айбашьџы, – иҭаңьыз ҕәардәык инацәа на-қәикит инеихаңгылаз аруаџ еилаңых. – «Айбашьџы» зысхәаз, уажәы аңсуаа зеггы хаибашьџәоуп, хаңсадгьыл хьчатәхеитт.

- Уиашоуп, афыз, сара сеибашьѳуп.
- Изласархээз ала, Амрагыларатэи афронт а́кны?
- Ааи.
- Излаха́хьѳоу ала, абжьыуаа ақыртцэа шэрыдгылоит хэа игэыгуан, шэрабашьѳеит хэа и́камызт.
- Аибашьѳы, уа́ка рхы шц́амѳацырго ха́гацэа?
- Ацс́азаара зны игэы́хьхоит, зны ихы́хьхоит.
- Агэы́хьгы ахы́хьгы хаздыртцысит, агэыр атца икыл-стэызаргы икылсны апартизан кэыларакэа рыла ашьаар-цэыра даргы ирзы́карцеит абжьыуаа. Ацсытбара́кэа ара́хьгы уахьгы и́коуп. Аха Амрагыларатэи афронт а́кны гэка́хара ы́казам, згэы цаз, и́цсгы цоит, уи аадыруеит зе-ггы.
- Убас ха́хауеит, даара хры́кэгэы́гуеит урт, – ихэеит аштаб аи́хабы. – Уара учкэ́ын ара деибашьѳеит, ихэеит сыц-хырааѳ, уахь дуго́зар акэ́хап?
- Мап, аштаб еи́хабы, ц́садгылк ау́п иха́моу, уи иахьакэ́-заалакгы ихьча́тэуп, ара́ка даангылт.
- Уара уахьнеи́уа ирды́рузааит а́цсуа ахатцара дша́цэ-хьамцуа.
- И́тацэны и́цаз амш ц́суеит, аи́хабы ухатцкы, амшкэ́а баша исзы́шьтуам. Саргы ара́ка саанхоит, сы́кэла́цэа аи-башьцэа ц́шааны сры́цлоит, та́ацэала ара́хь ха́аит а́цкэын иахь.
- Акэ́ѳиара́кэа, – дѳагылан, Сасры́кэа инапы ааникы-леит аштаб аи́хабы, – Амрагыларатэи афронти Гэмы́статэи афронти аи́мадара хабжьалараны ха́коуп рациала, урт аб́царла реи́кэыршэ́ара хгэы и́ѳоуп. Уахьынтэи еи́мада-рак уоуазар, ишы́гэцара́хкуа ала ады́рра хазры́т.
- Абзи́араз, аштаб аи́хабы, – уи иааирххаз инапы аан-кыланы дындэ́ылтцит Сасры́кэа.

Сасрыкәа аштаб аиҗабы иҗынтәи Гәдоутә даннеи амш ахәылқазрахь ахы архахьан. Амрагы ажәшан агәи инхытны ишынталахьаз мәашьо, ашыра анакә иахылтцуаз аңсата нақәнаршәшәозшәа, аңсычара иалагахьан. Амра ццакырак аиузшәа хзааркәрыла иазааигәахон. Сасрыкәа иңшәмеи изгаб хәыңи ахьаанижьыз ахь дымнеикәа пхьа-кыртак аҗны иҗаз акаҳуажәыртахь ихы ирхеит, ишәыхны имахәар ихшыыз икьаҗ наишәтцә. Дахьынапшуаз ибон каҳуажәцәақәак, дагыгәыгуан иидыруаз шыоуки уа дры-ниап хәа.

Агха имыхьзеит Сасрыкәа, аа, зны Аҗкәа дахьааиз аңшахәаҗтәи акаҳуажәыртакҗны иибаз, иқытаҗынтәиқәак ахьгылоу.

Иааңьеишьеит арт афронт ахь иҗазамкәаны ара ианиба, иқәлацәа ракәын азы.

– Хәлыбзиақәа! – ихәан, даахырхәеит данаарыдгыла.

– Бзиара убааит, убаҳзаанагеи? – абҗаахәа дцааит Сасрыкәа еиҗа изааигәоу хәа ииңхьазоз. Уи, Сасрыкәа зны Аҗкәа дааны акаҳуажәыртакҗы даннеи иибақәаз дреиуан, ускангы абыржәи ихоу ар рхылца ихан.

– Ари ахылца пыхьа иуханы усымбазацызтеи, Цьансыхә? – ихәеит ускан Сасрыкәа.

– Ари зысхоу уи ауп, – ихәеит Цьансыхә Гәдалаа, – хазтагылоу умбои, амшхәла хзыңшызар калоит, аибашь-ра хзыҗартцар алшоит ихаланхо ақыртқәеи, агырқәеи, ашәанцәеи. Еилахәу еимабзиоу уаауп шәареи хәреи хәа иаххәоз ажәа гәыбзықкәа ҳацәдырзын, амитингқәеи, аи-зарақәеи, амлашьразы атәарақәеи ирҗуп, аңсуаа шәаң-сыуазам хәа ҳахәо. Убригы ҳәазыҗахтәоит, убри азоуп ар рхылца зысхоу.

Уажэы араҕаҕы ар рхылда иханы даниба, диазцааит:

– Афронт аҕынтэи шэхалеижэтеи акыр цуоу ара еила-гылоу, иахыа шэеиҕацома?

– Уахы хцазом, – ихэеит Ыансыхэ.

– Нас шэабацои? – иааҕыишьеит Сасыҕкэа.

– Хахыаангылаз хтыҕкэа рахы хамцои.

– Мшэан, афронт аҕны шэыҕазами?

– Хара хабаушьтеи, хзыуам, хзыпом, ус ихэеит сыҕкэыи Бзаутгыи. Уи сара сҕны Аҕэа дахыааиз, ыымшҕа даанхеит, аибашырагыи иалагеит. Абжыуаа хыхы амҕаҕэа аныкха, дысынкыло дыҕахызма, Гэмыстатэи афронт ахы дысцаааит, Аҕэатэи аҕкэынцэа зегыи реиҕш. Арахы, иан лымала дыҕоуп.

– Уара уажэраанзагыи уҕшэма Шыыдгэеи уҕкэыи урултны Аҕэаҕа уцахыан, – гоу-гоу даацаажэеит Сасыҕкэа.

– Бзаут арҕыс бзианы Зышкытаа дхаман, уажэы арахы-тэи афронт ахы дшагаз лахаит Шыыдгэагыи, лымалагыи дааҕэеит.

– Иҕастари, Сасыҕкэа, – ихэеит Ыансыхэ, – сыҕшэмеи сареи ханеилытц, уа аангылашыа сымамызт, Аҕэа усуртҕа сыҕшааит, – дҕамкэыҕыза Сасыҕкэа диҕаҕшуан, игэы тынчза. – Уаниашыа ухатцашыоуп, – нациттеит ашыҕахыгыи.

Ыансыхэ идгылаҕэазгыи кэрала дара ирыкэлан, Сасыҕкэа ицаажэашыаҕэа ргэамҕхо рылаҕэа аатцырҕэыҕшэа изыҕшуан.

Араҕа иибаҕэази иахаҕэази игэамҕхазакэаны даар-зыпшкэеит, аха нас, днарыдтын, иҕшэмеи изҕаби ахыаа-нижыыз Минуцараа рахы дцеит.

* * *

Ашыыжымтанза дгыланы аштаб хадахы данылбаа, Бзаут Гэдалаа тыҕс дабеибашытеи хэа дцааит Сасыҕкэа,

сычкэын Шьабат ифыцэеи иарей ркны саагылар имуазар-
ггы, ма уи сыеидыскылап хэа ицхьазаны.

– Бзаут Гэдалаа Узабаа дахьыкоу ақыртцэа қылащэа
рнеира ишэартоуп, Акэа инахыкны икоу аҳаракырақэа
ирхытны уахь идэықелеит хэа адырра хамоуп, – ихэеит
хаибашьцэа рсиа тазгалоз аштаб афицар бырг.

– Сарггы убрахь стажэы, – иажэа аахитцэеит Сасрыкэа.

– Уара убыргуп, ахэқэа рахь амщакэа цэгьоуп, издыр-
уада аеа напынцак уахтар? – афицар блала Сасрыкэа
дтитцауан.

– Амрагыларатэи апартизанта еибашьрақэа ркны, сы-
цшэмаггы сарггы афатэи ацъацхани хаибашьцэа ирыз-
наагон.

– Нас, уи азанаат уақэшахатума?

– Ааи, ааи, сақэшахатуп ус атахызар.

– Аамтацқэак уаасзыцши, – афицар бырг аштаб аихабы
иахь дныщналеит.

Дук днымхакэаны даадэылтын:

– Узабаака ухалоит, аибашьы Лашарба, уака апози-
циа кны итэоу ар ркомандауащ Бзаут Гэдалаа иутоит абри
абгыыц хэычы, нас узанаат ала уи ихэатэакны укалоит, –
иыыз бгыыц хэычык наииркит.

– Бзаут Гэдалаа инапағы скаларцу? – дшеигыргъаз
ааиныцшит Сасрыкэа.

– Ааи, уи дычкэынзоуп, аха аицкааратэ ускэа дрымман-
шэалоуп, ицоуроу командауащуп, – дыззишьтыз дааире-
хэеит афицар бырг.

– Сара еихаггы сеигыргыоит уи иахь ацара ахьсықэ-
шэаз, хаикытантэиуп иарей сарей, дцеи бзиан хқытазы,
сгэахэара жэдыруазшэа, истахыз нашэыгзеит, – иикыз
ақыаад хэычы аарены иацхьатэи ицъыба интеитцан, им-
щахь ифынеихеит Сасрыкэа.

Артқәа зегы Сасрыкәа иабейдыруз, ичкәын Бзаут иахь гәынчыхьак шимоу анааигәалашәалакгы, ичкәынцәоуп, ашкол аҕны акы аамаркхьазаргы, митә рыбжьамлеит хәа дахәаңшуан. Бзаут, Сасрыкәа дааибацыпхьаза Шьабат иахь имаз Шьарифа лхыбаара иҕыцххараза иааизцәыртц-уан, аха «шәасла сгәы – зегь алазоит!» – хәа игәы иааҕи-хәаауан, игәы иасуаз хәа иипхьазоз ицысыз аибашьра хлымзаах инаваиргылон иахьа дызмыртынчуаз Шьарифа лыбзиабарагы. Уи даңырхагахар хәа дзыцәшәоз, Шьабати иарей иаацәырганы еицәажәахьазтгы, Шьабат иара ди-ңырхагамхартә игәы еиха иртынчуан.

Бзаут командауаҕыс дызмаз ар ргәың еихарак рна-пы ианыз аңшыхәра акәын. Ихаҕыңуаҕ Дах Иманба д-Ешыратәын азы, Узабааи уи иаҕгаз амҕахәастақәеи ағәарабжьарақәеи зегы инапсыргәыҕа аипш идыруан. Ақьаад аҕны цәағәа-цәағәалеи сахьалеи Бзаут иирба-хьан, еицны хәыц-хәыцла еимырдахьан аға аҳаракырақәа дрылбааны Узабаа ала Ешыра далаларц планла ишимаз анеилыркаа нахысгы. Ирдыруан аға аладатәи Ешыра ала-лара хықәкыс ишимаз.

Сасрыкәа лассы-лассы Бзаут иҕны дааилон, қытак иа-хьеицатәыз еиха еиднакылозшәа баны. Зны данааиуаз аамтазы Бзаут идимбалацыз рация хкык ихшыҕ азышыт-заны дшазызырҕуаз ибейт.

– Уара уеибашьҕуп, Сасрыкәа, уи акы, ҕбагы ҳаиқы-тантәиқәоуп, иуцәыззазом иҳацхраауа ашәануа чкәын дышсимоу, – арация нықәтцаны Сасрыкәа днеизыпшит Бзаут, зны иара иҕы данааи.

– Уи иоума цыхьа санықаз рацияла иуацәажәоз.

– Уажәгы дсацәажәон, – иҳәейт Бзаут, аха илахь ааи-қәылейт.

– Иакәым акыр уеихәама, улахь еиқәушәа збоитеи?

– Исеихәеит... – даакәыпсычхәит, инапкәа ишьтахь икәцаны даалеиҗеишәа.

– Усгы?

– Җаҗацәа аҳаракырақәа ирылбаауеит Узабаа ала, Ешыра ампытачалара ртахуп, – җәа сеихәеит.

– Нас, угәы итоуки? – ацанза даакәыпсычхәит Сасры-кәагы.

– Уара ахәыкәтартахь уца, аибашьцәа амла иамкааит.

Сасрыкәа идырит Бзаут игәы итоу ахәара азин шимам, арратә мазаны ишыкоу. Уаха акгы мхәакәангы дцеит.

Бзаут атыпәнтәи арация ааирхиет.

– Дах уоума? – ибжы ццакырак аныпшуан.

– Ааи.

– Ушзахәо уааи.

– Уажәыцәкәа!

Бзаут ихатыпуаҗ данааи, баша маҗәала иееилеихәа-хьан, имаҗәа ашныцкәла патроналеи алимонкакәеи рыла иеирхиахьан. Нас иавтомат кәаҗ аашьтихит.

– Иҗыцу акыр кәлама? – дааццакны дцааит Дах.

– Схатыпән уара уаанхоит, агәеанызара умаз. Амра шыыбжьон инахыхәхәаны акыр ишынаскыхьоугы, сара уаха схынхәуеит, җаҗацәа ахьааихьоу атыпкәа цшыхәтәуп.

– Ацшыхәра иазыхиоу ауаа җамоуп, сеихабы ухаткы, уара узцои?

– Адырра сызтаз ашәануа цкәын сиқәшәарц җаицәа-жәеит, уи исеихәақәаша ицеггы ирацәоуп. Уажәтәи сыпшыхәра иахнарбо ыкоуп, уи ацкәын ицылара иахнар-дыруа рацәахоит.

Бзаут данца ашьтахь Дах агәеанызара гәҗәа кәцаны дыпшын. Даашакьшақьан архәта аҗагылазаашьақәа зегы еиҗагәеиҗеит, ибеит ажәыларахь җәа акоманда акалара ишазыхиаз.

Иара убри аамтазгы иреигыз ацшыхэщэа шыца
ааицхьеит.

– Хкомандауа имала дцеит цшыхэра. Диқэшэарангы
дыкоуп Уатхара инхоз, ацсшэа ибзианы изцахыз ашэануа
Вано хэа Гэырчиани, – даатгылеит Дах.

– Иабеибадыри?

– Зыгэрагоу уауу?

Инеихык-еитцыкны итааит ршыцагы.

– Бзаут ижэлантэык длабхэиндазаап, иқыта Зышқыт
итаацэеи иашэеи дрыцны дсасхэазаарын. Еибадырит, ич-
кэынцэамыз, аишызара рыбжьарцахэазаарын. Иара Қарт
атара дтан. Уантэи асалам шэыкэкэа рыбжьазаарын. Уа-
жэааигэа Ақэантэи ихтэаны Гэдоутқа иауаз азэы ифа-
ла рациона дызлеипшаашаз ааицхаит. Қартқа сцоит, сааир
сузасуеит ихэазаап, дизасит, ақыртуа гвардиаа Ахыбаф
ақынтэи албаара ишафу иеихэеит. Ицегьгы ажэаб-
жықэа Қартынтэи иаазгеит, иуасхэоит хэа диргэыцит, иа-
хэеикэшэашаз атыцгы иеихэеит. Убрахь дцеит абартқэа
зегы сахэаны.

– Зыгэрагоу уауу? – деиатааит ацхьан итааз.

– Дыгэрагоуп хэа ауп исеихээз, аиуарагы рыбжьами, –
нас адта ритеит, – зеицш камло егыкам, иара изымдырзо
шэишьтаныкэа, хағацэа дреиуоуп Бзаут зыгэра игаз.

– Уареи сареи хаикэшэара стыхын ариабжьаракгы,
аха уара Қарт уахьнеиз унхеит, икалап унызкылашаз
аусқэа ыказтгы. Ахыбаф ихаланы иқэтэоу ақыртуа гвар-
диаа ркны уааижьтэи рхырхартақэа рзы ирхэои, Вано? –
Бзаут цшрак камтакэаны гэрагафыс имаз ашэануа цкэын
дизтааит.

– Ақыртуа гвардиаа Ахыбаф иказам уажэы, – ихэеит
Вано, – уахынтэи албаара иафуп ақэылара реазырхио,
Уазабаа аганахь ала иаауеит.

– Уаха акрацуцдома? – Вано днѣѣацшит Бзаут.

– Иѣыцны издыруа уиоуп, Узабаа аныргалак аѣа архә-
так еиѣах Гәмыста ирны Аладатәи Ешыра ала ижәыларц
аплан ꙗцдоуп, – тынч-тынч дцәажәон, илақәа ракәын ицәт-
цәтуаз, гәтынчымрак шимоу мѣашыо Вано.

Бзауті Ванои ахъеицылаз бна ыѣтрашәа иꙗан. Уи агә-
тахъа уаѣы иѣырхасыртәмкәаны дәхәыꙗш хәычык убон.
Бзауті Ванои уахъынтәи иаацәыртцын, Ахыбаѣꙗ игаз ам-
ѣахәаста ианылеит. Амра акыр илбаахъан азын, ана-ара
абнарақәа ирылашуамызт, насгы ахәылцәзрахъ ахы анха,
ѣагалантәи ꙗшашәшәыкгы аѣаанахахъан иааѣыхътаны.

– Ахыбаѣ аꙗынтәи макъана илымбаацзар ꙗалап, –
иҳәеит Бзаут, – илбаахъеит хәа ауꙗ рацияла хәнеицәажәоз
ишеилыскааз.

– Аа, абыржәыцәꙗы албаара иаѣуп! – днақәыгәгәаны
ибжыы аагеит Вано.

Бзаут аахъаꙗшыагы иамразакәаны хѣык еиқәных
иаарыкәшан, руазәк ибжыы ꙗацаза ꙗааитит:

– Аꙗсуа, уѣах унапы!

Бзаут анаꙗѣахаагы имѣазакәаны Вано дыꙗаны иаа-
рыкәшаз ахѣык днарыдꙗлеит, икыатеиах ꙗꙗәо аччарагы
далагеит.

– Аꙗсуа бжъас, умꙗысын, мамзар уааихахъуеит? – еи-
цырхәеит ахѣык.

Вано дхагахазшәа ибжыы рдуны дыччон, дыччон, инаꙗ-
қәа ырфасонны Бзаут ирбо.

Бзаут уажәшъта Вано дшиꙗалатыз агәра игеит, иꙗсы шꙗоу
дыкны дыргарц азы аусқәа уи ишеиқәиршәаз дназхәыцит.

Бзаут иꙗсы шꙗоу дыткәаны игара иашътеижътеи акыр
ꙗуан ақыртуа гвардиаа. Избанзар, уи еибашъѣык иахәсаб
ала избахә ирахауаз иаршәон, иарзызон. «Аꙗсуа бжъас»

хәа ахызышъара имазгы рдыруан. Ақыртүа архәтақәа ргәы ртынчны рыңсы рызшыазомызт аңсшьара аамта ан-роуазгы. Ишәон Бзаут Гәдалаа ңшыхәра дыҕазар хәа. Изныкымкәа реибашьцәа агвардиаа рыңсы шыршьо аб-жьястдас дрылаңаланы иңҕьаны, акгы имыхьзакәаны дрыцәцахъан. Ахьшь акәчар ианрыласлак ишәаҕьаны еи-бархьусууа харабҕара ишеихо аиңш, иахьцо рзымдыруа еимирпхъан зыңсы ҕаны иаанхоз. Бзаут иңсы штоу дыкны дназго агвардиауа ахамта ду изыпцәан. Ашәануа ңкәын Ванои егырт ифызцәа ахьыки ргәалаҕазаара бзиахеит Бзаут ааигәа данроу, икәшартә еиңш аҕагылазаашъа аныр-зыҕала.

Вано инапкәа рхахо дшыччац дыччон.

– Уабҕьар ухых! – днаикәҕааит руазәы, уажәшьта дара ирткәаз хәа дыңхьазаны.

Бзаут, Вано ихага-ччара ихы ихнахзаны деиланаршәан, игәаҕ шын, ихытцит, аҕацәа рнапаҕны аҕалара атңкыс аңсра еиҕуп хәа ихы интаҕьежыт алушәак. Иабҕьар ихихрашәа иавтомат кьаҕ ихыхны иршәит зымҕақы, нас ифнапык ирымпыцеикыз афлимонкак агәара-гәарахәа иткәацит, акы – иара инапаҕы, егыи Вано дыңаны дкаңо, ҕтызәзәала дахьыччоз ицапжәеит. Еимгеимцарак афнытҕала хәфык ауаа ихәхәа-хәхәаза иңсны ишьтан.

Бзаут ишьта ихыланы инеиуаз аңсуа ңшыхәыцәа афыңьа харантәи ираҳаит маңысеимҕьарак иалагзахаз ахысбжыы хлымзаах. Ишзахәоз идәықәлеит, аха уахь инеиаанза ааигәа-сигәа атыпкәа ааимдырҕьеит, шәартак ыҕоу-иҕаму гәартарц.

Зехьынҕьара ҕынчран, абна еикәышышьы иҕан. Ца-рақәак еицышәахәо акәымкәаны, иналак-аалакны бжыы црыхәтәақәак нхыртца-аахыртцон. Амра анылаҕә, ишәу

ашьынка аңшра аанахэан, иаунашьтуаз ашэахэақэа иң-
сыда-ңсыдаза арт абна ыытқэа иахьрыланаңсоз, аканзара
иаёу ашэтыңқэа реиңш, рыңшшэахэақэа рцэызуан.

* * *

Аилашэшэымтэзы Уазабаатэи аңсуа архэтаёы иаар-
газ Бзаут иңсыбаф иакэшаны игылан аруаа. Дах аухатэи
аңарулцэа алхны адца рицеит.

– Хкомандауаф иуа-иңынха, мамзаргыы изааигёоу
азэыр иахь еимадарак иманы хэа здыруада? – даары-
лаңшит Дах нас.

– Сара дыздыруеит лассы-лассы иара икны иааилоз,
иацэажэалоз, – ихэеит Бзаут цхыраафцэақэас имаз рахьтэ
азэы.

– Ижэлои, ихьзуи? – абгъаахэа дцааит Дах.

– Ижэла сыздырам, ихьз Сасрыкэа ауп.

– Уафы дабеиңшаари?

– Уи мариоуп, фатэыла хайкэзыршэо дыруазэкуп, ра-
циалагыы хиацэажэар халшоит, – ихэеит аңкэын.

– Иареи сареи хайцэажэартэ хаимада.

Аңкэын идца анынаигза, Дах даацэажэеит:

– Сасрыкэа зыхьзу уоума?

– Ааи, аха изхэода?

– Бзаут ихатыңуаф Дах Иманба соуп.

– Аа, уздыруеит, сузызырфэуеит, ухаткы, бзиароу цэгъа-
роу? Ахыбаф икэтээз лбаауеит хэа ихахаз цабыргхама?
Бзаут дабакоу? – азцаарақэа наикэиңсеит.

– Бзаути шэареи еиуарала шэеизааигёоума? – зцаарала
аңак кайцеит Дах.

– Мап, ухаткы, хайкытантэуп, хайгэылацэоуп.

– Ишэцэыззар акгыы иаңсам, икаҳцара хзымдыруа
хаилагылоуп... – уа ичааникылеит Дах.

– Изакаазы, ухаткы? Бзаут дзысмацэажэои?

– Бзаут дтахеит... Ара Узабаа анышә дахтар хтахым, абжыарак, икахташа хаздыруам, ара ухамазарц хтахын.

– Уатцәи схабар жәбап, – арация ныкәитцеит Сасрыкәа.

Адырщәены ашыжьытцәкәа ихабар изыкамтцазеит Сасрыкәа. Амра акыр инхалахъан дааит, ималагы дыкамызт, ичкәын Шьабат дицын.

Сасрыкәа ауа тыхла Кәтышьхака дцеит ичкәын Шьабатиахь. Икалазиахәаны дааигеит. Сасрыкәагы Шьабатгы ркытантәи арцыс гәйблыла рылагырз икәрыцсеит. Шьабат гәынхәтыстала дцәажәон:

– «Уаргы саргы хачкәынра хәцысын, ажәа еибым хәазакәаны хәгәкәа еизыкамкәаны хкалеит, уи азы еихагы урыцхасшьоит».

Сасрыкәеи Шьабати аңсы ианихытц, цшрак камтцазакәаны, дара ааианза аңсы дахъаныртцашаз хәа икартаз ашш дантцаны идәыкәлеит.

– Дахыжәго аадырузааит, абжыуаа рахь, Зышкыт ақытахь дшышәзымго аадыруеит, – рхәеит аруаа, ркомандауа игәырщә кны.

– Дадраа, сыңшәмеи сызгаб хәычи ахыкәоу ашта-агәара хәычы рымоуп, инхоит Гәдоутә ақалақь акны. Убра анышә дамаадоит, аибашьра еилгар, хқытахь, иан лыма-ла дахытәоу дганы даажып, – Сасрыкәа дцәажәон игәи илагырзи еилатцәо.

Шьабат илахь еикәыршьшы дзырщәуан, аха згәаг имаз Бзаут иаб Цъансыхә иакәын.

– Саб, – ихәеит Шьабат, аңсы италаны ддәыкәырга-лаанза, – Бзаут иаб ичкәын изы цсыхьшәашәак иакәын, аха дыштахаз иахамхәаргы аушам, ишцакахтцои?

– Бзаут изын уи дыцсуп, сычкәын, хәикәатцып, иш-талахагы хамам, аңсы итыц дықәахтап, нас иаххәап,

дахъжу днеип, уаха икаитцари, – аңсы дызныз ашш азганк
днатцагылеит Сасрыкѳа, егы аган Шьабат иааникылеит.

Бзаут анышѳ данамардоз Шьабат ацѳажѳара хиркѳеит
абас: «Аиааира хазгар, Бзаут иңсыбаѳ иан дахьынхо ахь
аиагара схы иадырѳоит». Уинахыс ессабша ашыбжышь-
тахь иааларц, инаизхыртѳалаларц еицѳажѳеит Сасрыкѳеи
Шьабати. Шьабат иани иахѳшьа хѳычи фатѳык, рыжѳтѳык
наизыкѳцара рхы иадырѳеит. Иаалон, ицалон Сасрыкѳа
ичкѳѳыни иареи, аха Шьабат ессабшатѳѳа дзаазомызт
аибашьратѳ еилахаракѳа ирыхѳыаны. Сасрыкѳа иаабжыа-
ижъомызт, ес-икаитцалакгы днабжыслар акѳын.

Сабшак аѳны данааи, ааигѳа днеианза дахьынаңшыз
ибеит Бзаут анышѳ дахьамадоу идыргылаз астал хѳыч
ишадтѳалоу хатцаки пѳѳыски. Дааццакны днеит, иан Шьыд-
гѳа даазгазеи, адырра лызѳдашь хѳа дхѳыцуа. Аха абар
Бзаут иаб Цъансыхѳ дахьтѳоу, идтѳалоу аңхѳыс дизым-
дырит.

– Хѳаи, Цъансыхѳ, уаргы-саргы хѳамлахызѳгы Бзаут
деибганда! – ихѳан, днеины Цъансыхѳ дааигѳыдихѳѳа-
лашѳа кѳаитѳеит Сасрыкѳа ианихатѳгыла, изымдырыз аң-
хѳыс дтѳарц напыла илырбо.

Ларгы уаха ѳымѳзакѳаны днатѳеит.

– Икѳхѳдарызеи, Сасрыкѳа ухыхь згеит, ѳѳаацѳа касы-
жыт, аха сыцкѳын даукасыжыхыз. Стѳыхѳтѳы аақарымхи,
рѳыхѳтѳа ызѳааит. Уареи уцкѳѳыни сшѳырѳеиизаап, шѳхатѳкы
сѳѳаит, сыцкѳын инышѳнап шѳѳыуацѳа рѳны исзыкѳашѳѳеит,
– аңсшѳа нкаирѳѳеит Цъансыхѳ, нас Машьқѳалараа идыр-
хѳахъаз астал хѳычы иаакѳхны хпыѳк Сасрыкѳа инаииркит.

– Хѳара хѳтѳы иакѳѳмзи Бзаут бѳиа, хѳыѳѳкны ажѳлар
дрыѳхѳагылан, иқѳара шмацызгы, насгы хѳаицѳтѳѳымуаау-
ма, иахъеи уахеи еилагылоу хѳами, – инхѳѳѳалан ииркыз

днахәеит Сасрыкәа. Нас дизцааит ари аңхәыс дызустада хәа.

– Ари Уатҳаратәуп, д-Гагәаа-пҳауп, ашәы ахьылшәу умбои, лычкәын айбашьрафь дтахеит. Лара сышлабжьоз схаҭагы ус сақәшәеит, хәгәқәа аайбаргәғәалап схәан... – уа иҭааникылеит Ыансыхә.

– Еилыскааит, уңшәма лоуп, Ыансыхә, аха исзеилым-кааз акы ыҭоуп.

– Иарбан уи?

– Амни аңхәан иухәаз ауп, «стдыхәтәа аакәрымхи, ртыхәтәа ызааит» хәа цьоук урықәшәиит. Ишеилыскааз акәзар, ақыртқәа хәкәызтцаз ракәын иушәиз? – диқәшахәтзу, иишәиз зустцәоу цқьа иеиликаарц иҭахызу узымдыруа даацәажәеит Сасрыкәа ианаайбартәакәа.

– Уи, Сасрыкәа! – ихәеит, – абас ашәы ххыкәкәа хәкалара зхароу роуп исшәиуа.

– Ыансыхә, ақыртцәа хәкәызтцаз дара рхадацәа роуп, ирықәнагазгы ухәеит.

Абри ашҭахь иарбанзаалакгы цсгахак ааҭамтцазакәаны, аҭак ахәаха Ыансыхәгы имҭазакәаны даатцкьеит Ыансыхә ипңхәыс лнапқәагы кьо:

– Айбашьра хзыҭартцеит, ақыртцәа хара хтәкәа ирыдыртцоз ҭартцозтгы иҳәкәлазомызт, хкәапза хәказаарын. Адгьыл мыхкәа, хадгьыл иахҭаҭозеи, хәчкәынцәа хадгьыл инахәлапсаны, хәхқәа ааидыкшало иаргы саргы хәатәеит, – лнапгы Ыансыхә инаикәылкит.

– Аа, умбои илхәо? Диашами? – ихәеит Ыансыхә уи аңхәыс длықәшахәтханы.

– Дад гәышьақәа, – ихәеит Сасрыкәа, ихы нарзырханы, – ишәасхәагәышьарызеи, шәычкәынцәа ргәырәа шәымоуп, мамзар аҭаагы шәасхәон... – уа иҭааникылеит.

– Иҳәхәа, иахцәумзан, хәчкәынцәа рҭахара акыр ишәыхәазар, – даагәынқыт Ыансыхә.

Сасрыкѳа дшырзеилымкаауаз ибеит, аха ишауала иѳоу деилиркаарц избеит.

– Урт реицш шаѳаѳы тахахьада, Ыансыхѳа, шаѳаѳгы тахараны иѳада, аха Ацсадгыли Ани рѳѳоит. Ацсадгыл шыаѳѳарада иузыхьчом. Рыцсадгыл рхы аѳѳырѳеит. Хапсадгыл анѳаѳѳа хапсуарагы шѳо жѳдырузааит. Убри хапсуара хаѳѳдырзырц азы ауп Кыртѳѳыла Ацсны изаѳѳлаз, – игѳы ѳыѳѳа дѳѳажѳеит Сасрыкѳа.

– Хапсуара, хапсуара! Хапсуара зыѳахыз сыѳкѳын затѳы даныѳам, – деитѳѳѳеит Ыансыхѳа аѳѳатѳи иѳѳѳыс.

– Аа, убома? – иѳѳѳыс инапы налыѳѳикит Ыансыхѳа, – сара сыѳкѳынгы имѳѳѳара дсызѳода?

Уаѳа урт раѳѳажѳара лыѳѳѳадазшѳа ибеит Сасрыкѳа, рылаѳѳимѳырц избеит. Даахѳыѳит ашыѳахьгы: «Бзаут иа-ѳаѳыр азы сыѳеныскылап, аибашьраѳы ѳаиааины хзеилга-гѳышьяр, иан лахь дганы даажып, Ыансыхѳа ѳиѳѳѳаѳшрым. Уажѳазы уаѳа илаѳѳажѳара иаѳсам Ыансыхѳа, «аѳаѳшья уѳаѳаар, арахь иуѳѳѳаауеит».

Ыансыхѳа иѳѳѳыси иареи еиѳах аѳтол хѳыѳы наѳ-ааѳ инадѳѳалеит.

– Сара излазбаз ала, уѳыѳанѳѳи Сасрыкѳа ѳара ѳаи-зеилымкааит, «ѳѳи млашьи зеибадыруам» ѳѳа, иара иѳкѳын дѳѳѳѳаза дивагылоуп, ѳара ѳаиликаауама? – лѳѳеит аѳѳѳыс, иѳѳѳыз ахпыѳ ааѳѳхны, дѳѳаѳаны иаѳѳлыркѳѳеит.

Ыансыхѳа ѳ-хпыѳѳ ауатѳа аѳаитѳѳыѳа инѳеитѳѳан, дѳѳа-ѳаны ижѳѳит.

Аѳараѳыраѳѳа рахьынѳѳи албаара иаѳыз аѳырѳѳа ар раанкыларазы адѳа зауз ѳаибашьѳѳа ируазѳѳыѳеит Даѳ Иманба ѳомандауаѳыс дзауз, Бзаут ианиаамѳаз дзеиѳабыз

архәта. Қәылара ицо ианалага, Сасрыкәа фатәыла реи-
қәыршәалара дахьазкыз мап ацәкны аибашьцәа дры-
ларымтдар имуит. Ичкәын Шьабат дызлаз архәтагы уахь
ацаразы адта роуит, урт рааигәа иара дқалар, ичкәын
дихылапшырызшәагы игәы иабон.

Аҳаракырақәа ианырзааигәаха, архәта амедехәшыцәа
шыца дырхылапшырц избеит абык иаҳасаб ала, ичкәын
даеа архәтак дахьалаз ақынтә еиқәымшәацыт.

– Сааигәа шәыказ, дадраа, – ихәеит урт азғабцәа
идыпхьало, – сара шәсыхьчалоит.

Ас еицш Сасрыкәа икаитцоз агәхьаакра змааназ еилыл-
кааит руазәк, Асида зыхьзыз Ауанаба-пқа. Иқалаз уи ауп:

– Бара апқәызба тацас быстахуп, – хәа леихәон уаанза
дахьааикәшәалакгы.

Асида пқәызба еинаалан, еихаракгы деилыхха, дцар-
за дахьықаз азы хәтыр лықәйтцон, тацасгы дитаххеит.

– Сычкәын затәы Шьабатгы абжыуаа хқынтәи арахь
дианагеит, деибашьуеит Гәмыста ахықәан Кәтышьха хәа
иахьашьтоу. Уажәы хара хәрхәта иавагылоуп иара дыз-
лоу архәта. Хәаилгақәар, шәеибабарц стахуп. Иаргы бара
беицш еинаалоу чкәыноуп, – хәагы нацитцеит Сасрыкәа.

Сасрыкәа изымдыруа дауқахыз аб апа ипқәысхәара
иаартны ишаламцәажәатәыз апсыуа цасла, аха аибашь-
ра ауаа рқсихология убриақынза иапсаххьан, хцасқәа
раха рымамкәаны ирбон. Лара, хәарада, уи иихәоз лгәы
иалмырсзакәа дцәытаччон, аха ачкәын ибара лгәы ахәа-
зомызт аибашьра хлымзаах иахькылнаго лбаанза, ха-
тацара аха сызтада хәа ипқәазаны.

– Ажәыларахь! – хәа адта роуит, иагьжәылеит Дахь
командауафыс дызмаз архәтеи, Кәтышьха игылаз, уажәы
ажәыларахь иаапхьаз Шьабат дызлаз архәтеи.

Амчкәа рейкарамра иахкьаны ақыртуа ар рзыпхьам-
цеит, наҕ-ааҕы аҕсытбаракәа ҕалеит.

– Шәсыцхраа, – хәа лытәаабжыы геит ахәра зауз Асида.
Иаарласны иналхаххыз дреиуан Сасыҕкәаҕы.

Сасыҕкәа ибон аибашьцәа уи дышытыхны агоспиталь
ахь лдәықәцараз аха шрымамыз, иара ихы иадитцеит уи
«Ацхыраара ласы» ашҕа лгара.

– Саб! – ицкәын ибжыы иахаит Сасыҕкәа.

Данаахьапш, Шьабат дыфны даайдҕалеит, ахә димхын-
гыы иаарласны «Ацхыраара ласы» дақәитцеит.

– Саб, итдөггы ахәцәа наргоит агоспиталь ахь, уара уа-
арыцхраала, – ихәан Шьабат, урт дәықәцаны аибашьцәа
рахь дхынхәит.

Уи ҕагалантәи ажәылараҕы иааира дук рмоузакәаны
ианыҕала ашьтахь, Сасыҕкәа Шьабат илымха итишьит
амни аҕхәызба ирхәыз бзиақ шлакәу, дахышьтоу дцаны
дибар шиҕаху.

– Уи уара унапала «Ацхыраара ласы» аҕынза днау-
геит данырхә, уцаны дба, дзеипшроуггы умбари, – ихәеит
Сасыҕкәа.

– Саб, уи аха хамам, уи хьаас иҕоумтан. Уара агоспиталь
аҕны уахьаангылаз бзиоуп. Сан лымацара Минуцарааҕны
дынхоит, шәааихылапшлап, уахыгы унабжысла, – иаб
инаиабжыеигеит Шьабат.

Сасыҕкәа изеилымкаакәаны ицкәын днеизыпшит:

– Избан «лымала», Марфушагы дыҕами, зыҕны иҕоуггы
длыцәтәымуа?

– Иацы Ткәарчалнтәи ахаирплан иаанагаз хқыҕа
Зышқытҕык ауафы дсышьталтан, сыпшааны исалхәеит
сандуи сабдуи Марфуша уахь дырзынахашьтырц шыртаху,
хҕәы аалырҕәғәалап рхәеит, лхәеит иааз аҕхәыс. Лара
дцоит уатцәашьтахь. Длыцахцдома? – иаб днеизыпшит.

Сасрыкәа акраамта дхәыцуан. Иара дышлахъеит. Иани иаби цшыынџажәа шықәса рахь икоуп. Арахь аибашьра шыаартәыра цоит. Рыгәкәа рхалырштырц дыртахуп.

– Ибзиоуп, дырзаҳашьтып, – ихәеит, игәы иауа-иамуа.

Машьқәала даарак илтәхымхеит Марфуша уахьлдәықә-
цара, аха инағаршәтәкьаны мап лзымхәеит. Лара Марфу-
ша дгәырғьатцәа дкәлеит, игәхьаалгоз ландуи лабдуи рахь
лцара деигәырғьеит.

* * *

Ианвартәи ажәылараан ауп. Гәмыста аладахьтәи ац-
ха иахысны цьаргыы изымцеит ҳаибашьцәа. Ацхаи уи
акәша-мыкәшеи акырцх леиуазшәа акәын аға ихымта-
кәа ҳаибашьцәа ишрылацсоз. Азәы ихы дааџахар иааи-
хырцкьаауан Прибалтикәнтәи қыралә акырткәа иааргаз,
аколготик шкәакәәкәа зшьаз аснаипер ҳәсақәа. Гәмыс-
та азиас анырцә (Акәа аганахь) инароуз ҟацкаррак иа-
ҟарыпхын атанккәа, БМП-кәа, аградкәа. Урт ааихсығьрак
кәмтцазакәаны амцацшь рыткьон.

Ҙаибашьцәа ацха атцәкала Гәмыста ирны инаскьаз кә-
леит, аха аға ихымцакәа баагәарас ирзыкәланы ирышът-
уамызт. Шьабат дзеихабыз агәып ркынтәи ҟыцъа има-
ны еиҟа днаскьеит, руазәк уака дицәтахеит. Егьы, димаз-
цаазакәаны шытахька дхәазаны дызлытцыз агәып рахь
дааит.

Шьабат ачықьра дахьцәытцалазынтәи асы дылаҳәазаны
ддәықәлеит аибашьыга хьанҟа рыпхны измаз аҟацкаррахь.
Уи уажәы мацк ацсгаха иман. Аҟацкарракынтәи илеишь-
тагыланы ицоз аснариадкәа иара ихууаауан, иара имџа ак-
гыы иашәахауамызт. Аҟацкарра ааигәа даннеи кәрулкгьы
дшамамыз ибеит.

Абомба ссақәеи, агранатақәеи, алимонкақәеи ухәа иааикәыршаны имғаз зеггы аттаҳәа инеишьтаргыланы абронетанкқәа рыцыпхьаза нархыигзеит Шьабат. Ихаҭа дыңеит шыҭахьҭа, дбылгьангы дылбааҭкеит Гәмыста ахықәахь. Аҭаҭқарра зеггы неимычехакны дыдратқас игәыргәырит, иҭәырҭәырит, еилапыххаит. Нас ахысрақәа ааипхьбеит. Шьабат игәып аҭны дааин, ицәҭахаз иҭыза дахьышьҭаз ицнеирц, дышьҭыхны ацҭа ацҭаҭа дытганы дхаргаларц нареихәеит. Аха адцә иҭаитқаз дахьхәит, иаңихит. Иҭалаз уи ауп, аҭсы дахьышьҭаз аҭацәа иангәарҭа, убра инавак-аавакуа ахысра иалагахьан, дышьҭызхырц инеиуаз ҭадырхарц. Ари ангәеиҭа Шьабат, уахь уаҭы днеимышьҭит.

Ацх ацара иаҭын. Аҭацәа рахьынтәи ахысрақәа еих-сыгьуамызт азын, Шьабат игәып рахьтә ҭыцьа ааипхьеит.

– Шәца, агәеанызаара шәыманы, аштаб хада ашҭа шәхал, уаҭа иҭоуп аҭсы афронт далганы игара иазку аруаа, – иҳәеит уи. – Шәааласы, уаңза хара хҭып хыхыцуам.

Акомандауаҭ идәықәитқаз аҭыцьа халеит аштаб хадахь Гәдоуҭаҭа. Урт рахьтә азәы Шьабат имаҭахы иадхәаланы имаз иакәын. Шьабат иани иаби ахыҭаз Машьқәала лахәшьацҭа Минуцараа рҭны дицны днеиқәахьан, Сасрыҭәеи Машьқәалеи ибзианы дырдыруан. Уи избеит уа дныдгылан, Шьабат ицәымшәарц, ажәылара деибганы дшалцыз ала адырра рыҭаны ргәы иртынчырц.

Асаат акы ишахысхьаз издыруамызт Шьабат иҭыза, ицыз агәашә аҭны дааныжьны уахь данымҭахыцыз. Ала-шарақәа каххаа ишаркыз ибарҭан аҭнеиҭынҭҭа. Абартца дныцалан, ашә днас-насит.

Сасрыҭәа иҭсы неихыггеит, дагьҭацҭкеит. Ас дзыҭа-лазгы мзызк амоуп. Ашьыжь ирахәит хәибашьцәа Гәмыста аладатәи ацхала ишжәылаз, аха ирыздыруамызт Шьабат

игәың жәылоу имжәылоу. Еилкаарак аиуразы апресс-центр ахь дцеит Сасрыкәа шыыбжәаара такә шагыз. Аха апресс-центр афынгы еилкааны ырыздыруамызт ижәылаз агәыңкәа. Сасрыкәа апресс-центр дапырцуамызт, итаһаз рыжәлақәа, рыхыызкәа анырзаалак, иаргыы иахартан. Ус адырра кәлеит Шәбат ааигәа дара рәы данааз ицыз ифызак Алхас Тинтба дтахеит хәа. Сасрыкәа имдыруази Алхас Шәбат игәың иалаз шиакәыз, иагыдырит Шәбат игәыңгы ажәыларә ишалахәыз. Раангылартахь дааит, аха Шәбат игәың ажәыларә ишалахәхаз ахәса рахь имхәзеит, убас, ааигәа даныкәз ицыз Алхас дыштахазгыы имырзазеит. Аилашәшәымтазы еиҭа апресс-центр ахь дахьцаз иахаит ргәың афынтәи аеазәгыы дыштахаз. Атх җытк ганы дхынхәит, аха уи атәгы ахәса рахь имхәеит. Атаацәа цасс ырыман Сасрыкәа дышәталаанза даргыы шытамло. Сасрыкәа дышәталомызт. Акы кәитцәшәа, газетк дапхәшәа аамта игон, ичкәын изы иахәшаз издыруамызт, дыңшын.

Уажәы, Сасрыкәа дфәткәаны ашә анааимиҗаа, Шәбат ифызә дгылоуп. Уи Шәбат дицымкәаны аниба, иңсы илшәшәаны днәикәахарц егыгымкәа:

– Аа, шәымшәан, Шәбат деибгоуп! – хәа фәаитит, Сасрыкәагы иңсы ааиләлеит.

Шәбат җымшгы дызхамлазеит, итаһаз рфызә дытганы дааганы анышә данамарда ауп иани иаби рәы данааи.

* * *

Җымш хәа аңсшәара иман Шәбат, аха уахыки-енаки иани иаби ркны данаангыла, даарак иҗәгәаны иңсы ишызшәа иңхәзеит. Уаха аңсшәара хәа иаангыларә мңхәны ибеит. Ихафәы иааигеит игәыңафәтәи аибашьцәа атәа ры-

лагылар, шэартак анааҕало азыхэан рыгэеанызара, убри инамаданы рфырхатцаратэ еибашьрақэа. «Жэыларак ҕаларгы хгыыҥ ишҕакарто сара сыҕазамкэаны», – хэа игэы иааҕихэааит. Абра диашамыт Шьабат, иара дыҕамзаргы ихатыпуаф дыҕан, дара аибашьцэагы имартцеиз хэа уаф дыҕазамыт, аибашьра аҕышэа рыман. Уеизгы анапхгафы иҗсихология ус иҕоуп, иара даныҕам аус мцошэа ибоит. «Саныҕам акгы рзыҕамцошэа збо салагама, мшэан, саргы, ус збо анапхгафцэа реиҗш?» – ихы ааҕьеишьома ихэо деиҕазхэыцит игэы иаанагаз. Зегь акоуп адгыл ихозшэа ибеит аибашьцэа рахь ацаразы. Убасҕан ауп данизхэыц игэыҥ аҕны иҕоу аҕэыҗш. Маадан Саганаа жэибжь шықэса ракэын ихытуаз. Ишырымуаз иара иатцкыс еихабацэаз игэыла цкэынцэа дрыццеит аибашьра аныҕала.

– Уара уабаци, макьана уҕэыҗшуп, аибашьрахь ацара ухэҕазам, – хэа дырkit дцарц дзышьҕалаз ацкэынцэа.

– Сцоит, скажьны шэымцан, нас смауеи, – ихэеит.

– Даалааит, нас, ахысбыжьқэа иааигэаны ианиахалак, даап, – ихэеит руазэк.

– Ааи, ааи, смауеи, – игэы ааҕэҕэахан, дрыццеит.

Ашэартарақэа ирықэшэо ианалага, еицҕакны афныҕа ддырхынхэит. Ҧымш аатцхьан, шэақьк иҗшаан, хэызбакгы наидхэаланы дара ахыҕаз дынкылсит.

– Узааи, Маадан? – хэа ианиазтцаа, – сфызцэа шэаа-ныжыны цьаргы сызцом, – ихэан, ишэақь нкыдыргыланы даарылатэеит атабиафы. – Автомат соур, ари сшэақь касы-жьюеит, – ихэеит, даарылаҗшын.

Шьабат ибон егырт аҕэыҗқэак рҕынгы ма зықэра намзац, мамзаргы зшьапы акьыл аمانы ицыркьуаз рыф-ныҕа ишырзымышьтуаз, мчыла идэықэыртцаргы, еиҕа ихынхэны ишаауаз.

«Знык арахь итанагалаз, ифызцәа изкамыжыуазаап!» – кайцеит Шьабат. Ацаразы аееибытара дналагон аамтазы арыцхара калейт, зыкны иказ иан лахәшьацха Минуца лхатца Едгар дтахазаап... «Ацхыраара ласы» ала ицеиба-шыуаз ифызцәакәак дааргейт.

Зегь реипш Шьабатгы иxy-игәы далихит ауа бзиа хәа ипцхязоз иан лахәшьацха лхатца Едгар. Аухагы даан-харц избейт, ас зегьы неилажыны ицара цхашьароуп хәа ицхязаны. Аха икалаша иузахмырцозаап, ахәылцазы игәыц акынтәи ауафы дишьталаны дааит.

– Аәа тыпк ахь аиасразы адтца хауит, уда цсыхәа ыкам, уаалароуп, – ихәейт иааз, ацсра зыхьыз атаацәагы иани иабигы ишрахауаз. Сасрыкәагы агоспиталь ахьынтәи даахьан.

Шьабат цытрак дхәыцуан, аха нас, уахагы ҫымтзакәаны днарылцын, аеырхиара дналагейт. Ани, аби, ацсы итаацәеи неихәацшы-ааихәацшуа инхейт цытрак, аха ажәак рҫытц-шәомызт. Шьабат иееибытаны даацәыртцит:

– Аибашьра еибашьроуп, ацсрагы абом, абзарагы, – ихәан, агәашә дынтыцын, уа изыцшыз днаиацгыланы иҫынеихейт.

Уаха акгы ишьтамхәазакәаны днаскьаганы иаахынхәит иани иабигы.

Абри ашьтахь Гәдоутә иаарылаҫит Амрагыларатәи аибашьракны Зышкыт ақыта аҫа импыцеихалейт, ацстбаракәагы мацзам хәа. Шьабат иахаз даргәамтцуа далагейт. Цьара дынкыдиааланы илацәа нтааргы иқыта Зышкыт ааины ибла иаахгылон, аонкәа еилацыххаа, акәара ссақәа ирхыз ацхақәа еилацыеҫеы, иара ионы амца акны алҫа ахылббуашәа. Ичхаит уахык-енак, ҫаха-ҫымш, ачхара зегь иреихау иааироуп хәа ипцхязаны, аха уаха чхашьа имамкәа ибо далагейт.

Ичаабжъаршэны дхалейт Гэдоутәка, дышиашазгы арратә комиссариат ашқа ддәықәлейт. Иаҳахъан Амрагыларыхтәи афронт аҕны итаҳаз рыжәләқәеи рыхьзқәеи Гэдоутә аамтала иказ ареспубликатә арратә комиссариат ашқа иаартиуейт хәа. Ихъааигаз иқыта мацарагы акәзамызт уа иказ, изустқәоу арратә комиссариат аҕны еиликаарц дгәыгуан. Днеирц рацәак игымкәаны Батал Қыжә-ица дааипылейт. Батал Акәа аус иуан, аибашыра дыхнарцәан, Гэдоутә дықан, арратә корреспондентын.

– Уа, Шыбат, узбахәқәа даара ибзианы иҳахауейт афронт аҕынтәи, аиааира ганы уалагәырғәаит, – диеигәырғаны даацәажәейт Батал. Нас инацитцейт:

– Зышқыт шәыфны саннеиз уара ухәычуп хәа ауп ушыздырдырыз, ауниверситет аҕынтәи аталаратә цышәарақәа тины ушаахъазгы. Уажәы хатцак иаҳасабала аибашыра ушазрыжәыз уныцшуейт.

– Ааи, Батал, усқан схатагы схәыңыз цыысшьон, уацәажәаратқәагы сзыгәағъомызт, аха ауафы ианиашъа ихатдашьоуп рымхәои, хказшьақәагы ацсахзар акәхап аибашыра хлымзаах, – иҳәейт Шыбат.

– Усқан агазет антаразы итысдауаз шәқыта Зышқыт культурала аизхашъа акәын... – даатгылейт Батал цытрак, нас инацитцейт, – уажәы ақыртүа фашизм иашъақъейт хәа сахауейт. Уи атәы хәа иудыруазеи, Шыбат? – дцааит.

– Ақыта рыцқъейт хәа ауп саргы исаҳаз, убас ацсытбарақәагы рацәоуп, рхәейт. Убри азы ауп арратә комиссариат аҕынза снейп хәа сзаауа, – дахьцоз иҳәейт Шыбат.

– Акомиссариат ахь избан?

– Итаҳаз сқытауаа рсиа снахәапшып схәан.

Батал даахәыцын Шыбат ижәахыр аанкыланы дааирхынхәит.

– Умцан, уаала арахь, уани уаби ахьыкоу уныдгыланы иубап, уаб Сасрыкэа агоспиталь акны дыказар калап, аха уан уналацэажэап, убара лтахуп есқынагы, – ихэеит.

– Аха сызургъежьюеи, Батал, рацэак сынхом акомис- сариат акны, асия снахэапшны саахынхэуеит ауп, сан лкынгы сныдгыланы ихэлаанза ссызцэа рахь ацарагы сахьзоит, – ахынхэра итахымхеит Шьабат.

– Изудысцало уи ауп, – ихэеит Батал, – убри асиакны ууа зааигэарак дтахеит хэа данызар калоит, уи уара угэи унархышт, уара уеибашьѳуп.

Шьабат қарала иеихабыз иажэа дазхэыцны дааицхын- хэит.

Иан лкны дахьаадгылаз иан Машькэала дыгэжэажэо дтэан.

– Шьабат сгэыгырта, уеибганы афронт акынтэи ухалеит, лапыкэшэакгы соуан абар-абар зхэоз, иахьатэи ашара, бтахык дааиуеит хэа сазхэоз слапыкэшэа атэыла арбга- ра ианалагалак, уара уакэында хэа сгэатеиуан, – лычкэын дылгэыдыхэхэало даагылеит Машькэала, нас даагытэы- гьатэит: – уандуи уабдуи хазгаб хэычы затэ днарытаны хкэапза хаатэеит. Аа, уажэы икалаз, Зышқыт ауаагы хыр- шьааит, рхэеит, икалаз хэа акраадыруоу?

– Седроу, нана, сыздырзом, – ихэеит Шьабат, илырхиаз ихэы днахатэо, – аилкаа сашьтоуп, аха макьана дыррак смоузацт. Сгэанала сзызхэыцуа бдыруама, нана?

– Изакэи, нан, узызхэыцуа?

– Уи азын саби сареи хаицэажэарцгы стэхуп.

– Саргы исоумхэои, нан, – Машькэала дааины дааид- тэалеит.

– Амрагыларахьтэи афронт ахь ацара стэхуп, хаға уахь- тэи хқытэаа импытахалара даѳуп, хауаажэлар ахлым- заах рзааигоит хэа хахауеит, арагы еибашьроуп, уахьгы

еибашьроуп, арахь-уахь хәа еилых ыказам, харгыы хазәуп, аха хара хтаацәара еиџшахеит. Сандуи, сабдуи, Марфуша хәычи уахь инхеит, хара ара хәкоуп. Хқыта Зышқыти хәуаажәлари аға инапатқа изыниаз-изынпаз хәа акгыы хаздырзом. Урт рзыхәангыы гәтынчрак хамам, ишыббо, – җатқақәакгыы налбаайдон, ауазгыы ихәон Шьабат.

Машьқәала лыцкәын иихәозгыы дазхәыцуан, ихатагыы дизхәыцуан. «Сыцкәын избахьоу иакәзамкәаны дкалеит, быргык ихәыцшья ихәыцшьяхеит», – лгәы интылхәааит.

– Еех нан, закәытә аамтоузеишь хазтадыргылаз, хашь-цәа шәоуп хәа рхы шышыуа, ргәы шышыуа хазцынхоз. С-Марфуша хәычы, с-Марфуша пшза дахьагаз здырхуада, хәгәхьааганы мацара дгәакуазар акәхап, – лыцкәын илмырбарц лтахын, аха илзымтәахит лылагырзқәа Машьқәала.

– Ара хгәырџацәгьо хзаагыларым, нана, ак хазбароуп.

– Уаби уареи шәааицәажәа, акакны шәкылеибага.

– Амрагыларатәи афронт ахь хара уахь инхо хадагыы ара Гәдоутә араион иатәуггыы ицақәаз ыкоуп, аға уа икаитцә ацәгәарақәа хьаас икны. Ицегьгыы ицақәарц аҗыр-хиарақәа ирҗуггыы убап. Хара ари аус иаарласны ихазбароуп, Нана.

– Ибзиоуп, нан, уара иухәо мап ахаххәауама, еигьу уара иумдыруеи, – дџагыланы ихахәы лнапы налылшьит Машьқәала.

– Нана, сара уажәшьта схәыцума, схы шышыуа, – лнапы даанахеит иара дпышәырччо.

– Нан, уара аамта цәгьак уазрыжәит, аха уани уаби хзын есымшагыы ухәыцуп, – дааизыгәдуит ларгыы.

Сасықәа ашыыжымтан дыццакы-ццакуа иҗеилеихәан, часаки ашәсаки аайдкыланы дышгылаз днарыцхан, дын-

дәылтцит усурә хәә агоспиталь ахь дцарц. Дызлацоз амѡа араион ахадара зыѡназ ахыбра аѡхьа ииаган. Уа даназааигәаха, ахадара аѡналарта иनावакны икыдыз аѡыра ауаа адеизалара иаѡын. Иаргьы уахь дааласит. Зшьапы кәалаауа, ицыркыѡо иаарылцыз ауаѡы харак данааиѡаха, дизцааит, иҕалазеи атзамц икыду абгьыц иа-нузеи хәә.

– Уаҕеимшхара, хажәлар азәгьы аҳаирплан дызтымц-зеит, – илаҕырзқәа изнымкылакәаны иаауан, алаба иеанцо иааиѡылаз ахымхәә.

– Закәызеи, дад, иумхәои? – ахымхәә иѡаѡхьа даат-гылеит Сасрыкәә.

– Ткәарчалынтәи аҳаирплан ауаа арахь ишаанагоз аҕа инаршә иканажьын иҕаз зегьы илтаблы ицеит, рхәеит, рсиа амна икыдуп.

Сасрыкәә деиханы днарылалан, ииулакгьы аѡыра даѡхьартә дназеит. Зыжәлақәеи зыхьызқәеи дрыпхьоз рахьтә иаанихит «Дамыр Кәытаба» хәә. Уи Сасрыкәә ианшьа иҕа иакәын.

Дамыр Кәытаба ахәцәә Гәдоутә агоспиталь ахь иааигон. Аҳаирплан иаанагоз цшьынѡажәаѡык иреиханы хәсеи, хацәеи, хәычи-дуи таблызаап. Аҳаирплан аҕацәә аихсзаап аҳаирпланкажьга ахысга ала Лаҕа ақыҕа иахьахыпҕраауаз.

Адырѡаены аҳаирплан итаблыз рыҕсыбаѡқәа ааганы анышә иартоит ахьырхәаз атыҕаҕны инеит Сасрыкәеи Машькәалеи, рыуа зааигәара Дамыр Кәытаба дыштаблыз ала Шьабатгьы адырра иҕаны.

Иблыз рыҕсыбаѡ еикәатцәасамсалқәа акакала еиватцо, цшь-радкны инышьтарцеит араион ахадара ахыбра азааигәара дәык аҕны. Агәаҕратә митинг анаадырт иеи-заз ажәлар зегьы рықьызқьызбжьқәа ҕызыҕызуа Гәдоутә ақалақь иалаѡуан. Амитинг анаадыртуаз аамта радиолеи

телехэацшралеи Ацсны ахи-атдыхеи ирылархэахьан. Ирхэоит ацсуаа зеггы убри аминут азы еицтэуон хэа.

Шыабат дызлаз арота ахатарнакс ацэажэараггы ихы алаирхэырц адтца иман, иуазааигэара Дамыр Кэытаба дыштаблыз рахэаны данаауаз. Уи даныкэгыла ихэеит:

– ХараАцсны атцеицэа хацсадггыл азы хеигзара кахцом. Иахьа, абас ахаирплан итабылны хагацэа ихамтартцаз ахэыцкэа, ахэса, зцэазтэымыз ахэса нарылатцаны, ахацэа, абыргцэа хаштра рыкэзам. Акыртуа фашизм иахэлабгаз рынауркэа ишэыта еиқэатцэаны Ацсны иазынхоит, урт ргэалашэара лаша ацсуаа зеггы хгэатцафы итцэаххоит. Хағала сара тоуба зуетит аға хэымга хацэнмырха сши-фагылало ала. Инагзахааит хаззеибашьуа, хаззыпшу Аи-ааира! Абра ихамтцоу иблу ауаапсыра рхақ рыхэлачны, рыпсы рзеишымго, импсуа-ибзамхо иқэхааит ихақэлаз афашизм анапхгаццэа!

Сасрыкэеи Машькэалеи еиқэыгэыршо иахьыглаз ирыз-дырзомыт рыцкэын ари агэақратэ митинг ахь дзаау дзы-маау. Икэгылара ашьтахь ицшааразы ауаа жэпа ирылан. Данырба, ргэалеи ргэыргъареи еилаланы зёаазхаз ры-лағырзкэа рзамцакэа ирхыкьасы, иршэыз рымацэа ар-цааакун, ргэышпы иқэтэон.

– Икэлазеи, Шыабат, хаухаштэазшэа жэамш иреихаупеи хашка ухамлеижьтеи! – дгэыкыцэыкуа днеицацшит Машь-кэала.

– О, ибхэашьоузеи, хэмарра дцаны дыкоушэа! – инал-цаирхыт Сасрыкэа.

– Нана, шэбара саарц стэхымкэаны акэым, аха... – уа иеааникылеит Шыабат.

– Еилкаауп, Шыабат, ариггы дахьгэакуа ак лымхэар ауам ауп икэлаз акэымзар, – ипхэысггы дааиршшеит Сасрыкэа.

Убри аамтазы пхэызбак дытэрышкэаза дааргэыд-хахалан:

– Сашьцәа, сшәыкәыхшоуп, – лхәан, Сасрыкәагы Шьабатгы рзамѡакәа аалгәызит тынхатас.

– Бызустәда, баба, бара? – ихәан Сасрыкәа дналзыпшит дизымдыркәаны.

– Асида соуп, тагалантәи ажәыларақәа раан ирхәыз, шәара шәфыцәагы сыңсы еикәшәырхеит, агоспиталь ахь сдәыкәышәтцеит, – дыпхашьапхатцә дцәажәон Асида, ар рыматәа ахьылшәымыз азы дшырзымдырызгы дыруа.

– Аа, ааи, Асида боуп, тацас быстахуп хәа засхәахьоу, – даалахфыххеит Сасрыкәа.

– Саб, сашьцәа хәа хлыпшааит, уара узлацәажәо закәи, – иаб гәыбган иитәит Шьабат.

– Сара сашьа иеипш сизыкоуп Шьабат, шәара саб иеипш шәызбоит, – Сасрыкәа иахь даацәажәеит Асида. – Сара сыхәра агра сзыннажыт, сцыркьуеит, сшәатәашәшәозар шәызгаб леипш сшәыпхьаза.

– Нана, абри сахәшьа хәыцы Марфуша лахәшьеихаб лакәушәа дхапхьазап иахьарнахыс, – ихәан, Асида дааигәыдиҳәәалеит Шьабат.

– Унан, ас убахьоу, ачара лзымузакәаны иахәшьас дышпақаутцеи, афныка днапхьатәыми, – Машьқәалагы азгаб даалгәыдлыҳәәалеит.

– Уи нас, – ихәеит Шьабат, – аибашьра анеилгалак, уажәы сара сцеит, аибашьцәа сзыпшуп, – дааццакит иара.

Шьамхахьы ишьтаз асы пуа, арацәаххыреипш ичычны ашьаршьаф шкәакәақәа ирынтданы ишьтаз аңсыбаѡқәа еимақы-еиѡак ишьтыхны ирыманы ицон аңсыжыртахь. Лағырзыла рөыкәабаны ажәлар еишәхашьшы урт ирышьтагыланы инеиуан.

– Нан, Асида, бара бабатәиу? – дара дрыцрымтцкәаны ирыцны инеиуаз азгаб длызцааит Машьқәала.

– Сара Лыхнытәуп, Лыхнашта азааигәара ханхоит, Уанаба-пхауп.

– Хара абжыуаагы Мықәашта хамоуп, Лыхнаштеи Мықәаштеи еикәфүртүеит, еитәнеааиуеит, еиңымхааит, – даацәажәеит Асида лахь Сасрыкәа.

– Сара сгәанала, – дааңырчырит Асида, – Мықәаштагы Лыхнаштагы гәык ауп ирызтоу.

– Ус ами, нан, агәы узеишшома, агәы анеишшома, ишыа боит, – лнапы Асида иаалыкәлыршеит Машыкәала.

– Сашеихабгы афронт ағы дыкоуп, сара макъана сшыапы иауам афронт ахь сцара. Сашыа даадгылоит да-наабжыашәо. Зны даныкәз ихаихәон, усқан сара медехә-шыас афронт ахь сымцазацызт, ағны сықан, аибашыра иалагеижытеиггы рацәак цуамызт, – уа даатгылеит Асида.

– Ишәеихәзеи, Асида, башыа усқан? – дцааит Сасрыкәа.

– Мшәан, уи ихәаз зака ицабыргу сыздырзом, аха ис-гәахәыз шәасхәап, игазақәазаап ҳағацәа ҳәа сгәы иаа-нагеит.

– Ссирк лахәит, уара, ари азғаб, – лхатца иахь даахыахәит Машыкәала. – Ихәхәишь, Асида, башыа ишәеихәаз?

– Қыртәыла Аңсны ианақәлоз хымш рыла иргоз цыыр-шыозаарын.

– Ельцини Шевардназеи Дагомыс ианеицәажәаз ус ами ишырызбаз, – лажәа аалымцааны иныбжыеигалеит Сас-рыкәа.

– Аха, – лхәеит Асида, – ус агәыгра ақыртуа фашизм аихабы изимаз акы дақәгәыгуазаарын.

– Убри ауп ихабхәарц иахтаху, нан, – ажәа ныбжыалга-леит Машыкәала, изакәу лахарц дшахыццакуаз лныңшы.

– Абжыуаа иара идгылоз цыишыозаарын.

– Дарбан, нан?

– Ақыртуа фашизм анапхгафы, «адемократ ду» Ше-вардназе, – аиумор атцатаны илхәеит Асида, нас ина-

цылцеит, – ақыртқәеи, агырцәеи, ашәанцәеи рацәащуп уақа, аңсуааггы хбызшәа здыруа мацәзам, насггы ира-цәащуп уааңсырала ақыртцәеи агырқәеи ирылахәу. Убри дақәгәыгуан даараза хәа ауп ишиахаз сашьа, аха уажәшьта ибеит, ихәеит, игәыграқәа шбашаз.

– Хы, хы, хы, – ихәан дааехырччеит Сасрыкәа, – аңсуа ианакәзаалакгы иңсадггыл имтицызт. Аңсны жәытә-натә аахысггы имацәымкәаны ақәылацәа азааихьан, аха аңсуаа Аңсны чархәара азырмуцызт. Сталини Бериеи агырцәеи ашәанцәеи ааганы ихәаландырхеит хәа абжьи-уаа рмилаң рыңсахуеит хәа агәаанagara иоуз ихы ага-роуп. Хацәнымырха рыңсадггыл азы иқәпоит абжьиуаа, ма еикәдырхоит х-Аңсына, мамзарггы рхы ақәырцоит. Сыңкәын даара итаһуп хәа саҳауеит еибашьра хәа уахь дцарц, хқыта Зышқыт ақыртүа фашизм иампыцанахалеит хәа иаҳаижьтеи. Иареи сареи аицәажәара ҳауеит иаарлас-ны уи азын.

– Хқыта аамтала иргагәышьеит, аха уиаахыс уахык иа-дамзарггы цәамтхаак смоузаң, Шьабат аңхьан зызбахә ихәаз сызгаб хәың Марфуша уахь ландуи лабдуи рахь даҳмышьти, урт зынианы икоу здырхуада, сара анышәахә, – даауазырит Машьқәала.

– Ирыжәлои урт, ди? – дцааит Асида.

– Абра ибыдгылоу ижәла рыжәлами, и-Лашарбақәоуп.

Асида афы лзывасызшәа адрыххәа даатрысит.

– Ибыхъеи, нан?

– Сшьапы ихәу ишакәым иқәсыргылазаап, иаасыхьит, аха иахгеит, ди, шәара шәааныжьны сцоит, нас ҳаибабахп, шәара ақалақь аңны шәынхоит усггы, – абзиала хәаггы рызламхәазакәаны днарпыртцит Асида.

– Абзиала, нан!

– Абзиала, сбаба хәыңы! – Илышьтархәон дара. Лара, рыжәла анырхәа, Зышқыт икалеит хәа илаҳахьаз арыцҳара

дара ишыртәыз лдырит, аха илзымхәакәаны дырпыртцит лгәи-лылағырзи еиладцәо.

– Сгәы снархыт Асида лыхәра агра ахылызыннажыыз, – даацәажәеит Сасыккәа, Асида ддәықәтданы раанфәсыр-тахь ианнеуаз, – дыпхәызба бзиоуп. Шьабат иакә сакә-зар, абыржәы айбашьра шцогы дызгон, аха иара Амра-гыларатәи афронт ахь ихы хоуп, затца пхәыс димгара, иахәшьас хәа дхадигалауеит.

– Лара дызлазбо ала, – иаталкит ипшәма, – афәышра згым пхәызбоуп, ажәа лнитцаргы мап лкуеит, дахьыцыр-кьуазы лхы хьымзгшьаны. Сара уи лнызбаалеит Шьабат сахәшьа хәычы леихабыс дкәлааит анихәа, убри дшеи-гәырғаз лныпшит.

Мышкәак аабжысхьан еипш, хәылпазык Шьабат иани иаби раанфәсыртафәы дааит, иартмакгы кәакык афны ина-иргылан, иабцъаргы ааихыхны атцафәы иныкнеихаит. Иан лнапкәа излыргьежьюанатцы урткәа даарылган:

– Нана, сьматәакәа абафку? – хәа длызтцааит.

– Ара ифами, нан, – ифныматәакәа аайдкыланы инаи-лырkit.

– Арт ракәым, Зышқытынтәи исзаажәгаз сынтытца матәакәа роуп истәху, – даатгылеит иара.

– Аа, нан, уртгы ахыфку, – изылыпшаан, дизтцааит: – Урт ирзууеи, нан, уфныматәакәа ушәумтцой?

– Сара лассы саауеит, уанза сабгы агоспиталь афынтәи даауазар акәхап, – иеилахәаны егы ауадахьынтәи дааит.

– Уабацой, нан?

– Едгари Дамыри рнышәнапкәа рфынза сцоит, нана, аб-зиала хәа нарасхәап.

Машькәала ас факитцо лымбазацызт. Афронт афынтәи данауаз абцъаргы ифмацәа артмакгы ааигалазомызт.

Насгъы иан лкны казшыа-кычақырақак аацёыригон, лара афронт акны иказ лыцкёын ихыгёыршаара хьанта лыжәа икёыз ааласхазшәа лбон. Иахьа ус акёымкёаны дыццакуа иеилахёаны адёылтра иеазикит.

– Нан, абзиала хәа рахёара зутаххазеи иахьа, уажәраанза уанаалоз ус кәуцалазомызтеи? Насгъы уабцъари уартмаки ааугалазомызт.

– Ааи, уатцёы аха смоур хәа сшәоит, асасцәа хзаауеит.

– Изустцәада, нан?

– Хёык кәбардаа роуп, шыцъа адыгацёоуп, аеа шыцъа чеченкёоуп, аеа шыцъа ачеркёези абазини роуп. Абжыуаа рахь хаиццарц еибәххәеит, ара хара хакны хаикәшәоит.

– Шака мшы шёынхои, нан, уахь?

– Аибашьра еилгаанза Амрагыларатәи афронт акны хаанхоит.

– Хара ара хаказаауама? – иаалцёымыгхеит Машькәала.

– Мап, Нана, сабгъы баргъы уахь шәсыццоит хәа ауп иазгәатаны ишсымоу, саб уи уажәраанзагъы итахын.

Иахылхәаара лзымдыруа дыцшын Машькәала, нас Шьабат днаицдәылцит, ашта хёычы дтыцзаанзагъы дгылань дизицшуан. Сасрыкәа данааи ианиалхәа, дшеигёырғыз ааиныцшит.

– Сара уажәраанзагъы уахь ацара стәхын. Аибашьра антцысы такәы аатцхьаны Акәа иалаханы арахь Гәдоутәка иаанагаз, убас аибашьра шыкалаз раханы Урыстёылантәи иааз абжыуаа рыцкёынцәа, ахахьала Кёыдры ирны Амрагыларахьтәи афронт ахь ицеит еибашьра. Хара хзымцари, ахаирпланкәа цыруеит Гәдоутәи Ткәарчали рыбжьа-ра, – ихәеит ицшәмацхәыс лахь Сасрыкәа.

Адыршәены ирылшоз ала асасцәа рыдыркылеит Минуцараакны, уахыкгъы уа инхеит, аены ахаирплан ахымцыруаз азы. Ауха атцх ганы ауп ишышьталаз. Ажәйтәан

ҕабардааи, адыгааи, ачеркьезкәеи, абазақәеи, егырт Нхытц-Кавказааи аңсуааи реитәнеи аиракәа ирызкыз ажәабжькәа такәы реихәеит Сасыкәа.

– Нан, шәанацәеи шәабацәеи шәызлаарышьтзеи еи-башьра? – ишцәажәоз иныбжьаршәны урт дрызцааит Машькәала.

– Хара иаадыруеит аңсуааи, аҕабардакәеи, адыгакәеи, ачеркьезкәеи, абазақәеи рдакәа шыак шакәу иртәныкәо, – даацәажәеит Машькәала лажәа атакс аҕабардакәа руазәк, – харт уа тынч хазтәозма, хашьцәа аңсуаа ашьяартцәыра шәшылагылаз анхаха, хааигәныфны хдәыкәлеит.

– Хара хшаауаз Гагра уахьналсуа хаангылеит, хаибашь-уан Гагра аҕа импытцхразы. Гагра антацәы Гәмыстатәи аф-ронт ахь хааит. Уажәы гәыпцвык абра еицу Шьабат хиццоит Амрагыларатәи афронт ахь. Ихәхауеит уа ахлымзаах ҕатцо дыкәуп хаҕа хәа, – иреибамырхәо ицәажәон дара.

Адырџаены ахаирплан ала нхытдынтәи иааз аибашь-цәа рыцны Ткәарчал ианнеи, Сасыкәеи Машькәалеи Ткәарчал имцшзакәаны Зышкыт азааигәаратәи хаибашь-цәа рахь ицеит, Дамыр Кәытаба итаацәа ркны иааныжь. Амџан Шьабат дыздыруаз идашшыло иалагеит, ифны был-ны ауааңсыра шыршьызгыы иахәо. Иандуи иабдуи ркны иаанымгылакәаны иахәшья хәычы Марфушагыы дыш-тадырхаз аниархәа, дахьгылаз ахыгәхәа днатәан, цшқатцас даакьызкьызит.

– Шьабат, уара ухатцоуп, Гәмыстатәи афронт аҕны афыр-хатцаракәа акыр ааурпшхьан, убри хакәгәыгны ауп арахь хашуцааз. Ухатцара уцәмызааит агәәкpa сакәшәеит хәа, – дџаиханы даиргылеит аҕабарда чкәынцәа руазәы.

– Ааи, ааи, – иааиларпсеит егырт ицны иаазгыы. Шьабат уаха ажәак мхәазакәаны иаргьа напала иавтомат аџада иџахаракны, ажәџан днатцапшит:

– Иа Анцәа ду, – дааматанеит иара, – сухәоит, хамтас апсуаа ихаутаз хадгыл хәычы хажумбаан, сахәшьа хәычи абыргцәа сандуи сабдуи рхақ ргәйтцачны, иуа-зыруа иқәырха шыақанкыла хныхра хықәкыс иқатцаны ихақәлаз. Насгы, сухәоит снапала сшыа сурурц, арыцхара хтазыргылаз хрыцхара думыргарц!

Шыабат, Зышқыт ақыта шыказ дындәықәлеит ицызгы иманы. Уа дназаанза хаибашыцәа ргәыпқ афы инеит. Уи агәыпц иалан Зышқыт иатәыз ахацәа мацфымкәаны. Урт чыдала зееидызкылаз рақәын, Зышқыт ақәылафцәа рымпыцхара хықәкыс иқатцаны. Шыабат иеигәыргъеит, лажәеиқәцарала идашшылеит иахәшьа хәычи, иандуи, иабдуи ирзықалаз арыцхаразы.

– Шыабат ухатцкы сцеит, абра иубо Зышқытаа аға инапала рыцхарақ-рыцхарақ змыхыыз уаф хақазам. Ххы хаигзарцгы хгәы итазам. Уа узбахәқәа злахахауаз ала, уеибашыфы гәгәоуп хәа ауп ушаадыруа. Аибашьратә пышәа шумоу аадыруеит, Зышқытаа хазлоу агәыпц напхгара аутарц ахәара қахцоит иуцу хашыцәагы шуцу, егьырт ақытақәа ркынтәи аибашыцәагы хгәыпц иалоуп. – Шыабат иацхәа даагылеит қаралагы иреихабыз, агәыпцгы еидкыланы измаз Тагә-ица Дадын.

Шыабат идикылеит агәыпц, ицны иаазгы нарылатцаны. Аха рацәак ифымтра уамашәа ирбон азныказы. Агәыпц аайдкыланы, настха днагыланы ғааитит:

– Истоубоуп сыпсадгыли сыуаажәлари рыхьчаразы хеигзарақ шықасымцо!

– Иахтоубоуп, иахтоубоуп! – иааиларыпсеит зегы.

Зышқыт ақынза уназаанза аға импыцакыз қытақәак тарцәтәын, арахь, аға макьана дхьацуамызт. Шыабат издыруаз ауаа рыла иахәшьа хәычи, иандуи, иабдуи ртархашықәа еиликааит.

Урт рыцстыхшыа шыкалаз абас ауп:

Аға Зышқыт ақыта импыцахало ифанааихаз марттәи ажәйлара камлазацизт. Ткәарчали Очамчыра араиони амца рыжәцара дшағыц дағын. Ақытәкәа ирылафуан аға ихымғапгашыа баапсқәа. Ишаҭомызт ахәыцқәа, абыргқәа. Зцәазтәымыз ахәсақәа рымгәақәа ркыаны азыкцәа тыргон, ранацәа рытдәабжыи гәытшыаагаха ишнафуа рыцсқәа рхырхуан. Икалалон аибашыцәа реитныцсахлара – хара хтәкәа ақыртцәа иткәаны иргахыази дара ртәкәа хайбашыцәа иткәаны иааргахыази еитнырыцсахлон. Абри аамтазы икан дара ртәкәа итахаз рыцсыбафқәа хара хтәкәа ркны иаанханы икази, хара хтәкәа зыпсы таны дара ркны икази реитныцсахлара анымғапысуаз. Ускан дара ртәкәа рыцсы таны аитныцсахларахь ианнаргоз, хара хтәкәа шыны ацсыпха шырылаз иааганы ирытнырыцсахлон. Ари афыза афашист хтысқәа рацәаны икартон ақыртұа фашизм иатдагыланы ихабашыуаз хаҭацәа.

Абартқәа зегыи ибон, иахауан Шыбат, есааира аға ицәымҭра идыркуан.

Зышқыт анрымпыцдархалоз ақыртұа гвардиаа алаапкқәа ирфызахо акәын ақыта ишалаз.

– Шәшыапқәа ирытдәашәыркыицла ацсуаа, ахәыцқәа миртә икашәтца, аиааира анаагалак, абыргцәа хашык-ламхәыртә инышәхла, егырт ауаапсыра ишыафкыаны адунеи ианышәхла, дарбанзаалак ацсыуак ицсы таны днымхартә иншәыртцәала! – хәа адца шырмаз аргамаду иубон, иуахауан. Зышқыт иалаланы ауаапсыреи арахәи иахыарымпчыхышәоз иныхуа иаауан.

Шыбат иандуи иабдуи иалызгашаз уафы даарыкәым-шәазакәаны ари ақыта иалаханы икан. Уажәи рматә қәыпш Марфуша дырзааргеижәтеи илеигәыргыатцәа дрыман. Ақыртұа фашистцәа хә-фык рхы инаркны ршыапафынза

еиқәных ианаафналагы гәйгә хәычык ишрымаз инханы иқан хмаҭа хәычы лынасың ма хашҭатанамкри хәа. Цқьа еилкааны ирыздыруамызт дара зхааныз анемец фашизм атқыс ақыртүа фашизм шеицәаз.

Рнапқәа рхаха ирпылеит абыргцәа рыцхақәа рмаҭа хәычы дрыбжьаргыланы.

– Шәнапаҭы ҳаҕоуп, хмал-шьалгы шәара ишәтәуп, харахә амна ахкаара иҭоуп, фатәыс ишәыхәап, ҳаиқә-шәырха, – рхәеит дара иҕьатцәыҕьатцәуа, – хмаҭа хәычы деиҭымны дықәышәмырхан, хара ҳада араҕа уаф длымам, халхышәымбаан, – рхәеит.

Ақыртүа гвардиаа ахәфыкгы неихәапшы-ааихәапшит иаатгыланы. Нас рыбжы рмачны акы ааибырхәеит. Азәы, иреихабшәа иҕаз иакәхап, иеааникылеит зназы, егырт аҭшыфык реаашаны аҭахмадеи аҭакәажәи инарымтцасны иааныркылеит, аҭапырхәақәа аацәырганы рҭахәарагы иалагеит. Реихабы, ахышь нышьтасны акәчышь анаго аиҭш, азҭаб хәычы дналымтцасны ацәартәҕы ашҕа дналыхеит. Арцәаахәа даныхәхәа, ихылҭа ихҭаа лҭы алеихеигәеит. Аҭахмада ҭшқатцас дгызыгызуа ибжы гон, аҭакәажә аҭсзы заҳаз латқыс игәытшыаагаха лыхәхәабжы еиқәтәомызт.

– Аҭахмадеи сареи шәхалга, ҳаҭсы ҭышәх, ххәычы шәлыламкысын, – лыхәхәарақәа инарыбжьаршәны дрыхәон.

Агвардиаа, рфыҭыагы адес ҕәардәқәа ирықәҭахәаны, рыхқәа Марфуша лахь ирхәны идыргылеит, рыҭәқәагы еихагәаны иркит рылақәа аарҭшуа.

Марфуша лҭы ахьеихагәаз иалфуан лгәаҕбжы, иара азҭаб хәычы амш лылеигон. Ари ахырбоз игәаҕуан андуи абдуи. Абду дзынҭахәалаз аҕәардә дахьгәаҕуаз ихыҭхыҭуан, аха ахыҭхыҭрагы иаҕәытцит. Деимлагәа дызкызгы дааурышьтит, игәы ҭжәаны иҭсы шихыҭыз анырба. Аҭакәажә макьана рымпытатәира даҭын, аха Анцәа

дызмамыз реихабы азґаб дналхытцны аґакәажә дызкыз
рахьтә азәы дааипсахын азґаб хәычы лахь данынаишьтуаз,
илґагәаз ааимґьаны данытцәа, итапанча аґакәажә
иналґәйтцакны дхысит, аґакәажә рыцґа лыпсґыы аалхытцит.

Марфуша уажәшьтә акы лбо акы лахауа дыґазамкәаны
пшьык даныргәйтцых, лыцхахә акәзар, таґкәымла
ианеихарґәаґәа нахыс ахьшәашәара даґын, аха уи хьаас
иркзамызт ахәымґақәа.

Аґсцәа инареиџсны рациала цьара иаацәажәан, ин-
дәылтцны арахә инаргәйдтца-наргәйдтцаны ихәхәа-хәхәа-
за инышьтартеит. Рациала изацәажәаз аакылсын, ишьыз
арахә еимакеиґакны ирыман ицеит. Ахәџык рґкны даангы-
леит руазәк, маґк зыбґа цьыґкәшәа иґаз, агвардиаа рыматәа
зшәымкәаны, иаабац маґәала еилахәаз. Ашьтахь излеил-
каахаз ала, усґан агвардиа маґәа зшәымыз иаацьыґкәшәа
иґаз хара хар дытґәаны дыргеит Лахәашьтәи аидыслара-
ан. Уи ґанас Ахәашба иакәзаарын – Шьабатраа ашкол аґкны
Цьыґкәтан хәа зархәоз. Агвардиаа ахәџык Шьабат иандуи,
иабдуи, иахәшьа хәыґи ирзыруз ахы инаркны атцыхәанза
иархәазаап. Иара иакәзаарын уахь иназышьтызґы,
дытґәаны хара хтәқәа данаарґа, зегьы идырхәеит Шьабат
ишиахауаз.

Шьабат иандуи, иабдуи, иахәшьа хәыґи рыґсқәа
шырхырыхьаз имдыруз, аха ишыґалатцәґьаз аниаха
игәрыџацәґьа иацлеит. Марфуша хәычы лтәы иахаз из-
хымґо аґкны днеит. Ибла иаахылеит иахәшьа хәыґи
деитцыхәхәа, деилажәжәа-еилапцы ацәартаґәы дықәыр-
шәны, иандуи иабдуи изынґархәалаз адес-ґәардәқәа
рцәа-ржьы рхаттахьаны.

– Абас сахарц акәызма арахь сзааз, сыуаа еихык-еитцык
сыџны ишыџнабаауа, акы сзырмышәазо сыгәжәажәаларц,
– илаґырз тахәхәы даақьызқьызын, иавтомат кьаґ ахы

Танас Ахәашба иахь инаирхеит. Датцхон еипш иара дыз-
лаз архәтаҥны еибашьуаз, қаралаҥы иара итқыс акыр
еихабыз Тарнаа Еқәың автомат агәыцә аҭада дацәхасит,
ахы итҕьазҥы цәҭантәыҕа икаууа ицеит. Шьабат ихы кны
днеихәтҕәыҕәлеит.

– Шьабат, хашьейтцбы, – ихәеит Дадын Тагә-ипа, – уи
ала угәы тынчхоит хәа акәым, аха иуасхәоит. Урт Анцәа
ицәымыҕхаз ахәҭык рышьтахь, сара бнала сыпсы сызго-
зар хәа сыҗеза-җезо сшаауаз шәыҭны җеирак шыҕамлаз
збартахеит. Дара уантәи ианца снейны изулак рыхыкҥы
аштаҕны анышә иамаздеит, уаха акҥы сылшомызт ишубо.

Шьабат дҭагылан, инапкәа Дадын иааикәиршеит.

– Шәызиеигзазеи ақыртүа фашизм архәта ирацгыланы
хар нзыртәоз ахәымга? – дтәаит илабжышкәа чабрала
ирыцкьо.

Танас Ахәашба ила дацырганы дыртәаххьан.

Хар ргәың ахьтәаз абна җытқәа рыбжъара дәхәыңш
хәыцшәа иҕаз аҕны акәын. Ҧымш-хымш тхьан уа иҕеи-
жътеи азы адәхәыңш аҕны асы акыр изытхьан, абалаган
ахьдыргылаз атыңҥы бахьан. Азывараҕы иҕаз аҕахара
аси ажци еимарҭызаашәа иҕатцаны ирыман. Хаибашь-
цәа уи атца ахьынзатцаулазҥы рбартазамызт, игәартарц-
ҥы иаламгацызт, ирласны ақәыларахь акәын рхы ахь-
кыдыз. Ирзааигәараны итәаз ақыртүа гвардиаа ргәың
рыцшыхәхьан, шаҕаҭы ыҕазҥы еилыркаахьан. Рымч
шырқәхоз рдыруан, ркомандауаҭ идтца иазыңшын уажәы-
уашьтан хәа.

– Хәзиеигзо умбои, ихаихәақәаша итцегьҥы ыҕоуп,
зда псыхәа амам ала дхархәацәароуп, ақыртүа гвардиаа
рымазақәа акыр идыруазар ҕалоит. Хкомандауаа икәшаны
ирцәажәара иаҕуп, – ихәеит Дадым, имахәар аанкыланы
днаскьаганы днаицтәо.

– Ааи, ааи, – ихэан, ихы ааиртцысит Шьабатгы.

– Агәеанызаара гәгәа атахуп, Җанас аңсахы излеихәо ала, ааигәа иаины йкоуп хәа еилахқаахыо агвардиа архәта маң ирзаараны ирзыпшуп имаңымкәаны агвардиа цхыраащәа. Ианхәтаалак, хара хәхтәоу цшыхәны иры-мазаап, ихәқәларц хықәкыс йкарцахьейт, – ихәейт Җанас дахьдырхәаәознтәи иааиз, уа итәоу архәта акомандауаф ихәтыпуаф Гәдал Гәдалаа.

– Уаха иихәозеишь уи амзышәа? – дөагылейт Шьабат.

– Уара дуацәажәарц итахызаап, сиашәырцәажәа хәа дгьатцәыгьатцәуа хәихабы ихәара дафуп.

Ус, архәта акомандауаф Җанас диманы дааит, ихгы наи-зирхейт:

– Абар дахьыкоу Шьабат, иоухәарц иутахузеи?

– Шьабат Лашарба, сөыза гәакьа! Уареи сарей ихәб-жъаз удыруейт ашкол ханалгоз. Сыңсы еикәдырхартә усызрацәажәа, ицегьгы ажәабжықәак уасхәарц стахуп. Уара иузеигьу каланы йкоуп, амала аибашьрафы уеикә-ханы укалозар, – уажәы Җанас иааикәыршаны дызла-чаңаз абцар хыкқәа рахьтә акызатцәыкгы имамызт. Ишәын абамбакьаф цха ахәаанырцәынтәи ақыртүа гвар-диаа ирзаартиз. Дахьдыргылаз дцысзомызт, ишьтахька деитатыр ажци аси ихәашәа йкартцаз ажра дтахауан.

Убри аамтазы дааит цытк инарцәыхараны итәаз хәр ргәыпк акомандауаф Харитон Харангәуа.

– Җанас Ахәашба дыткәаны дшәймоуп хәа сахан сааит, абар иаргы дахьыкоу.

– Җанас, – ибжы ааиргәгәейт Харитон, – сашьа хәычы унапала ихәда цуказаап, сқыта Цьансоу ақыртүа гвардиаа ианрымпытархалоз. Дзыхуркьазеи ахәычы?

Җанас ихы аалаиркәейт. Инақәырццакны Харитон ита-панча ткеейт, Җанас дахьгылаз днеикәахаит, дыхбыкны атахара дынтабгейт, ажыц дазымкылакәаны.

– Ала алаңсышыа аиуеит, – ихэан, итапанча наңхьеикит ихысыз. Зеггы гылан җымт-ңсымшыт.

– Сара стапанча тҗкеит ауаҗы хәымга, ауаҗшыҗы, ахәычы ихәда ңканы зхы зықәыҗны агылара зылшо агыгшәыг ишыразы, – ихәеит ашытахы.

Игылаз зеггы итцеггы акы идырхәарц иңсы таны дышныркылазгы, ахәычы ихәда ңканы дызшыз ахәымга иқәнага кәлеит хәа ирыңхәзеит.

Саатқәак рышытахь ргәыларатәи архәтагы даргы рееилархәны ааигәа иааны итцеггы ахәтәара иазыңшыз агвардиа архәта ңкәа иқәтан, иаараны иззыңшыз агвардиаа ырыхәтагы амҗа кын.

* * *

Ажәыларәҗы аңхәа дгылеит Шәабат, аҗаңәа ңкәо рҗынархеит. «Ари саҳәшәа хәычы Марфуша лыхьзала, ари сыңсадгыл ахьзала, ари – санду лыхьзала, ари – сабду ихьзала, ари итадырхаз сыуаажәлар ырыхьзала...» – инихуаз аҗаңәа зеггы хьзык-хьзык рзихәон гәәк ажәәқәаны.

Ирңкәаз агвардиа архәта ахьтәаз инахыкны инаскәаны, агвардиаа ыцхырааразы иаауаз архәта ырмакны итәеит зееилархәны ижәылаз хәрхәтақәа аҗбагы. Итцеггы ңхәәка анаскәагара азин кәимтцеит еидырцаз абаталион акомандауаҗ Иасыф Арҗтаа.

– Хәңшыхәҗәа ыла излеилкаау ала, хәзңыларц хгәы итоу агвардиаа ырыхәта аанҗасны игылоуп, – ихәеит уи.

Иажәа иацицаанза иаимданы зеггы иааиларыңсеит:

– Нас, хәззыңшузеи?

– Уртҗы ңкәатәуп!

– Дара тдысаанза хтдысыр ами!..

– Уиггы мзык амоуп. Аңцакра акгы ихәхәом уажәазы.

Урт ирзеигьхаша аеа гәтакык ымоуп.

Итәазгы еибаргыланы иажәа иацитцаанза инаикә-рыңсеит:

– Иарбану хшьахитны хаанызкыло?

– Ихақәлаанза хәа хазңшуазеи?

– Шәаазырфы. Шәаргы агәра жәгоит уи мзызс иамоу шәахар. Ижәдыруеит афронт амехак шақа итбаау, шақа тың ркны хаибашьцәа апартизантә еибашьрақәа мөаңырго. Уажәы аиґагыларатә еибашьрақәа рахь хаиасны хакоуп зеггы. Афронт цәахәа еицыхзаны инагоуп ақыта Азфыбжыа инаркны Ткәарчал ақалақь афынза. Хар убри ацәахәа ркуп хара хғанахь ала, хағацәа иркуп дара рган. Хар харғьа-рахьгы хармарахьгы агвардиаа рырхәтақәа гылоуп рацәакгы иахцәыхарамкәаны, ихазиашаны. Ақыртуа гвардиаа рычыларфашьаны хара хзы аус зуа, дызустоу ахәара калом, излахзааицхаз ала, ақәыларазы рхьақа хнаскьарц ртахуп, гәыхытхытралагы иазыңшуп. Рхьақа ханынаскьалак, харғьарахьы хармарахьы игылоу агвардиа архәтақәа хашьтахькала рґааимаргалоит, хаңхьақа икоу рычырымаданы. Убас ала амацәаз хтаркырц збаны ирымоуп. Ускан акгы халдмыршар калоит. Хамчкәа ааидукулар, дара рымч акырза ихаңнагоит, – даатгылеит Иасыф Арфәтаа.

– Нас, иаарласны икацатәузеи?

– Цшра атахым, аха ишңа?

– Фыстаарала ихацалеит убама!..

Иааиларыңсеит азәырфы.

– Еитасхәахуеит, аццакра атахым. Аңсшьара шәыстоит ф-саатк. Шәшашьцыло аиңш, шәбушлатқәа аашәыкәыршаны асы шәнылаианы лацәааихьшькәак кәшәтцаргы шәылшоит. Агәыңкәа ркомандауаа шәсышьталаны шәаала аилацәажәарахь, – Иасыф рхьакыртак ахь иґынеихеит.

Акомандауаа уахь инаишьталеит.

Агәыңкәа ркомандауаа еиқәызырфәуа аңхьакыртаґы иаагылеит абаталион акомандауаф иахь рлымхақәа кыд-

цаны. Абаталион акомандауаф ихы ааларкәшәа данаа-хәыц ашьтахь иҗааириашеит:

– Доусы шәгәы иаанаго шәхәа, – даарылаңшит.

Зегы неиҗаңшы-ааиҗаңшит, аха аңшыгарақ ахәара рцәыуадафхеит.

– Исхәо уи ауп, – ихәеит азәы, ацәажәара азин аалхны, – аибашьратә цышәа имоуп гәыпк деихабны Гәмыстатәи афронт аҕны еибашьуаз Шьабат Лашарба. Игәаанагара хазызыршырц ажәалагала ҕастоит.

– Хәкәшахәтуп! – хәа ааиларцсан, Шьабат иахь рыхкәа надырхеит.

Шьабат дгылан абнарахь кәаң затәык алкааны даңцшуа, нас даарылаңшит. Ибон агәыпкәа ркомандауаа рахьтә иара зегы қарала дышреитцбыз. Иҗахын досу ирхәоз дазызыршырц. Нас акы ихәозаргы ибарын. Аха еидырцаз абаталион аихабгы дақәшахәтханы ихы шизирхаз аниба, азыказы хрыжь-хрыжь дналагеит:

– Сара сатқыс аңстазааратә цышәа змоу шәҗаңхәа атамзаара шьтастоит, сцәажәара сышәпыфолошә иахы-ҕало азы. Аамта цшуам, адгыл хшьапкәа ирыгәоит, ишыжәбо, хәхыгылоу. Аамта згарым саргы, – маңк даатгыланы инацитцеит, – архәтақәа фба хееидкыланы иалахыз абаталион ағтәи аибашьцәа хәгмаңфзам. Ганка-хәала аибашьра аңышәа иахнарбахьеит гәыпкәык аңсуа еибашьцәеи зхыпхәазара рацәоу ақыртүа еибашьцәеи анеиҗахалак, аңсуа еибашьцәа аиааира шыргало. Исхәарц истаху убри ауп, хбаталион аҕынтәи гәыпкәык аибашьцәа хәпхәаҕа хрықеларц иңшу агвардиаа ргәып иазаигәаны инахашьтып, урт рхысрақәа рыла, хрықәлаз цыыршьап. Даргы цысны инахашьтүа агәып рышьтахьҕала рыкәшара реазыркып. Нас иҕататәу арахь иаанхаз роуп изусу.

Зеггы еицѣакны ирыдыркылеит Шыабат иажэалагала.
Иаанхаз – иарбан гәыңу уахь ацара зылшара хәа ауп.

– Ицо агәың аиҥабыс Шыабат Лашарба дҕалааит, – ибжы нарылаиргеит абаталион акомандауаф Арѣтаа.

– Ииашоуп, ииашоуп! – рыбжькәа дыргеит агәыңкәа ркомандауаа.

Аилацәажәара иалахәыз абаталион аруаа рахь инеит. Уи збаз аруаа азәггы ацәа даламхазакәаны иаатибарҕьан, еикәхапс иаагылеит. Абаталион акомандауаф афронт аҕагылазаашыа иазырызбаз реиҥхәеит.

– Иалаххуа агәың командауафыс даиуеит Шыабат Лашарба! – иҥхәеит атцыхәтәаны.

Шыабат дааскыаны даарылагылеит:

– Аибашыцәа, ҕаҕсадгыыл ахычаѣцәа! – ибжы абжыа-аҕнык еиңшзамкәаны иҕацан, «ибжы убас иҕацан, ақәаб азна азы зыршуа бжыуп» ззырхәо еиңшын. – Иахыа аҕсреи абзареи раамта ҕтагылоуп. Ма аҕсра, ма абзара, хәа ауп шәарт зеггы абҕьар шышытышәхыз, еибашыра ҕцоит хәа шәыѣнқәа рышәхымсқәа шәанырхытцуаз. Ишәаҕаит хықәкыс иҥамоу. Абраҕа еидахкыло агәың зеггы реиҥа иахышәартоу аҕсреи абзареи хрыбжыазыргыло ажәыларахь ҕамѣа хоуп. Хгәың ичыдоу тыңхоит, ҕаҕсадгыыл азы аҕсра иаңыло ҕакәхоит. Зеггы аҕсадгыыл азы шәхы шәеигзом, уи здыруеит, аха изтахым шәыҕазар ҕалоит ари агәың чыда алалара. Еидахкылоит ҕаҕсадгыыл азы аҕсра иазыхиоу аибашыцәа. Иалаларц зтаху сарҕарахь ала азәазәала шәеивагыл!

Алеи-аҕси рыбжьара еивагылоз рцәахәа аухо иалагеит. Ацәахәа еиҥа-еиҥа ишынаскыоз аниба, ѣажәижәаѣык рҕны иааҕаҕитцәан егырт ртыңкәа рахь ишытит.

– Идыруп хгәың алалара зтаххаз шәшырацәаѣу, аха абра иаанкылазааит ахыңхызара! – иҥхәеит Шыабат

Ацәылашамтәзы Шьабат игәып ацәахәа җатданы ииа-шахәтәа-иашахәтәаза еивагылан, шәеыриашан шәгыл хәа акоманда роушәа. Аңшас-зыс маңзамызт, атлақәа рымахәқәа тарны ргәааибагазшәа еиҗаңшуан. Ажәдан лагон, уажәшәта илеиуаз қәазу сызу аилкаара уадашын. Ацәахәа иқәгылаз аибашьцәа уи рбозаргы ирахауазаргы мшын хауацқьак хааза ианрысуа еиңш иазықан. Рхырҗқәа иахьырҗасуаз хьаартәага тәхәак аиңш ирыдыркылон. Убасқак ахачхара аарңшуа, «ажәыларахь» хәа акоманда аиура иазыңшын.

«Ажәыларахь» хәа акоманда ацымхәрас «шәааилагыли» ихәеит Шьабат ибжыы тымгацәакәаны. Ианааилагыла раңхьа днагыланы иҗынеихеит. Азәгы ажәак иҗытшәомызт, аха рныкәашьақәеи рыхқәа шьтыхны рцашьеи рыла иубон згәы трысуаз азәгы дшықамыз, еиқәқаца, еихағәғәа-еицағәғәа, гәытгага мышныхәак ахь ицозшәа, ибзарыбзаруа инеиуан. Еиқәных абцъарла ишъичан мышқәак раңхьа ирзааргаз абцъар хкқәа рыла, абронегәышңыхьчагақәа иртәқаца иқан. Ажәакала, иаанрыжыыз ршызцәа-аибашьцәа иаарылукаартә еибытан. Иаанрыжыызгы аибашьыга хкқәа рыла рҗызлеибыртоз рыман.

Агәып наскьацыңхьаза ршьапышьтыбжықәатәкьа умахауа ирхәаеит. Абна илсны иахьцоз атлақәеи ажыцреи рбыгьқәа цәхәны игылан. Ашәчла италахаз атлақәа ркынтәи ирахауан аҗыхарақәа ирҗыз ардәынақәа знызынла иахьааҗықәҗықәуаз. Урт цлак акынтәи ашәч зқәыз даеа цлак ахь инаңыруа рбыжықәа ахьеиқәдыргоз, инеиуаз агәып иақәныхәозу иазышәиуазу ахьырзымдыруаз азы җырымтүазар еиғьашьаны акәын ишрызхьаңшуаз.

Ақыртүа гвардиаа ахьықаз ианазааигәаха, иаатгыланы изыршөит. Иртахын уажәы урт рыцааңсымта акәзар, аха ус

изыкамлеит. Бинокльла иахьцшуаз ирбеит уаҕаҕы ишеи-лаџеиласроу, ақэылара аеазыҕатцара ишаџу.

Шыабат дшазыңшыз акэымкэаны аҕацэа иџыханы ишеилаҕыруаз аниба, итактика иҗсахит. Игэы иҗан игэыиҗи иареи хакэыла ирықэланы, изакэызаалак хыхэарак иақэ-мыршэазакэаны, мацэысеимкыарак иалагзаны ицкыашэ-кыа иқэырҗарц. Уа ахысбыжықэа захауа наҕкыы-ааҕкыы инарцэынастханы итэоу агвардиаа ргэыпқэа урт ирыц-храарц рџанаархалак, Шыабат игэып иаанрыжыыз абата-лион идэықэлаз рымџақэа кны ирыцкыарц еицэажэахьан.

Аха уажэы Шыабат игэып хыҗыараны ишеит: жэаџык арҕыарахь ала реырзааигэартэырц, жэаџык – армарахь ала, егырт ажэаџык – ихата иманы мацэысеимкыарак итагзаны хакэыла дрыжэларц.

Арҕыарахы армарахы агвардиаа ирзааигэахахьаз, ажэылара ҕамҗазакэаны ахысра иалагеит. Агвардиаа ргэып аҕак ахырыҗтара рзымдыруа еиқэкыашаны анахь-гыы арахьгыы ихысуан ирзымбатэбараханы. Абри аамҗазы еимгеимцарак рымҗазакэаны абжыасқэа реиҗш иҗкыаны инарылалеит Шыабати ицыз ажэаџыки. Шыабат ибжыы геит: «Уара узы, Сыҗсадгыыл!» Җсгахак рымҗазакэаны, иаарҗынгылоз ныхуа ишнеиуаз, ачын харак змаз аҕацэа ркомандауаа иҕаитҗареи ииҳэареи дақэымшэо дшыгье-жыы-гьежыуаз Шыабат димҗыхыашэеит. Шыабат иеиба-шыыга хэызба җары аҕынаирхеит, аха иртрысны шыҗахыҕа днахеит, иҗсы шҗоу дҗатэуп, «абзыс» даҗҗаххоит хэа даз-хэыцны. Нас дыҗаны днеихынхаланы, деимлагэа даа-никылеит. Рџыҗаҕыы неидҗызкыло еиқэҗеит. Егырт аг-вардиаа реиҳабы иҗхыраара рбо иҕамызт, досу ихы ада аеакы иеазикуа аҕагылазаашыа рымамызт.

Убасҕан арҕыарахы армарахы игыланы ихысуаз Шыа-бат игэыҗааҕы ааины ирыкэшахьан. Шыабат җаҕа дышыҗа-

таны зыхэламшэа җаргэҗэа икыз агвардиа ачынуаа даа-
имхны деикэҗах дҗахэаны иааихеит.

Уаҗа уажэшьта тынчрахыхан. Агвардиаа рахьтэ зыҗсы
таны инхаз рнапкэа ирѡаханы рҗыдмыртысуа игылан,
Шьабат игэыпаа урт азэазэала еидыргыло рҗахэара иа-
җын. Нас ачынхаракгы дааганы деикэҗах раҗхьа днадыр-
гылеит.

Шьабат игэыҗ анцоз инрыжьыз абаталион акомандауаа
Иасыф Арѡтаа иеибашьцэа ѡ-хэтакны иааишан, рааигэа-
сигэатэи агвардиа гэыҗкэа ирҗигалеит, аҗхыраарахь ина-
мышьткэаны иааникылеит.

Шьабат иарманап шхэыз мхэазакэаны игэыҗ адта ри-
теит иахьтээз ртыҗ ахь иргарц ачынуааи егырт аткэацэеи,
ихаҗагы уахь днарышьталеит.

* * *

Абаталион акомандауаа иҗынтэи Шьабат адта иоуит
абалаган аҗны җытрак иҗааникыларц, аибашьратэ ускэа
иҗыламышхэыкэаны, инарцэыхараны игылаз җар рбата-
лион ахьгы ауааы дишьтит амедехэшьа хэа азэыр дрыма-
зар, ахэ иҗхырааразы дааигарц. Шьабат иѡызцэа хэшэыда-
быҗшьэыда иҗархэаз инапы ахьаа аман, ашьацара шын-
кылазгы. Аха дааҗсаны дыҗамзи, ибушлат икэыршаны
атэаиарта дахьылаиаз илақэа нтааит. Ажэыларақэеи,
аиҗахысрақэеи, напышьашэалатэи аидысларақэеи даа-
рылҗны җхызла ишколтэ җстазаара иаҗхьа иаагылеит
гэхьаагаразу гэыҗшааразу изеиѡымдыраауа. Макьана
ихэыцраҗ иҗэыртҗхьаз ашколи, ататэқэеи, артэѡцэеи ра-
кэын, иара ашкол ахаҗа иҗыххаа-жьыххааны икажьызшэа
акэын ишибоз.

– Дыцәоуп, хайкәатцып, – ари абжыи иахаит айбашьратә гәеанызаара иашьцыланы, даныцәоугы атәиц ццәаргы иарфыхоз Шьабат.

– Хаи, икалазеи? – атхарцәхәа даахыкәтәалеит Шьабат, дагыанацш-аацшит ацәажәабжыи игаз тревогазшәа иш-иахаз мөашьо.

Абалаган ашә илагылан ашкол ицтаз Назира Амзыцбеи Ахра Махәышбеи, артмак зыдхәалаз аеа цхәызба қәыпшк дрыцны. Илбахъаз иакәзамкәаны Шьабат днаихәацшит Назира. Арык шеилахәаз деилахәан Шьабат, ихәыз иар-манап ибушлат амагра итамтазакәаны. Ихафы хагые-жъаа аахәхәахазшәа икан, цәеижыла иахыгхаз акынтә. Ицшра еицазкуаз ифачы ифаз ипатца акәын. Назира уи дылзымдырыргыи каларын цъара даалфәахаргыи, ихафы артәашьа ахьейтакызи ифачыз ижакъеи рыла. Аха уажәы дахъазхәыцыз, зегъакоуп хымцада дылдыруан илактақәа рыла.

– Назира! – ихәеит рацхъа, нас, – Ахра! – нацитцан, дөаткәеит Шьабат.

– Шьабат! – лхәан, днеигәыдхахаланы игәышпы днагә-зит Назира.

– Еибгала хаибабеит, Шьабат, уаргыи харгыи! – Ахрагыи иаргыи ааигәыдибахәхәалеит. Шьабат Амрагыларахьтәи афронт ахь данцозгыи иахахъан Ахра уахь дышцахъаз.

Ирыцыз ацхәызба дымцшзакәаны хәышәқәаки абинти лартмак иаатыганы, имахәар злафәхәаз абашамашақәа аамхны, ихәра хәшәыркны бинтла ифалхәеит.

– Назира, бара бмедехәшъазамхеи арака? – ижакъа еи-лачы иагәылцхоз ибла разқәа аатыччааит Шьабат.

– Хадгъыл иакыз амца арцәаразы апартизанцәа хәхь дымфәхытцит, – лара атак калтаанза инаиатәеикит Ахра.

– Сымч зықәхоз бцъарк шьтысхит, – лхәеит Назира, аха уинахыс зәаазхаз лылагырзқәа аанкылашъа рмоузеит.

Шыабат изеилкаауамызт Назира еихсыгырада лылагыргыз-
кэа заауаз. Итэххеит дналазцаакэар лхатэ бзазаракэак
рзы, аха еихымсыгыуаз лылагыргызкэа дааныркылон.

– Аиҕахысракэа раан ирхэыз хаибашыцэа ирыцхрааны
амедпункт ахь рдэыкэтаразы ссөыз амедехэшьеи сареи
уажэшьта хцароуп, сатоумтан, Шыабат, лассы сахьдэыкэ-
лаз азы, – лылагыргызкэа чабрала ирыцкыо лфыналхеит На-
зира.

Такэы инаскыаанзагы абалаган ашэ тбаатыцэ акынтэи
ирзыцшуан Назира ашкол илыцтаз ахацэа афыцэа ҕымт-
цсымшьт. Лара, урт ааныжыны данца ашьтахыгы, амѡан
лылагыргызкэа лызынмылакэаны илҕысны ицон такэаамта.
Шыабат уи лацшыла днаскыаганы Ахра иахь данынацш,
Ахра ихы ларкэны дтэан.

– Уара Ахра, – ихэеит Шыабат, атынчра уаха изымч-
хакэаны, – ак сцэыжэзошэа збоит Назирагы уаргы,
изакэхарызеишь? Даеа гэаќрак сақэшэама, исыхьхыоу
азмырхакэаны? Ткэарчал инсыжыыз сани саби рхабар
хэа акыр уахазар ари амчыбжэ аѡнуцќала? Урт саб иан-
шьа ицќа Тинат Кэытабараа рќны инсыжыт, хќыта ус-
гыы иццышэхахьеит, Тинат лашыа Дамыргы ахаирплан
дтаблит, Гэдоутэ анышэ дамадоуп.

– Мап, мап, – даалќызшэа даацэажэеит Ахра, – сабгы
Ткэарчалоуп дахыыкоу. Сасыќэеи иареи еикэшэеит хэа
сахайт, ирылшо ала апартизантэ кэыларакэа раан ацхы-
раара ќартцоваап.

– Назира гэаќра хэа акыр дақэшэама, лылагыргыз
аалызынмылазеитеи?

– Назира, – ихэеит Ахра даақэыцсычхан, – ашкол аќны
хыызара ныќэызгоз зѓабын, ишудыруа аипш. Уи лгэала
саргыы исгэаламхар амуит, гэырѡасгыы исымоуп.

– Илыхьзеи Назира? – иааицэымыцхеит Шыабат.

– Ибзианы дудыруан, даанза умнеиааит, амна ажра атан итабаауа Танас Ахәашба... Ыыкәтан хәа хзышьтаз...

– Нас, нас? – даагытәыгытәэит Шьабат, Ахра иажәа да-хыццакуа.

Ахра Шьабат ицәымзакәаны иеихәеит Танас ахымзг шылиргаз атәы хәа Назира иалхәахьаз.

Атәыуара лакәыхра удааөхеит, лхы хымзгылшьоит Назира, стахаргы стахааит сыпсадгьыл азын, Танас ихабаргы збар дпырсыхып хәа сызбеит хәа салхәеит, Танас хара хархәтақәа дрылаз ыылымшьози, – ихәеит Ахра.

Нас инациттеит:

– Назира лаби лашьеи афронт ахь икоуп, Ткәарчал аган ахь еибашьуеит. Лани лареи Ахәтаһь өнатәк акны икан хқыта хагацәа ианрымпытархала нахыс. Лан лыма-ла уа дааныжыны ларгы афронт ахь дахьымцацыз даргәамцуазаарын.

– Афронт ахь исыхон, лхәеит. – Уа иеааникылеит Ахра.

– Излоухәо ала, Назира лан дааныжыны афронт ахь дааит, – даалзыгәдуит Шьабат.

– Ари, аибашьра аныкала нахысгы сгәы итаз акәын, инасыгзеит, лхәеит.

– Ахымзг лиргеит, нас иаргы акыртүа гвардиа рахь диасны иабцъар ахы хара хәхь ирхеит.

Икалаз уи ауп, аибашьра аныкала мышкәак иеытәахны дыкан, уафы димбо-димахауа Танас. Иани иаби Зышқыт акыта кажыны имцарада псыхәа аныкамла, дрыманы җааах ахь ицеит. Дыпшын иара аиҗахысрақәа, аидысларақәа ааипхьбап, саргы саацәырцып ихақәлаз срыкәызбо хәа. Аха аибашьратәкәа ишалагаз аниба, дзырөит, ишәеит, изеит. Атцыхәтәаны дыззааиз акоуп: акыртцәа аиааиуеит, хара хәтахоит.

Танас Ахәашба зынзагы дгазазамызт, идыруан акыртцәа анхиааилак апсуаа ацәагыгәа цәгы хәштәдыргылоз,

иршыуаз ршыуан, иаанхоз тәцәс икартцон. Азәы сицәшәап, мамзаргыы азәы тәыс скартцап хәа дыкамызт. Та-нас Апсны аиааира шазымгоз лабәабоушәа ибо далагеит. Илацш ицашәо далагеит тәыс дкарцошәа. Уиак зынзаск дааитцанакит. Ихы ахыгара изымдыруа, дзым-тәо-дзымгыло даакәхеит. Алашәарыца зышьтоу ажәа, алашәарыца аныхынхәлак, хәытцатәартак цшааны, агәы тытцны ицо ишынхәытцало аицш, игәы тытцны ицо дамыртәо-дамыргыло иалагеит.

Зны иееибитеит ани иахәызба җыцырцыргыы неи-кәынхәаланы ақәылара кзтцаз дрыкәмақаруа. Аха убри аамтзгыы абзарбзан хысбыжкәа иахауа ианалага, ахыс-бжыы гацыцхәаза дқыцкыцъуан ашыз ихыызшәа.

Ддәылтцны аштәа дныкәлеит агәашәахь ихы рханы.

– Аа, нан, нан! – лбжыы аагеит аматцурта иаадәылкәаз иан, – уабаци, нан, уаби сареи хкажыны? – Нас лышьтахька даахьацшит, илышьталаны идәылкәаз иаб иахь дцәажәо: – Дцеит, уара, иумбаци уцкәын дахьцо, еибашьра дцеит уара!

– Уаагылишь, уара, уабаци? – ибжыы геит абгыы.

– Шәысцәымшәан, сара еибашьра сцазом! – даахьацшит иара имырхәаацәакәаны, аштәа дынтыцуа.

Игәы иҗеикыз хәа акгыы рзеилкаауамызт дара.

Аб дадырсызшәа иеааникылеит, ицхәысгыы даанкыло.

– Уи, барей сарей ххәатәы даагылазаргыы дацым-ныкәазацызт, уажәы дацбырныкәара быкоуп, – ихәеит, – уи аибашьра згәы итоу уацзам, бара бицәымшәан.

Хымшка апартизантәа гәыцк акны дыкоуп хәа избахәа рахауан.

– Аа, уцкәын еибашьра дшымцаз! – хәа лхатца аецныхәа илтон иангыы, аха гәанхәцыстала икартцаз лгәы ишахәоз лныцшуан.

– Сара сцоит, уи дызлалаз апартизантə гəыц салалоит, макъана сықəра егьдуцəам, срыцеибашьыртə сықоуп, – ихəеит иаб.

Иара, Ғанас ихатə дызлоу хəа ирхəаз апартизантə гəыц ахь даннеиуаз, игəы ѡбаны акəын дшықаз, деибашьырызу дмеибашьырызу хəа. Аха иґаххейт днафѡырц абцъар хəшəы. Иахəызба ґыцырцыр надирбейт, рыцеибашьра дшазы-хиоу аанагарц азы. Даргьы ргəыц днахырцхьазалеит, абцъар хкқəа рылагьы деибырґейт. Знык аґа игвардиаа рқəыларагьы дрыццейт, аха дызлейбыґтаз иабцъар хкқəа акгьы ґымкьейт, рґырқьара изымгəаґыт. Ақəыларахьынтəи даныхынхə, айбашьрагьы закəыз иблала ианиба, иара иусны имцхьазейт, ашəазызара дамеханакзейт. Убасқан игəы дыґчала-ыґдало дигəалашəо далагейт Назира Амзыцба. «Зегь акоуп еибашьроуп, – избейт Ғанас, – зегь акоуп Қырґґəыла амчра злаґгəгəоу ала, хара хзаиааизом, иқахґдалакгьы хакəейґзааит! Назира сгəы дыґцхны дсымазар, нақ дысхасыршґуан!»

Хəара аґахума, ас ихəыцуа ауаѡы цсадгьылгьы иґахым, ибызшəагьы дагəґасуейт. Абзиабарагьы дақəыжьцəар илшоит. Имгəа иагымхар, иґсы ґазар, уаха хəыцырґа иоузом. Аха Ғанас, урґ аѡба рыдагьы, ихы дґагьежьюан Назира Амзыцба.

Игəалашəон абыржəы иқəынхəалоу ахəызба ґыцырцыр налґакны Шьабат Лашарба бзиа иибоз лара лакəымкəаны Шьарифа Айрымба шлакəыз шылирхəаз, убри алагьы Назира инапаґы дқалоит хəа агəыґра шиоуз. Уажəы, Назира лани лареи ахьықаз ашьха аганахьґтəи ақыґтахь ддəықəлейт. Даапса-дкараха уа рааигəара даннеи, данхəыц, абра дааны дналацəажəаны дцоит, аха нас айбашьра аамґтахə иқало издырзом, иара дґахаргьы қамлои. Назира иара иґсра зынзаскгьы дарґцəыуарым. Инеихашəа ихəло

– Срыцхауп, Ғанас, ускәатц, – даағьатцәығьатцәит лара.
– Иҕоу бымбазои, еибашьроуп, уаха хзеикәымшәозар-
гыы калойт.

– Ғанас, срыцхашья, соушът, Анцәа даахәаны сүхәойт.
Анцәа сихәалап уара узыхәан, аибашьра хлымзаах уалеи-
мырзырц.

– Зегьакоуп, еибашьроуп, сара изқәыскыз насмыгзар
сузом! – лқьышәқәа еимлагәа икны даарыхейт.

Ишлымчыз деихейт димкәытцытырц, аха иахәызба цыр-
цыр лыблақәа инархикылан, днатцысыр лызблак аатирцә-
раарашәа иааирқәацейт. Инеималтәан ақьызқьызра дала-
гейт Назира. Иара ажәжәахәа лмакҕахәара нахыс дааи-
лихын, длеизиркәыҕейт. Лара дқьызқьызуан длағырзышо,
лцәа-лжыы шытыңон, иацәымғыз ацәеийж аднакыломызт.
Иара лцәа-лжыы кәымшәышә иеаларқс икын... Абгалац
асысжыы иалачаны згәы тәыз аицш, игәы ртәны данылхытц:
– Зегьакоуп, еибашьроуп, ибыхыыз хьаас икабымцан! –
хәа налахәаны абна днылашышыы дцейт.

Назира ацстазаара зынзаск илтахзамкәаны алашыцара
злаеуаз абна дылахейт. Дцәабейт, длағырзышейт, ааигәа
цейцык лбар лыеталыжыырц лтаххейт. Ари аицш ашытахь
қсы зхоу, дыпхәысыз, дхатцаз азәгы икны лылақәа
цәырылгар амуашәа илыцхьазейт. Уи илзацлейт ацсуа
ламыс – ега дылҕынцәаауа арқыск бзиа дибаргыы, дани-
галак, лцәа ацҕера шланаимыжыуаз даазхәыцит. Зацхьака
зынасыц ҕахтәаз хәа лхы лыпхьазейт.

Лхаҕы, лылақәа чабрала ирыцкәаны аҕны лани зкны
иказ ацшәмапхәыси ркны дааит. Урт, лшыаракны дшыка-
мыз рбо ианалага, схы сыхьуейт хәа дышьтәлейт.

– Сашьей саби афронт ахь ианца, саргыы ссарц исызбаз
аамта ааит хәа исыпхьазейт, лхәейт, – ихәейт Ахра.

Адырѡаены ашыжьза дгылеит лашьа иматѡакѡа рыла
лѡеилахѡаны, аматуртахъ дылбаан, амца еикѡылцеит.
Адулап дынталан, ѣтацкѡак днарыцхаит. Такѡамта амца
азааигѡара длеиѡеиуан, дызлагара лзымдыруашѡа. Нас
акы аалгѡалашѡазшѡа, лѡыба италцахъаз аблокнот хѡыцы
аатылган, бѡыцк ааныхны абас нанылцеит карандашь кѡп-
шыла: «Сан, сатабымтан имхѡа-мырза айбашьрахъ схы
ахьсырхаз азы. Истахуп исылшо цысшѡарц хапсадгыйл
ахьчарафны сашьеи саби реипш. Сан, ибдыруз, сара
сеипш имацѡымкѡаны ахѡсақѡа хпартизанцѡа ишрылоу.
Айбашьра ацара стѡхиижѡтеи акыр цѡеит, аха уажѡраанза
сзымцаз бара бахѡтыр азы акѡын. Саби сашьеи ейбашьра
ианца, агѡырѡа бѡеабымтарц азы сыбзаангыланы сыкан.
Аха исызбеит абѡяр зку саргыы сычырыласырхѡырц. Сан,
бгѡыдыскылоит!

Бзиа бызбо бызгаб Назира».

Абри ашытахъ уахагы дымпшзакәаны, зыкны иказ
апшәма иабду икама ахькнахаз иаакынпааны, ашта дынт-
къеит.

Апартизан гәыпқәа руак аҕны днеит Назира.

– Сшәыдышәкыл ҳақсадгьыл ахъчарахъ, – лхәеит лара апартизанта гәың акомандауаф иҕны.

Назира абри анылхәоз диа шахәтәаза дгылан, лхы ҳаракны илкын. Лыблақәа тбаатбааза ихәаңшуан, аха рыразра ацынхәрас гәырәақ хйбаалон. Лылақәа ирхыз агәырәа гәғәарак лнаґаны хатґагәғәарак лнибаалон. Цабыргны, уажәаңхьа илзааигәаны дыздыруз тәа змам агәытбаареи, агәыкреи, аңхәызбататареи деимаркуа дидырузтґы, уа-

жәы дналыхәәпшыр, уртқәа зегъы аалымкәкәәаны аға игәәғ иаршуаз азәы шлакәыз имбарц залшомызт.

– Ұыңьа иҳамоу амедеҳәшьцәа Ұызас бырзыҕала, бырыцхраалап, – иҳәеит акомандауа.

– Мап! – лхәеит, лыбжыгы аағацаханы Назира. – Сара абцъар скуеит!

Акомандауа даалакәакит. Уи анылба:

– Сара еибашьра сааит, убри азын сышәт, – инақә-лыргәғәеит еиҕа.

– Абцъар кны еибашьуа апсуа хәсақәа мацәзам, илхәаз мап ацәахқрым, – иҳәеит агәып акомандауа ихатыпуа.

Пытрак ҕымтран, нас дақәшахатны ихы ааиртцысит акомандауа.

– Рацәак иңьасымшьаеит Назира аибашьразы лееи-бытаны хпартизанта гәып аҕны дахьнеиз, – дцәажәон Ахра, Шьабат дзырәуан. – Избанзар, ахәсагы абцъар ркуп иахьа.

Шьабат, Назира лыхтысқәа хьаас иҕаитцеит. Ахра иҕын-тәи иахаит лцәа Ғанас ишңиҕыз, иара хәғацәа рахь дыш-цаз, лара еибашьра ҳар дышрылалаз. Уажәшьта иагьеили-кааит Назира лылағызқәа зымбоз.

– Назира илаҳазар акәхап Ғанас иңсышьахаз, – гәхьаңс-сарак ааиныңшит Шьабат.

– Арахь ханаауаз ларгы-саргы иҳахьан уи, сара ишсаҳазтәҕьа иласымхәар зуазма. «Ганкахьала, сгәы тынчхеит уажәшьта» – лхәеит. «Аңсадгьыл ахьчароуп нас бзызхәыцлаша», – схәеит сара. Лара инеималтәеит, лхы хьымзгьылшьазар акәхап.

– Ааи, – даакәыңсычхаит Шьабат, – хцасқәа рыла хатца дзымцо, лхы лгәырәаха даакәирхеит Ғанас ахәымга, ауаа ирыларымңхьазоз.

Шьабат ихэыз иармананы ғыаанзагыы абалаган аҕны дзаанымҕасзеит.

– Ара схэы ааганы исҕашэтдо сзытатэом, – ихэеит ыымш-хымш анаат, ихьаагыы антэа.

Ееидикылахьаз агэың командауафьыс еиҕах днархагы-леит инапы шхэызгыы.

Шьабат абалаган дытытны игэың ҕыц анеидикы-лоз, иааҕса-икараха иҕан, абаталион афронт аҕынтэи ианхынхэыз акэын. Иеидкыламта аңсшьаразы аамта ры-ҕаны абаталион акомандауаф Иасыф Арѡтаа иахь днеит. Иасыф арациа илимхакэа адкыланы дзырѡуан, илактагыы узтамҕшуа ицэҕан.

– Еех, абыржэы иааирак Анцэа идырга! – иҕаңкэым дзыкэтэаз атла агэыцэхтэа ишимчыз инықәикшеит.

Арациа нықәитан, Шьабат днеиҕаңшит:

– Гэмыстатэи афронт аҕны ҳар азиас ирны ижэылазаап иаха, – ихэеит, нас инациттеит:

– Ашьаартдэыратэ еибашьра цозаап, ҳар рыцхыраа-разы аусқэа цқба иманшэаламхзаап. Иҕаларызеишь, анаңьалбеит, марттэи ажэыларакны. Уаанзатэи ажэыла-рақэак раан аиңш ҳаибашьцэа лытшэадахагэышьару? – дѡагылан, атқанза даақэыңсычхаит.

– Хдэықэышэтца ацхырааразы, сгэың уи иазыхиахоит, аха уа хнеианза аамта цшрым, – иааигэырѡеит Шьабат.

– Шэара Ткэарчал шэцаны, авертолиот анаауа ҳэа шэыпшны, нас шэцазаргыы, шэнеианза иҕалаша ҕалоит. Хааңшыроуп, уаха акгыы, – Иасыф урт рыцхырааразы ак-гыы ибомызт. Аха нас, дахьгылаз даауалыуашаны ҕааитит:

– Урт уахь ижэыланы, ҳара хгэы ртынчны хзыпшуам. Хаңшыхэыѡцэа абар иахьааз. Ғаҕацэа ртың рзыпшыхэ-зар, ҳаргыы ажэылара еиҕаҳкаароуп.

Шьабатгьы иаргьы ицшыхэны ихынхэыз рахь инеит.

– Хәга игәың Очамчыреи Ақәеи ирыбжьгоу амѡаду иनावакны итәоуп, хыцхьазаралагьы имацѡзам, – рхәеит ацшыхәѡцәа.

Аға игәың ахьықаз иазааигәахеит Шьабат игәың злаз абаталион. Ускан Шьабат ѡ-тыцк никылон абаталион ақ-ны: акы, иара ргәың акомандауѡра, егьы, абаталион акомандауѡ Иасыф Арѡтаа иабжьагыуѡра. Абаталион аға игәың иазааигәаханы ианаатгылоз, атцх ацәылашарахь инеиуан. Асы хәыц-хәычы ашытыцра иалагахьан, аха ау-хатәи ахьта иартцаан, унылагылар, «агырѣ» аахымгар ауа-мызт, еихаракгьы амагә зшыоу рнықәараан.

– Шьабат, – ихәеит Иасыф, уажәшьта ажәыларазы иқатцатәу иалацәажәатәуп хәа ианицхьаза, – иахзынхаз ажәылароуп, аха иарбан ганхари уахь хазланеиша, угәы иаанагои?

– Ишдыру аипш, хара уажәы хәхьықоу Очамчыреи Ақәеи ирыбжьгоу амѡа хада иацәыхарам. Амрагыларахь Ткәарчалынза афронтқәа зегьы рқны аға иѣагыларақәа цоит. Уи хара излахахәо аға ир зехьынцъара рыешаны иахьықоу ауп. Ааигәа итәоу агвардиаа ирыцхраауа хәа уѡ дықам. Раргъарахь ала цырхага хәуам, – дцәажәон Шьабат, абаталион акомандақатцѡ изцаара атак қатцо. – Уа атахартақәа рацәаны иқоуп. Агвардиаа ирзыцәгәахоит аргъарахь аѣыцхьакра, армарахь еихар хгәыңаа иах-мышьтыртә хнеихьазароуп. Алада еиха излашәартоу, амѡа хадаѣы зехьынцъара дара ртанкқәеи р-БМП-қәеи гылоуп. Ацхыраара шроулак имтцысыр қалашам. Хбаталион ан-жәылалак, хгәың чыдаа армарахь хнаскьаны, уахьынтәи аѣа баталионк неизшәа залпла ахысра халагароуп. Ускан, рыбажык уахь идәықәымлар ауам. Абаталионаа ишә-

зымариахоит рымчкәа рдытәтәара. Армарахь идәықәлои хәрей хәиушәыжь, хара хрызхап.

Амагәкәа зшәзи аеашәпымәтәәкәак рыла зшәпкәа еилахәази еитнырыцсахлеит, Шәбат игәып ашәпымәтәәкәа рышәартцеит, рмагәкәа иаанхараны икәз абаталионаа ирыртцеит. Ус зықартқаз ршәпышытыбжькәа гәгәамхарц азы ауп.

Агәып чыда цеит ршәпышытыбжькәа думхацәакәаны агвардиаа ахытәаз ирафсны, иагынаскыеит рармарахь такәы.

Иасыф Арәтәаи Шәбат ислеицәажәахьаз ала, ианаамтәз ахысра иалагеит Шәбат игәыпаа. Ақыртүа гвардиаа уахь инеихеит, ргәырәанзамкәаны устәи ирықәлаз цышыаны. Уи аамтазы рееибытазаны абаталионаа рыжәлеит. Ақыртүа гвардиаа рееишәашәагы иақәымшәо иаабалыбатцеит. Аәадахьала абаталионаа рылахысуан, армарахь ала игәып арцәаахәа ихәхәаны ирыжәлон.

Икәлаз аилагьежьра амәа хада ақынтәи ицнаркьаз атанккәеи БМП-кәеи еипхақәкәа рәархеит. Ақхәа иаауан зымехак тбааз танкк, уи иашытагылан аеа танккәаки БМП-кәаки. Иаанкыламзар абаталион афәтәи хәруаа рытцадырзыр кәлон. Ари збаз Шәбат урт агранатыршәгәла ақхәа иааиуаз атанк дагәйдлеит. Атанк амцабз нахылкәан, ицыцза иаашәкәхеит. Ашытахь иааиуазгы аангылеит. Ақыртүа гвардиаа рышытахька ада уаха царта рбомызт. Зыцсы зауз еибарфит. Атанккәа шытахьла идәықәлеит. Абаталиони Шәбат игәып «Ацсрацылащәеи» рееимардеит. Уака ирыхъзеит абаталион инацәыхараны итәаз Ахрей Назиреи злаз абаталионгы. Абаталионаа пхәака иахьынзацаз ақны ртып алырхит, рбалагангы рбганы уахь инаргеит.

Абаталион акомандауаф арациа ылымха адкыланы дзырдуан. Уажэы-уажэы ихафэы ацшшэы ацсахуан. Дзыкэ-тэаз ақыдхысхэыф ақынтэи джагылеит, гэыпжэарак ши-оуз мжашьо илакытцақэа еиха-еиха итшжаауа. Уи ааи-цэымыгханы джацфкэит настхашэа ақыдхысхэыф икэтэаз Шьабат.

– Икалазеи, узыргэамтшаз иуахаи, скомандауаф? – абгжаахэа дцааит Шьабат.

– Уаф дзеигэыргэо хэа акгы алымтцит Гэмыстатэи марттэи ажэылара, – мацк агэахара шиоуз мжашьо деитакы-еитцакуа акэын дышцаэжэоз Иасыф. – Ажэылара лытшжаадахеит. Гэмыста азы ирны Акэа Араион фыц ақын-загы инеизаап хаибашыцэа. Ақыртүа аргы ахьатра иала-гахьазаарын, аха хара хтэкэа ишақэгэыгуаз аицш, ацхы-раара анырмоу, ақыртүа ар игэартан, ахьатра ацынхэрас ажэыларахь ииасызаап. Хаибашыцэа ацхыраара иазцшны ишеибашыц еибашьуазаарын имхьатцакэаны. Зхы-зып-сы уа ишьтазтаз рацаафхеит, ихэеит, рационал исацаэжэоз, ацсыбафқэагы такэы уахь иаанхазаап.

Алахьеикэтцаратэ жэабжь ирахаз даара иааиланаргы-жыит абаталион афэти аибашыцэа.

– Узыкэшэаз еицэоу уақэшааит хэа шырхэо аицш, ифынтэтэу агэыржа рмоуи зыцкэынцэа рыцсыбафқэа змауз анацэеи абацэеи, – иаагэынганы дцаэжэон Шьабат игэып иалаз Еқэып Тарнаа.

Зхы зықэыжышэа итэаны ирзызырдуаз Шьабат ихы даафахан даарылацшит:

– Зыцсыбафқэа уахь инхаз тэымцъараны инымхеит, Ацсны дгьыл ақны икоуп. Аус злоу анышэ иамадоу иа-мадаму ахьеилкаам ауп, – ихэеит. Нас мацк даатгыланы инацитцеит: – хаибашыцэа ацышэа ду рнафеит, еихагы ага

игәәг днаркуеит, уажәтәи ратцахара ашьоурахьы еихагыи
рымчкәа еидыркылоит. Аха сгәи иалоу, – ихәеит ашьтахьы
Шьабат, – хара акгыи хзырмышәеит.

– Марттәи ажәылара алтцшәа шамоузгыи, хаибашьцәа
апышәа гәгәа шырнатаз аарыцхаит Гәдоутәнтәи, – ихәеит
аңсшьара аамтазы Амрагыларатәи афронт аштаб хада
ахьынтәи рациала ажәабжь еилызкааз Иасыф Арәтәа.

– Гәмыстатәи афронт аҕны иеибашьуа рзын мацара
акәзам аибашьратә пышәа ззыкалаз. Хаңсадгьыл ахьча-
цәа зегьы хзын ауп. Хара ххазын алкаа ҕахцароуп ари-
нахыстәи хаибашьразы, – нацитцеит Шьабат.

– Аштаб хадаҕнытәи излаарыцхаз ала, Гәдоутә заңцара
иалагаз абригадакәа Амрагыларатәи афронт аҕынгыи
ирылагарц адтца роуит Атәылахьчара аминистрра аҕынтәи.
Уи напы адыркит хаштаб хадаҕны, – ажәабжь ҕыцгыи
реихәеит Иасыф.

– Хара Очамчыреи Аҕәеи еимаздо амәаду хада хаңнуп.
Уи амәа хада макьана аҕа инапаҕы иҕоуп. Ихәхәтазар
ҕалап аштаб хадахь адтцаалара, еиха иуадауу афронт
тыпкәа рахь хцозар, иарбану иахьхәхәтоу хәа ирыпхьазо
аилкааразы, – иажәа уа иааникылеит Шьабат.

– Ааи, – ихәеит Иасыф, – уи изызхәыцтәу усуп. Шьабат,
ушзахәо аштаб хадахьы уца. Дареи уареи ишәызба
хбаталион хырхартас иататәу.

* * *

Шьабат аштаб хада ахьынтә даныхынхә, абаталион
аибашьцәа зегьы ҕыцс ихәихәарызеишь хәа изыңшын.

– Марттәи ажәылара ашьтахь алаапк аиңштәҕьа рхы
аадырпшуа иалагеит ақыртүа гвардиаа, – дцәажәон Шьа-
бат, – урт рнапаҕы иааргахьоу хқытакәа, еихаракгыи

амѡа хада иаѡну Тамшь, Кындыг, Азѡыбжѡа, Лашькындар ѡнышьаѡагѡ аанмыжькѡаны ирбылхѡеит, мамзаргыы ахѡыѡ иадыргахѡеит. Иахыѡкалаѡаз ыѡоуп ирбылуаз аѡнѡѡа ирыѡназ ауаагы аналарбылуаз. Ахѡыѡѡѡа, абыргѡѡа, зѡѡа-зтѡым аѡѡаѡѡа рыѡѡашьарада рныртѡара иаѡуп.

– Ала алаңсышыа аңсышыахароуп! – ибжыы иргеит аибашыцаа руаҕаы.

– Шытаңкыла икәцатәуп рыжәла зыжәлоу зеггы, ала аңсышыа зауны хадгыл иамадахо рыда! – җазэггы иеизнымкыло җитүан.

– Ашъа руеит шъала! – итѣкъаз дѣкалеит.

– Уи аума, ақыртүа еибашьцаа даеакгы рызбеит, –
иажэа иацитцеит Шьабат.

– Уи арбану? – иааиларыңсеит.

– Марттæи ажæыларафны итахаз хаибашьцæа рыдсы-
бафкæа зрырымтоз акыфзаап. Уи зтеицæа тахаз апсуаа
ргæафрафы рычкæынцæа рыдсыбафкæагфы анырмоулак,
игæамтны реихабыра ирыжæлап, ажæлари аихабыреи еи-
фанагалап хæа игæыгзаап.

– Нас, нас? – еицызхәақәаз рацәаѡхейт.

– Зыхшара рыцсыбаѡқәа змоуз зынзаск дачеакала икәгылеит. Урт ахынхаз ҳадгыл аҥны ауп, рхәеит, уи ҳадгыл аамтала иахцәызгаз ирымахыроуп, рхәеит. Ахә-са ыкәгылеит гәкажырак ҕамларц, – Шыабат уа даангылеит.

– Агәыпқәа ркомандауаа, шәсышталаны шәҫаашәхә, хааилацәажәп, – Иасыф абалаган ахь иҫынеихейт.

Акомандауаа уахь инаишьталеит.

– Ҳазҳаёиҷи Ҳа аҳҳарҳаша, амӯа ҳадаҳ неишья
ыкам макъана. Кәядры инаркны Ткәарчалынза ҳқытақәа
аға импытҳразы хацәнымырха айбашьрақәа, апартизантә
қәыларакәа ирғуп ҳажәлар. Урт рахытә цыхыраара ҳзы-
зцарыда? – дтәаит абаталион акомандауаф Иасыф.

Азәгы даизымпшзакәаны даацәажәеит Шьабат:

– Аштаб хадакны ирхәеит хбаталион ахы ахырхатәу аҭагылазаашьа гәтәны ххала ихазбарц. Зегь рапхьа иргы-ланы хбаталион ицегьгы еиҕкааны Ацсны Атәылахьчара аминистрра иахахапхьазалап, қяадла аусшәкәкәа азеи-қәыршәаны.

– Иахьзахтдои хбаталион? – иааиларыцсеит.

– Уажәшьта ари гәыцны изыкалом. Хнаоҥ икоу агәыпгы «абаталион» хәа иашьтоуп. Дареи хареи хәааидтцаны абаталион наза кәхтцәп. Уи номерс иаиуа нак-нактәи усуп, аштаб хадаа ирызбароуп, – аус пхьака излацаша дазхәыцуа дцәажәон рбаталион акомандауа ицхыраа, агәып чыда акомандауа Шьабат.

Ус иагыкартсеит. Рааигәа игылаз хәр ргәып «абаталион» хәа хьзыс измази Иасыф командауаҥыс дызмаз «абаталиони» еидтцаны абаталион наза алырхит. Иадыртцаз абаталион Ахра Махәышбеи Назира Амзыц-пхаи злаз акәын.

Азтаара ыкәгылеит еидыртцаз аибашьцәа рбаталион командауаҥыс иахагылаша дарбану хәа. Ахреи Назиреи злаз агәып акомандауа Хайдар Хатхәа ажәалагала кәитсеит Иасыф Арәтәа дкаларц, Иасыф ажәа алеигалеит Хайдар дкаларц.

– Сара ак схәар калома? – ҕааитит Ахра.

– Ааи.

– Ааи.

Иааицырхәеит Иасыфи Хайдари.

– Аибашьра аҕышәа имоуп, Гәмыстатәи афронт акын-тәи напышьашәалатәи апартизантә еибашьрахьы дааны хацәнымырха аибашьра даҕуп. Насгы иаабоит аиҕкааратә ускәа дышрызказоу. Еидтцоу абаталион наза командауаҥыс даиуааит Шьабат Лашарба, – иажәа ааҕа-хитцәеит Ахра.

Анапеинкыара калейт Иасыфи Хаидари рацхыа инаргы-
ланы.

– Ажэақэак хаихэааит командауафыс иалххуа.

– Хыкэкыс имоу зеггы иахирдырааит.

– Ааи, ааи, хаизызырфып.

Рыбжыкэа геит, ирылф-рылфуа.

Шыбат дааскыан, Арфтааи Хатхэеи ахыгыз даары-
вагылейт зеггы дырбартэ еипш. Ар рыматэа ишэын, азын
хылца ыазак ихан. Хыхь ишэыз ибушлат ицэытбаан азы
иааггалдызуашэа ишыамхы иахыхэхэон. Ицатца еикэа-
цэасамсалуа ифачын. Илакэа тхаца ахатцара рныцшуан.

– Аруаа, хацсадгыл ахычафцэа! – даарылацшит, аеыр-
наашэа ихаз изынхылца ыаза рееиуа. – Зеггы шэхафкэа
ирнызбаалоит Хацсадгыл айкэырхара шэшазыхиоу. Ихэ-
кэлаз ага хэымга хымш рыфныткэла хшыамхнышгыла-
ны хымцакыафоз цышыон. Аха ацсуаа азэггы ифэафхыа
ишыамхышгылазом. Ус шакэу хага идырхэеит уажэшыта.
Марттэи ажэылараан ибеит ацсуаа ацсра ишазыхиоу
хахтныкэлакь импытхразы. Ибеит агэафра атагылара
ишазейкэымшо хажэлари хаихабырей. Хакепап, нас, Хац-
садгыл иахапаз амкэыл еикэатцэа ацакыа иалфрыз асып-
сеипш ицкыашэкыа агара!

– Хахиоуп! – рабцаркэа ирфахейт изызырфуаз зеггы.

– Шэаазырыфы, Хацсадгыл атцеицэа! – иажэа инацитцейт
Шыбат. – Сара ацсрапылафуп. Хацсынра ацынхэрас,
ишыжэдыруа еипш, еифэааны исымоуп «Ацсрапылафцэа»
зыхызу агэып. Ари агэып иалоу зеггы ацсрапылафцэоуп.
Сара хиааира амш аенынза уи агэып напхгара астоит. Сара,
еидахтэаз агэыпкэа ирылцыз, хызи-пшеи згымхарц икэпо
абаталион акомандауафыс скэлазом. Абри шэасхэарц ауп
истахыз, – иажэа даалгеит Шыбат.

– Абаталион акомандауафыс зыхыыз хаухэода? – иааи-
лафэит зеггы.

– Сара истахуп абаталион акомандауафыс дҕаларц еидахцаз афгәыпк рахьтә айбашьцәа рхыпхьазарала еихаз агәып акомандауаф, хыпхьазарала иахьейцаттәи агәып акомандауафы уи ихатыпуафыс дҕаларц.

Еидцоу абаталион акомандауафыс далырхит Иасыф Арџтаа, ихатыпуафыс Хаидар Хатхәа. Шьабат иажәала-галала абраҕа ишьақәырғәғәан агәып чыда хартәааны. Ари агәып хазы чыдалатәи гәыпны иҕалеит, ашәарта еиха иахьығәғәахо цхыраагзас иаиуа гәыпны.

* * *

Абаталион ахы рхан Аныуаа рхәы ахьчарахь. Ануаа рхәы зны хара хтәқәа рнапафы иҕалон, аеазныхгы ақыртүа гвардиаа. Убраҕа ианнеи абаталион иалтны иаагылеит Шьабат игәып. Хықәкысгы иаиуит мраташәарала ақыртүа гвардиаа ирхыкәшарц, устәигы ижәыларц, арстәи ала уа еибашьуази Арџтаа ибаталиони рееилархәны ижәыларц.

Абри аамтазы агәып акомандауаф дызқәымгәыгуаз хтыск ҕалеит – сара агәып чыда саламлар ҕалом хәа даақәгылеит Назира Амзыцба.

– Сара абҕар зыштысхыз еиха иахьшәартоу аңсра саңыларц ауп! – лхәеит, абаталион далтны даагылан. Агәыпқәа еидтаны абаталион анеикәдыршәоз агәып ҕыц анышьақәдырғәғәоз Назира лхы цәырылгарц далагазаарын, аха Ахра Махәышба дааникылахьан. Ихата уахь ала-лара шиҕахызгы, лара лаанкыларазы даламлазакәаны даанханы дыҕан.

Ахра шьахәла деиликаахьан Назира. Гәыпк аҕны иахьыҕаз школк аҕны атара лыцызтцоз Ахра иакәын гәаартла дзацәажәоз, лыхтысқәагы иаартны изалхәахьаз. Убри инеихангы, абҕар ашьтыхразы агәахәара лызтз

илыхкээз рыштыхь аңсҕазаара лгэы ахшэаны аңсра
анейҕалшыа шакэызгыы иалхэахьан, такэ антцы акэзаргыы
иаартны иалхэеит лгэы иҕакны ишлымаз ахьымзг лырганы
аҕацэа рахь ииасыз Ғанас Ахэашба ицэаарак лҕыхьашэар,
дылшыырц збаны ишлымаз.

Уажэы, ахьымзг лзыргаз дышшыу шылдыруазгыы, лы-
хьымзг гэнылгон, айбашыраҕы дҕахаргыы усс имкыкэаны
агэың чыда далаларц лызбеит, Ахрагыы ега ҕаитцаргыы
уаха дизнымкылеит.

– Беилыскаауеит, Назира, – ихэеит Ахра, лыхтыскэа зе-
гыы иаартны ианиалхэоз, – бзыкэшэаз мариаусзам, игэыр-
џацэгьоуп, аха ишыбдыруа айңш, ихакэлаз ага хэымга
иткыс еицэаны, ҕабааңсны ибыңхьазаз Ғанас-цэгьа
дыкэым адунеи, уи ауаарашэа адгьыл дамадамхазеит, аж-
ра цэула дҕабааит. Бхынхэы бан лахь, башыеихаби баби
афронт иаҕагылоуп. Бан шэыхџыкгыы гэырџас шэлымоуп,
дрыцхауп, афронт баҕытцны аџныка блызinei беибга-
беизџыда.

– Сара сеибга-сеизџыда сыҕоуп хэа схы сыңхьазазом,
хьымзгы здыргаз аңсуа ңхэызба хэа ауп схы шызбо, –
лажэа аалыркыаҕеит лара.

– Быхтыскэа здыруа барей сарей хауп, уи амаза анышэ
еиџыжаа иахҕазшэа иңхьаза.

– Мап, Ахра, – лхэеит, – уара исоухэахьеит Шыабат иҕны
ишухэахьоу сыхьымзг атэы.

Ахра абыржэаҕара ихы-игэы ишэиуа дҕамлацытз динь
даакашэеиҕьтеи. Игха хьаацэгьаны игэы иньталеит. Аха
данхэыц, Назира лыхтыс Шыабат иеимхэар, Шыабат даан-
хон Назира илыхьыз изымдыруа. Еиҕа даахэыцын Ахра,
«исыхьзеи, мшэан, уицэҕьа иамхэакэаны аеа ҕарҕак сың-
шаарауаз» ааигэахэт.

– Назира, – ихэеит нас, – Шыабат бара беиликаауеит,

гәйкалагы дшыбзыкоу бдыруеит. Иареи сареи даара
хаизааигәанатәит айбашьра хлымзаах анҳазцәырц. Убри
акәхап иасхәарц азин сызтәз быхтыс ицәымзакәаны. Сара
иасхәоит иґы иаагыхны азә иахь ицәыримгарц уи азбахә.

Зегь акоюп илызбаз дахымцәит Назира.

– Азәгы изымдырзоаит сыхтыс, аха схаґа исызсана-
шьом хьымзгыла адәы ақәлара. Акызатцәык сеикәзырхо,
саргы айбашьраґы сґамхакәаны аиааира аагар, сгәырґа
убри иаґсахуеит, – хәа даалагырзышеит, Ахра иихәаз
ашьґахь.

Назира агәыґ цыда даламлар анылму ашьґахь, Ахрагы
дымпшзакәаны уахь диасит. Агәыґ ахықәкы аґамґсахыр
амуит, ақыртґа гвардиаа ирхыкәшаны, устәи Арґґаа иба-
талиони уи зґаґызшьыз хайбашьцәеи анжәылалак, устәи
ақыртґа ар амацәаз рґакразы ианнеиуаз. Абар, аґсра-
ґылаґцәа иахыкәшарц егырыгымкәан дәхәыґш хәычык
аґны еипґаґґаа игылоуп аґа итанкқәа аки БМП-қәа ґбеи.
Урт ишнатцкәара ихиян, ирышьґагыланы идәықәлараны
икәз ашьаґауаа рахь рхы дырхеит дара. Уаґы ибартә иґан
ажәыларахь хәа акоманда аиура ишазыґшыз. Шьабат даа-
хәыцит: «Атанкқәа акоманда рыґара иазыґшызар, ашьа-
ґауаа ажәылара иазыхиоуп. Хара хәр жәылаанза урт жәы-
лоит. Атанкқәа ныхтәуп, ус анакәымха, хусқәа шәартәхоит».

– Атанкқәа сара срыжәлоит, – надирхәит ибжыы ґым-
гацәакәаны игәыґ алахәылаґцәа Шьабат, – сыбжыы сыр-
гаанза шәымцысын. Зеиґш ґамло егыыґам, сара сґахозар,
усґан сыбжыы шәазцшзом!

Абжьас даґызаха днадыххыланы абомба натәиґжит
атанк. А-БМП-қәа зырныкәоз алґа нарґачит, иара дыґеит
дышзахәоз шыґахьґа. БМП-қәа аґбагыы хґык-хґык аар-
ґыґеит алґа иалґа-алґо.

– Шәеиха! – хәа акоманда ґаитцеит Шьабат.

Шьабат игэың алеи-аңси рыбжьара БМП-қәа иртыңаз афшык бцъаркгыы рызтмыркъазақәаны иааилыршыит. Иҕаарц иааихырхыз рығқәа рчабрақәа рыла ижәагәаны, еиқәпах иғархәеит. Атанкқәа ирыцжәыларц ихиаз ақыртуа еибашьцәа иҕалаз рзеилымкаакәаны амцақьюуқяди абомба пжәашьтыбжьқәеи ахыҕалаз идәықәлеит ишеибакыз.

Арғтаа ибаталион ағтәи аңшыхәцәа иҕалаз цқьа ишырзеилымкаацызгыы абаталион ашҕа адырра ҕарцеит ақыртуа еибашьцәа ртың аҕны еилаөеиласра ғәғәак шыҕалаз ала. Иааскьаны ихианы итәаз Арғтаа ибаталион аибашьцәа афы аҕара иласны ақыртуа ар ирыхъзеит. Иахь-цоз ада аеаңьарантә шәартара ҕалап хәа имгәыгуаз урт Арғтаа ибаталион рышьтахъ ала ирыжәлеит, раңхала Шьабат игэың рпылеит, иткәаны иргаз БМП-уаа ғәхәаны иахышьытаз ахылаңшцәа шыңьа рызныжьны.

Аибашьра ғәғәа ҕалеит. Ахымцақәа еиғасуан. Ипжәоз абомбақәеи агранатақәеи ргәыргәырбжьқәа цәөантцәыҕа ихалон. Атәаабжьқәеи ағызбыжьқәеи еилазғаны ихчылаз алға иалғуан. Наҕ-ааҕгы аңсытбарақәа ыҕан, зыңсы зызгаз ақыртуа еибашьцәа ршьамхы рәадыргеит. Аңсуа баталионаа ирыцәтахазы ахәцәеи аибашьырта адәы аҕынтәи иалыргеит. Кәтоли Тәумышы рҕынтәи инеиз аибашьцәа рыла Арғтаа ибаталиони Шьабат игэыңи хартәаан.

* * *

Аңсшьарақәа раан Шьабат даарылатәан, ихы инапы наңыргәаны ауаз ашәа ихәеит:

Сыдгыыл хәыңы, сыдгыыл гәакьа,
Анаҕә уқәчума иахьа?
Сымра, уабаҕоу, сымра шаша,
Изырхәашьуа дарбан ушәахәа?

Акырцх леиуеит, аурт асуеит,
Фаршьтрахеит ашьа пха,
Сыжэлар гылеит, абцъар шытырхит,
Иазыгэышыуеит азы ашьоура!

О, уанбазбои улахь еитцыхны,
Уфапхафаччо, угэыкуа?
Адунеи афы удоурых дуны,
Угэазырхаганы ушэтуа?

Абри ашьтахь ашахмат асра иалагеит. Ахэмарфцэаггы ахэапшфцэаггы рылахь еитцыхмызт, рфызцэа ахры-выршьааз ргэырфон. Аха аамта зеггы ахэшэтэуеит хэа рымхэои, аамта мацггы акы ахэшэтэуазаап. Икалаз уи ауп, ихэыз ақытантэ хэышэтэыртахь, итахаз ахфык ртаа-цэарақэа ахыыказ афнқэа рахь ирган, анышэ иартеит. Иаанхаз айбашьцэа рхы кны изымтэеит, насггы айбашь-ра аакалеижьтеи апсрақэеи ахэрақэеи ирышыцылан азы уамак ихьяарымгазшэа икан. Ашахмат асрақэаггы ргэы-кэакаара рыхнагон. Ахэылпэзы апсцэа алганы изгазггы хынхэит, ахэцэа ахэышэтэыртафы ишьтазтазггы аахьан. Ианааизыффы зеггы рыхқэа рыкэае изырфуа иаатэеит. Иасыфи Шьабати блала иааицэажэеит. Иасыф даагылан даарылапшит, ак ихэарц шитахыз иныпшуа. Аха убри аам-тазы фыцъа акорреспондентцэа ааит, икалаз аидыслара атэы захаз. Урт руазэк дыцкэынан, егы дызгабын.

– Шэгэалаказарақэа шыкоуггы аабоит, – ихэеит ач-кэын, апсшэақэа анааибархэа ашьтахь, – аха айбашьра еи-башьроуп, апсытбарақэа камларггы калом, ахэцэаггы убас.

– Ааи, хасасцэа шэхаткы, – ихэеит Иасыф Арфтаа, – алахьеикэтцараггы хауит, аха хэеигэыргъоггы ыкоуп. Аныуаа рхэы зны хара ихэацэон, зных – дара. Уажэы

хнапәҗы еиҗаҕалейт, аҗсытбара акәзар, ҳара хәык ҳацәҗаһағышыейт, ҳағацәа имацәымкәа ирыцәҗаһейт. Ус анакәха, ҳамғаырәароуп. Акорреспондентцәа шәанааиуаз ак сҳәарц сҗы ааихысхуан аицш, шәхәхтыгәлейт. Исхәоз уи акәын, иткәаны иагаз ақыртүа еибашьцәа рҗахәы рҗыхразы хәык ауаа алаххыроуп ҳәа сҳәарц сҗахын. Ина-ҳагзап нас убри. Халхзарц сҗахуп Шьабат Лашарбеи, иахьа цшыхәра иказ Беслан Лашыхәбеи, сареи, ҳара хнаәсангыи иахтоу акорреспондентцәа ашыҗагыи.

Аткәацәа җахәаны иахышыҗаз ианнеи ирбейт рыхә-әыкгыи рыцхәхә еихамгыло ихьҗшыны ишыказ. Иаарыха-әарыханы иаахықәдыртәалейт. Зҗацәкәа зҗачы иказ әы-җа ракәын. Егьырт ахәык рҗацәкәа аушыҗзамызт. Насгыи ирбарҗан зҗацәкәа аушыҗыз шқыртцәаз (урт рлакҗақәа рыла иәашьомызт). Егьырт ахәык ракәзар, цшрей сахьа-леи ихазхазын, аха иарбан милатқәаз рзеилкаауамызт. Зеггыи рнапкәа аапдыртлан, ртәылауаәратә шәыкәқәа ддырбарц нарыдыртәейт. Рацхәа иқыртцәоуп ззыргәахә-уаз ртәылауаәратә шәкәқәа ирыхәәцшны настха инышь-җартҗан, егьырт ртәылауаәратә шәыкәқәа аарымырхит. Азәы – Америкатә фицарын, аәазәы атанк дыррақәа ирызкәзоу украинын, ахҗатәи араҗын. Ишыхәәыкызгыи раваматқәеи, рлимонкақәеи, рыгранатақәеи ауриатә ты-жьымҗақәан. Иблыз атанк Иейду Америкатәи Аштатқәа рҗынтәи танкын.

– Ушҗааи еибашьра? – дҗааит Арәҗаа аукраин ихы наикәиын.

– Сеилышәкаа, – ихәан инеимейтәейт, илағырзқәа ты-хәхәы ицо, – җарарҳара саарышьҗит, уахьгыи ауалафәхәы соуа, арагыи суалафәхәы аҗара әба сырто ҳәа аикәшахәтра ҳабжьаҗаны. Сшәыхәойт, сшәымшьын, әыҗа ахәыцқәа иааг ада акгыи ззымдыруа срабуп.

– Ҳара ҳаушъырц утахын, уара уаҳшъырц утахзам, ари иаанагозеи? – дныбжьаланы дцааит Шъабат.

– Сара суаф хәычуп, арра сырған, атанк азқазара сдыртцеит. Истахзамызт, зынзаск истахзамызт, аха арахъ саарц сабжьаргеит сеиҳабацаа.

– Уара, – ихәеит, Арѳтаа америкауаф ишқа, – уара ушцааи Қырттәылақа, афицар ичын иузықәу иаанагои?

– Атанкқәа ртәы ақыртцәа дыртцара сыдтцаны саа-рышътит, уи ахә ибзиангы иршәоит. Қырттәыла ҳара иахтәуп хәа агәра сдыргеит арахъ санауаз. Қырттәыла рыцхахеит, рхәеит, сепаратистцәақәак таха артом, рхәеит, урт шәаныриааилак, акурорт тың Гагра уқалап, рхәеит.

– Арап, уабантәааи? – иаарығыны дцааит Шъабат.

– Сара Иеиду Америкатәи Аштатқәа руак ақынтәи саа-ит, – уа иаафахитцәеит.

– Ушцааи? – дныбжьалеит Иасыф.

– Сара қарарҳара сааит схатәгәақхарала, азәгы сааи-мышътзеит. Ақыртцәа ақара ибзианы иршәоит иахъеи-башъуа, изабашъуа ратцкыс хыцхъазарала акыр иеиҳауп, рхәеит, ишәартәу еибашъра ықам, анырхәа сааит, сара сеипш иааны иқоу мацѳзам, – атак қаитцеит арап.

– Нас, агәра умгеи, иуаҳаз цабыргхама? – атәы на-латцашәа дцааит Шъабат.

– Мап, мап, ашъыртағы ҳааргазшәоуп ишызбо. Ирхәаз акәзам ара иқоу.

– Ирхәази иубази злеипшыми? – аиҳабацаа дырцыѳ-ланы дцааит акорреспондент цхәызба, лкалам аарыхианы.

– Ара избаз ақыртцәа риашамроуп. Хзабашъуа шәтоу-рых дууп хәа саҳахъеит. Адгьыл шәара ишышәтәу еилыс-кааит.

– Излеилукааз ҳаумхәои? – дныбжьалеит акорреспон-дент цкәын.

– Уақа, Қарт, издыруа ауаа ыкоуп ари айбашьра ақыртқәа ииашамкәаны ишалагаз, ирхәеит адгьыл шәара ишышәтәу, аңсуаа шәышқыртцәам. Аха сара ақыртүа ар рылтцшья сзыќатцомызт, айқәшахәтра снапы атцазѡхьан. Исахаит аукраинцәа җытѡык ибналаны ишцаз. Урт ртәыла ааигәан, ршьамхы реадыргеит. Сара сыдгьыл даара иха-роуп, аламала уаѡ дыздәықәлазом, «зашта уталаз иашәа ухәароуп» кәцдан, саанхеит.

Азтаарақәа ирыртаз ртакқәа кәртцон егьырт ақыртцәа-аткәацәа аѡыцагьы.

– Шәара шәышпааи, шәаазышытыда еибашьра? – хәа иразцааит.

– Хәра амилициа ашкол итоу курсантцәоуп. Адырра хауит апрактиказы җара хәргоит хәа. Хәхьяаргаз айбашь-ра хналадыргылеит.

– Шәеихыршама агвардиаа ырыхәтақәа рахь?

– Хаихыршеит, хазларцаз архәтақәа ркны ыкоуп икнаҳаны ышырказы ашьауға гәгәақәа зкәыз. Урт аушьтны ахақәитра ыртәеит еибашьырц азы. Аңсны аныргалак, Акәа ақалақь акны ауадақәа ырттарцы иакәдыргәыгит, ақыртцәеи агырцәеи айбашьцәа реицш.

Акорреспондентцәа аѡыцагьы аткәацәа рҗы иаатшәоз зегьы аныртцон. Ашьтахьтәи амшқәа раан агәзетқәа ирны-леит, арадиоқәа ирхәеит, телехәапшралагьы идырбан.

* * *

Аштаб хада аќынтәи адырра роуит рбаталион аномер-гьы шартаз, насгьы уи абаталион акны аихабы далырхырц шрыхәтоу.

– Шьабәт, – ихәеит абаталион акомандауаѡ Иасыф, – хәибашьцәа гәгәақәа иреиуоуп уара угәып акны зәеидыз-

кылаз. Изылшап ззугәхәуа азәы далцшааны хбаталион ахь дхат.

– Ааи, аха избан?

– Абаталион аштаб аихабыс икахцаша.

– Хара хгәыц шәбаталион иацрытны хара игылазам, ақәыларакәеи аидысларақәеи раан еивагылазароуп, убас-кан ауп амч еиха ианыгәгәахо. – Нас инацитцеит Шьабат, – иухәазгыы сахайт, Иасыф, иудырузааит абаталион аштаб аихабыс икалозаалакгыы сара сзыхәан зеггы акакәны ишыкамло, деибашьфы гәгәазароуп аштаб аихабыс икало.

– Убри ауп саргыы сыззааиуа, хымцада агәгәа дахтахуп.

– Угәы ишцаанаго, Иасыф, хгәыцгыы аштаб амазарц ахәтазами?

– Агәыц акомандауаф ишихәо аицш, – дааччеит Иасыф. Нас уа даанымгылакәаны даацәажәеит, – Шьабат, уаргыы узыкәгәыгуа, харгыы хзыкәгәыгша угәыц акнытәи азәы избәхә хәхәа.

Рәыцагыы еидхәыцло игылан акраамта. Ирбон абаталионгыы агәыцгыы аштабкәа реихабацәа аибашьракны акыр шрытдаркуаз. Абцар атыц азырхианы, ажәылараан доусы ихәтоу абцарла реикәыршәара, аибашьфы хаталатәи ацхыраареи ахылацшреи итара, еиха еигыны еибашьыз иалкаара ухәа акырқәа ркны акомандауаф диаргәажәфаны идгылаша ауафы избәхә хәатәын.

– Сара сгәыц азы аштаб аихабы хәа изқәыкны исымоу убаталион ахь дхашьтып, сара, сгәыц азын аеазәы далыскааит, убри дкастоит, – игәы итеикыз ихәеит Шьабат. – Деибашьфы гәгәоуп, деифекааф бзиоуп Ахра Махәышба, – нацитцеит.

Ахра Махәышба диаган абаталион ахь аштаб еихабыс. Аха Шьабат ибо далагеит гәытцхак шимоу, Шьабат икны акы ихәарц шицаху.

– Угәы намзозар калап, Ахра, акы угәы итцхошәа збоит. Сиашахарушь? – дтицаауашәа днечиғапшит Шьабат.

– Уиашахатоуп, Шьабат, ак уасхәарц шыстахыз снып-шзаап, насгьы, уара ауафьтәфса уахьиғапшуа игәы итоу шеилукаауаз агәра згеит. Ххәыцаахыс еицзызхаз хауп, фбака шықәса суйеихабызаргьы. Исхәарц истаху имзакәаны иуасхәап.

– Уаххьа ашьтахь утәартә тып афь снейуеит иуцәым-гымзар, – даатгыланы дихәапшуан Ахра, мап шимкуаз ала агәра игарц итахны.

– Хәаратахума, Ахра, сузыпшуп, – дакәшахатхеит Шьабат, аха цәалашәарак иаузшәа ибеит Ахра абаталион ахь дахьишьтыз игәы иалоума ихәаратәы.

Ус акрыказар, дирхынхәып Иасыф дихәаны, иара игәып азы гәтакыс имоу даакәытцны иара дкаитцап агәып аштаб аихабыс, абаталион ахь иишьтышақәа имоуп. «Аха избан? Ахра дахьахашьтыз игәамцхазар, фәрца гәгәак амоуп», – игәы иаатихәааит.

Ахәылбычәа ааилашәшәымтазы Ахра Шьабат игәып абалаган акны дааит, дыфналеит Шьабат хазы тып хәыцны изыкатцаз акны. Шьабат днечиатцгьлан, инеибартәеит.

– Аштаб хадахьы аткәацәа андәықәахтцаз, Дамыр Кәытаба дтахагәышьахьеит, аха атаацәа рахьтә азәы дыр-бозар, – даацәажәеит Шьабат Ахра иахь, – сани саби афны иками, шәнаразтцаа, схәеит, ирыбзазашьоу сзеилышәкаа, схәеит. Уаб Шьардынгы избәхә расхәеит, ипшәмеи иареи шыкоу азгьы иразцаарц.

– Нас, нас? – даахыццакны иажәа днапыфлеит Ахра.

– Хар рымазам, рхәеит, ианааи саарыпшаан. Уимоу хаибашьцәагьы ирыцхраауазаап, ус хархәеит Дамыр итаацәа, рхәеит.

– Хаи, уххь згааит, Шьабат, сгәы уртынчит. Итабуп уи ахьугәалашәаз.

– Ишдасгәаламшәоз, уаби саби Ткәарчал ишеикәшәаз смаҳахьази, – ихәан Шьабат, даатгыланы илақәа идырхаланы Ахра днеифапшит, ииҭаху илахь ианихрызшәа. Нас даацәажәан:

– Угәы намзошәа збоит, Ахра, абаталион ахь уахьы-сышьтыз азы. Уара уеибашьы еилкьа-еилгәыцәуп, аҭышәагы умоуп. Убас иҭоу иоуп уа иакәнаго, амала, сара исзеигьхаз цьумшьааит уахь ухы ахьсырхаз. Хара хгәып акны аштаб ҭастарц сгәы иҭоуп, аихабыс уара иукәкны исыман, аха абаталион амехак еиха иҭбаауп, уара уакәнагоит хәа сгәы иаанагеит, – ихәеит.

– Шьабат, сара уи аганахь гәынцыхьа сымазам, арратә тып ҳарак сүтеит, иҭабупгы ахысхәауеит, сылшарақәа еихагы исыргәғәароуп, – уаҭа иеаанкыланы даапшит Ахра.

– Ус анакәха, исоухәарц иуҭаху ахь ҳаиасып.

– Шьабат, – ихәеит Ахра, – уареи сареи қыҭак ҳаицалцит, уажәы ҳаззеибашьуа аҭа импыҭаку хқыҭа мацара азы акәзам. Нарҭаа рымч ҳалатцаны ҳаззықәдо хан-хаҭсадгьыл анапымыцқьақәа рҭынтәи ахы иакәиҭахтәыроуп.

– Убраҭа хара хқыҭа Зышқыт налатцаны ухәама? – иныбжәаиргылт Шьабат.

– Уи, хәарас иаҭахузеи. Хара убри анрымпыҭаххлак, наҭ-наҭәи хпеипшгы уажәнатә ҳазыпшуазар акәзами? – даатгылеит Ахра.

«Мшәан, макьана Зышқыт ахь ашьапықәыргыларҭа ҳамазам, нас, наҭ-наҭ уаҭатәи хпеипш дазхәыцуа аҭынза днеихьоума Ахра?» – игәы дынтахәыцын, даапышәырччеит Шьабат:

– Ахра, уара гәыграла ушығәғәоу здырхьан, аха астәҭкьа уаптимиступ хәа сыҭкамызт.

– Уи ала исхәарц истаху уахар, иаацьоушьашт, Шьабат.

– Исахарц хымпада истахуп, Ахра, – еихаггы дазф-лымхахеит.

Ахра дакуа-дашьтуа даанхеит, агәағра изыкамто, аха Шьабат еихаггы дыгәцаракны, дкылкааны дышихәапшуаз ибон, уи иднатон игәтакты ирласынггы аҳара.

– Уара Шьабат, иуцәыззо исымоузеи, – даалакфакит изцәырымгошәа баны, аха нас иеаакажаны инацитцеит, – агәы мыжда омашәа икоуп, зны-зынла сгәы сазгәауеит абас изыкалазеи хәа, аха угәы кәицк нтәшәаны, амца еи-банаркырц иалаганы, уара иурцәар, исырцәеит хәа угәы уртынчыргыы, ари агәы хәа икоу ани акәиц еибанамыркыр ауамзаап.

– Икалеи, Ахра, исахәишь? – дааццакны дныбжьалеит Шьабат.

– Изхысхәауа Назира лоуп. Ҡбака шықәса Назиреи уареи шәапхәа ашкол салгеит. Назира лтәымтахь дшымне-ицызггы дысгәапхон. Ашкол саналга, ларггы дтәы-дыпха даныкала, уи лтара далганы иацылтарц ҟафара царак дсыцәталар хәа сшәан, слышьталарц сызбеит. Аха санпшы, лареи уареи шәеизааигәазшәа збо саналага, сыгәггы азсыртынчит уи лыбзиабара, сцәанырра лара лкны ицәы-рымгазакәаны. Сууаза саауан, уаха аҟа пхәызбак слыз-хәампшзакәаны. Ус, аибашьра аныкала, усггы зеггы уахь хцеит, аҟа хәыцрак хәамтазакәаны. Аиааира ада аҟақы сазхәыцуа сыкамызт, Назира сара сызлаз «абаталион» хәа хзышьтаз агәып акны даанагаанза. Арака хәыч-хәычы хәишьцыло, гәартла хәицәажәо акынза хнеит. Ашьтахыы изгәагыт лазтаара «Шьабати барей шәусқәа шцакоу? – хәа.

– Иуалхәеи, нас? – дпышәарччо дтааит Шьабат.

– Исалхәеит лареи уареи аифызара мацара шшәыбжьоу.

– Лыхтысқәа ртәггы усқан аума иануалхәаз?

– Мап, уккан исалхээз уара Шьарифа Айрымба бзиа дшубоз ауп, лара уи ацыхээла дышлаурцэажээзгы лхэеит.

Шьабат даахэыцит: «ақэыпшра иацу закэытэ аамта сси-рузеи? Пхэызба цшза қэыпшк уцсы лылахо бзиа дубоит. Ухы лгэаурцхарц уафуп. Ларггы уи гэлтоит. Лхы рееины иулырбоит. Шака уеиғенакаауазеи убри. Лғапхьа иакэым акы уамхақатцар хэа ушээзызо, абзиарақэа ухы рызцоит. Зака дыцкэына кэыбцоузеи хэа ауаа иузырхэарц утахуп».

Уажэы абас данхэыцуаз, асахьа ссирқэа изааиуашэа даныкала, иғапхьа даацэырцызшэа иибаз Шьарифа Айрымба лоуп. Шака бзиа дибоз дыттэауа, еиха-еиха дыпшзаза илызхауа, еихау аклассқэа рахь днеиуа дана-лага нахыс. Аха уара иухэо, Анцэа иуцихэозароуп акэым-зар, иалцраны икои. «Сгэалаказаара бжьухит» хэа илзи-шыз абгыц хэычы атак анилта, игэы нтаханьы иахьцаз убра ианханы икан Ахрей иарей ахьеицэажээзгы. Уи лызбахэ Ахра ианцэырига, гэыблрак хьухьуа ишьа-ида инартысит, аха лыбзиабара уажэы иара иус аламшэа ибеит, иааизцэырцыз агэалашэарагы нхэыцаишьырц иеааиркасеит.

– Ааи, Назира дласырцэажэахьан, уара изуцэыззозеи, – ашкол ашта итахеуаз ихэыцрақэа даарылцит Шьабат.

– Назира исалхээз цэабыргума? Ларей уарей аус шэы-мазами? – дтэаит мацк днацэыпхашьаны.

– Аус шхамамыз агэра унаргоит Шьарифей сарей хаб-жьарахэашыс дахьыкастцыз.

– Агэра згеит, Шьабат.

– Ааи, аха Назира лыхтысқэа удьруеит. Дугэапхон, аха дшугэапхон уанхоушь?

– Убри ауп сызлацэажэарц истаху уара укны. Назира лыхтысқэа уазхээз сара соуп. Уаха сфы иаатыхны аеазэы икны исымхэацт. Уара зэыр илымха итушьхьазар?

– Назира лызбахә цәырызгартә еипш сақәымшәацт, амала зны-зынла лрыцхашьара сгәы иаатдалалоит. Уара ус узсазцааз соумхәаи.

– Сызуазцааз уи ауп, Шьабат, Назира лыхтысқәа лани лабиггы, лашьаггы ирыздырзом, издыруа уареи сареи ҳауп. Убра иаанхааит, уаха уи азбахә цьарггы иахәахмыршәып, пату лықәахцозар.

– Сара уи садгылаџуп, суқәшахатуп, Назира лыхьз лахмыркәып.

– Ҳара ҳнаџс издыруаз нахьхы ажра цәула дтабаахьеит. Хыхь – ажәџан, цака – адгьыл, урт ирхәарым. Абриакара зхысхәауа, Назира сара хатә пхәысыс дыстахуп, ҳагъеи-цәажәахьеит, аха гәынчыхьас илымоуп уара иахьудыруа, – дгьатцәыгьатцәуазшәа дцәажәон Ахра.

– Сара, Ахра, – ихәеит Шьабат, – иахьарнахыс уарггы иа-шьак иеипш усыпхьазоит, лара – иахәшьак леипш. Аиааира ганы ҳзеиҟапшуазар, иахәшьак леипш исыпхьазаз лых-нытәи пхәызбак дыкоуп Асида Уанаба-пқа хәа. Цәгьап-сышьа зыртаз сахәшьа хәычы усқан дыкагәышьан, убри леихабы боуп хәа ласхәахьеит. Уи лтаацәеи лареиггы нашәыдгыланы стол бзиақ шәзыкастцоит.

– Назира хьаас илымоу уцәымзакәаны иуасхәап, Шьабат, – даацәажәеит Ахра ашьтахьы.

– Иара закәи?

– Шьарифа Аирым-пқаи уареи шәеизааигәахарц лта-хуп, дзыццараны дзықәгәыгуаз дтахагәышьахьеит, аха ацсра ашьтахь абзара ыкамызтггы адунеи аахәуан. Шьа-рифа насыпк дазымпшзо даанхароума?

– Ахра, иуасхәахьеит, Шьарифа дзызхәаны дтәаз Бзаут сара снапала, саб дсыцырхырааны, анышә дшамаздаз. Ицсрадаггы, дызларыцхасшьақәо рацәоуп Бзаут. Иаб Цьансыхә агәлымџы ичкәын хьаас димазам, знапы игәы

инықәызшыуа тынха димазам Бзаут анышә дахьамаадаз. Аиааира ганы ҳааифақшқәар, иңсыбаф иан рыцҳа илзаа-ганы, рҳатгәынқәа рҕны ижра схы иадыстеит анышә да-маданы ҳанааихытц. Убранза Шьарифа аналғақшрагьы сеацәысыхьчарц сахуп. Убри ашьтахь сналыдгыланы сгәы ишалсыз, снапалагьы анышә дшамаздаз ласхәоит, аибашь-ра еилгар, иан лахь дааганы дызжуеит хәа сгәы иҕоуп, Ахра, уаҳа акагьы, – уафцас даацәажәеит Шьабат, илахь еикәтцаны.

– Еилкаауп, Шьабат, абартқәа зегьы рзы хәшәыс иҕало аамҕоуп, аамҕа зегьы ахәшәтәуеит, – даақәыпсчханы дџагылеит Ахра.

* * *

Аштаб хадеи дарей аимадара роуит рациона. Шьабат арациа ақыртүа еибашьцәа ианрымихуаз напышьа-шәалатәи еилаларак аан ауп. Игәың «Аңсраҕылафцәа» иманы, ақыртцәа рнапаҕы иҕаз амџа хада (Очамчыреи Аҕәеи ирыбжыгаз) аҕны аҕагылазаашьа гәеитарц дцеит. Амџа иазааигәахаанза пырхагак рыепнымгылазакәаны инеиуан.

– Шәаагыл! – ихәан, агәың ааникылеит Шьабат. – Иахьа иҕынчроушә збоит амџа хадаҕны. Араҕа шәаасзыңшы, – ихәан, такәы днаскьарц иҕынеихеит. Дцон уи днықәҕала-аақәҕало, иенавак-аавакуа. Амџа даназааигәаха, дахьы-напшуаз ибеит ыцьа ақыртүа гвардиаа, бцьарла еикә-ных, илеиџеиуа ишгылаз, иагьидырит урт шҕарулцәаз, ус анакәха, ар ааигәа иштәаз. Ибон рациона цьара ишцәа-жәозгьы.

«Аҳа-а, – избеит Шьабат даатгыланы, – Иасыфи сарей ихамам арациа абар иахьыҕоу!» Абна чықырақәа ихы

иархэаны рааигэаранза днеит. Алимонка ргэйдитцар, иахылцуаз абжы агвардиаа ахьтэоу ирмахарц залшазом, автоматгы узтыркьом. Хыткыарак акара дласны дыпеит Шьабат, дагынарыбжыацалеит. Инапкэа афбагы рыла нак-аак рыхэламшэакэа цикааит кыт рзымхэо, шыапыла рымгэакэа инеимда-ааимданы убас дыртасит, рнапкэа нхыпсаан инарывахаит, равтоматкэеи ррациеи рымпытышшаны инкахаит. Рыхэламшэакэа ирынкны рыхкэа ааиникьеит, ихыдышышыгы иааикэахаит – рыпскаа рхытхьан. Арациеи равтоматкэеи аашьтцааны ишьтахька дхынхэит.

Абри ашьтахь сааткэак рыла ақыртүа гвардиаа ркарулцаа ирыхыз анырба, ацсуаа ааигэа икоуп картцан, ишрымчыз идэыкэлеит кэылара. Ус шыкалоз иазыпшыз Иасыфи Шьабати рыр рцысны ирцылеит. Абракагы икалеит аидыслара гэгэа. Нак-аакгы ацстбаракэа мацфымхазеит. Ааилашэшэымтазы аифахысракэа еикэтэеит, аха цхьака азэггы дзымцазакэаны иаанхеит.

Ианшоз аамтазы ақыртүа гвардиаа ркынтэи ицрыхэцэаза ауафытэфса ибжык афаанахеит:

– Хацъара-ат!

– Гоги-и, сзырфэеит, – Ахра ибжы лакылакыуа инаиа-теикит.

– Хацъара-ат, ақыртцэа хыпхьазарала ацсуаа шака хшэеихау шэымдыруеи?

– Иаадыруеит.

– Шэхи ташэмырхан, Ацсны хара ихашэт, шэыпсы еикэхап!

– Гоги-и, иудыруаз, цсыуа затцэык иадамзаргы ипсы таны уи шзыкамло.

Уа иаафахтцэеит реицэажэара.

Ақыртүа гвардиаа уаха ажэыларахь рөйдмыртцисзеит. Рымчкэа зеггы ззыркыз рхырғәғартақәа рыкатара ауп, Очамчыреи Ақәеи ирыбжьгоу амәаду ашка аңсуа ар рынаштыразы.

Марттәи ажэылара ашытахь хәыч-хәычы азытра иала-гахьаз асы шытыцижьтәи адәкәа бахьан. Мрагыларатәи афронткәа зеггы ркны аиҕахысрақәа цыхәаптәара рымазамызт. Очамчыра ақыртцәа рымпытцхразы ақәпара еикәтәеит лытцшәа дук амоузақәаны, амала ақыртүа гвардиаа ршәазызара, ашәазызара ацлеит. Еиҕах ирбеит аңсуаа р-Аңсынра рхы-рыңсы шақәыртцоз.

Зышқыт рымпытцархалеижьтәи иааицмырқьазакәаны уи рымпытцхразы ажэылара ғәғәакәа мәапыргон. Хацәнымырха иқәданы ақыта Лабра рыртөмызт, Лашькьындар аибашьра мцабзха еилашуан, Баслахә ақыртцәа ржэылара еикәтәомызт. Маркәыла ақыртүа ар ахцаны ҳар Очамчыра иазааиғәахон, Аныуаа рхәы акәзар, зны ақыртүа ар ирымпытцархалон, зны ҳа хтәкәа ирымырхуан. Ажәакала, абжьыуаа рыштаб хада ақынтәи Иасыфи Шьабәти рахь иааџуан Амрагыларатәи афронт Кәыдры азиас инаркны Ткәарчалынза ааикәтәарада аибашьра шцоз.

Иасыфи Шьабәти иаарыпхьеит рхатыпуаа, агәыпқәа ркомандауаа.

– Икоу шәахауеит, – ихәеит Иасыф, даарылаңшны, – абжьыуаа хәтәи афронткәа зеггы ркны ашыақатәара еихсыгьуам. Амраташәаратәи афронт аҕы акәзар, март 15-16-тәи илтцшәадаҳаз ажэылара ашытахь аибашьра атактика цсахны ажэылара ғәғәакәа рөырзыкатцарақәа ирҕуп, Ақәа ахақәиттәра хықәкыс икатцаны.

Хара арака хтәанхалацәазшәа збоит. Зымәа кны хтәоу ақыртүа гвардиаа ихәцәшәаны ахырғәғартақәа катцаны

итәоуп, Очамчыреи Аҗәеи ирыбжьоу амҗаду ашҗа хнар-мыштырц. Шәгәи ишҗаанагои, хырхартас ишҗаххра иарбану?

Зегыи неихәаҗшы-ааихәаҗшит, аха еиҗах рыхҗәа ааладырҗәит.

– Сара исхәо уи ауп, – ихәеит Ахра дҗагыланы, – харт зегыи хазхәаҗшуа хбаталион акомандауаҗи «Аҗсраҗылаҗцәа» ргәиҗ акомандауаҗи шәоуп, ишәхәо хажәны-җәоит зегыи.

Инеимда-ааимдо агәиҗқәа реихабацәа ирыхәаҗшуан.

Иасыф инацәа Шыабат инаизирхеит.

– Сара, – ихәеит Шыабат, ибжьгы аҗацахәа инарганы, «аҗсраҗылаҗцәа» сраҗгылоуп. Хара хгәиҗ зыҗоу аҗа иныхраҗы аҗсра аҗыларазы ауп. Ус анакәха, Амрагыларахтәи афронт ахи-атҗыхәеи ашыакаҗәара анцо, җшы-шыа хамазам. Хдәықәлароуп аҗа иеыргәҗәаны дахыыҗоу тыпқ ахь еибашыра. Араҗа, амҗаду ахы аҗәиттәрахь хназмышытуа хамҗа кны итәоу ақыртуа ирхәҗа реандырҗысы аамҗазы Иасыф Арҗәтаа дзеихабу абаталионаа ишәылшоит урт рынқылара. Шәсықәшахатума, сҗызшәа афырхацәа? – ихәан даарылаҗшит.

– Хахиоуп!

– Хазыҗаҗоуп!

– Хеигзара шыҗахамҗо удырузааит.

Абжьқәа еиларыҗсеит агәиҗ аҗтәи агәиҗҗцәақәа ркомандауаа.

Абри ашыҗахь җшрак җамҗазакәаны аҗеибыҗара иалагеит Шыабатраа.

Шыабат, Назира иара иҗыҗахь дааиҗхьан днаиртәеит.

– Назира, бхаҗы ианызбаалошәа сыҗоуп лахыеиқәҗарак. Уи змааноу здыруеит сара. Ахра ара абаталион аҗны даанхоит аштаб аихабыс, бара макъана хгәиҗ хҗны бын-

ханы быкоуп. Былахьгы еикәнатцашәа збоит иареи बारेи шәеикәганы айбашьра атыцқәа ркны шәахьыкало. Сара даеакын избаны исымаз, хгәыц аҕны аштаб еихабыс хәа бызбахә ахәара. Аха айбашьра еибашьроуп, ахтысқәа реырыцсахуеит лассы-лассы. Хтагылазаашьа аеахьацсахыз аҕынтә сара сыгәтакы аеацсахит. Бара биазгарц ахәтаны избоит абаталион ашқа. Бымәа хирхааит, Анцәа дышәхылацшааит Ахрагы баргы.

Шьабат абри анихәа ашьтахь, игәы иҕеикыз ицсахырц итахзамкәаны Назира дналзыцшын, дөагылеит.

– Уаасзызырөыр стахуп, Шьабат, – лхәеит Назирагы дөагыло, аха лгәы италкыз мхәакәаны Шьабат длыцә-цар хәа дшәаны, иара иахь дааскьо, – уара иудыруеит сара абцъар зышьтысхыз. Иуасхәарц сьднатцоит уажәы исзыкалаз атагылазаашьа. Сара амедехәшьцәа рыцхыраарахь акәымкәаны абцъар хататәкьа сзатцалаз, сеысшырц зыстаххаз аус санақәшәа, сыцсуазаргы сыцсадгыл айқәырхаразы сыцсааит хәа ауп. Убри сгәы итакны ауп шәгәыцгы сшалалаз. Сара истахым ари агәыц алцра насыҕла сеикәшәарц азы, сынасыц сыцныкәарц азы. Издыруада, сынасыц ыказар, Ахрагы деикәхоит, саргы сеикәхоит. аиааира хганы хкалар, убасқан сазхәыцып сынасыц.

Шьабат иихәара иҕамшәо дгылан такәаамта, нас даа-цәажәеит:

– Назира, Ахреи बारेи шәеицәыхарахар стахымызт, шәара шәеикәгара гәнахараны сара сатцалозшәа збеит, убри азоуп ибасхәазгы зхысхәааз, агәнаха уцрытцны цьаргы ицазом азы сатцаларц зыстаххари. Бара итегы базхәыц. Уаха уажәшьта ирласны илашьцоит, уатцәшьыжьынза аамта бымоуп, – ихәан, деицххәыцуа дналцырцтит Шьабат. Аха игәы ртынчны дзаанымгылакәаны Ахра дицшааит.

– Ахра, – ихэан, абасггы-абасггы хэа Назира илеихэази лара илхэази акггы аанмыжкэаны иеихэеит.

Ахра иоуп агэхьаа зызнартысыз Шьабат иеихэаз. Уажэраанза аибашьра еибашьроуп, уара иутаху, сара истаху хэа илацшзом хэа игэы итхэааны, Назира дызлаз агэыц дацэиркылар амуашэа ибаны даламцэажэарц дшыказ, Шьабат ас аниеихэа, дгэыѡба-фыѡбаха даанхеит, Назира иара дызлоу абаталион ахь диасырггы итаххеит.

– Иухэаз саҳаит, Шьабат, ухы иадукыло абзиара Назиреи сареи ишҳадукуло збоит, ҳаицэажэап лареи сареи, акакны ҳкылибагап, – ихэеит Ахра атыхэтэаны.

Шьабати иареи анеицырц ашытахь, Ахра Назира лацэажэараггы изымгэагьуа, арахь, дылмацэажэарггы ада цсыхэа имамшэа ибо дшыказ, лара иара иахь дааит. Рѡыцъаггы фымтзакэаны еиѡацшуа иаанхеит азныказы, аханас Ахра игэы ааицсахын:

– Шьабат исеихэахеит ибхэаз. Сара истахын цъарак ҳаицеибашьуазар, усқан бара ахы бацэысыхьчошэа збон... – уа ичааникылеит.

Назира дааскьан Ахра игэышцы лхы надылцеит. Убасқан илдырит адунеи акны хьчас илымоу абыржэы лхы зыдцоу агэышцы акэны, уақа илныруаз Ахра игэеисыбжыы цстазаарас ишлоуаз. Убри аамтазггы лыхтысқэа аалгэалашэаны, убри ацстазаара лымнахырц азы дшеибашьуаз дазхэыцит. Лыцсадггыл еикэҳаны икалар, лыхтысгэырѡа-дердқэа дзықэгылоу адггыл иныларбаны, дыцқакэакэараза днаргылозшэа лгэы илнатеит. Убракаггы хэшэыс илоуа Ахра иакэны дылбеит. «Иахьаггы-уатцэггы гэхьаас исышытоу схызцо згэышцы схы аду иакэхоит» аалгэахэын, лхы дѡаҳаны иблақэа днархыцшылеит.

– Ахра, – лхэеит лара, лыбжыы қачқачо, лылағырзқэаггы ирыцхны лзамѡафы амѡа алхра иалаганы, – сара аи-

башьрахь схы ансырхоз хықәкыс исымаз удыруеит. Убри аахысгьы гәхьаак сышьтоуп иахьагьы уатцәгьы. Издыруада, хайбганы Аиааира хнапафь икалар, уара сутәуп! Уажәы хаз-хазы хшыкоу хақазааит!

– Ус анакәха, – ихәеит Ахра, ибжы тымгацәакәаны, гәтынчымрак атцубаауа, – Шьабат быззикырц иизбаз мап ацәыбымкын.

Назира лылахь еитцыхмызт Ахра дныжьны данаа-уаз, аха гәеитахаракгьы лныцшуамызт Ахра илабжыгаз лыдымкылакәаны, лара илхәаз дахьахымцаз азы. Избан-зар, атагылазаашьа илыднацон Ахреи лареи цьарак еицны акәымкәаны, хаз-хазы еибашьларц. Аибашьра аака-леижьтәи апышәа иднарбахьан аишьцәа, аби аңеи тыпк афны реибашьра алтшәа еиха ишмацхоз, урт азәи-азәи еихыламцшыр шамуаз, азә дкажьны егьы дышзымнаскьоз, абри атагылазаашьафь реибакьчара аңсытбарафны икылнагар шалшоз.

Ахра, Назира даницырц нахыс, агәырџақәа изеицыло далагеит. Игәтахыцрафь иааиапгылеит аға игәыпки, иареи Назиреи злахәыз хара хтәқәа ргәыпки реидысларатә хтыск. Акырцх аипш иаауеит аға иабцъар хқәа. «Назира! Назира!» – ихәоит, иику абцъаргьы тфьоит. Назира дылбазом, длышьтоуп лацшыла. Уи дипшаанза аға димбазакәаны, дааидцаланы иавтомат дасны аџада ахы ирхоит. Иара уи даамтцасуеит... Ари ахтыс ииашаны ика-лазтгьы, лацшыла дшипшаауаз аға иавтомат акәзамызт дзымтцасуаз, ихәламшәа акәын...

«Назира диашоуп, аибашьрафь хаз-хазы хақазааит?» – ааигәахәт итып ахь днеиуа. џбагьы, уи хархәтәи амџа хада кны итәоу акыртуа еибашьцәеи гәгәала еидысло ртанкқәа рымхны, иаархәны ирџадыргылартә ианыфартцаз ухәа, аибашьратә тактика акыр рнапафь иааргахьан, ажәылараан азәи-азәи реицхыраашьагьы рцахьан.

Адырѡаены ианааша аеибытара иалагеит Шьабат игеып чыда. Зегы ргэалаказаарақеа бзиан. Акомандауаа еитбацаагы, агеып анапхгарагы, егырт айбашьцаагы досу рнап ианыз ауа еибырхаахан. Ашыжь иангылоз ипхеипхеиуа маитэи амра ргэалаказаара еихагы ишътнахуан, амѡа ақалара рыгэқеа азыканатон.

Ацсабара аапынтэи аиатцара иамеханакхан азын, абна игэазырхаганы аеибнатеит. Уи ацшзара иналѡ-налѡуа аттар рычырчырбжы ахьрахауаз адунеи ақэзаара рыгэқеа ахэон. Назира лгэы хытхытуа Ахра иааира дзыпшын. Уи дшаалбалак, зегь рапхьа иалхэозгы рхианы ылыманы днеипылон, «Шьабат сыззикыз сақэшахатхеит» хэа иахэо.

Назира, ркомандауаѡ дыззикырц иитахыз агеып чыда иатэу аштаб аартны лара аихабыс лыкатцара шакэыз лахаижьтеи лфы иалырхэомызт, аха акырқеа рыла дазхэыцхан. Акы – апхэыс лзыхэан ишпақалари ари аус ду хэа илцэыхантацаахар хэа дацэшэон; ѡбагы – ргэып афэти айбашьцаа абри шцарыдыркылари, тэамбашақэ сырпхьазарымашь? – хэа аалыгэхьаауан.

Абри аамтазгы, афронтқеа зегы ркынтэи ирахауаз ажэабжықеа рыла илдыруан ацсуа хэсақеа айбашьрафэти рфырхатцарақеа, илахахан апхэызба Кама Лашэриа-пха еиѡкааны ылымаз агеып лкомандакатцареи лфырхатцареи рыла аға дпыххаа дышталтоз. Аха макьана лхы уи илыдыкланы дазхэыцырц лтахымызт.

– Сара исылшарым хгэып аштаб аихабра, арпарцеа азэы инапы ианышэцар еиха еигьхап, – лхэеит лызбахэ анырхэа.

Ус шакэызгы, лызгэык ылыцанахэон ари аус дшахагылашаз, анагзарагы шлылшоз.

– Ааи, илылшоит!

- Хлықәшахатуп!
- Илыхәтаны исыңхызоит!

Абас рыбжьқәа аадыргеит агәың иалаз аибашьцәа.

Амџа рықәлара рацәак агымкәаны Ахра даалыдгылеит. Назира аруаа рыматәала деилфаца деилахәан, лыблұза амақа кьақьа ақәын, атапанчеи автомати рыла деикәшәан, амагәқәа рақәымкәаны еимаа татақәак лышьян, амџан ныкәагас, лыпқын хылқа иатқәхәәомызт лыхцәы, лыбла еикәарақәа иртыччоз лыбла чыцқәа гәеанызаарак рху-баалон.

- Сақәшахатхеит! – лхәеит лара.

– Хьзы алабгааит! – ибжы абжыааңны аиңш агәалақара аныңшуамызт.

– Акыр қалама, Ахра, мамзаргы сахьцо акәу угәы ала-қамкәаны уызьбо? – иара иахь дааскьеит Назира.

- Иаарласны Шьабат дыстахуп.

– Абан дахьяаиуа, – лхәеит Назира, Шьабат дызлааиуаз ахь Ахра днарқшуа, лгәы атра итамгылогы даақалеит.

– Сышәпырхагахазар, сағашәымтқан, қара уажәшьта амџа ҳақәлоит, – даарыдгылеит Шьабат.

– Шьабат, – ихәеит Ахра, иара иахь днаскьо, – Назира дыпқәысуп, аха деибашьџуп, аибашьратә жәабжьқәа дрышьцылахьеит, илцәаазо ҳәа акгы ықам. Гәмыстатәи афронт иажәырцеит шәҟыла қыралла иааргаз ауаашьџәа, милағла украинцәазаап. Мрагыларахьтәи афронт Тқәарчал аганахьгы шәҟыла ажәылара иаџуп рхәеит, рееихшаны ихажәлозаап. Излархәо ала, Прибалтикәнтәи иаарышьтыз атыпқәацәа-ахысыџәа, «белоколготки» ҳәа изышьтоу, урт ирылазаап.

Шьабат дахьгылаз иаб дышьны ихәда дынхыршьыз-шәатқьа ицәымығхеит. Дыгәжәажәеит, днахәы-аахәит, иқалаз зейхәоз дара ахык рнаҟсгы ауаа гыланы ак реи-хәарц итаххазшәа. Нас Ахра иахь даахьахәан:

– Урт амашәыр гәгәакәа кәрцозар акәһап?
– Җбаталион акомандауаф иакәын рациала ажәабжь зархәаз.

– Иасыф икынза снеип, – днатрысит Шьабат.

– Назира, сара Шьабат дызлаздыруа ала, убрахь Ткәарчал аганахь ада аеаңара шәхы ирхазом, агәеанызара бымаз, Назира, – гәтыгыгьала даацәажәеит Ахра.

Абригы ихәеит, лара лтак дазымпцшзакәаны дналыдтцит. Лара дааласын, аңсраңылащәа иралхәеит ажәабжь җыц. Убаскан дааит Шьабат. Илақәагы шаķышаķьон, иааикәшеит игәың еиднакылаз аруаа.

– Икоу Назира ишәалхәаз ауп. Кәтол шыкоу қкылсуеит шыапыла лассы. Уа машьынак ма тракторқәак хзырпшаап, амфакәа ааихыцәцәаны Ткәарчал аганахь хазгаша. Шәых-иоума?

– Хахиоуп!

– Хдәықәлоит!

– Хцоит!

Иааиларыңсеит.

– Ааи, аха абңарла зегьы ҳаикәшәаеи? – җааитит Маадан Саганаа.

– Аидыслара гәгәа аан ағацәа ирымаххыз абңари аңапқани рнафсангы, уиижьтеи ҳаидысларақәа раан иаа-газгы нарылатцаны, икоу мацзам. Ахыршәгақәа хьамтоуп, аха автоматқәа зегьы ишәыхьзо ыкоуп, шәмакақәа зрыңхуа алимонкақәеи агранатақәеи мацзам. Акызатцәык, аңапқангы хьантоуп, иҳазгом, аха уи уахь имацымкәаны ҳағацәа ирцәыргахьеит ҳәа ҳаҳауеит, ҳаргы иҳауп, – иақәиргәыгит Шьабат.

– Баасывагыл ҳаштаб аиҳабы. Хдәықәышәтца! – Шьабати Назиреи аңхьа инагылеит.

Амра халаңыңхьаза, абна бзарыбзаруа, еилыңыңьауа иналаңшуан.

– Шәыпши, уара, изакәйтә бна ссиру хазлысны хцо, шәырызырџи атарақәа, шыақатәарак ыкоуп хәа ргәы иаанамгазо, изакәйтә ашәа хаау апсабара иахдыртәо, – даатгылеит Маадан, игәы иахәаз атар рашәахәабжықәа ирзырызрџуа.

Шәсышәталаргы сыжәбараны шәыкам хәа ирықә-мақарызшәа иаафықәфықәын, ашәч иналпрааны, икаууа абна агәахы ицеит ардәынакгы. Сара сзеицәада ахәара-шәа акарматдысгы иныхта-аахцо ашәак аацәырнагеит.

Зегы анаатгыла, Шәбаџи Назиреигы аатгыланы иаазырџит.

– Абри аипш апсабара ссир былны, ичычны, иқәынхо-ггы ашәа каршны иқәыццышәааны иргарц иаџу ақыртуа фашистцәа ауаџы ишәа рылоума, анацәазами изхылтцыз? – даагәынқыт Назира, ахәхәа дқәыпсычхауа.

– Амилаџи амилаџи анеибафо аамта хтәашәаны хәкоуп харт апсуаагы, – илахь ааиқәйтцеит Шәбаџгы.

– Уи шџеилкаатәу, изхибаркьозеи амилаџи амилаџи? – днеиџаџшит Назира.

– Амилаџи, амилаџи зхибаркьо еилыкка иаабеит Асовет мчра анеилаха. Хыпхьазарала еихау амилаџ еитцоу рыхәда иқәтәарц иалагеит, – уака иеааникылеит.

– Ааи, аха амилаџ дуқәа амилаџ хәыцқәа ирымаркуа-зеи? – дцааит изырџуаз азәы.

– Хәи, уара, Апсны указами, насгы, абџьар ззуку узым-дырзо аума уабџьар ухарззала ушхалагылоу? – изымыч-хәкәаны уи днеиџаџеит Маадан.

– Сара Кәыдрытәи аиџхаа атыхәахь цъара сынхоит, ажәабжықәа зегы абасахауеи, иаасыкәыршаны ашәан-цәа нхоит, урт уапсуареи умилатреи ирышәтазам, – уаха иихәара иџамшәо дцәажәон ицаауаз, Ажара ақыта ацы-хәахь инхоз Дадлат Хәгәриа.

– Уара арахь еибашьра уааит, аха узланхоз ашәанцәа абацей? – уи днeизыцшит иааигәара игылаз аруаф.

– Иахьымаара! Урт рҕар иахьца-иахьаа сымбазеит, арахь санаауп иансаха хара иахҕагыланы аибашьра иша-
фү. Сара ҕара избар издыруеит, псышьацәҕагы рзаазгоит.

– Ашәанцәа еибашькәа рызбахә аҗсцәаха ихәааит, шәааццакны шәсышьтали, – ихәан, ашыршырхәа раҗхьа дгыланы ифөинеихеит Шьабат.

– Уара узеибашьуа цкәа иузырзом, излазбо ала, – Дадлат инеиҕаирхьит ишцоз азәы.

– Сара саҗсыуоуп, сара издыруа Аҗсны хьчатәуп ауп, амилат зцааракәа ртәы сзымдыруазар, саташәцарым, – гәаарак аҗамҗазакәаны дрылагыланы днeиуан Дадлат.

– Ужәла ахьынтәаауа хәа иудыруеи, Дадлат? – дизцааит Маадан инаимәатәшәа.

– Хара Хагәыр-иҗацәа хәа ихашьтан ихәо сахаит сабду иҗсы антаз.

– Нас, «Хагәриа» абантәааи «Хагәыр-иҗара раҗарым-
шьеи уабдураа! – игәы иаатдаххны дцааит, ирхьымзошәа ирышьтаҗало инеиуаз аруаф.

– Иухәахт уаргыы, – ихәеит Дадлат, – иумахазаци аҗсуа жәлакәа агыруажәла нҗәамҗакәа рыццаны ауахәамакәа рҕны ишҗаргалоз ақыртүа апапцәа?

– Издыруеит, издыр, – ихәеит иҗааз.

– Ажәла акәзам аус злоу, досу милатс дзеиуоу хәа ии-
дыруа убри амилат датәуп, – даарылаҗшит Шьабат, – абар Кәтолгы хәаит, – наҗцеит, раҗхьаҕа инарҗшуа.

* * *

Ткәарчал ақалақь ахь имнеикәаны бнала ақыртцәа ахьжәылоз иаагылеит Шьабат игәыҗ назгоз аидарашьтыхга

амашына. Амрагыларатәи афронт анапхгащәа ишааз ала адырра нарытаны, цыацханыла рееикәдыршәан, импшзакәаны афронт ахь ицеит. Аеаамтанык еипшымыз аибашьратә хлымзаах ианиеит арака. Ирбахьаз ақыртүа еибашьцәа иреиуамызт уажәы иназғагылаз, аға идгыланы Ацсны ахәәера зәазкны иааз аукраин еибашьцәа. Урт рымалагы икәмызт, ақыртүа еибашьцәагы рылан, хәарада, атцлақәа ирықәтәан ахысыщәа, «Белоколкотки» хәа изышътаз. Ацсыуак ицәаара аарбаны рхыткьара иадмыргар рузоомызт. Еишътацсаны иаауаз автоматтәкәеи, ахыршәгакәеи, агранатршәгакәеи рхымцақәа адәышкәагъазкәа цәыжәжәа икәыртцон, абна чыткәа еилакәыбаса иргон. Хара хаибашьцәа хыпхьазарала ишырацәамызгы, мгәацәахәазарала мацара ицаны аға ихыргәгәартәқәа цкьаны ихынхәуан, аха уаха цхьака цашьа рымамызт. Ашышкәамс реипш аға ир хәтәауан. Қыраләа иаагаз аукраинцәа ракәын апхьа иафәрыжьуаз.

Аға ихыргәгәартә еиха иахьыгәгәаз иазнеит Шьабат игәып. Ажәыларәа кәртцаанза:

– Шәара жәащык арғьарахьала, шәара хәщык – армарахь, шәара ащыцъа хәазарыла шәцаны арғьарахьтәи атцлақәа ирықәтәоу прибалтикәтәи аснаиперцәа ртархара, шәара щыцъа хәазарыла шәцаны армарахьтәи атцлақәа ирықәтәоу прибалтикәтәкәа рныхра, – абас иаапцәтәааапытцәтәаны адцәкәа кәитцеит Шьабат. Урт мпшзакәаны рыдцәкәа рынагзарахь ианца, ағацәа аибашьра хлымзаах рзыкәто, ахыргәгәартәхь джәылеит Шьабат иаанхаз иеибашьцәа рыла.

Шьабат игәып цхыраара иааит хәа злащны икәз уатәи хаибашьцәа еихагы иацпыхәаны, афронт ыртбааны ижәылон. Шьабат игәып аға ихыргәгәартәтәкьа ианажәла, аға ир зегьы уахь еихеит. Уи рхы иархәаны адцәа зытәз еиха

аеҕьарта роуит, рыдцақәаҕы рынагзара иаманшәалахеит. Уаанзатәи уатәи ҕаибашьцәа арыҕарахьалаҕы арыма-рахьалаҕы аҕа итыл ахь ииасын, ацхырааразы иаауаз ақыртүа гвардиаа ааныркылеит, аҕа ир ҕара ҕтәқәа рма-цәаз иҕакхеит.

Иаарласны арҕарахьҕы армарахьҕы атцлақәа рҕын-тәи ахымца аузышьтуаз, цсаатәқәаны иларышьтуазшәа, иалҕьа-алҕьаны цаҕа ишлеиуазҕы гәалтәит Назира.

– Шьабат, атцлақәа рыла шәартә ыҕам уажәшьта, – наитцалхәеит аамтацк цшааны.

Уи атәк ахәаха имазамызт Шьабат. Алаапк алашәага ирылаланы ианрылагьежьюа аипш, аҕацәа еилырхаауа дрылан. Назира зны арҕарахь дцо, зны армарахь диа-суа лхысрақәа еиқәтәомызт. Ргәып аибашьцәа уи дахь-цалакҕы дрыхьчон лапшыла, аха лара далашьфкны иахьахлырҕьозҕы ыҕан.

Аибашьрафь ианатахха аамтазҕы шытахьҕа уцароуп, атаҕылазаашьа гәататәуп цхьаҕа ацаразы. Назира илыз-гәамтазакәаны цхьаҕа иахьакәымыз лшьапы еихылгеит, шыцъа аукраинцәаҕы дрымпыцашәеит. Данаахьапш, Шьабати егырт агәып аибашьцәеи дырцәыхараны аҕа инапахьы дышнанагаз лбеит.

– Шьабат! – лытәаабжь геит.

Лнафска аҕа ир рыфныцҕа иҕаз ақырт еибашьцәа рахьынтә абыжьқәа ааилацсеит:

– Шьабат Лашарба дыҕоуп, шәгәышәеаныз, – хәа.

Шьабат ихьзи ижәлеи рдыруан Кәыдры инаркны Ткәарчалнзатәи афронтқәа зегьы рәтәи ақыртүа еибашь-цәа, ирылафхьан аидыслара гәҕәкәа раан уафь дызмы-хәоз еибашьфуп хәа. Избахә рахар аф итцалон.

Назира лытәаабжьы Шьабат зынзаск деиланахәеит. Дыңеит дышзахәоз уахь. Аха лара лҕны дназаанза цшь-

оык адауацшь иафызаз аукраин еибашьцәа неигәйдлеит. Ишьхәа даакәтәиан иеиҕеит, иахәызба царгы аус аирут. Афцырҕаа рызнеизшәа иззыҕалаз аҕшьоыкгы ааилагызын илеилахаит. Ари збаз, Назира лнапқәа ыр-тәины дназгоз аоыҕа, рнапқәа нарывахан, лара даа-ныжыны рыҕсы ргеит. Ишәаҕаны иқыҕықыҕуаз На-зира арахь ддырблаҕеит, ахқәагы иааигәа имааизеит, аснаиперхәсақәа уггы атлақәа ирылшәшәаны икаҕ-сахьан.

Напышьашәалатәи аибашьра аанкылан қыралатәи аукраин еибашьцәа амацәаз иштәкхаз ангәарта. Рыбжа-оык ныртәан, иаанхаз рыҕсы еиқәхарц ртаххеит. Дара ркомандауаф адта ҕаитцеит рабҕьар шытартарц.

– Хара атәым дгыл азы хәахшырым! – абас ахәон ркомандаҕатцаф идта.

Убас зеггы ааикәтәон аамтазы автоматхқәа еишытагыла итҕеит. Адта ҕазтаз аукраин командауаф дынкахаит.

Ихысыз адта иҕаитаз згәампхаз ақыртүа еибашьоы иакәын, патронада иааизынхаз иавтомат ихырууааны иа-ниршә, иблаҕьан, настха икахаит, иара инапқәа дырәахеит.

Уажәазы наҕгы-ааҕгы ахысрақәа ирҕәатцын, хәыч-хәычы итынчрахеит. Апозициақәа аәбагы иахыҕаз иаанхеит. Хар иртҕәаз аукраинцәагы ақыртцәагы аҕсуаа хтәаны еыпхьакра ицахьаз рыоык аҕны иааргеит, аха ақыртцәа хазы уадак ахь инаргеит, аукраинцәа аеа уадак ахь. Хара хтәқәа рахьтә иғәғәаны ирхәызи итахази алганы, еидарамәангага машыынак ала тҕәарчалтәи агоспиталь ашҕа идәықәыртцеит. Агәып аҕынтәи хоык тахеит, ахәра зауз оыҕа роуп, атыпантәи аибашьоцәа рҕынтәиггы убас. Ақыртцәа рганахь итахаз оынтә-хынтә рыла еихан, рыҕсцәагы шеилажыыз ирхытны ицахьан, ихәыз тҕәаны

арахь иааган. Ақыртуа гвардиаа рпозиция рдсахын, такәы
рышьтахьҕа инаскьеит, аңсуаа цқьа рееибыртаанза ақәы-
лара ҕарымтарц азыхәан, цхьакыртақ аҕны тәартас иа-
лырхит.

* * *

Итацәыз ҕнык амедехәшья илтыцны идырхиеит иа-
арласны. Имацны ихәыз рытаны уахь ирышьтит амедехә-
шья Ната Лагәытбеи уи цхырааҕыс Назира дналыццаны
(Назираҕы илтахын ахылапшра чыда, дыткәаны дыргырц
инааҕызтәи лшәазызара макьанаҕы илхымҕаыцызт).

Абартқәа рышьтахь, Шьябат игәыңи атыцантәи аиба-
шьцәеи реанааизырк:

– Хгәың чыда хазыртәарц зтахыда? – хәа ибжыы на-
рылаиргеит Шьябат аңсшьарахь рхы дырхаанзаҕы.

Ирацәаҕхейт иалцны зееидызкылаз атыцантәи аи-
башьцәа рахьынтә, аха Шьябат зегьы дрықәшахатымха-
кәаны, блала днарылапшны хык аарылцшааны игәың
иналаитцейт. Иззыңшыз аңшыхәцәа анааи, аҕацәа хара
хтәқәа қәылар хәа ишәаны рычешыңхьаркыз анырхәа,
аңсшьара рыртеит цытрак.

Иахыцыз аңсуаа рыҕонқәа ааигәа-сигәа игылан. Урт
рахь реыршейт, Шьябатҕы игәың ҕын тацәык ахь игейт.
Аха акомандауаа рзыхәан аңсшьара макьана иҕамызт,
аткәацәа рҕахәқәа рҕыхтәын.

Шьябат игәың рыңсшьартахь инаганы аткәацәа рҕахә-
ҕыхыртахь дцейт. Аамта акыр цахьан аипш, уахьынтәи
идәылтыз акомандауаа рааңсара гәгәа рныңшуан, рыңс-
шьартақәа рахь иццакуан. Шьябатҕы игәың аҕны дааины,
цъара ихы нықәитцейт, илацәаҕы нтааит. Уи минутқәак

ракәеит. Атхарцәхәа ацәа далҕьаны дынхықәтәалеит. Дәацҕьарцҕы даанаҕшы-ааҕшит, игәы тытны ицо. Унаи-ҕаҕшыр иудыруан дытзырҕьашаз пхызк дышналаҳаз. Аха дызлаз аҕхыз еибаҕәаҕәаран, данхықәтәала икәша-мыкәша уи ыҕамызт.

– Аәсҕаа ихәхааит! – ихәеит иара, игәы ртынчуа, – пхызлагы аибашьроума сызлоу.

Дгыланы дындәылҕьеит. Игәып аҕынтәи имаҕны ихәыз ахыки Назиреи шыҕоу ибарц амедеҳәшьа лтып ахь дцеит. Абракатәи атып абыржәоуп цҕьа илапш ианытцигаз. Ра-цәазак еизааигәамзарҕы, ихарабҕьараха аөнқәа гылан, аха уаф дрыфназамкәаны, иҕацә-ҕацәза. Аҕа хәымга дры-лало даналага ихтәаны ицаз аҕааа қытақәа рахь аан-гылартақәак рыпшааит.

Аҳабла хәычы аҕшра змаз ари атып шәапыҕьаҕла ибеиан, аштақәеи адәхәыпшқәеи аҳаскыын иатцәеи, аииеи абаииеи рыла иқәтцан, аөнқәа рааигәа-сигәа ишшәыр-шшәырза ифеиуаз ашәтцалақәеи атцла ҳаракқәеи реи-наалашьа ауафытәыфса еиҕеихазшәа абна ҕытқәеи да-реи еихашьшы иҕан. Илаҕәхьаз аапын мрахаа ари атып иахьалапхоз уҕәы омашәа ихнахыртә аҕсабара еилыб-заа-еилыбзаауан. Ана-аратәи аөнеихагылақәа раштақәа аҳабла хәычы хырчагас иамазшәа, пшшәеилапсаны иубон.

Шьабат дзызнеиуаз афны агәарп дталаанза ахышь-тақәа зынпыҕкәалаз аҕьтцла агәыцә жәпамҕәыць иҕыназаи-гәатәны дхәыцуа даатгылеит: «Абри атыпцшзара ҳалакны ҳандыртәац иаҕын ақыртүа гвардиаа, аха иҕахтцаз ажәы-лара рзымычҳакәаны инаскьеит. Хәпсқәа ааитахкып, нас идҳарбап хҕьанаҕ дгьыл изабалак иркәаҳар шамуа, атәым уафы дшаднамкыло.»

Абас данхәыцуаз Шьабат, игәатцга ҕьара икылтәаны ицозшәа ибеит ақыртүа фашизм Аҕсны иазаанагахьаз

агәәкреи арыцхарақәеи игәаларшәо ифәнааиха: аса-бицәеи абыргцәеи рыцсқәа рхыхра, неилыхрада ахәса цәгәацәыцхамшьаарыла рызныкәара, зцәазтәым ахәса рымгәакәа тырбганы ркажыра, ахацәакәа рнышәнап дара рнапала идыржны итажыны анышә рыкәыцсара. Убарт ирчыданы,изааитЛаҭа аҭацәа икарыжыыз цшыынфажәафык иреиханы изтәз ахаирплан итаблыз ррыцхашьара. Илымха итафәуазшәа ибеит ахәыцқәа рытцәаабжықәеи агәәкбжықәеи.

Игәы аацсахны агәарц аҭынза днеит. Ашҭа данынтәцш, агәашә рацәак иацәыхарамкәаны ацамет хыргьежь зхагылаз аҭеиць инавакны игылаз асқам хәхәа фыцъа ахәса ахықәтәаз днарзыцшит. Аа, Назиреи амедехәшьеи ахьракәу! Игәы аақәандахан, игәхьаакәа инмырцшкәаны дара рахь дааццакит.

– Аа, Шьабат сашьа! – лхәан, даагәырҭганы днечицыхылеит Назира, лнапы халалқәагыи наикәлыршеит.

– Бышҭақоу, Назира, агәшәарақәа бзыниаз бхыцсаахьоу? – бла разыла дналзыцшит Шьабатҭгыи.

– Сыцсы анеиқәурха, уажәшьҭа исыбаргәузеи. Уааи арахь, уаатәа, – асқам ахь даалыцхьеит.

– Ара ихәмоу зыхәрақәа мачу аибашьцәа хар рымам, инагыла-аагылоит, – лхәеит Шьабат иахь, урт хьаас ишимаз дырны, амедехәшьа Ната.

– Ааи, Назиреи барей шәнапы иануп. Назира дмедехәшьам, аха днабыцхраалап.

– Дмедехәшьам, аха сара саткысҭгыи дхәартәуп, ахәцәа рзын убасқак дыцхыраафуп, лнапы хьума хәа сгәы иаанагалоит зны-зынла рыхәрақәа аңфалхәо, – Назира даалзыгәдууит Ната.

– Бақәымтцуеи, цыбышьт, сырәхәара, – лнапы аалкьашәа луит Назира, нас Шьабат иахь даахьахәын:

– Аткәацәа ирхәозеишь, Қырттәыла аиааира агоит рхәама? – дизцааит.

– Мхедрионираа¹ роуп Очамчыра араиони Ткәарчали еихарак ихабашьуа, урт реихабы Цәаба Иоселиани дыр-шәиуеит, амала аткәацәа рахьтә ҟыцәа шәанцәоуп, урт ажәак цьеи изырхәап дахьшәануоу азын. «Хәкәшәеит, хәд-реибашьит хәа ауп ирхәо, уаха дәҟа ажәакгыи ацыртцом урт аҟыцәа.

– Егьырт? – деиҟаизцааит Назира.

– Егьырт ашәицшыиракәа ишьтартцошәа хдырбоит Қырттәыла ахәынтсовет аихабы, хара иахьхәхауа акәхап. Аукраинцәа ирхәо акоуп: «Царархара хәаит!»

– Аукраинцәа сыздырам, аха ақыртцәагыи, агырцәагыи, ашәанцәагыи акоуп изызхәыцуа: «Ацсны дгьыл, ацсуаа рыда!» – даакәыпсчхәаит Назира.

– Қартынтәи еибашьра хәа арахь иаагоу зегьы Акәеи Гагреи нхартас ишәахтоит хәа идыргәығыз роуп, рхәоит. Амала Гагра хәҟацәа ирымырхижьтәи ашәара ирызцәыр-цыз иеиднакылан, ала шламхара илаханы ихәжәлеит, из-маанузеишь? – дцааит Назира, лгәы рзыпжәо.

– Измаануоу еилкаауп, – ихәеит Шьабат, – Ацсны еиҟыр-шарц ртахуп.

Гәмыста азиас инаркны нак ацсуаа ихазныжьны, арахь Акәагыи налатцаны назаза дара иртәыртәырц.

– Нас, ус аныкарцдалак абжьыуаа хандыртцәазарц ргәы иҟоума, мамзар хәбаргои? – Ната аполитика леалалгәлеит.

– Изтаху Гәымста анырцәка шәца рхәаргыи кәлоит, зхәыштәарақәа ззынмыжьуа тәыс икәцаны ршьапқәа рыхә-да инхыршьырц, – игәы инамырхәо атак кәаитцеит Шьабат.

¹ Мхедрионаа – ақыртүа гвардиаа рыла Иоселиани иеиҟикааз роуп.

–Тәыс х̣карцар атцкыс ацсра еиг̣уп, – дааг̣еынқ̣ыит Ната.

– Уи ауп ирх̣әә х̣аибашьц̣әаг̣ы, – нацылцеит Назира,
– ацсуа еибашьц̣әа рыдг̣ыл рхы ақ̣әырц̣оит, убри ала ауп
ж̣әащык х̣ара х̣аибашьц̣әеи щын̣әаж̣әащык ақырт̣уа еи-
башьц̣әеи анеидыслалак, ащын̣әаж̣әащыкг̣ы зеилырц̣-
к̣аауа.

– Уаха ц̣сых̣әә ык̣ам ишыж̣әбо, х̣адг̣ыл анах̣мыш̣х̣ча,
х̣тәйт̣әых̣ц̣әахоит, – ихы ааларк̣әш̣әә г̣еынқ̣рыла дц̣әаж̣әон
Ш̣абац̣, уааизызырщыр абри дбыргума ух̣әарын.

Аибашьра иаф̣агылаз ацсуа ц̣к̣әынц̣әа, аибашьра иаз-
рыж̣әын, р̣еарат̣ә к̣азшьаг̣ы рыц̣сахит, рц̣әаж̣әараг̣ы
зынзаск даф̣еакхеит. Уаж̣әы Ш̣абац̣г̣ы аибашьра к̣алаан-
за дызбах̣ьаз, иац̣әаж̣әах̣ьаз аз̣әы дибазт̣г̣ы, ари Ш̣абац̣
Лашарба қ̣әып̣ш иоуп х̣әа аг̣әра узирх̣ат̣омызт. Иц̣әа-
ж̣әарадаг̣ы, иц̣еит̣ып̣шг̣ы зынзаск аф̣еакын. Изын хылц̣а
ихихиж̣ьт̣еи акыр шыц̣уазг̣ы, ихах̣әи ип̣ат̣цеи еиыланы
иф̣ачын, ихах̣әы хылц̣а х̣әбабак ихазш̣әа, еиларша-сам-
салуа ихаг̣әтах̣ь иқ̣әырчаан. Алах̣ьеик̣әт̣ара иашьцылаз
ила т̣баак̣әа, анк̣ьат̣әи р̣тып̣аф̣ы ик̣азамк̣әан еиқ̣әышьш̣ы,
еит̣алазш̣әаг̣ы иубон. Аидысларақ̣әа раан зынзаск да-
ф̣еакхон урт̣ ила г̣әыразқ̣әа: ишақ̣ьшақ̣ьон, ибзарыбзар-
уан, рыт̣ра итып̣аны, ик̣әиц̣ны аға илақ̣әа тырблаарызш̣әа
изыт̣рысуан. Аибашьра иарт̣әх̣ьаз имах̣әф̣ақ̣әа, алак̣ә аф̣-
т̣әи идауы мах̣әф̣ақ̣әаны аға их̣әламш̣әа анырх̣әәф̣еуаз, аға
ип̣сы илш̣әш̣әаны, имах̣аш̣ьаха аф̣еунашьтуан, иабц̣ьарқ̣әа
ихыырщорны икахауан. Убри азы ак̣әын Ш̣абац̣ Лашар-
ба дызлоу ацсуа ар шырф̣агылаз анрах̣алак, иш̣әақ̣ьаны
хараб̣г̣ьара изц̣оз аға ир.

Аф̣еиеш̣ынц̣к̣а ақ̣ынт̣әи ах̣әц̣әа аз̣әы ибж̣ьы геит «азы» х̣әа.

– Аз̣ба иакыз к̣алейт, – д̣әатц̣к̣ейт амедех̣әш̣ьа лац̣х̣ьа
Назира, – сара сц̣оит урт̣ рах̣ь, – дыццакны л̣ф̣ыналхейт.

– Ната, – ихәеит Шьабат, Назира данынаскыа, – меде-хәшьяк леилкаарала бара дышцаббои Назира, лтыцакны дааирушь, ашәара баапс илхылгаз злаказ ала?

– Хар лымазам, аҕа ыымшқа атынчра лтаххоит, уаха акгы.

Назира дхынхәны данааи, чыдала дналыхәацшит, лҕан-пшылара атыцағы ааира ишаҕызгы ибеит.

– Баатәеи, Назира, ацсшыара бтахуп, – асқам ахь дааип-хьеит.

– Ахәцәа иртахкәоу ыкоуп, саргы сбыццоит, хаицхы-раап, – лхәеит Ната лахь.

– Сара сцоит урт рахь, бара баатәа, хасас имала дын-хажьрым, – дыццакны дцеит Ната.

– Шьабат, иуасхәару иуасымхәару хәа ссызхәыцуа ыкоуп, аха иуасымхәаргы сгәы ицагылом, – лыбжы ра-цаак итымгакәаны, аха леаарлахҕыхны даацаажәеит Назира. Шьабат дылзызырҕуа данаатәа, инацылцеит: – арантәи рацаак набжьамкәаны хархәтақәа руак шыказ салхәахьан Ната. Саатқәак уажәацхьа уи архәта абра хааигәара ииасны ицон. Сахынацшуаз даарылызбааит Шьарифа Аирымба. Сыоны срышьталарц сөатцкьеит, аха Ната даасымтцасын, бышырц баҕуп, ибцырхагоуп лхәан, сылмышьтит.

Шьабат ҕнытцкала даатрысит, аха Назира илбартә аицш акгы инимырцшит.

– Уигы аибашьра дцану? – ихәеит, иихәазгы цқа еилыргамкәаны.

– Ус ауп хымпада, сахынацшуаз ар рыматәа лшәын, автомат лыжәаа ихшыын. Дызлаздырыз, лхы хтын, лҕап-шыларала ауп. Бзауд дантаха ашьтахь, ларгы еибашь-ра дцеит. Ус ауп сгәы ишаанаго, – дцаажәон Назира, аха Шьабат иахаз ари ажәабжь шцаидикылари хәа лымкаала дизҕлымхан.

– Ааи, ааи, сара исхәахьеит... – уа ичааникылеит Шьабат.

– Издыруеит, Ахра иоухәахьан Бзаут иңсыбаџ иан лынхартаџы иааганы анышә иамоудаанза дубарцгы шу-
тахым. Убри азы акәын дшызбаз уасхәару иуасымхәару
хәа сзырлакџауаз. Уеизгы сгәы итцамгылеит, – лылахьгы
ааикәылтцеит Назира.

– Назира, бара урткәа зегы рызхәыцра баакәытцны,
бхы бааицаха, – дцарц дџагылеит Шьабат.

* * *

Итың ахь дцарц амџа дыкәнатцы, Шьабат хәыцыртаны
ихы итагьежьюаз Шьарифа лакәхеит. Ихгы гәыбган аитон
ус дахьыкалаз азы. Дызкәатцхьаз, игәы зызиртынчхьаз
аңхәызба абас ихы дызтагьежьюазеи? Иааигәалашеит, аб-
гыыц хәычы анылзиџыз атак изанылцаз: «џызак иахасаб
ала зны иуасхәахьан сгәы зызцо дышсымоу. Убри ашьтахь
абас сзуџып хәа сыкамызт». Убаскан аиңштәкьа уажәгы
игәы иалакьакьо далагеит. Абри азыхәангы ихы дазгәааит:
«Сеибашьџы гәгәоуп, аңсрапылаџца сраңгылоуп хәа
зхы зыпхьазо, зыңсадгыл ахакәиттәразы зыңсы зтиуа,
пхәызбак лзыхәан сыңсычехама?» – игәы дынтахәыцын,
ашацахәа имџахь иџынеихеит.

Игәың рыңсы ахьыршьоз аџнакны данааи, акарул днеи-
цыххылан, ар реихабы душьталаны абра дыкан, уанимба
дцеит хәа иеихәеит. Аихаб икны даннеи ихатыңуаагы
агәыпкәа ркомандауаагы акы иалацаажәо еилатәан. Даа-
рылаңшит, аха азәгы рылахь еицыхмызт.

– Узахтахыз, – ихәеит атыңантәи абаталион акоман-
дакатаџ, Шьабатгы данаатәа, – адырра џыц хауит. Иа-
хьатәи хаидыслараџы харгы феидак хзалымгазеит,
аибашьцаа пытџык хацәтахеит, аха ақыртүа гвардиаа

ирацѣаѡны ирцѣызит, ишудыруа аицш. Насгьы шытахьѡа имнаскьар ада цсыхѣа рмоуит. Ари захаз Қырттѣыла анап-хгара уамаза рхы рыхнахзаап. Дара рѣны иѣаны хара хзы аус зуа рыла еилкаахеит аѣазыѣатцара ҕыц ишалалагас. Қырттѣылантѣигьы ар рѣаархеит, аха еиҳарак ирацѣаѡхаз Очамчыра акѣша-мыкѣша иѣоу ғыруеи шѣануеи реизгара иаѣуп, шѣықѣыргоит ацсуаа, цхьаѡа идѣықѣлеит хѣа рылахѣаны абѣьар ддыркуеит, рхѣеит.

– Еилкаауп, хгѣыц зегь рыла ихияны ицшуп, абѣьари аѣьацхани ракѣзар, иахьатѣи хайдыслараѣы ақыртѣуа гвардиаа ирымаххызи хара ихамоуи хайбашьцѣа реи-қѣыршѣаразы егьымыцхѣуп, – агѣеанызаара иманы даа-цѣажѣеит Шьабат.

– Ааи, аха, излархѣо ала, уажѣраанзатѣи хамчкѣа азхом. Аштаб хада аѣынтѣи адырра злаҳартаз ала, хѣаигѣа иѣоу абаталиони хѣarei хѣеимаадароуп, урт бѣьарла имачуп хѣа хѣахѣуеит.

– Азныказы ихазхоит, нас хазѣагылоу ирымаххуагьы хзацлап, – ныбжьеигалеит акомандаѣатцѣа еитѣбацѣа руа-зѣыкгьы.

– Ус ауп, хабѣьари хѣьацхани рхартѣаагагьы хѣуеит еснагь еицш, – иааиларыцсеит зегьы.

Ѣымш-хымш рыѡнуцѣкала Қартынтѣи цытѣык ааргеит Қырттѣыла анапхгара. Урт ирылан ашѣартадара аматцзуреи амилициеи ркурсантцѣа, айбашьра зѣалазмышѣыцыз, абѣьар зынзаск знапаѣы изымкыцыз. Акурсантцѣа ракѣзар, абѣьар рнапаѣы иркхьан, аха ахархѣашьа зымтѣазацыз ракѣын. Иахьааиз, иѣаз анырба-ианраҳа, шѣазызарак ишьтѣнаѣааз рацѣаѡхеит, еиҳаракгьы атѣыхѣтѣантѣи аидыслараан дара рганахь ацтѣбарақѣа шырацѣаѡхаз, ацсуаа рганахь зыхьыз наѡхьаз айбашьцѣа гѣгѣакѣа рылан хѣа ирахаз еитѣанаргѣгѣон.

«Бзиарак ыкандаз зыцсцәа кажьны шытахька иеихаз хар ус рыхуазма?» – хәа ацәажәарақәа цысит аґацәа рыфнудка. Ибналаны зышытахька ицазгы мацфымхеит.

Абри аамтазы Ткәарчалынтәи Кәыдрынза иеитцыхыз афронтқәа ркны аидысларақәа шцац ицон, Гәмыстәтәи афронт аґы акәзар, еихсыґрак ыкамызт азы, уахь иеи-башьуаз ақыртуа гвардиаа афронт иаґыхны Шьабатраа ахьгылазтәи аибашьрахь раагашьа ыкамызт. Аибашьрахь Қырттәыла зегьы ирзеипшу аацхьара карымцар амуит. Уеизгы аацхьара иеизнагаз ақыртцәа еихшаны Ацснытәи афронтқәа зегь рахь ишыттәын.

Абас Қырттәылазегьтәи аибашьратә аацхьареи агвар-диаа рыфныцка ашәазызаратә еилафынтри ирыкәыр-шәаны ижәылеит Шьабат игәып рґеизладырхәыз атыцантәи абаталиони уи ааигәа иказ абаталиони. Хыкәкыс икарцеит абри ахабла цшза ишеибгоу аґацәа рымпыцхра. Абрака агәып чыда абаталионқәа рґеаркәытханы ижәылон, аґа ипозиция тацканы, ицаны аґа игвардиаа рышытахька икылсны амца рыжәырцон, аштаб аихабы Назиреи ако-мандауаф Шьабати иацхьагылафцәан, арахь ала иеиды-лаз абаталионқәа жәылон. Агәта итахаз ақыртуа гвардиаа ахымца иканажьуаз кахауан, иаанхоз рабцарқәа кажьны рнапқәа ирфахон.

Ари збоз-изахауаз Цьабо Иоселиани, ахәара кәитцеит еиха иахьтынчроу афронтқәа ркынтәи агвардиаа арахь рхы дырхырц. Уаха цсыхәак шыкамлоз збаз Қырттәыла анапхгара Иоселиани икайтцаз ахәара нарыгзеит. Хара хтәкәа ирґагылоз ақыртуа еибашьцәа еиха-еиха ира-цәафхо иалагеит.

Зееидызтаз абаталионқәа еиґа рґеидыхны хаз-хазы итәеит, ақытақәа рахьынтәи ауаацсыра ацхырааразы ир-заауа ианалага.

Шыабатраа ахыѳказ цытк инацѳыхарашѳа итѳаз уажѳ-
тѳи айбашьраан зычерыдызтаз абаталион дазааигѳахон
аипш, ихъз хѳаны азѳы лыбжыы геит. Иидыруа пѳѳыс бжѳуп,
аха уи абжыы имаѳаижѳтѳи акыр цѳеит. Даатгыланы абжыы
ахъгаз ашѳа данынапш, атѳеъ апѳхъатѳѳъа зыла итѳыз лве-
дра наргыланы дышзахѳо иара иахъ дааѳеит Шьарифа Ай-
рымба. Данизааигѳаха, даатгылан:

– Шыабат уоума, Шыабат Лашарба?! – лѳѳеит, аха анеи-
гѳайдхахалара лзымгѳагѳкѳаны лѳаанылкылеит.

– Шьарифа! – иара дааскѳеит лара лахъ, – сара иста-
хымызт... айбашьра еилганы, нас... – уа дааѳахѳеит, илахъ
ааикѳтданы.

– «Нас» уѳѳеит, иацта иухѳарц узлагаз, – лхы ааларѳѳаны
таѳа днышьтапшит Шьарифа.

– Сара истахын Бзаут Гѳдалааи барѳи шѳеицны
шѳызбарц.

– Бзаут адѳы дыѳѳыжыны уипыртцны умцазѳеит. Псык
ишихѳтаз анышѳ дшамоудаз ипсаѳъаны аѳаѳа қытаѳѳа
ирылапсоу Зышқытаа сара сеипштѳѳъа ирахъхѳеит. Табуп
хѳа уасхѳарц узѳытны уныскылеит. Саѳамзааит. «Нас» хѳа
иухѳаз сара сзы иеилкаам, аха ус иѳазааит, – даахынхѳаны
лведрахъ днѳирц лѳыналхѳеит, аха даахъахѳын: – Усзым-
дырырц акаасыгымхѳеит, уныѳѳашъа алоуп узласдырыз, –
даашъаѳѳашѳа лѳаанылкылеит.

– Шьарифа, баангыли, иацыстдап нас раѳхъатѳи
сажѳалагамта, – дналагеит Шыабат, – сара истахымызт бба-
рагы, бахѳарагы, айбашьра еилганы Бзаут ибаѳ ааганы
иан гѳаѳ иахъаалхѳо анышѳ дамаздаанза уи избахѳ. Уи
сгѳы иштѳугы бдырузааит. Сара сгѳы иаанагоит Бзаут
дыштѳахъ анбаха ашьтахъ ауп хѳа хѳаибашьцѳа банрыла-
ла. Абзиараз даѳазнынза, – имѳахъ иѳынеихѳеит, уаѳагы
длызхъампшзакѳаны дѳеит.

Шъарифа пытраамтакгы лведра дымѡахазакѡаны ус дгылан. Зны Шъабат дахьцоз дизыпшуан, зных, илтахыз акы лыцѡахазшѡа цѡа дышьтапшуан, аѡазныхгы лыблакѡа кыдырхало хараза кѡапк дазыпшуан. Илшѡыз ар рыматѡа деикѡаца дѡанатѡон диашахѡцѡаза дахьгылаз. Лапхѡа еибартын. Лцѡашѡцатѡы аѡнытѡка, ишшоуразгы, аибашьцѡа ахацѡа реипш, маика затѡы акѡымкѡаны ацѡеикѡара цшшѡы змаз амагракѡаѡ кофѡа лытѡан. Хыхьтѡи ар рыматѡатѡ кѡаѡ икѡаѡѡаза иаалыртзомызт ианакѡзаалакгы, аибашьцѡа ирбарѡахарц лѡахзамызт еикѡарала иѡалаханы лапхѡа иамаз Бзаут ипатрет хѡыцы. Уи дацѡыпхашьѡ, мамзаргы ихьымзгылшьѡ акѡзамызт ирбаларц-ирахаларц зылѡахымыз, иѡаа-цшаауа илыдымхалаларц, агѡырѡа даларымгалаларц азы акѡын, уи аха злалымамыз ала.

Уи аѡны лара дызлаз абаталион аруаа апсшьара рыман, ларгы лѡырхханы дыѡамызт, икѡыршаны ар рхылпала иѡахѡхѡаны илымаз лыхцѡы ааулышьѡын, зныкны иѡаны ижѡпаза лызкѡа икѡсны илбаашьѡын. Лапхѡа аибарѡа зылѡахымыз, аѡакгы ыѡан. Аѡацѡеи дарѡи реидысларак ашьѡахь аидыслараѡ иалкааны фырхатѡарала дахьѡеибашьѡуаз азы абаталион акомандауѡ хамѡас илиѡаз анаган тапанѡа ахьлыкѡнызгы рцѡыпхьалкуан иахьѡуѡаз азы. Аха уи ус гѡаныла, аѡа гѡык алагы илдыруан аибашьѡа аамѡа аан дыпхѡысыз-дхатѡаз рзын анаган аѡѡынѡара шыпхашьарамыз.

– Ари бфырпѡхьѡсра иазкны хамѡас ибыѡоит! – ихѡеит усѡан абаталион акомандауѡ, – хьзы алабгаит.

Деигѡыргѡеит Шъарифа лѡамѡа:

– Шѡысмырпхашьѡаит! – лѡѡеит лара иааркѡаѡны, лѡамѡа лыдкыло.

Уажәы, лведра даахарц лѣанаалалырķә, лыхцәы был-
гъаны лацхьаķа иниасит. Ларгъы лышьтахьķа илмыршәы-
кәаны лѣыналхеит.

Лтып афы дназаанза данцшы лацхьаķала даауан ла-
цәажәара хтѣикуаны илдыруаз рбаталион афтәи аруа-
щык. Уи сасра дцарызшәа мацкъашьацкъа иķаз ар рыма-
тәала деилахәан. Ишьаз амагәкәа лара ишылбахьаз
акәымшәаны ицырцыруа кремла ирыцкъан. Иеиқәа аблуз
ақәцаны, изара тархханы амаķаķьаķьа акәыршан. Уажәада
иханы ылымбацыз ар рхылца фыцк ихан, атыхәтәантәи
аидыслараан аґацәа рķынтәи игазаап ззылгәахәыз.

– Мшыбзиа, Шьарифа! – ихәеит данаалыдгыла.

– Бзиара убааит! – наиаталкит ларгъы даатгыланы.

– Бведра набыргылар ķамлари?

Лведра наргыланы днеизыпшит.

– Сара акыр цуеит балкааны сбышыклапшуеижьтәи.
Бхымѡацгашьагъы беибашьышьягъы сгәапхоит. Сара Алы-
беи Махараа соуп. Хамтас ибоуз бнаган тапанча ацхәыс
лзы ихьантәцәоуп. Сара смакаровка еиҳа ибнаалоит, –
иааимгыхны инаирххеит, – бара бнаган сара исыт.

– Итәбуп! – деигәыргъаны иааимхны лнаган наилтәит.

– Бшеигәырғъаз збоит, Анцәа дбеигәырғъааит. Бара
заагара бышцаз збон, бшааиуа сара сыбпыларц стаххеит.
Саґабцома?

– Мап, мап!

Иара лведра аалымхны дналыцхынхәит.

* * *

Абаталион Шьабат игәып рыпшыхәыѡцәа рыла ир-
бон, ирахәуан ақыртүа гвардиаа рхыпхьазара ишазхәуаз,
аха мышқәак рышьтахь иаалырķьаны имацхеит. Хара

хтэкэа уи цышьаны ишахэацшуаз адырра калейт ацсуа десантцэа Гэдоуцантэи Тамшь изхыццраны икоуп, убри арратэ мазакеа рахытэ ихадоу акы ауп хэа.

Абаталиони агэыц чыдеи ркомандатэ еилазаара аила-цаажэарафкны избан акырцуа гвардиаа арака ижэыларгыы абаталион амцкеа азхоит хэа ицхыазаны, Шыабат игэыц Тамшька адесант рыцхыраара иазцарц.

– Хгэыц афыцкэа зеибашышыа хамбац рыла ихатэаит ишыжэбо, – ихэеит Шыабат игэыц ааиларгылан, – хамцагы хароуп, хара уи азбахэ ихахаз аицштэфкыа хагацаагы ирахайт. Уи цышьатэзам. Ацсахцэа хара хзын аус зуаз дара ркны ишыкоу аицш, дара рзын аус зуа хара хкынгы икоуп. Арака иахцагылараны иказ агвардиаа рыбжафык Тамшька рхы дырхеит. Егырт афронткэа зеггы ркынтэйгы уахэ идэыкэырцазар акэхап дара ртэкеа. Аус хьанта хацхыа ишытоуп. Издыруада ари аус злымшо хэа зхы зыцхыазо азэыр шэыказар, шэацаыцхамшан, шэхалц.

– Хахиоуп!

– Ашэара хамцын ахэ икам!

– Укомандакатара хатцагылоуп!

Абжыкеа ааиларыцсеит.

– Зеггы амашынакэеи атракторкэеи рахы! – адца каицеит Шыабат.

Аамтацк ала аидарашытыхга машыныи ар рымцангага ацрахеакэа змаз атракторкэа фбеи дыртэхьан.

Тамшь ианазааигэахоз адесант зхыцхьан, акырцуа аргыы рыжэлахьан. Ааигэа-сигэа хар рбаталионкэа рееицшыны изхыцыз адесант рычырымардахьан. Убра икалейт зеицш камлацыз аибашыра хлымзаах. Аибашыга атехника зеггы ткьон арахыгы-уахыгы, уи иацыданы напышьашэалатэи аидысларатэ цсытбаракеа ыкан. Напышьашэалатэи аидысларакеа ркны акырцуа гвардиаа ирыхы

рзымдыруа хылагәыла иеилазтцаз ируакын агәың чыда. Ақыртұа ганахь иаарылафит Шьабат Лашарба игәыңғы иаргы абрака ирылагьежьюеит хәа. Еилкаан аеакгы, аибашьрафы игәғәаз ҳар хәтақәа убархь решеизыркуаз.

– Шьабат! – артәаа аатлыргеит дышхәыз гәазтәз Назира.

Ускан амға хада ҳар рнапафы аагаразы атдыхәтәантәи ашыфкымта итагылан. Назира, Шьабат лыбға дықәыжыны рылгара дафын. Хара хтәқәа, Шьабатғы иғәыңғы нарылацаны, амға хада иангылахьан азы, дрылганы, акыр даагатәын.

– Маадан! – ибжы иргеит Шьабат бжыхәанчала, – дсызтархама сызхәыз?

Маадан афцыркыа дафыха, даақәгыжы-ықәгыжыны, Шьабат дышхәыз ауафымгәлығ дышыны дахькажыз днеихахын иабцаргы ихихит, иусшәқәагы иңыба итигеит, акгы имыхкәангы ихы рцәигеит.

Уи иусшәқәа рыла еилкаахеит уатәи ашьаартәыратә еибашьрафы хадара азтақәоз дшыруазәкыз.

Маадан дыццакит Шьабат Назира длымхны иара дицаларц. Ибон Назира лааңсара лыхьзаны Шьабат игара шылцәуадафыхахьаз, данаарыхьза, ахә иара изқәахь дөаи-хеит.

Зымч каңсахьаз ақыртұа гвардиаа, агәың «Мхендриониаагы» нарылацаны, хадара рызтоз ируазәкыз дантаха, рхытқарақәагы еиха имаңхеит. Акраамтәи аибашьра ашьтахь, хара хтәқәа аңыжәара шыргаз ааңшит. Абри аамтәзы Гәмыстәи афронт инамаданы Ақәа афадахьтәи ахәыхарак ақыртцәа ирымпыткаыз Ахыбаф акәшамыкәша аибашьрақәа цон. Убартқәа инарымаданы ақыта ҳаракырақәа Шрома (Гәма), Каман, ухәа рахь анеиразы аеазықатарақәа ирғын ҳар рыхәтак.

Амрагыларатәи афронтқәа зеггы рҕы аиҕахысрақәа ишырҕыц ирҕын, ҳар рыхәтәк Очамчыра ақалақь иалаланы аға ааха гәгәақәа итаны, ирзымгақәа ианыхынхә ашытахь. Абарт ахтысқәа зеггы рнафс, аңсуаа еиҳа-еиҳа рымчқәа шыгәгәахоз рбон ақыртұа гвардиаа, ашәа-зызараггы роуа иалагахьан. Рымчқәа зеггы еилатцаны ирымпыцдармыжьтәҕьарц еибашьуан ақытәқәа Цагье-реи Цхьынтҕар хәа усқан изышьтази рҕны. Ирдыруан урт ақытәқәа анрыцәца, рнапаҕы иҕаз Очамчыра араион егьырт ақытәқәа рымҕәйтҕьар шыкалоз.

Ғамыстатәи ахырхартала еибашьуаз ақыртұа гвардиаа-ггы ирбон Ақәа ахахьтәи аҳарақырақәа аңсуаа рнапахьы аагара анрылшалак нахыс Ақәа рыцәцар шалшоз. Ари збаз Қырттәыла анапхгара еиҳа-еиҳа руаажәлар аибашьрахь реизыхәхәара аус еитцырхуан. Ақәа ақалақьы уи акәша-мыкәшеи инхоз агырцәеи Ақәа уажәшьта хара иахтәуп хәа игәығны Қартынтәи нхара хәа иааны, итацәыз аңсуаа рыонқәа нызкылахьази «шәеихароуп зеггы, мамзар, Ақәа шәыцәцоит» хәа ирылагьежьны хаала-мчыла абцьар ддыркуан.

* * *

Амедехәшьцәа ртыц хәа иазгәартаз аҕны дышьтан Шьабат. Ткәарчалтәи агоспиталь ашқа дыргар имузеит. «Сааңсара сияаит акәымзар, сырхәит хәа скамхар акәын» ихәон ашытахь иара. Иварахьшәа амгәлыҕ итапанча ахы илҕьеит, аха ифныцқа цхастәк канамтазеит, кьылк иззынажьыртә аиңш иҕамлазеит. Зегь акоуп мышқәак аиартә дылан. Нас ихәра ағьара иалагеит, иқәыңшратә шьа иарласит ишьапы ақәгылара.

Лассы-лассы иааиуан иара иҕы агәыц «Аңсраңылаф-цәа» аҕынтәи. Иртаххеит афронтқәа руак ахь еибашь-

ра ицарц, аха мап хэа реихэеит Шьабат, «сара сырхэит хэа афронт сафьтцуам, уажэшъта лассы айбашъра сылшо сҕалоит, шэаасзыпшы» ихэеит. Назира ибара даннеилозгы илцэизон Шьарифа ааигэатэи абаталион аҕны дыканы дырхэижътеи иара дахымбацыз шыгэнигоз. Лассы-лассы ипхыз далашэон лара, аха иааидгыланы иеицэажэартэ димбеит ианакэзаалакгы. Есымша хара-хара дивсны дцозшэа акэын дшибоз. Ишьапы данықэгылагы ипхыз даналашэалозгы изымеицэажэазакэаны еипыртцуан, дзықэшэаз анафс иара иахь дхьапшырц лыдцара дахьацэшэоз акэхарын ус дизырбоз. Дшырхэыз лдыруоу илзымдыруоу хэа акырынтэ дхэыцхьан, ауафьтэфса ихы данамыхэо ауп ииҕаху еиха даныгэхьааиго. Назира лҕны уигы цэыригомызт. Иара игэанала Шьарифа лбара мацара азирхарц иҕахын. Аха ега умхэан ақэыпшра ҕазшьа изааиуан – лфьыцэа азҕабцэа-еибашьцэеи лареи шеицугы, абрысҕатэи ахацэа-еибашьцэа дахьрылоу азы хыбаарак ааизцэыртцуан, гэхьаак ишьтан иааипырымтцзакэаны, закэи хэа даназхэыцлак, Шьарифа лхыбаара акэын.

«Акэиц амцабз ду ахылтцуеит», сзызхэыцуа саарҕэатцып, абзиабара акэиц сгэафь икэииза иҕасмырпшып, амца ахылтцуа иалагар, изызку илырцэарц азы ақэылтэар, уи азы акэиц арцэоит, аха сгэы ашабара азмырпсасир ҕалоит» ҕаитцеит. Зегь акоуп иқэыпшрахь дхьампшзар ауамызт: Шьарифа лышколтэ аамтақэа раан, еиха-еиха апшра-асахьа шьтыхуа ианлызхауаз, имырхэа-мырза игэы дышэтны дтазшэа анибоз, изакэытэ аамта ссирыз дышьтпаа дызмаз. Уажэы урт аамтақэа наиафсны ицазашшэа ибеит. Ихы дфоханы ажэфан днацапшит: «Иҕоуп уажэа Анцэа иҕынза ианыназо, – даахэытхэытит, – сара исхэоит Анцэа уахь: – Сухэоит абри аамта цэҕьа лыпхала далугарц Шьарифа!»

– Шьабат, уажэшъта уцшсэгъы ааиуа иалагеит, ус ами?
– деихаччо даайдгылеит Назира, кӕардӕ кӕафӕк дныкӕтӕо,
хӕыцрак дамехакны дшамаз.

– Аа, Назира, бзиаала баабейт! Уажэшъта лассы снейуейт.
Бара бышцакоу? – дфалхатгылеит.

– Хар сымам, хгӕыц зегъы уара хӕузыцшуп, иарбан
фронту хӕхъуго хара хӕзыхиоуп, аха уара макъана афронт
ахъ ухӕццар хӕтахым.

– Уи нас, саннейлак хӕхӕацшып. Фыц хӕа акрыкоума,
сара ара сыгӕахейт ишыббо?

– Афронткӕа зегъы ркны айбашьракӕа шцац ицоит. Уа-
жӕазы еиха ишӕартоуп Цагерей Цхъынцкӕри (Лашькын-
дари). – Нас даалахӕыххан: – Иахъа рационал дсацӕажӕон
Шьарифа, угӕабзиара дзтцааит, уахъырхӕыз хъаас илымоуп.

– Уи лхабар хӕа сара акгъы сыздырам, – ихӕейт иара,
илхӕаз зынзаск хъаас имкзасшӕа иелырбаны.

– Ахаан илхаштуамзаап Бзаут идубалаз ацъабаа,
аеашьоукызар уи афыза афӕтцара рылшомызт, иабгъы иар-
гъы ауафара ду кӕртцейт, лхӕейт.

– Итӕбуп уи ахъылхӕаз, хара хуалцшъа кӕхцейт, хкы-
тантӕи ацкӕын адӕы дыкӕхажьуазма.

– Лгӕы итхо дцӕажӕон лашъа Леон ихабар ахъылмахац.

– Москвантӕи Амрагыларатӕи афронт ахъ адыррафӕтца-
ра уадафуп уажӕазы.

– Москва акӕымзаап уажӕы дахъыкоу, Гӕымстатӕи аф-
ронт ахъ даазаарын айбашьра шыкалаз аниаха.

– Гӕмыстатӕи афронт акны сыканатцы уии сарей хӕи-
кӕымшӕазейт. Уи азы ауп «Москвантӕи» зысхӕаз, Нази-
ра. Афронт дахъамадаз атыц здырызтгъы дсыцшааргъы
кӕаларын.

– Москвантӕи данаауаз ифызцӕа аурыс цкӕынцӕа-
кӕакгъы ицны иааит, лхӕейт, еибашьра, апсуаа рныртцӕара-
зы акырткӕа шхӕкӕлаз анрейхӕа, лхӕейт.

- Анцэа ихьчааит ицны иаазгы иаргы, – ихэеит Шьабат.
- Агэабзиара уоуааит, хаузыпшуп, – дцеит Назира.

Шьабат, Назира дааиаанза хэыцыртас Шьарифа дышимаз леихээзтгы, еиха игэы иртынчыр каларын. Ауафы игэхьауу изааигэоу икны ихээр, хьаартэагахоит. Уеизгы Шьабат, Шьарифа лызбахэ еазэы икны ихээрц зитахымыз ыкан. Шьарифа дзызхэаны дтээз ауафы дантаха, иара ибзиабара азбахэ ацэыргара намысым хэа ипхьазаны, еихаракгы бзиа дшибоз лахэаны мап ахыцэылкхьаз азы. Абарт зеггы аадихэыцлан, Назира лкын уи азбахэ ахьцэыримгаз азы диашоуп хэа ихы ипхьазеит. Лара Назира лхата леаарлахэыхны Шьарифа лызбахэ анцэырылгоз, иаргы ылыцихэап хэа лгэы иаанагеит, аха иара акгы анимхэа уа леаанылкылеит.

Днапшы-аапшуа краамта дтэан Шьабат, Назира данца ашьтахьгы. Иааихтысхьоу зеггы игэалаиршэон. Ицыба иаатыганы иахэшьа хэычы Марфуша лпатрет днахэапшит. Ага иахь имаз агэаг иеыцхахараза иааилашит игэафы. Марфуша хэычы ашколахьынтэи данааилак убга сықэыртэа хэа дылкуан. Иаргы мап мхэазакэаны дфалыханы ибга днықэижбуан.

– Сабоугои, хласба Тышэкэахь, сабоугои, хэцгэы хэычы Цис ахь, – ашэа лхэон, иара дыччон. «Азыхь сзаага» хэа анлеихэалак, леирыз хэычы лыманы ашэа хэо заагара дцон.

«Абри ахэыц рыцхаи, сандуи сабдуи цэгьацсышьа рызтаз хэр иреибашьуеит, сара ара стэоуп!» – Марфуша лпатрет ицыба интэитцан, дфагылеит. Убаскан данырхэыз илшэшээз имч-илша зеггы аахынхэызшэа ибеит. Дышиашоу икаруат акны дааин, ар рымадэала иеааилеихэеит, иартмакгы аашьтыхны дындэылцит.

– Шьабат, уабаци, аеа мышкэакгы ара акзаара ухэтоуп, – инеихьынхэаит амедехэшьцэа.

– Мап, сара сыбзиахеит, сыхәра наҕ-ааҕыы ҕеит, аф-
ронт сзыпшуп, – ихәан, даанымгылазакәаны дцеит.

Амра аҕашәамтазы игәың еизганы дрылатәаны драцәа-
жәон Шьабат, ахәра мацқәа знызгыы аибашьра иазыхиа-
ны иааихьан. Аштаб хада аҕынтәи Цагерей Цхьынтҕари
(Лашькьындари) рҕны аибашьра хлымзаах цоит хәа адыр-
ра ироуз иалацәажәон.

* * *

Лашькьындар (Цхьынтҕар) ианааи ирахәит ақыртүа
гвардиаа рхымѡаҕашья баапсқәа рызбахә: иткәаны ир-
гоз аңсуа еибашьцәа атрактор иадхәаланы ирхәазо ақыта
иалганы рыңсы шырхырхуаз.

– Ари аҕыза Аңыынцтәылатә еибашьра Дузза аан
анемец фашизм иҕанатцомызт, – игәы пыжәжәо ҕааитит
Шьабат.

– Уи аткыс излеиҕбузеи зцәазтәым аңхәыс лымгәа
рҕьаны ахәычы длыҕрыхны лыңсы анылхырхуа, – ихәеит
Маадан, ахәхәа дкәыңсычхауа.

– Игыгшәыгхо агыгшәыг аткыс деицәахоит, – нацитцеит
Шьабат.

– Сара исаҳахьоу жәдыруама, – даацәажәеит аеазәы,
– Гагра аҕацәа рымпыцхразы хара хтәқәа анеибашь-
уаз, иршьыз ҳаибашьѡи дара ртәыки реитңыңсахларазы
аидарашьтыхга амашьына дақәцаны хара хтәы данааргоз,
завтомат зхарззала ихагылаз ақыртүа еибашьѡы:

– Ыы, сара сушьырц акәызма, аа? Сара сушьырц
акәызма, аа? – хәа шьяпыла аңсы дицәхасуан рхәеит.

– Нас ақыртүа диашошәа дирбоит Амраҕашәарахьтәи-
кәа, – даагәрымит аеазәгыы.

– Ақыртцәа риаша ркъалагоуп, идыркъалашагы цшаа-ны ирымоуп, – илахақәаз рыла лылағырз лзамџа иахыж-жуа, дыхшәааны џаалтит Назира.

– Ақыртцәа рымц рџапыхаатәуп. Шәыхиоума? – Даа-рылацшит Шьабат.

– Хахиоуп! – еџақны, бжықны иаархыџит агәыцаа, ишиашазгы афронт ахь ицеит.

* * *

Атқәацбыжқәа, ахысбыжқәа Ацсны ишахыџыц иа-хыџуан: Тқәарчал инаркны Кәыдрынза, Гәмыста аџада хыхътәи ацха инаркны амшын ахықә ақынза, Ахбџы аҳарақыра инаркны Шрома (Гәма) нарымџақны Ақәа аџадахътәи аҳарақырақәа зеггы рқны. Зеггреиха аи-башьратә шьаартәырақәа цон Ақәа иахыкынтәи аҳара-қырақәеи Очамчыреи Ақәеи еимаздо амџа хадеи рқны. Гәмыста азиас анырцәи аарцәи иеиџагылаз аға ири хара хари ирыбжъан ааихсыгърак къазымцоз атанқәеи абзарбзанқәеи итдырқьоз аснариад тқәацрақәа. Ақәа аха-хътәи афронтқәа чыдала акоманда рйтон Ацсны усқантәи анапхгаџы Иреихазоу акомандақатцаџ Владислав Арзынба, абжыуаа рыфронтқәа рџы командақатцаџ ха-дас дықан атәылахьчара уажәтәи аминистр Мераб Кышь-мариа, Гәмыстатәи афронтқәа акоманда рыртон Сергеи Дбари Мухамед Кыылбеи, Ацсны атәылахьчара Аминистр Султан Сасналиев афронтқәа зеггы дыртәауан, рациала аимадара иман абжыуаа рыџәтәи афронтқәа рахыггы.

Ақәа аџадахьала иаауаз ҳаибашьцәа ишрымчыз аға дыпхьацо Ақәа азааигәахара иаџын, абжыуаа рџәтәи аибашьцәа рыцхырааџцәа қабардаа, адыгақәа, ачер-қьезқәа, абазинцәа, ачеченцәа, Урыстәылантәи зхатә-

гәәпхаралатәикәә аказақцәә ухәә зегъы рееилархәны амѡахада иазааигәахон. Гәмыстатәи афронт аладатәи ац-ха рнапәфы иааганы Учхоз ахабла аға импытцхра иафын Аҕәатәи абаталиони урт ирышьтагыланы ацха иқәсыз 3-тәи абаталиони. Аға иеибашьцәә иарбан фронту рхы зқәырка рзымдыруа еилағыруа инханы иҕан, рҕеыпса-ҕыны зехьынцъара иахьзарц рҕахын. Иара убри аамтаз-гыы Аҕәә анхара шәәхтоит хәә иргәығны еибашьра иаар-газ ақыртцәә рахьтә ибналаны афронтқәә кажьны ицоз рхыпхьазара рацәәѡхон.

Адсуаа реипштәҕыа хацәнымырха иеибашьуаз зхатә-гәәпхаралатәикәә афронтқәә зегь рҕны иубон, зхы ақәыз-тазгыы мацѡымхазеит.

Цагерей Лашькындари рыҕтәи аидыслара хлымзаах-қәә ирыбзоураны арт ақытақәә хар рнапәфы ианыҕкала, Шьабат игәып иманы инхарта ақытахь дцеит. Ақыртүа гвардиаа рымчқәә ирықәымгәыгкәә шытахьҕка аихара иа-лагеит.

Шьабат дназеит иѡны ашта аҕынза. Абар, данхәычыз дтагьежьюа дызтахәмаруаз рашта тбаа, уажәы аҳәира зхытәаны иҕаз, ғәыла икәыршаны ахагыла змаз ртецъ уажәы ахышьтақәә анпыҕкала ихырѡырны икажьуп, еила-хаз раандақәә, ахәаци аҕәә тциаа хыцәқәәки ргәылиааны ишьтоуп, амандарина шьапқәә хыцә-хыцәза рыбҕьқәә еи-цъыпханы иҕышәшәоит. Днарылацшит иҕыцәәаны иеила-жью рыѡны анырбылуаз амца иацәынхақәаз акәызтхақәә, еизырҕкәә-еизырҕәаны ишьтоу ацәыцә еизытәәқәә.

Илацш иаатцашәеит еилаблыз рыѡны инацәхыкны ад-гьыл агәқәә хҕа ылырчааны иахьыҕаз – иандуи, иабдуи, иахәшьа хәычи ахәамадаз. Иабцъарқәә ихыхны инышь-тацаны уахь днагәәгәеит. Днеиуан ишыи-ишыи неикәтцо акнахартахь дниуазшәә, дниуан деитцәгәғәә, адгьыл

аахэны икэыгэгэозшэа. Иандуи иабдуи ргэы инапы ны-
кэишыын, рыгэта анышэ иамадаз Марфуша хэычы лнышэ-
нап аҕаҕа ахыгэхэа днышьамхнышгылеит. Илаҕш иаа-
ташэеит лара итегыгы данмачыз ибҕа дыкэыртэаны
дыџуа ашта данакэшоу, лара «сабоугои?» хэа ашэа хэо
ихэдаҕал даныкэсуаз.

Ицэыба иааҕигеит аха ааиоур иаатганы дызхэаҕшлоз
Марфуша лпатрет. Акраамта имыртчысы дшахэаҕшуаз, ила-
гырз илакэа иртышэшэаны акэаҕ-акэаҕхэа ахаскыыра
инылаҕэаны иналаз ицеит. Убаскан ижэџану идгылыу из-
хылтыз изымдырзо, ауаџытэџса ибжыы аиҕш илымха
иаатасит:

«Афырхата илагырз катэазом!»

Даатрысын, дџагылеит, илагырзкэагы ртыҕ изахым-
тысуа илагэкэа ркны иаанхеит. Апатрет иикыз днакэ-
цэажэеит ибжыы харамакцэакэаны:

– Сыбныкэуеит, сахэшьа хэычы, бшьа кэапеила ишысто
ала. Бшьа уа саауеит, аибашыра саҕэызхуа Аиааира затэык
ауп, уигы уажэшьта ихарахом!

– Шьабат! – лхэеит Назира иааигэара дааины, аха
аҕсцэа ахьамадаз ахь дымнеизакэаны, – хатцакыроуп,
хаҕацэа анаскыара иаҕуп, аха аҕэкэахэа арахыгы ихыс-
уеит, хымцала ртак катцалатэуп.

Лара дыццакны дцеит. Иара дааины ихихыз иабҕьаркэа
шьтихит, дласынгы ддэыкэлеит Назира дызлацаз ала.

– Шьабат, ухаткы ицаша сара, Анцэа уихьчааит, хым-
џаск уааигэа инеираны иказар, сара сагааит! – хэа из-
џыта дыџны иара иахь дшаауаз ибеит Шьыдгэа, Бзаут
Гэдалаа иан.

Дналпылан дааигэыдихэхэалеит. Шьыдгэа лыла ахытоу
умбо ашэы даганы дгылан, дааҕьатэыҕьатэит:

– Сара сахытны ҕьаргы сымцазеит. Аҕсра сеилахауан
с-Бзаут дыштахаз ала ахы цахэцахэ ансгэыдыртца нахыс.

Аха сышыра Анцәа иргәеимырцхеит, срыцхамы. Уажәшьта ацсра стахзам, сыцкәын ибаф сзааугаанза, ус акатцара угәы иштоу сзаарыцхаит Ткәарчал икоу уани уаби. Нас хара хтәкәа шәнапала сышәшы.

Абри аамтазы агәақхәа ахысбыжъ геит. Шьтахька ицоз ақыртүа гвардиаа рснаипер атла дықәланы арахъ даапшызаап. Оыца шеидгылаз аниба, дкылцшны дхысзаап. Шьыдгәа, Шьабат днаихьыфрны днеизкәыфит.

– Иакәып! – Шьабат ибжы иахаит Иакәып, аштантыц агәып цшны иахыглаз. Урт цшыхәра идәыкәырцазгы Шьабатгы ирзыцшын. Тарнаа Иакәыб икалаз баны, дыфны ифааихеит.

– Даеазәгы дыштых, Иакәып, даеазәгы, – Шьабат ибжы иргеит.

Иакәып данаахынхә иаарылкәаз Маадани иареи леибарфны Шьабатраа иаарыдгылеит. Шьабат ацсы деитцыхны адгьыл акны дышьтеитцахьан.

– Шьыдгәа, ацхәысеиба гәак, – ихәеит иааиз рахъ Шьабат, – лыцкәын ицсыбаф лаштахъ аагара шылгәытцхоз лыдунеи лыпсахит. Афны днаганы дыгфашәца, агәылацаа хәа азәыр дыказаргы шәаарыцхәа.

Амш шыбжыаарахы инеиуан, аха амра уеацәухьчартә ицазамызт, сентиабртәи ацшахы цсыршьага иагыцәамкәаны иасуан, аибашьцаа аргәыбзыгырц атахызшәа рлымхақәа иртахәытхәытуан. «Сишь, шәлымхақәа кыдцаны шәаасзызыршишь» ахәарц атахызшәа, инартас-трысуан. Ацша хәычы трыс ирзаанагеит ладеи-фадеи – мрагылареи-мраташәареи зехьынцбарантә, бцъархкыс икоу зегъ рыла ахысбыжкәа, агәырғьаратә хысбыжкәа. Анахьынтә-арахьынтә иаарылафит «Акәа ага икынтәи ахы иакәитыртәит!» – хәа ажәабжъ гәырғьахә. агәып «Ацсра-пылафцаа» рабцъаркәа тыкыкьон, аха ауафытәфса ишьра-зы акәымкәаны, ауафытәфса ибзаара иазкны.

Абри аамтақәа рзы Ақәа ақалақь Аиҳабыра рыфны аҭаҭхьа тәҭантәыҭа ахысрақәа ирчыдангьы акәашареи ашәахәарақәеи еилаҭыххаз ақалақь дырлахәыхуан. Мра-ташәаратәи афронт уажәшьта ифронтмызт, афронт ҭазтқоз ақыртұа гвардиаа рабцәари, ирымаз аибашыҭа техни-кеи, ацъаҭхани кажьны ишзахәо шытахьҭа идәықәлахьан, амҭахада ала цсытбарада иахьынтәааз рцаразы азин ан-роу амҭахада ианыршәланы иблаҭьа-блаҭьо инанылеит.

Абжьыуатәи афронтқәа зегьы рҭкны, ҳар рҭаҭхьақәа тацәуан, атрофеитә бцәари, аибашыҭа техникеи, ацъаҭха-ни реизгара иахьзомызт. Бцәартырҭьарада изышьталаны ицоз ақыртұа гвардиааи зны Қырттәылантәи арахь иаага-ны индырхаз агырцәеи ашәанцәеи иҭхеибатца реибашьцәа раҭхьа игыланы амҭахада иазцон. Ақәа иаланхоз ақырт-цәеи, агырцәеи, ашәанцәеи Мацаратәи ацҳаҭынтәи Кәыд-рытәи аиҭхаала ацара азин анроу еижәыланы устәи идәықәлеит. Амҭахада ала Егры азиас ашҭа зхы хаз аушь-тын цырхага рымтазақәаны. Ақәа антәдырцәы ахымш рҭены амҭахада зегьы ацсуа ар рнапаҭы иҭан.

Кәыдры азиас ацҳа акәша-мыкәша ҳар аҭеидкылара иаҭын.

Абраҭа лахәыхрахеит, гәыргъарахеит. Абжьыуатәи аф-ронтқәа зегьы рҭкынтәи араҭа зееизызкуаз ҳаибашьцәа, Мраҭашәарахьтәи афронтқәа рҭкынтәи ақыртұа-пхеи-батцаҭцәа ирышьталаны иаауаз ирзыҭшын. Иҭалараны иҭан Амрагыларахьтәи Амраҭашәарахьтәи ҳаибашьцәа реиҭылара.

Еиҭылеит ҭ-фронт дукәак рҭтәи ҳаибашьцәа. Наҭ-ааҭгьы агәыргъаратә хымцала ажәҭан цырҭьеит. Агәыр-гъаратә шытыбжыи амратәҭьа аатгыланы иазызырҭуазшәа рбон зегьы. Шьабатәи Назиреи ахьгылаз даарыдыххылеит Ахра Махәышба, цыхьашәа зны амҭахада азааигәара

инрыжыыз абаталион аштаб айхабы. Шыабат днелгәйд-
халаланы данааигәйдихәхәала ашьтахь, Назира лахь даа-
хьахәйт, Назира лылагырзқәа нылғахәхәын, Ахра игәыш-
цы днытгагылеит. Акраамта рнапқәа еикәыршаны игылан.

– Шәеигымхааит! – ихәан, залпла тәәантәыка автомат
еишьтаргыла дәықәйтцеит Шыабат.

– Шыабат! Сашья Шыабат! – лыхнытәи аңхәызба Асида
Уанаба лакәын ар ирылқя-рылқьо иара ишқа иааиуаз.

Асида уажәы дцыркьзомызт, ихәыз лшыапы бзиахахьан,
абцар датан, лшыапы аныбзиаха, еицах айбашьцәа рахь
днеизаап.

Шыабат, Асида дигәыдыхәхәала, лхы днагәзит.

– Еицах афронт ахь бнеизаап, ирхәуаз ҳаруаа ус қартон,
аха ахацәа рымацара ракәыз цысшьон, ахәсагы ус
акәызма? – айбашьра қалаанзатәи иччашья аацәыригеит
уажәы.

– Шыабат, сөыза! – Шыабат иәааигәыдирхахалейт, Аси-
да данырхәыз дызлаз айбашьцәа ргәып акомандауаф Дах
Иманба.

Урт еигәыдибахәхәалон, нас зегьы еиманы ақыртуа
гвардиаа злацоз амәахада ала Егры азиас шықаз рғы-
нархейт.

Шыарифа Айрымбеи, амедехәшья Ната Лагәйтбеи, На-
зирей рмахәарқәа ркылейбашьтны игәыргя-гәыргьо
Шыарифа дызлаз абаталион аруаа ирылагылан, иқәцны
ицоз ақыртуа гвардиаа ирышьклацшуа.

Дыфны дшааиуаз, Шыарифей Назирей даарывацалейт
Шыарифа лашья Леон.

– Сахәшья хәыцы Шыарифа! – дгьатцәыгьатцәуа дааи-
гәыдыхәхәалейт, Натагы лхы днагәзит. – Нас инацитцейт: –
Иқоу жәбоит усгы, Сталини Бериеи иааргаз, Шевардназе
игейт!

– Азы ахышътрахъ игъежъеит! – нацылцеит Шъарифа, лашъа дахъылбаз азы лгъыргъаратә лагъырзқәа рыцқьо.

– Нас хайбабап, сара сызлоу агъып ахъ сцоит, – ихәан днарыдкъеит Леон. Акәа аганахъалантәи иааз ацсуа ар днарылапшит Шъарифа лылапш кыдырхало:

– Ицсы тазтгы абарт дрылагылазаарын! – хрыжъ-хрыжъ даакъыпсычхаит.

– Бзаут хәашабга Аиааира дахъызаттгы, иареи बारेи ега шәеибаргәыргъарын, Шъарифа! Хбаталионқәа дәықәлеит, хдәықәца! – лхәан Назира, Ахра ишъталаны рфьнархеит Натагы лмахәар аанкыланы. – Натей Назирей, шәнеила хшәыхъзоит, – даарыдгылан, Шъарифа лмахәар дааханы дааникылеит Алыбей Махараа. – Абри акәын сыззыпшыз. Цәажәахәыртасгы бгәы цысцәомызт сеибганы сын-хо снымхо ахъсызмдыруз азы. Анцәа икынтә хайқәхеит хыцъагы. Зны-зынла санаабацәажәалозгы «айбашъ-роуп уажәы хыс ихәмоу» хәа сабхәалон. Аиааира аа-геит. Уажәшъта хайқәгәыгуа хәкәзааит баргы-саргы. Исабхәои? – дналфәпшит.

Шъарифа Аиааира ашътыхъ икәцуаз агацәа дахъыр-хыпшуаз ашәипхызы рышъталхәон Бзаут чархәарала дтазырхаз ирейпшитәны. Уажәы Алыбей иихәаз зынзаск лгәахы инеизомызт.

– Макъана хадгыл зынзаск ицкъамхац, Аиааира нагза хазыпшуп, – Алыбей дааныжъны лфызцәа днарыхъзеит.

– Ибзиоуп нас, Аиааира назагы рацәак бжъам, – ибжыы нытакшәа иналхыгзеит.

Сентиабр фажәи жәабан Егры ацхафы иангылаз. Акыртуа гвардиаа рхабаргы ыкамкәаны ацха иқәсны, Ацсны ахәаа ааныжъны ицахъан. Егьырт шықәсык зны уахынтәи мчыла-хаала иаагаз ауаапсыра рхылтшътракәа ейцырхәхәа ацха иқәланы инеиуан.

Шьыдгәа лыфны аштә ицкъашәкъаза иҕан, аҕхәыс лна-пы шагмыз мѡашьѡ. Акәаскъа ашәқәа ҕааҕаза иаартын, аха Шьыдгәа лыҕсыбаѡ аѡнаҕхьа аштә иқәдыргылахьан. Иацы зҕыхәа ҕҕәаз аибашьра хлымзаах ашьтахь, аҕхәысеиба Шьыдгәа лынарцәымѡахь лынаскьагаразы ауаа шааиц иааиуан, аибашьра иахҕаны иҕахаз Шьыдгәа, аруа-ѡык дҕахазшәатҕаҕа ргәы далырсны иналхагылон.

Шьабаҕ Аиааира ауха цыхла Ткәарчалҕа дцеит, уатәтәи аҕсыжрахь иан Машьқәалеи иаб Сасрыҕәеи има дцарц. Ашьыжь заа аҕсыжраҕы иааит. Ахәсақәа неидыхәытхәыт-лон, акы ааибырхәон, акы иалацәажәон, ахацәақәагы неидгыла-ааидгыло цәажәатәык рыман, ирзымдыруаз акы рлымхә иштәсыз мѡашьѡ.

Ткәарчалынтәи иааз аҕсы рхы-ргәы далхны ианааты-шәынтәала, хацәақәаки хәсақәаки рҕеибарк Сасрыҕәараа иаарыдгылеит.

– Сасрыҕәа, ухатқы сцеит, – ихәеит, иаарыдгылаз рахьтә Бзакәыт Гәдалаа Шьыдгәараа руешьара даацәажәан, – аб-ра уск ҕаланы иҕоуп. Арака уаргы иуқытоуп, уагыбыргцәам. Акрубахьейт, акыруахахьейт, аибашьраҕы иулшоз ала ухы аҕыка ықәухуан. Уцкәын иакәзар «Аҕсны афырхатца» хәа ахьз хараки ихылоит рхәеит. Шьыдгәа гәаҕ лыцкәын Бзаут аибашьраҕы даныршь убри ицхыраарала дганы шәыуацәа рҕны дыжәжит. Излахахаз ала, уи иҕсыбаѡ аага-ны арака иан хәашабга лывараҕы анышә иамендарц игәы иҕоуп Шьабаҕ. Ус анакәха ари иқәзааз аѡнаҕа шәҕыбааа адуп.

Абрака даатгылеит абырг.

– Хабыгә, уххь згеит, иухәогы сахауейт, иҕабуп абас хзырганы уахьхахцәажәаз азын. Аха «уск ҕаланы иҕоуп» ухәеит, изака усузеи умхәои? – абырг днеизыҕшит Сасрыҕәа.

– Убри ауп, Сасрыкәа, сыззааиуа. Шьыдгәа лычкәын затәы Бзаут Гәмыстатәи афронт данаҕагылаз, Шьыдгәа азатәра далганы, даакылкьаны лыфны-лгәара аускәа катцаны, арахәгы лзеилырганы дцон. Амна, – инацәа наирх-хеит Хабыгә, – хқытаҕтәи ахабла Мкыдихәы инхо Бадала Айрымба ицха, Бзаут дизхәаны дтәазаарын айбашьра калаанза. Бзаут дантаха, абцъар шьтылхзаап. Иахьа ланхәа лыпсыжра аены шәыла дталаханы дааргоит дзызхәазгы иланхәахараны иказгы лцъабарц. Убаскан ажәакәак хазхәа хәа уаххәарц ауп хзааиз.

Ус, шыца азгабцәа нак-аак илывагыланы, чкәынцәакәакгы нарышытагыланы, быргык илабашьа кны рацхәа дгыланы ашта даатаргалеит Шьарифа. Тацаматаәала деилахәан, амала урт, илхаршәыз акасы инаркны еикәатцәа-самсалуа икан.

Ауаа настха-аастханы амға тбаа ыртеит иааиуаз. Ари змааназ ззымдыруазгы иаарызцъашьатәшәа, настха игыланы ицшуан.

«Атаца» дааганы ацсы дналхадыргылан, нас днаганы лхахьы илзылырххьаз атып ахь днадыргылеит.

– Агәафразы иахьа иааиз, дадраа, – ибжы нарылаиргеит Хабыгә, – хааизызыршып Сасрыкәа Лашарба, икоу еилкааны ихайхәап.

Зегы еикәызырфуа иаагылеит.

– Ажәлар шәхаткы, – даарылацшит Сасрыкәа, – ишыжәдыруа аипш, ашьаартцәыра аамта хтагылан шықәсынакьаки шымзи. Аға хәымга ацсуаа шыатанкыла Ацсны дгыл ханихырц хыкәкыс икатцаны дхабашьуан. Аха, Анцәа имчала хадгыл данызааит аға. Ацсуаа шьала ифьрхит аға импытцeihалаз Ацсны азыбжа. Аиааира агара ихы акәитцеит Шьыдгәа лычкәынзатәы Бзаутгы. Хацсадгыл инагзаны ахақәиттәра анаиуаз аамтақәа рзы хаҕацәа

даладырзит лара Шьыдгәагы. Аха Шьыдгәа лыфнаҭа ахәышҭаара мыцәазеит, дылзааит Бзаут изхәаны итәаз Ба-дала Аирымба иҭха Шьарифа.

Аҭсы дышрымҭазгы, рыҭерызнымкылакәаны рнапкәа ааинырҭеит ҭыҭфык. Зҭаацәа кажьны ицахьаз Бзаут иаб Ыансыхә ибҭа реиҭьны ашҭа аҭыхәахь ҭыара аанда дад-гылан.

Шьабат иаб иааигәара дахьгылаз, ихы зеиуеитәра изымдыруа, зны деигәырҭьон зегь зеигәырҭьаз ари ахтыс, зных хрыжь-хрыжь илыгырзкәа аанагон, урт, ари ашыкә-сан иҭаҭыз иҭаҭа змихыз изамҭақәа икәандаза ацәахәа анырҭон...

АҠБАТӘИ АХӘҘА

Шьабәти, иани, иаби еицны Шьыдгәа лыпсыжрақын-тәи ианаауаз адунеи еикәышышыы иказшәа рқыт-қсыт ыказамызт. Аштә иантала Машьқәала лычелызынымкылазакәаны «уаау! уаау!» хәа дхәаауа деиханы Марфуша хәычы дахьжыз адгьыл гәыштьых лычениқәлыжыит. Сасрықәа игәы даакыдсылло уахь дниуан, ибжыы ихәлаханы изфымтәу, илағырз ифьтқьасаны ицо, Шьабәт дахьгылаз деитамтзакәаны ашыз зыхьыз иеипш деитдасуа, дқьызқьызуан.

Агәыла пхәыс лаба налытдыргәо дааит.

– Шәаагәышьяма, шәара гәашақәа? Шәызгаб хәычы Марфуша гәақ дшәеигәыргьозар акәхап уажәы, лыпсы шәрыцханашьягәышьоит абас шәахьыгызыгызуа, – лнапы рзыргьежьюа даарыдгылеит.

– Ибыхъеи, шықәсык афнытқала беилахәзеитеи, ди Гәапханашь? – лылағырзқәа шылфьықәыз Гәапханашь дналызхьацшит Машьқәала.

– Агәырәеи ашәазызареи саражәзеит. Быцкәыни бызгабцәа афыцъеи абақоу, иахфәгыланы еибашьюазар акәхап хәа сылақәа кны иаатырхуан, – Гәапханашь лтәыуабжыы иалыфны акәын ишрахауаз.

Гәапханашь Баалоу-пқа зыхьзи-зыжәлеи еидкыланы ирхәоз пхәысын. Лхатә Каурбеи Андроба аибашьра дузза иалахәыз иакәын. Ахәра гәгәа иманы ауп уахьынтәи дшыхынхәыз. Такәгы днагәагәеит, кәасқьакгы аргылара дахьзеит. Уи моу, ицкәын ипхәысаагарагы ибеит, аха нас, уаха хара дзымцакәаны ипстәзаара далцит. Убринахыс-

ггы Геапханашь айбара лынлмырцшырц аусура дшафыц дафын, дафуп иахьяггы. Лызгабцэа афыцъа рынасыцкэа цэгъамкэаны ианылба нахыс «сыхшара рыла сгэы хэым» лхэон, усшэаггы даарылаехэаны.

Лыхшара рынасыцкэа дреигэыргыо даныкала, лыкэ-рахьггы такэы днеиуа далагахьан, аха лара еихаггы дфа-хазшэа ауп лыцкэыни лтацеи дшаарывагылаз.

– Сан,быцсы аашьала,млакы-хьтакы хакыртэ хакам,бхы збыргэакуазеи? – ихэон лыцкэын Мзалоу, дахьырашэоз леага кны данааивагылалак.

– Нан, усура мыцхэы ыказам, матакггы аауцназгар, суцхраазшэаггы збалап, – арашэара дизакаыхзомызт.

Ацснйтэи айбашьра иалагаанза, лыцкэын ифынтэ лма-тацэа акыр ифеидасхьан, лара акыр днықэсхьеит ухэартэ еипш, лхахэы шлахьан, лзамѡақэа акычрақэаггы рныла-хьан. Аха дузыртэазомызт, лтаца длывагыланы аѡнусқэа лыцкалтон.

– Сан, атларкэыкэ абажэ ианамысуа ахы ахьуеит хэа акы банафым бычмазаѡушэа аабойт, аус аныбуа бхафы акычырақэаггы цазшэоуп бхы шыббо, – дылхыхэмарлон Мзалоу.

– Уаб цсаташкэакэаггы дызгашаз ахэра иманы дшааз-ггы, тэамѡахэык кайтазомызт, акэасқэа хзыргыланы им-ѡа дықэлейт, сара сматацэа ршьапы иқэыргыланы сынар-цэымѡа сцароуп, – наиаталклон лара.

Дцалон лызгабцэа рахьггы. Уахьтэи лматацэа еицба-цэан аѡнтэи лматацэа рааста. Убри акэхарын еихаггы хэмарртас изылкуаз. Рхы шышыуа, ргэы шышыуа данаа-рылатэалак, дарггы-ларггы игэыргьатцэа еибарччон, еи-бархэмаруан. Ускан лара лакара насыц змаз уѡа дыкамызт.

Айбашьра аныкала нахыс лхалазатэык аѡны дыѡ-наханы дыкан. лыцкэыни лмата аихаби абцъар шытырхит.

Иара амардуан дыѡхаѡалан, ашә ааимѡааны, атакәажә илзынханы илымаз ауада тшәа дныѡнашылеит. Гәаѡхана-нашь дкәықәмашәықәмаха ауаѡыаҕ хәычы дадтәалан, еидылгалаз мѡыссақәак ақәырчхәпны. Лыблақәа тырхаха иаѡналаз днеизыѡшит.

– Мзалоу Андроуба иан бара боума! – ацә цәыркша аиѡш, илақәа цәыркшаны иналылаирѡацеит, гәаҕла ил-ѡаѡшуаз азы итҕаны аҕәара иқәдыршәыз аѡсыз аиѡш ихаѡы шытыѡа-шытыѡо.

Лычкәын ихъз ақыртүа мпыѡахалаѡ ихәазшәа анла-ха, насҕы ихәашәықәа анылба, зныкҕара дыѡсит, деитца-қыѡықыѡуа дгыларц дѡеихеит, аха бычкәын дышны дыбзаазгеит хәа леихәарц итахызшәа илбаз, лымч зегы аалылнаршәшәан, ағылара ацынхәрас шытахьҕа ахышәтра далагеит Гәаѡханашь. Иара, дѡалыханы дааиргылеит, дкамхарц лмахәар шикыц икны.

– Мзалоу Андроуба бара бычкәын иоума? Сбазѡауеит! – лаѡшыла дифарызшәа дылѡаѡшуан.

– Ааи, сычкәын иоуп, аа нан, нан, ихъзеи сычкәын? – лыѡцахәа еихамгыло дизѡааит.

– Дбымбхааит! – дхәааит иара гыгшәыгѡас, длыгәтасны лиарѡахь дыршәуа.

Гәаѡханашь лиарѡа днылахаит, аха аҕа хәымга иихәаз ала, лычкәын иѡсы штәз аалнырын, лыѡсы аалылалазшәа лбеит.

– Иҕалазеи, нан? – ажәжәахәа ағылара даѡын, мчылашәа.

– Иҕалазеи бымбои, даѡѡагылоуп, хаишъырц иѡахуп ақыртүа милаѡ дузза ахатарнакцәа. Хара уи хизныртцәа-зом, пшь-миллионѡык иҕоу ақыртүа милаѡ аѡсуа милаѡ хәычы ахатарнак хизныртцәазом! – урысшәа ҕыжәбыжәла дцәажәон ари «асас», – цқәа еилиыбкаауоу исхәо? – еиѡах ибжыы нақәырҕәҕәаны длызѡааит.

Гәәпханашь даалакфакит.

– Уааишь уара ара! – ибжыи наиргеит ишьтахька.

Деицьып-еицьыпуа дааины дааидгылеит шәагаала ра-
цәак иаумыз, бушлат еилахак дташышы, сабрадала зхафь
тахәхәаз азәы.

– Илахәишь лбызшәала, лычкәын данхампыхьашәалак,
уи харагьы ицашам, ахәатцыс хәылхны амца иехәатцаны
ианырзуеипш, дызны дуаркалеиуа дышлахто.

– Иихәазеи, нан, уара уаңсыуазар акәхап, цкьа исзеи-
лымкааит, урысшәа хәычык шеилыскаауагьы, Мзалоу иоу-
ма дызфү, акы изуашәа, акы ижәуашәа ауп еилыскааз? –
иааины еицьыпза идгылаз иахь даацәажәеит лара, макьа-
нагьы лгәыткьара шеикәымтәацыз мфашьо дбырцьнеиуа.

– Ишбахаз ауп, дахкыр дьехәатцаны даазуеит, ихәеит,
– нас, иара иахь, – еилылкааит, батоно, – ихәеит «батоно»
иаурысшәа наццаны.

– Икаитдазеи, нан, сычкәын, уиазцааишь? – даагьатцәы-
гьатцәит атакәажә.

– Дзыжәзуа лахарц лтахуп, – ауафцәылдыз днеизыпшит
асабрада зфаз.

Уажәы, алацәгьа агьыч даанкыланы дыжәжәа дықә-
натцарц ианифәпшуа аипш, дналзыпшит иара.

– Дабакоу сфьыза, сфьыза гәакьа? Напышьашәала хәи-
дыслараан, ишызбоз ихәламшәа пцәаны дишьит, уи кәз-
таз дызустаз абри стыхәахьча... – инацәа наиқәкны, нас
даатгылан, – абри сфьыза, саргьажәфәа исеихәеит. Шака-
цъара избәхә гахьоузеи хәидысларақәа рышьтахь хныр-
тәафьы иакәны. Акыр илшо цьишьоит, иахфәгыланы еиба-
шыуа аңсуа, хашьхәа ишатцахаркьыцуа издырзом.

– Нан, уара дудыруазма сычкәын Мзалоу? – асабрада
зфаз дизцааит, ицәажәоз дизымзырфзакәаны.

– Ыык! – ихәеит асабрада зфаз.

– Быцкәын бмаҥагы диваргыланы деибашьеит, бхаҭа бажәымҭа дырцәгьарц иҥоуп дара, хара ианҳампыҭа-шәалак, – даамақарын, ашәахь иҥынеихеит ауаҥыцәылдыз.

– Нан, смаҥагы дудыруазма? – деиҭаҭааит Гәаҭханашь.

– Ыйк! – иҳәеит еиҭах асабрада зәғаз, уиҥы ашәахь иҥынахо.

– Нан, уара хқыҭантәизар калап, – наихьылзгеит.

– Ыйк! – ибжыы лаҳаит абарҭахьынтәи.

Дук мырцыкәа лыжә ахәаабжыы тахәаҭеа илаҳаит. Ллаба лыцырхырааны абарҭахь дааццакит ларгыы. Агәашә-нҭыҭ лыжә ахәда аҭкара иаҥын ақыртәу гвардиаа ҥыҭа, егьырт агәашә рҥыхшыны ркьатеиахкәа цыҭәҭәон.

– Аа, сьжәзатә, сьжәзатә! – арҭәаа аатлыргеит Гәаҭханашь.

Ауаҥыцәылдыз асабрада зәғаз дишьтарҭало ашҭа агә-та днеихьан. Агәашә аҭны зыхәламшәа ҭҭәо иччоз азәы даарылҭын, дыццакны амардуан днадыххылан, абар-ҭаҭынтәи арҭәаа аатзыргаз дналыҭахәхәеит урысшәа бжамҭамла:

– Ибымбазои уаҳа, асас дахҭоуп, аполковник, гость дахҭоуп. Бҥы еихакы, акәымзар... – иавтомат агәыцә иа-хаз аҭса ахыцәқәҭарыра лгәышҭы иныҭеикит, – акәац деилаҳаит уи, – нациҭеит.

Уи аҥны нахыс зны-зынла ҭсызконсервқәак налым-ҭарыҭсон ҭсымшьтыгас. Зны-зынлагыы инастҳаны инхоз, Сасыкәа иҭкарулуаз Шыма Шәлымба хшык аалзааи-галон.

* * *

Шьабат иани иаби даарыцрымшәазакәаны дрылаб-жьо дрыцын Гәаҭханашь, рашҭа-ргәара еимдо, лағырзыла

икэабо иахьыкэыз. Иблыз рыфны ацэыцэгы инылагы-
леит, раандакэа усгы мфыс агацэа ирбылхьан.

ҫагалантэи ацшашэшэы афаанахеит амра аҫашэамҫазы.

– Нанраа, уажэшҫа лассы илашьцоит, хҫа хэычыкгы и
афамлар аушам, афнынза хнашэышҫ, ара иҫашэтцагы-
шьарызеи? – лыфныҫа иналыцхьеит аҫакэажэ.

Ғацханашь лыфны ианааи, ирбаз рзыцшашэхэшэа иа-
хэацшуан. Лыфны инавакны аргылагатэ маҫахэы хкыс
иҫоу зегы еилажын. Ақэа, асы рцырхагамхарц азы аши-
фер хыбгақэа хыхь ирықэын.

– Арт закэи, ди Ғацханашь? – изцаара аҫак иахаан-
загы ашифер хыбгақэа рахэтэ иааимцыхашэаз акы
нархырөршэа днагылацшит Шьабат.

Алашьцара иахьяфыз азы цқьа изгэамҫеит, аха шыр-
гылагатэ маҫахэыз ауп иибаз.

– Иааганы абра еиларыжьюан афныргылага маҫа-
хэқэа. Зны еидарашҫтыхга машына дук рыма иаакылсын,
азна нақэыжыны иргеит, ари иаанхаз агара иахьымзеит
ауп. Уамак уафы имыхэақэоз амаҫахэқэа даргы-саргы
мфыс иаабылуан, – наиаҫалкит.

– Ишар цқьа хэхэацшып, иабантэааргеишь? – ихазы
ихэазшэа даацэажэеит Сасрықэа, аха даргы ирахартэ.

– Исыздырзом сара, анышэ иагаша аҫакэажэ, аха
атэымыҫқэа рылхэхэо иҫақэоу рацэоуп, афнҫацэқэа рыб-
ганы иааргон хэа ауп сшыҫоу, изхадырбгаз зыфнқэоу
здырхуада. Шэаалеишь, урт уатэы ижэбап, – афныҫа ина-
лыцхьеит.

Убри аамҫазы:

– Уа Сасрықэа! – хэа азэы ибжыы аагеит, Сасрықэараа
рашҫа аҫынтэи.

Ишынеибаркыз уахь инацшит.

Уаха акәымкәаны, айбашьра калаанзатәи аамтәкәа раан акәызтгы, ибжы акаџхәа иаагон – «Уарбану? Ара сыҕами!» – хәа, уажәы игәеитцахарақәа зеггы изеицыланы даныҕаз, иихәара дақәымшәо, дахыынапшуазгы алашь-цара уаџ далимбаауа даанхеит Сасрыҕәа. Амала цәышла-мышлақәак илапш итәашәазшәа акы днахыыпшит уахь дахыынапшуаз.

– Ара хәакоуп, уарбану? – хәа ибжы ааирган, ашацахәа уахь ифынеихеит Шьабат, иаб итагылазаашьа гәатаны, атак ҕаитдома хәагы дымпшзакәаны. Иабгы уи днаишьталеит. Машьқәалеи Гәапханашы ракәын абжы ахьгаз ипшуа иахыглаз иаанханы иҕаз.

Аштәфы ианнеи, инаидгылаанзәгы ирбеит әжә ҕра азәы дшадгылаз. Уи дара шааиуаз аниба, дааццакны дна-рпылеит.

– Сара соуми, Шыма сами, Анцәа ду хәитәибаирбеит умбои, Сасрыҕәа! – ихәан, дгәыкытәыкуа, инапқәа рҕаҕа дааигәыдихәхәалеит Шыма Шәлымба. – Уцкәын деиқәха-гәышьама, Анцәа иңышьоуп, – Сасрыҕәа дааушьтны Шьабат ихатә цкәынак иеипш дигәытәхәхәа ихы днагәзит. – Ее, Сасрыҕәа, шәанызба сара сгәыргъеит, аха шәара шәгәыргъо шәэалымтгәышьеит ари айбашьра. Сгәы иалсит узҕаб хьыртәатәеи, уани, уаби цәҕапсышьа ахьыртәаз. Урт реиқәырхаразы сара исылшагәышьоз, урахә иреихсырц рҕынархозшәа анызба, ужәхьа ахәысхәчи иареи мазала ирцәызгеит. Ахәыс џеидасхьан, ихнарцәаауан усгы, иа-натнаца, стәкәажәи сареи амла ханакы ишыны иахфеит, ашьтахь әжә цәтәын, ахәыс пшқа атцоуп уажәы, абар дар-гы, – ихәан, әжәи ахәыс пшкеи надирбеит.

Сасрыҕәеи Шьабати ирдырит рыжә ҕра шакәыз ахәыс хәычы зтәцало игылаз.

Шыыма, Сасырҕаараа айбашыра ирзыннажыыз арыцхара атэы ихэо даналага нахыс зыхқәа ларҕэны игылаз аби аҕеи рыхқәа иаароахеит.

– Иҕабуп, Шыыма, – ихэеит аб, иҕы ааихырҕханы, нас инацитцеит, – иаахэаны исзааугазшэа исыҕхэзоит, амала иумандаз уахь макьана, хара иахфашаз ҕыара акы хаҕшааларын.

– Иауазеи, Сасырҕаа, жэык еиқэырханы исымоуп, уигы хшык хнатоит.

– Шэара, зымала иҕназ абыргцэа аҕыҕа шэызлеиқэ-хазеи умхэои, Шыыма! – дцааит Сасырҕаа ашыҕахы.

– Хы, хы, – дааччашэа ҕаитцеит Шыыма, – шэара ара шэшыҕамызгы шэара шэоуп хаикэзырхаз, Сасырҕаа.

– Уи ишҕа?

– Шэафабрика аргылагатэ маҕаахэқәа хлаҕшҕыс сышрымаз анеилыркаа, ихаламкысзеит. Уимоу, чашылак, шыақарк, брынҕык хзааргалон, – уа иҕеаникылеит Шыыма.

– Дара изларыхэоз аргылагақәа! – иааҕыишыеит Сасырҕаа.

– Еилыскааит, – ихэеит ибжы аармачны Шыабат, – рхазын ирҕахын!

– Шыабат ишихэаз ауп. Хара иахҕаххоит Аҕсны анаа-галак, рхэеит, уара ихьчала, рхэан, хьчас скарцеит. Аҕсымыжда цаауп, стакаажэгы саргы убри ала хаҕсы еиқэхеит.

– Шэыҕсы ахьеиқэхаз Анцэа иҕышыоуп, сеигэыргэеит хахьеибабаз.

– Анцэа дшэеигэыргэааит, шэыргылагатэ маҕаахэқәа рыла шэгэыргэартэ аамҕа ҕалааит.

– Шыыма, уаргы-саргы еимданы хшахылаҕшуаз ина-хагзап, угэы иацэымҕымзар? – ахэара ҕаитцеит Сасырҕаа.

– Мап схэахуама, Анцэа иҕынтэ, аус еицаауртэ еиҕш ханыҕала, – мап ахимхэааит Шыыма.

Ашацкыразы дгыланы анышэынтрахьдцеит Машькэала. Иналгаз афэардэ хэычы дныкэтэаны лагырзышла дыл-тэуон абырфын бгыц дафызаха, ицырпыруа ифназ лыз-габ хэычы Марфуша. Уи иналышьтагыланы зиарта илтыз аби афеи ашта иныкэлеит. Иахьпшуаз ирбон ашьхақәа рықәцәафы итыблаауа, еиха-иеиха иуаркалеиуаз шәаф-шык, амра аманы ицэыртырц шатахыз мөашьо.

– Саб, – ихэеит Шьабат иаб дхьарпшуа, – абас акэызма амра шгылоз аибашьраангы?

– Ус акэын амра шгылоз, аха уи абаха уара иумамызт, умбои.

– Уара иубозу, саб? – деит аиазтааит.

– Ала акгы абазом, агэы анамыцхраа, сыцкэын, абас аипш икказа исымбазацызт, уи агэы сымамызт азы. Гэхьаак сышьтан ескынггы, сгэы ашэ аркуа шэылагылан Марфа гәакцәгыгы уаргы, ацсабара ахаара сшэырбазомызт, – атцанза даакэыпсычхаит Сасрыкәа.

Гәацханашьгы дыбгаркәкәо дгыланы аштахь данааи-уаз аамтазы амра аццыхькәа налфәапсеит, лапцыкәшәагы аалбыгытит.

– Слапыкәшәа абар, абар ахэоит, таафык дсымоуп сзеи-гэыргыаша! – дара днарзааигәахеит.

Сасрыкәеи Шьабати амра ирыкәнапсоз ашәахәақәа лбаардазшәа, иазгәыкуа амрахь рхы рханы иазпшуан.

– Анцәа ихәааит, Гәацханашь, быцкәыни бмафеи еицны башта иааталаргы калоит, – лгэы аакаитцеит Сасрыкәа.

Машькәала лакэын лагырзи фе ааикэызымыртәоз, Сасрыкәа анышэынтра ааигәа даннеи.

– Аа, ха, ха! – игэы даатасит Сасрыкәа, ипшәма лгәаф-бжы иахауази анышә агэы ытырчааны адунеиахь ила иамбоз изгаб хэычы лыгәхьаагареи изымчхакәаны.

Шьабат илағырзқәа изынкыломызт, игәы ижәагәарц ега иеазикзаргы.

– Нанраа, афныматәахә ду сыфны авара икажьуп, Сасырқәа унапы ахы ацссоит рхәо саҳахьан, анышәынтрагы акы нахаргыл, – лхәеит Гәақханашь.

– Итабуп, дихеит Гәақханашь, хназыфнапхьаша қәацәкгы хашта интахаргылароуп, хборажә нханы икоуп, хажә нтаҳклап, аха ахәыс хәыцы гәнахауп, трахәычыкгы азыкаҳцароуп Шьабатгы саргы, – игәы итеикыз леихәеит

– Уара акы ургылаанза саштафы икажьу афныматәахә азәгы даласыркысуам, шәхы иашәырхәа, – дырзыразны дцәажәеит Гәақханашьгы.

– Нан Шьабат, уахь уаха уртахзами, аибашьра еилгазатцәкьоушь? – лпыраҳәала лылағырзқәа рыцқьо анышәынтра днықәтит Машьқәала.

– Аибашьра еилгеит, ҳағацәа Ацсны дгьыл иқәтны ицеит, ажәфәан цлашеит, аха сара сцароуп. Арт афымш руакы срымтны саауеит, нана, ханхамфәфы саб сааицхраароуп, насгы ак қалап, – иан лгәы иргәгәон Шьабат.

Амра халацыпхьаза ишоушоууа ацсабара арқхон, еафратәгалантәи уахылатәи ахьшәашәара напхьацо.

– Гәақханашь ди, сылағырз сфәтатә ажә сатцаларц стахым, бнатцаланы хшык аамбхыр, ацара хнахәагәышьап, – Гәақханашь дналзыцшит Машьқәала.

– Аиеи, нан, аиеи, аныга аазгап, – лхәан, аматцуртахь лфыналхеит Гәақханашь.

Арратә комиссаррахь даннеиуаз Шьабат ихәыцрақәа рацәаханы иқан. Ацснутәи арратә комиссаррахь иупхьоит хәа адырра иоуаанзагы иан диргәыгхьан дара кажьны ар ркны дшаанымгыло ала.

Иашалатцәкьа уцәажәозар, ар ркны аангылара цәгыагы ибазомызт. Шьцыларак аҳасабала акәзаргы қаларын уи

апырттра зытхымыз. Уажэшьта тынч мѡак калозар акѡхеп,
саб макъана дѣоуп, аѡны сани иареи ааизибархалап
ахѡон изгѡык. Аибашьракны хъзыс ырѡхъыз акапитанра
акѡын. Иматцура чынла уи изахысзомызт. Уеизгъы цшь-
етѡак зыкѡгылаз акапитан ичын знымзар-зны ижѡа
икѡимѡацацызт. Уажѡы, ар рыматѡа наишѡѡаны ипогон-
кѡагъы аакѡыцчар, ишѡеинааларыз зыцкѡынра иѡагылаз
арцъыс. Уигъы дназхъааит азныказы. Убыс деилахѡаны
зныкыршѡа Назира дналыдгылар шѡеитѡхыз. Аха, уеизгъы
уигъы егыртгъы акгъы инагзаны дазымхѡыцзакѡны ауп
ипѡхъыз икны дшыныѡналаз.

– Бзиала уаабейт, – ихѡан, ихъзгъы наѡѡаны днѡихѡѡ-
гылейт зыкны днѡиз.

Уи, зуаѡыбжаракны инѡихъыз азѡ иакѡын. Аподрполков-
ник ичын ижѡа икѡын. Шъабѡт ари аибашьраѡы цъара
дибахъейт, аха иабыкѡу? Агѡаларшѡахѡгъы имѡазакѡаны,
ачынуаѡ даѡѡаажѡейт:

– Шъабѡт Лашарба, аѡѡѡкѡа укѡыцшуп хѡа сыкамызт
хашѡаб акны уаннѡилоз, ус сзырбаз здырит уажэшьта, уѡа-
ѡа ахѡоужъыз ауп, – уахѡа акгъы ацымѡакѡаны диѡаѡшупан.

Шъабѡт уажѡы дыкказа даалѡызшѡа дигѡалашѡейт
зѡаѡхъа дгылаз аруаѡ. Аштаб акынѡѡи адѡаѡѡа иѡаны
дзышьѡхъыз иакѡын.

– Аѡсны Афырхѡѡа Шъабѡт Лашарба, – ихѡейт ачынуаѡ,
дахъѡашаз наирбаны, – акапитан хѡа ахъз умоуп, Аѡсны
Афырхѡѡа хѡа ахъз ухуп. Ар ркны хѡартара шулоу аадыр-
хъейт, акырынѡѡа аибашьраѡы уфырхѡѡара атѡы хѡахъѡан.
Иутѡхымхари ар ркны амѡѡ аура?

Шъабѡт ѡ-мѡакы дрыбжѡагылазшѡа ибейт азныказы –
анахъ дѡаргъы дбылуашѡа, арахъ дѡаргъы дбылуашѡа. Аи-
башьра калаанзѡѡѡи ихъѡѡѡѡѡа днарызхѡыцит: аунивер-

ситет дшаднакылахъаз, афабрика аргылары матәахәкәа
иаб иашъа Тамел ишеинигалахъаз, иара изыпшу аусқәа
ақытәкны ишырацәоу, иани иаби иара ида хлапшфы дыш-
рымам.

– Сшәыхәоит сәташәымтарц, – ихәеит иара, ачын-
уаф иәақхъа дтәаны ацәажәара ламысым хәа ипхъазаны
дагыыагылеит, – истахуп аррафкынтәи схысақәитышәтәырц.

Нас дналаган, игәы иҗеикқәаз зегыи аартны иеихәеит.

– Ибзиоуп, угәахәтәы уахъзаит! – анихәа, – сцар кало-
ма? – ихәан днеиәақшит.

– Арра укоушәоуп уцарц азин шсымухуа! – ачынуаф
дааччан, днеихатцгыланы, инапы ааимхны доуишъит.

Уа дахъаадәылтцыз, ар рыматәала деилахәаны цкәынак
дааидххылеит, деилкыиелгәыцәза, дәақхафаччо.

– Вадик, Вадик сашъа! – иаргыи днеипыххыланы инап-
қәа ааикәиршеит.

– Сашъа Шъабат! – ихәеит егыгыи, еигәыдибахәхәала
ианаидгыла.

– Саб иахъа афныка дцеит, арра шъҗеитцеит. Сара ар
ркны саанхоит. Сызхырыпхъазало архәта еилыскаарц ара
Акәа саанхеит мышқәак, нас афныка снейуеит цытрак. Са-
ни сашъеитби Ахәцантәи афныка иаазгоит, нас «раз, два!
Архәтахъ сцоит!» – игәы алаканы дцәажәон Вадик.

Вадик Андруба Гәақханашь лмәта иакәын – лыцкәын
Мралоу ица. Шъабати иареи еихыраазалазшәа акәын
ишыказ – аанда рыбжъан акәымзар, штакы еицтанхоит
ухәарын, афеишъцәак реипшгыи еибабон. Шъабат уи иеи-
хәеит иани, иаби, иареи ианду лыфны аамтала цхьартас
ишроуз.

– Избан уани, уаби, уареи, шәыфны, ишухәаз еипш,
икәырхазар, Марфуша хәыци, уандуи, уабдуигыи ыкамзи,
урт шәара шәаанза иабаказ? – дцааит Вадик.

Шьабат ихы аалаиркэит, илахь еикэыршышы.
– Икалеи, урт абакоу? – иааицэымгхеит Вадик.
Иказ аниехэа, иарггы илахь ааикэитцеит.

* * *

Сасрыкэеи Шьабати еидыркылаз афныргылага ма-
тэхэкэа ргэылацэа Мралоуи уи ица Вадик аамтала иааи-
реи рыцырхырааны, иртахыз аарылпшаауа, Шьабатраа
раштафы ѳ-фыкны, хэыкатцартакгы нацрапшыны идыр-
гылеит фымчыбжыа рыла. Вадик иахьиархэахыз архэтахь
данца, Сасрыкэеи ицеи ахэыс атра акатцара иалагеит. Арт
афымш схы сахамшэалакэаны шэара сзышэмыцхрааит,
ихэан, ичкэын аитцбы дицны даарыдгылеит Мралоу.

– Иауазеи, шэарггы шэашта-шэгэара шэкы-зкыы шэыг-
ми реицашьақэыргыларазы. Хэхыынапшуа иаабоит зар-
пысрахь аназара иафэу Хьымцаггы дувагьежыуа дышуцх-
раауа, – Хьымца ихы ааишышыит Сасрыкэа.

Шьабат урт реицэажэараггы дазызырфэуан, аха ажэжэа-
хэа аусураггы дафын.

– Сагашэымтдан! – днареихырхэеит уи даахьахэны.

– Ари дызхыццакуа удыруама? – Мралоу иахь дын-
хьапшит Сасрыкэа. – Уаха ахэыс пхаза атра интаиртэарц
ауп, аха, – ихэеит уажэы Сасрыкэа, ичкэын дшизыгэдуз
мфашьо, игэы иахэоз акы ихэарц шакэыз инубаало, – Шьы-
ма ари аибашьраан зынзаск дшеилахэаз аабеит, сыжэхьа
еибга-еизфыда иманы данхзаа. Арахь, афабрика аргыла-
разы еидаагалахьаз иудыруа ауп, убриггы хэеикэирхеит,
уажэыггы ахьчара дафэуп, амцарсфэцаггы калакэазаарын,
ирыцкьар имуит. Иахьа убрахь дизцарц збаны имоуп
Шьабат, ифны-игэара даацхраарц. Шьыма ицшэма, уи-
ггы неихыркэа лымамкэаны дажэит, уатцэы исыцхраарц

згабцаақаакгы сзаараны икоуп хэа иалхэеит иацы, ацхы-
раара ртахызар акэхап. Ари афны икоуггы лусқэа даарыл-
гар длызцарц лгэы итоуп.

– Сасрыкэагы Шьабатгы, ишэасхэо шэахауама, –
ихэеит Мралоу, дааскызаны днарыдгылан, – амцарсөцэа
хэа узфэу рызбахэқэа сахауеит ара хқытафынггы хқыта
антыцгы. Аибашьра ашьтахь хи-цси рахь еихашэа збоит
афаргы пытфок. Арахь, ишыжэбо, хқыта еилакэыбаса
ишытоуп. Ирацэафны афэыхақэа змоу афнқэа зтэу рыр-
еиерақэа ирфуп. Абри шэара шэеицш зыфнқэа цырыххааз,
хытакыртақэак рыргылара иалагеит. Антыцкантэиггы
иаафуеит аихалыхқэа, аихачамачақэа ахэ бзиа рымоуп
хэа. Ишэымоу афабрика аргылагақэа зеггы еихалыхуп,
даарак шэахылапшыр акэзар калап еимырымтэарц.

– Ааи, иухэазгы даара ииашоуп, – даахэыц-хэыцит
Сасрыкэа, уи хырф азымукэаны дшазхэыцыз мфашьо
даатгылеит Шьабатгы.

Аибашьра ашьтахь зыфныкақэа рахь ихынхэыз рқы-
тауаа еикэышышыы иштэамыз удырратэы, рышьтыбжықэа
еикэтэомызт. Акыгэбыжықэа, ахэархьбыжықэа, аикэфыт-
быжықэа ааигэантэ, харантэ иаафуан. Шьабат дызфыз
ихэыстра уажэшьта ахэыс нтаирцалартэ ианакала, дна-
цырцит.

– Уажэшьта ихшоуп! – ихэеит Шьабат, ифеааитцыхны
днагыло, ахэыс атра иамхабзиацэаханы.

Амра нхашланы ишеишеиуа афанынаха, цэалантэи
ашьыжь ирышэнацэз акьаф-мафэқэа ааршэырхит. Атцар
шьыжымтэнтэи рышэахэарақэа иркэатцны, рыфатэқэа
ирышьталарц инацры-аапырқэахьан.

Шьымараакны днеит Шьабат дыццакы-цэакуа. Аштэ
дынцэалеит, аха цыхьа – аибашьра калаанза иибэхьаз, иц-

қашәқыза иқаз атықан, амқырқара еилажы, агара еилаҳи, уи иавтиааз ақаскын еинылақеи рнақсанғы, ашәтцлақәа хыжәжәа-қыжәжәа игылан. Амала, игәи иа-хәаратәи иибаз ацш ахылаз амхырта ауп. Ақара иақыз ацшлапқьақәағы, ацшпарч ала иахьтақәхәаз акәу, ибзаа-ианы иқазшәағы ибеит.

– Шыма, ега гәамтра ухугазарғы ацшлапқьа бзааикәа тоугалашт, – ихәеит, Шыма данааипыла.

– Шьабатхейт, аурақәа хқаблақны ибзиахейт, қәацәа рхазы ишахылапшуаз мқашьо. Уажәшьта ртагалара қара иахуалуп.

– Иузтаагалоит, ақы уацәымшәан.

– Ацш азы хгәамцыртә хқалом сынтәа, егыс қарахәи, кәти, шәишәи хзынырмыжьзарғы, – игәи аарықәғәаны дцәажәеит Шыма.

– Хабдуцәеи урт рабацәеи «Ацсны қьақьа дузза» қәа ззырхәоз ақны амла қәақарқрым, цшь-шьапык ццоугы анахтәп, акәчари ашәишәи хәазап ацш анхау, қәа ицас ақынтәғы, – гәыграла Шыма диацәажәон Шьабат.

Нас иаатғылейт рқыцағы. Шыма ицшәмапқәыс абырги қыца азқабцәеи ақны инавақны ирыцқьо, ицссо иахьнеиуаз ахь Шьабат цшыртас ианықайтца, Шыма даацәажәан:

– Анцәа иинықәаша, Бзаут Гәдалаа гәақцәгы изқәаны итәаз Мкыдихәи ақаблантәи Бадала Айрымба изқаб Шьарифеи Мзыц Назиреи еибарықны иаакылсын, стакәажә ишлыцхрауа умбои, – азқабцәа даарызгәдуит Шыма.

Шьабат ааигәа Шьарифа дигәалеимыршәацызт, ихы дынтагәежьырғы заацәоуп ааигәархәны, ахьқеижь дна-ханы икаиршәуазар ақара ишхьааигозғы, ақәа уск ахь ихшық неигон. Уеизғы, уажәи даныналхьыцшы акәхап, иихәара иқамшәо дғылан. Шьарифағы Назирағы еиц-гәартейт Шьабат дшааиз. Иқаларын рқыцағы еибарқны

инеицыххылар рҕаххазтҕы, аха Шыарифа ус лзыҕатҕомызт азы лус инацылҕеит. Назира зегь реиҕа еиҕалшьооз лҕыза гҕаҕа, айбашьра хлымзаах аҕны дызцеибашьуаз данылба диҕымлар лзымчҕаит.

– Шыабат, узбахә иахьа аҕны ҳалацәажәон, сашьей са- бигьы айбашьра рыхганы имааи, еибашьы ғәғәак иахасаб ала узбахә урт злаз архәта аҕынҕы ираҳауазаарын, – даа- идгылан игәышпы днагәызит.

– Ааи, исаҳаит уртҕы шыхынхәыз, рбара анеира сгәы иҕоуп, – ихәеит, нас инацитҕеит: – Шыарифеи барей шәеи- цушәа збоит, уи лашьа аҕныҕа даау, ар рҕны даагылоу? – длызцааит.

– Уи даан, иаабақәаны, есс дыҕрит.

– Дабацей?

– Москваҕа! Иусурҕахь деитаҕеит, уахьынтәи еиҕа сшәыцхраартә сҕалоит ихәеит, макьана шыақәгыларак шыҕамҕы имбеи.

– Ааи, Леон диашазарҕы ҕалап, уахь дашьцылоуп, нас- ҕы, иусурҕа нкыланы ирымазар акәхарын, аҕсуаа ҳаз- тагылаз рымбози, хымҕада, иахәтыр рбон.

Назира лус ахь дҕеит. Шыымеи Шыабати агәараанда тыҕқәа ррыцқьара иалаҕеит. Шыыбжьон хәа рыҕсы аныр- шьоз ауп Шыабати Шыарифеи аҕсшәа анеибырхәа. Шыа- бати Шыарифеи айбашьра ашьтахь ианеибабаз Шыыдгәа лыҕсыжра аҕны ауп, аха Бзаут изыхәан лыдашшылара уаҕа иаҕыҕмызт. «Сбыхәаҕшзом, аха ббаны сбацәажәоит!» – игәы иҕихәаауан дахьгылаз. Изымдыруаз акы акәын, лара лгәы усеиҕш тылхәаауазу иҕылымхәаауазу. Уажәы шыыбжь- хәа хәа акрыфаразы аишәа аицахатәара рықәшәеит. Креи- цырфон иарей, Назирей, Шыарифеи. Шыымеи иахьа зусқәа реырхаршәаланы уажәы иааиз Сасрыҕәеи аматцурҕаҕны еицтәеит. Арт ашәшьыраҕны акәын рыфатә ахьырхиаз.

– Нанраа, акыр шәтахызар, исашәхәа, сара абыргцәа рахьсцапишь, – рыхәқәа надырбаны дцеит Шыма ипшәма.

– Иахьа иҕахтаз, ахы хкит ауп иаанаго, – ихәеит Шьабат ианынатәтәҕкьа.

– Уи арбану? – Назира дтцааит, агәалаҕазаара лыбжьи ианыпшуа.

– Ацхырааразы ыыҕа-хыы хакәзаргьи хаикәшәеит араҕа, Шымеи ипшәмеи хрыцхраарц. Абри аус инартбааны иапшыгатәуп, ариаҕара ааха зауз, хқыта анапы атахуп.

– Хәаратахума, уиашоуп, Шьабат, – иаашьақалыргәҕеит Назира.

– Ауаапсырагьи мацҕымкәаны итахеит, – лыбжьи тымгацәакәаны инацылтцеит Шьарифа.

– Анарцә ағыларта бзиа Анцәа ирызша хапсадгьыл зхы ақәызтцаз зегьи, – рыхыкгьи ирымтагылаз ауаткажәыга хәычкәа рахьтә иара итәы ааникылеит Шьабат, – рапхьа днаргыланы, хыыза, хакәла Бзаут. Уи анышә иамадара мацарагьи акәымкәаны, арахь дааганы ижрагьи схы иадыстцеит ипсыбаа снахагыланы, хымпада иагынасыгзоит, хаатышәынтәалақар, – иааникылаз ахпыҕ азәа-зәала инарызирххеит даргьи иааныркыларц.

Шьарифа лхы ааларкәшәа ҕымтзакәаны дтәан.

– Иухәаз амин ақәзааит, ихәцәтахақәаз рызбахә анах-хәо Марфуша бырфынбгыц дахгәаламшәар ҕалазом, лхәқ рзымгааит, – даақәыпсычханы лыхпыҕ аанылкылеит Назира.

Шьабат ихы инапы натцыргәаны дынкахәыцуа даатәеит.

– Сара исхәарц истаху, – даатгылеит Шьарифа, нас инацылтцеит, – итабуп хәа уасхәарц ауп. Издыруеит зегьи... зегьи-зегьи здыруеит, ифныҕа иаагара ухы ишадутцазгьи саҕаит, уаха хьаа умамшәа... – ауатка днаҕыхәеит.

– Итахақәаз рмартхәқәа ҕататәуп, иахгәалахаршәа-роуп, абри аус аҕны аидгылара атахуп. Аамтацәгьоуп ма-

кыана хазтагылоу. Ахысбыжыкэа еикэтэазаргы, уи аам-
талатэхар калоит. Иаттахаз хага игэы ртынчны дтэашам,
еснагь агэеанызаара хамазароуп, – дцэажэон Шьабат.

– Угэы ишцаанагои, Шьабат, ақыртта дымшэазакэаны
деитахабашьырцу? – лылахь ааикэылтцеит Назира.

– Урт раттахара хымзг дуны ирыдхалеит хэа ирыц-
хьазоит, цшъ-миллионк икоу ауаацсыра ацсуаа иахьырзы-
миааиз хымзгыршьоит адунеи ажэларкэа рфацхьа. Амра-
ташэарахьтэи ахэынтқаррақэеи Америкеи рычерыдыла-
ны рычедыргэгээр, иахиааиртэ еицш амч рymoушэа рбар,
хымпада ихақалар ауеит.

– Хара хазэума, Шьабат? – Шьарифа илгэагыт ихыз
ааткааны ахэара.

– Хазэзам. Убри ауп рыбга пызцэогы. Нхыццаа хашь-
цэеи аурыскэеи шхадгыло рбеит аибашьраан, аха афстаа
дхабжьалар калоит, ауафы зегы дрықгэгыгуазароуп.

Уи ашьтахь пытрак ғымткэаны акрыфара иағын. Нас,
Шьабат ихы даафоханы, инемда-ааимданы днарзыцшит.
Шьарифеи иареи рылацшкэа анааикэшэа, ега хьаа дын-
кыланы дрымазаргы, зегы ириааиит ицэанырра – иха-
ғы нықалашаан, даапышэырччеит, Шьарифагы лыбла-
кэа аахаахан, лхағы аақалашазшэа, лқышэгы аатцыс-
цысит, аха уака леаанылкылеит. Шьабат шака итахха-
зеи лыхаара зегы ааизыркэкэаны, ифацхьа инагзаны
даапышэырччазтгы. Аха ашьтахь дзызхэыцыз, ианқэыцш-
кээз аахыс бзиа илбоз ибафцэкьа ифны ааигэа анышэ иа-
мадам, ашэы ззылшэылтцаз ишьтахь уажэы ифагэыбзыгра
ахылылымшаз ауп.

Шьамханынза ада уаха ихаракымкэаны агэтэы фны
идыргылаз х-ғык аман, амрагыларахь ала аматцурта ад-
катцалан. Уафы ибартан ари афны гьамала ишеифекааз.

Сасрыѳѳа аѳныргыларакѳа занаатс имазамызт, аха ауас-
тара идыруан, уажѳы иаѳсоу акы ѳаитѳарѳ азы ганкы иѳе-
зикит – аѳныргылара. Раѳхьатѳи иргыламѳа иара ихатѳы
ѳныакѳеит. Унаскѳаны унагыланы абри аѳны унахѳаѳшыр,
уааилахарын. Зыѳнѳѳа ѳѳъашѳѳа инѳажьны ма иѳѳблаа
иганы иахысыз ѳаѳа еѳа шѳиѳѳхьыз ишьѳартѳахьазаргьы
акгьы ирыхѳазомызт, ирѳахын абас акака ргыланы иры-
мазар. Сасрыѳѳа, акѳиѳ хѳыѳы амѳабз ду ахылѳѳеит хѳа,
иѳараамѳаѳѳа раан инаѳаѳы иааигахьаз амѳлых уастара,
аибашьра ашьѳахь ѳныргылаѳ уастаны даакѳнаргылеит.
ѳын хѳыѳык ѳазургыларѳ ѳѳахуп хѳа ауаа иднагало иа-
лагеит.

– Ишѳаѳастѳари, ара ѳаилахараѳѳа маѳзам, азѳы иѳны
аргылара хѳа сышѳаѳари, насгьы сымала исылшозеи? –
иѳѳеит уахык иѳшѳмеи, иѳѳѳыни, иареи анаатѳа.

– Саб, ауаа хьѳаѳырѳада инханы иѳоуп, иулшо азы
маѳ узырѳѳѳуам, саргьы сааувагылап, ѳашнеи-шнеиуа ар-
гыларатѳ гѳыѳ хѳыѳыкгьы еиѳаѳѳаап, иѳалшо азы ауаа
маѳ рѳѳѳѳѳрым, – иаб игѳы азыѳаитѳеит Шьабѳѳ.

Аби аѳеи ѳыѳѳак ѳымѳѳѳаны ус иѳѳан. Машьѳѳала аг-
ѳѳѳра дыѳѳан, амѳѳурѳѳѳны аѳѳѳыс лус ескьынагьы иау-
ѳахым. Сасрыѳѳа акы иѳѳарѳ шѳѳахыз мѳашьѳ дааѳѳыѳы-
мыѳит, иѳы ааихихьырѳгьы инаѳѳикит, аха иѳынкылашѳа
даатѳеит.

– Саб, акы уалаѳѳажѳарѳ уѳахушѳа зѳоит, иумѳѳѳи, –
иаб днѳеиѳаѳшит Шьабѳѳѳ.

Сасрыѳѳа еиѳах иѳѳанкылашѳа дѳѳан, нас:

– Уѳѳыс бааѳс уананышѳа, уаманы иѳаѳар ѳалоит, ухы
аѳѳѳгароуп, – иѳѳеит аб иѳѳаѳышѳныртѳаланы.

– Изхуѳѳѳаи, саб?

– Изхысѳѳѳааз амни ауп, умѳѳи, аибашьра ѳѳѳѳарас
иааѳазнамуз егьыѳам, аха Анѳѳа иузааигѳ иузахьирѳѳм.
Уаргьы аѳахьы укылсыр ами.

– Саб, уацэтәи амш амгэарта иҗоу азҗы иҗызоуп, рхэоит, саргыи иссыҗшу акы санымиои.

– Аибашьра ашьтахь уи уаргыи-саргыи иахҗытдахь-мыршәит, зынзагыи иаххахаршҗтеи.

– Иарбан уи, саб?

– Акәаҗа уцаны җарак уҗаланы умаахыз, аҗа имуит акәымзар?

Аибашьра ашьтахьтәи ахныҗәгаратә аамҗацәҗақәа рзы иаб уи игәалаиршәап хәа дыҗамызт Шьабат. Иара ихаҗа ари анигәаламшәоз хәа аамҗа ыҗазамызт, аха азбахә ахәара изыгәаҗылацәан, иҗоу закәытә аамҗоу имбазои хәа иани иаби ихәаҗшырц иҗахымхейт. Уажәы, азбахә анцәыртц, игәаанагара ихәароуп. Машьқәалагыи ирхәоз анеилылкаа, лусқәа дырҗәатцны дырзызырҗоуа даатҗылт.

– Саб, – ихәейт иара дымццакзакәаны, дынтгыла-аатгыло, – уи аусхашҗхьаз, сгәаанагарақәагыи ыҗоуп.

– Ихәеи, нан, угәаанагарақәа, ашәҗәқәа рақәзан хыс иумаз, арахь хәхылеиҗтеи шәҗәыкгыи аашьтумхыц, – иара иахь дааскәейт Машьқәала.

– Иабаҗоу, нана, бызҗу ашәҗәқәа? – дааехырччейт иара.

– Имбли. Урт хәфны ишалаблыз аиҗш, ихаҗа далаблааит хәа, Анцәа сумыхәои! – дааматанейт ан.

– Урт рымцхәрагыи җалап. Сара сгәы иҗакны исымоу акәзар, иахыццактәым. Ара маҗсачк хәааибәхҗап, нас акы азахәзбап, ачхара зегыи ирейхау иааироуп ишыжәдыруа, – иҗымцәаауаз цәашьушәа гәыҗрак инахьирпҗшит Шьабат иани иаби.

* * *

җагалара аамҗа анааи, амандаринақәагыи җеиҗхәо ианалагоз, аамҗа аҗакала аҗаҗсаххьан. Ауаа махәҗала ахандеира ианалага, акәытқәагыи җалейт, ашәишәиқәагыи

ирызхауа иалагеит. Ажыкѣа рѣаит – аѣы кѣлеит, ахѣырма-
кѣа татахеит – аутка дыршит. Амала ахысхаракѣа кѣлеит
ақытакѣа рѣны – аѣар азѣырѣы ақалакыкѣа рахы ицаны ау-
суртакѣа рыпшаауан. Аусуртакѣа змауаз рацѣаѣхеит ақ-
лакыкѣа рѣны – амѣадукѣа ркѣакыкѣа рѣны икѣаѣ-кѣаѣза
итѣаны иубоз зкѣѣпшра инахыхѣхѣахыязгыы рылан.

Ахәса роуп ахныкәгаразы аҗбабаа инацагылаз – ашәыр-ақәыр иаарытыхәхәоз Ысоу ирганы иртиуан, фатәык-жәтәык рытнырхуан.

Сасыкѧараа ргѧылацѧ Гѧацханашьраа рымхкѧа заа итаргалеит, даргыы рыцхрааны, Шьымараа рымхкѧагы – убас. Ацш азы гѧамцра рымазамызт Сасыкѧараагы – ргѧылацѧеи дареи ихуаадаханы икѧз аѧащракѧа тагаланы иааргеит. Рижѧхѧа иамырхуаз ахш Гѧацханашьраагы даргыы цыфара рызнауан. Абас ианаатышѧынтѧала, Гѧацханашь лычкѧын Мралоу даашьтыхны Бзаут ицсыбаѧ аагара Гѧдоутѧа дцеит Шьаабѧ. Бзаут ибаѧ ааргеит хѧа захѧз ахаблауаа еизеит. Бзаут рхы-ргѧы далхны ицсыбаѧ анышѧ иамардеит. Шьарифа лаб Бадала даарылацшын, иааирзырѧит:

– Абра җабаа збаз, шәхатқы сцеит. Ашәы зшәым ша-
махамзар пхәыс дызбом араҕа. Уи иаанаго аибашьра
хлымзаах агәәҕра ззаанамгаз уаф дыҕам хәа ауп. Зыч-
кәын-затцәкәа тахазғы мацәзам, араҕа избоит. Ахабла,
шәхатқы сцеит. Бзаут гәәҕ шәара шәхабла датәын, аха
хара ххабла Мкыдихәаагы дхацәтәыммызт, қытак
хаицатәын, хәәнаҕа далахәхарц игәы иҕан – ицстазаара
даналтц далахәхеит, шәыххь згеит. Бзаут ңсәтабзиа аиашьа
гәәкьара изиуит аибашьәы фырхатца, Аңсны атҕеи иаша
Шьабат Лашарба, Сасрыкәа иңа. Бзаут ибаф змырзыз убри
иоуп. Аибашьраҕы даныршь, иаб дицырхырааны иша-
балак адәы дықәмыжькәаны Гәдоута рыуацәәкәак ркны

анышә дамеидеит, иахьагы иңсыбаф ҳзааиган, Шьыдгәә ңсаҗашкәәкә лыварағы дылзижит лычкәын. Бзаут иңс-ра ашьтахь ихьз зхылаз сызҗаб иахьа ара дыкам, аха исымаҳахараны иҗаз имартхәкәә сьдсырхалом. Дадраа, амнахь ашьапахь шәнеины инаизхышәтәал. Дад Шьабат, – иара иахь дааскьеит Бадала, – раңхьа унагыланы ашьапахь инага зегьы, цәыцакәак дыркра уара унапы ианыстоит.

Ахра дааин Шьабат днаидгылан, рфыңагы ашьапахь рғынархеит. Шьабат шә-хәыцрак ихь интапапеит. «Аиашьа гәакьара изиуит...» – хәа Бадала иихәаз, ихьамтаза еидарак днатқанатцеит. Еиҗах, уи аидара еихагы изырхьантаз Шьарифа лзын «сызҗаб иахьа ара дыкам» хәа иихәаз ауп.

Шьабат лассы-лассы Ахра иахь днаңшуан, акы ихәарц шитахыз иныңшуа. Ахра, Шьабат игәы дтәтәазшәатцәкәа еиликаауан уи. Нас, мазашәа дааихәытхәытит:

– Шьабат, уус нагза, нас, уашьтан хәицәажәалап.

Ашьаңақынтә иандәылтуаз Шьабат даарылаңш-варылаңшын, хьызхәала дрыңхьо, жәафык ракара ачкәынцәа ааникылеит.

– Ахра, – ихәеит иара ифьза иахь, – Назира ашьаңа аматц зуа дрылаңхьазоуп, хәалзыпшыроуп, уанза ачкәынцәа, уаргы унарылаңаны, сшәацәажәарц сҗахуп.

– Сыхиоуп, Шьабат.

Ашҗа иқәгылаз атдла амтан иаангылеит Шьабати Ахрей. Ачкәынцәагы уахь инеит.

– Шәзыстаху уи ауп, – ихәеит Шьабат, дцакаҗафык иахасаб ала акәымкәаны, фызак иеиңш. (Хәаратахума, фызак иеиңш изықан даргы, иқәлацәа-аибашьцәа рылан, иҗкыс иеиҗбацәазгы, иаххәап, фба ма хҗа шықәса рыла). – Аб-ра уск хәлацәажәарц сҗахуп. Ахра иахьгы исымхәацт, – Ахра днеизыпшын, нас инацитцеит, – Аңснытәи ақыҗақәа зегьы реиңш, хқыҗа Зышқытгы ааха гәгәа анаҗеит аи-

башьра. Ахыбрақәа рыцкьара аткыс еихаз агәырџақәа хнаџеит ацсытбара аганахьала, ашәы зшәым ацхәыс улацш дыцашәом, ижәбоит. Зыцкәынцәа тахаз рылақәа траа ицшуп хәгәшәамшәак хазхәарыдашь, цьара акы иха-хәарыдашь хәа. Урт рахьтә зхы изамыхәо абыргцәаггы мацџзам. Рурақәа тагалам, ахьтаггы кало иалагеит, ахәса гәақкәа мҕыда-мцада ианахцәынха, ррыцхара аҕа рыц-харакны иацлоит. Амшқәа рцара иафуп, амши атчи ала-шареи алашьцареи рыда акгы хартазом ххатақәа ххы хамыхәар. Ххы неидкыланы аус напы ахаркыр стахуп.

– Иухәаз хәхаит, Шьабат, – ихәеит Ахра, – ара игылоу ацкәынцәа кәрала мацк сара среихабуп азоуп рацхьа сызцәажәо. Шьабат Лашарба афронт аҕтәи ифырхатцара-қәа рызбахә шәахәхьеит. «Ацсрапылаџцәа» агәыц дреи-хабын. Ақәыцшцәаггы абыргцәаггы иабжьагарақәа ир-зызырџны еибашьуан. Иахьа, аибашьра ашьтахьтәи ауа-даџра аамтақәа раан ихабжьеигаз хатала садгылаџуп. Иахышәхәауазеи, ацкәынцәа?

– Шьабати уареи ишәхәо ақны хәакоуп!

– Хазыхиоуп ахымхәацәа ацхыраара рытара!

– Ари аус цшра атахым, аамта хашьтрым.

Зеггы акака нацхәаны, иақәшахәтхеит.

– Ак схәар калома? – ҕааитит Шьабати Ахреи рааи-гәара игылаз, аха зыбжьы мыргазакәаны хыртысрала ирықәшахәтхоз, аибашьраггы иалахәыз цкәынак.

– Хаузызырџеит, Даур! – Шьабат уи дааизлымҕәхәеит.

– Хәарада, ацшьгара бзиазоуп иахьа хазлацәажәо, ац-хыраара зтаху зеггы хрыхьзароуп, цхыраарак-цхыраарак рахтароуп, аха ишҕеизаауеи Маслагә Ахәашба, ибыргра адаггы ачымазарақәа изцәыртцит. Дзықәгәыгуаз ицшә-ма аҕа ихаирплан иланашьтыз абомба дицәашьит, арахь ицхыраара ауаџы игәы азнеиуа дкаимцеит ицкәын Танас

цәыршәага. Ашкол хантаз Ыыкәтан хәа хыштан хәхә-
маруа, ак илцуаз ыахамшыози, – даатгылеит Даур зыхьзыз.

Абри ашытахь убра еилагылаз зеггы зтак кататәыз
зтаараны рәаңхьа иаакәгылеит Даур рыхшыф ззыштыз.
Акраамта азәггы җитуамызт, аха иаармаза-аргамо инеи-
хәаңшы-ааихәаңшуа иаанханы икан. Зеггы зыххыцуаз
дара рцәа-ржыи ала, еакала иаххәозар, рцәабаа ала Та-
нас иаб Маслагә ирцхара иаңсоу иаңсаму акәын. Зеггы
ирахәхьан Танас дшыңсахыыз, иара ицхыраарала Зыш-
қытаа азәырфы ага иштәирхахьаз. Аха ирыздырзомызт
Назира Амзыцба лцәа ңены шакәудшыбналаз. (Уи здыруаз
хыызатәык ракәын – лареи, Ахреи, Шьабәти, уаха уафгы
иахараны икамызт).

Даур ари азтаара анцәырига ашытахь, Шьабәти Ахреи
роуп хьантара дуны изыкәгәгәаз. Аха рфыңагыи уи аидара
рцәахырц иаҗын. Ахра деитцәгәгәа дахыгылаз Шьабәт иахь
дынцәытңшит, Шьабәтгыи иңшшәахәи шипсахыз гәеитейт.
Уеизгыи, егырт аңкәынцәа реиңш, Шьабәт иахихәаарызеи
хәа дзырфуан. Дара аңкәынцәа ари азтаараҗны Ахра
хәтала игәаңк шуейт хәа гәфарасгыи ирымазамызт азы,
рылаңшкәа ззырхаз Шьабәт иакәын.

Шьабәт ега длакфакзаргыи, ихәарц иизбаз ада аеа
хәашьак имамшәа ибон азы, даацәажәейт:

– Маслагә иңа Танас ибз ала иҗахаз хқытауаа ршьа
шимпытататаз ала аңсышьа иңсышьахейт, атыша цәулагыи
дагеит, адгыл тата иамоузеит иңсыбаф. (Уи иңсышьа ззым-
дыруаз ааилаффит, аха җырымтзеит). Маслагә иакәзар,
– ихәейт даатгылан, – идцала дымныкәазейт иңкәын.
Ишәгәаламшәои, аибашьра калаанзагыи иңкәын ицыхәа
кны дыишыҗаз ауп абжысрахь ихы ширхаз. Иңкәын
иңсы штам иахәхейт, сара ишыздыруала. Ибаф ахыкәоу
издырзом, иагыахәатәзам. Иңшәмаңхәыс ага ибомба

дицэагеит. Ицсы цоуп ада цсцазаара имазам. Изтаагалап илеитцаз ацш, адэы дықэзааит.

Ахра дақэшақатханы ихы ааиртцысит, егыртгыы рфым-тра иаанагоз ишақэшақатхаз ауп.

Ашьаца афныцқа анеилдырга Назира Шьабати Ахрей ахьылзыпшыз атцла амцахь днеит.

– Ирашэхэазеи, мшэан, ацкэынцэа, шэыбзырзы хэо акэын ишцоз, – лхэеит дара рахь.

– Ахра ибеихэааит, уи ихэо еиха еигьны ибахауазар акэхап, – лафла рфыцьягы даархыхэмарит уажэы Шьабат, игэалакара ааигьтэны.

– Ацшыгара кызцаз Шьабат иоуп, ихата ибеихэааит, – уигьы даахэмарит.

Ацкэынцэеи дарей злацэажэаз анлархэа, ларгыы гэа-хэас икалцетит.

– Сашьягы, хымцада, дшэылалоит, аибашьра еилгеит, аха хажэлар ирыхэаша ак каландаз хэа хэаас имоуп, деи-гэырғыоит дшэыдышэкылозар, – инеимда-ааимданы днар-зыцшит.

– Ахра иоуп хадас ирымоу, дидикылааит иабхэындахараны икоу, – игэы алакан Шьабат.

– Ус анакэха, сара директор нагзафыс сыказааит, уара аифкааф-напхгафы уакэзааит.

– Иабантэааугеи, Ахра, асеицш аматцурахьызкэа, – ихэеит Шьабат, аха ихатагы арт аматцурахьызкэа ахьын-тэаауа хэа иахақэахэаз даарызхэыцит.

– Аибашьра калаанзагы абанк еифкааны иказцаз ду-дыруазар, Шьабат? – дцааит ацышэырчча ифықэххуа Ахра. Назирагы дааччеит, зызбахэ ихэарц дызфыз дылдырын.

– Иаба уи?

– Ақэа, мшэан, адиректор нагзафы диман.

– Аа, усқан зызбахә рымаз Бадала иакәымзи, аамта ҫыц иаразнак иеамаириашеит, изырхәон.

– Иуабхәахарц иутаххаз дхәыдахозма, абанк еикәиршәеит, иара иаңызтаз иакәны, Баташь Лузба директор нагзаҫыс днықатцаны. Уи уанзагғы акрырхара даманшәалан, СССР шааилабгызтәҫыа ахазхатә банк еиҫеикәиршәеит.

– Аибашыраан ибанк еикәхоу, уара ухәашыа, исабхәахарц истахыз?

– Идырхәит, еилырхит, ахтыпқәа анпықкала икарцеит, аха игәы кайжыуам, аиҫашыақәыргылара дафуп, ичкәын Леон ицхыраарала.

– Леон аибашыра шаантәазтәҫыа Москвака деиҫацеит хәа салхәеит Шыарифа.

– Ааи, дцеит, иусурта изырпшны ирымазаарын аурысцәа, акрихашәалоит. Узтаху уара узы дбаагәарами, лхәеит Шыарифа, – иалхәахыз еиҫа ирцабыргит Ахра.

Апхъан Бадала данцәажәоз, уашытан иуасхәап хәа исхәаз угәаламшәои?

– Исгәалашәакәым, сагъахыццакуеит.

– Ус ззысхәаз шеилукаазгғы гәастеит лаб Шыарифа ара дшықамыз анихәа.

– Дабақоу хәа ижәдыруеи, Шыыма икны цхыраара санықаз аахыс дсымбац, лареи сареи хажәа еимадам, ишыжәдыруеипш, нас дабазбарыз.

– Лашыа дигеит Москвака, измаануу Назира илалхәазар қалап.

– Москвака дигеит, – ажәа лара ишлиҫаз лбеит Назира, – уахы ацара дтеитцоит, убри азы ауп Бадала иихәаз зихәаз.

Шыабат ас аниаҳа, иихәара ааиҫамшәакәаны даанхеит. Мацк игәы лызкахашәагғы даақалеит. «Мацк иадамхаргғы сара сахь лхы кыдлахызтгғы дышцоз ма исалхәарын, аха...» – арахь ицәырымгазакәаны, игәатца инҫахәәчы даақәыпсычхаит.

– Данцоз аламталазы шәеибамбазаап, иаалырҕаны дымцар ҕамлеит, Леон иааицхазаап акы дҕеитцарц агәыҕ-ра ширтәз ала, – Назира ариаҕара зылхәоз, Шьабат иҕап-шыларала гәынамзарак шихьыз гәатаны ауп.

– Ааи, аха еихау атцарайуртақәа ирыдыркылаша рыдыр-кылахьейт, нас дызтҕеитцараны иҕои? – игәаанагара иаар-мариашәа ихәейт, гәаныла итаҕәҕәоз инмырпшзакәаны Шьабат.

* * *

Аены амш еилгашәа иҕан, аха иҕыхьшәашәааза цшак аҕаанахалон. Цстхәақәакгы, уи апша акәу, хыхь даҕа уртк рныкшозу изхароу здыруада, ажәван инатцашькыыр-аатцашькыыруан. Урт, иҕыцәауаз ахәыштәара аипш, та-галараамта имчыданатәхьаз амра рҕынаҕырадыршәлон, ашәахәақәа иаарпырахауан, иаразнакгы ахауа аҕааитә-накуан, иаахьшәашәарахозшәа иҕалон. Аха амра ахы иа-наақәитхалак аҕыц цьбара аҕара аҕакны, нас ианааушьт-лак еиҕа ишнатрысуа аипш, ашәахәақәа ыршәны рҕаа-нанархон, ахра шьтыхны иаашоушоууан.

– Амра хало иалагар, азазагы арбап, – ихәейт Шьабат иҕызцәа рахь.

– Абант апстхәа цыхцыхқәа ааилацәаны амра нта-рыхәхәар? – нацитцейт Ахра, ажәван днатцапшны.

– Мышцәгыак ҳаламлондаз Гәашьа лымхы таагалаанза, – иаахьааигейт еицыз рахьтә азәы.

– Кәыдры ахы кеикеиуа ицқьоуп, изласахахьоу ала, ус ианыҕоу амшцәгыа иатәым, – иааиргәыҕит аҕазәы.

Абасгы еицәажәон, иагыиццакуан, шьыжьнатцәкьа Гәашьа илыхтыгәларц зтахымкәа зыҕенызкылаз ари агәып.

Шьабати Ахрей еиҕыркааз ари агәып «Ацхыраащцәа ргәып» хәа иашьталт. Бзаут гәак ипсыбаф ааганы анышә

ианамардоз еидыркылаз ачкэынцэа, ашьтахьтэи реикэ-
шэараан «Ацхыраащцэа ргэып» зыхьзыртцаз, рапхьатэи
цхырааран иахьа излагоз – Гэашьа лымхы аҭагалара. Рап-
хьаза арахь иааит, рхаблафьы егырт зычкэынцэа тахаз
раткыс игэафу пхэысеибаны дахьырыпхьазаз азы.

Гэашьа лычкэын затцэи имацара иакэзам аибашьрафьы
илыцэтахаз, лыпшэмагы дтахеит. Ари аибашьрафьны зыч-
кэыни зхатцеи тахаз лымацара аулакэху. Апсны ахи-атцы-
хэи ирацэащын ус зыхьны иказ. Аха лара лыпшэма ип-
сыбащ лоузаргы, лааигэа анышэ дамалдазаргы, лычкэын
ибащ лмоузеит, дыткэаны данырга, агаз икэтэаны дырблит
хэа ауп зегьы ирахахьаз. Абарткэа рыла дрыцхаршьон азы
рапхьа лара лахь имоахьтцит. Цаны, ашьыбжышьтахь амш
еихагы икеикеиуа икалеит, русурагы еиха ицоурахеит.

Сасрыкэа афныргыларакэа дрыламгар амуит. «Сасры-
кэа, ухаткы хцеит, хыцакыртэк хзеилышь!» – хэа иааид-
гылоз рацэащхеит. Иара мап рзицэкуамызт, арыцхара из-
тагылаз ибон. Апшкэа рҭагалара иалго ианалага, Шьабат
иаб днаидгылеит, ауастарагы ицааиуа иалагеит.

Ркыта Зышкыт аибашьра калаанзагы анапхгащцэа
ахьыказтэи ахыбракэа ртыцан ацыблаахакеи аццышэи
рыда акгы ыкамызт, шыаҭанкыла икэырххьан аҭацэа.
Акыта анапхгащцэа (акытсовет ахантэафи аколнхара
ахантэафи) афыцагы аҭа иҭагыланы иахьеибашьуаз
руазэи дтахеит, егы иошьапыкгы аснариад имнахын,
аколиаска дантэаланы ада дзымныкэо, дхымхэаны дыкан.
Икэыблааз арт ахыбракэа ахьгылаз ахь ласы-лассы иааи-
лоз, уака карулс аус зуаз Мачагэа иакэын. Нака-аакгы
дцыркыуан, алаба икын. Данхэычыз чышэракеак иитцахьаз
рыла дапхьон. Апхьара иара изыхэан аамтахгага шыахэын.
Дахьыкарулуаз ихы аашьтымхзакэаны ашэкэыпхьара

дағын. Убри азы акәын ахантәағы иус далганы ағнықа данцоз, – «хпрофессор дааихьоума?» – хәа дызцаауаз. Ақыта ағәцәа анахақа, аккумуляитор пшааны, фымцала еикәыршәаны, радиола аңсуаа ирхәоз дазызырған зы-та тахәхәаны иказ ица аңақа. Ёынла дааңәыртқан, иңцы-шәыртәхьаз икарулртахь дненины, дныкәыңш-аакәыңш-ны днахынхәуан. Аға игвардиауаа иреиуаз дырбаргы иғәхьаа ркзомызт, «хымхәа рыңхак адәы дықәуп, дықә-зааит» хәа дыңхьазаны. Иара ақыта еимиркьон, уа инханы иказ абыргәақәак иреихәон ауаа аккумуляитор ала Гәдоуғантәи иахаз ажәабжықәа.

– Уаа, шәанаңьалбеит, аға ихаирплан иацы аңсуаа ила-рышьтит, уаа, иацы Аныуаа рхәы аңсуаа хәаңәа ирым-пыңырхит, – ихәаларын, хәибашьцәа еихә аңыжәара рго ианалага, ибжыгы иамхардуңәаханы.

– Уа Мачагәа, убжыы аархәыңы, ирахар, уңсы хәыңы итоугы тырхуеит, – дныркылон ибжыы шдухаз анраҳалак.

Уажәы аибашьра еилгеижьтәи аамта шыбжьалазгы, ифьрхасырта шифьрхасыртаз иаанханы ықан: ақыта агәы хәа иахьашьтаз днениуан, аңыблыхақәа днарыхәаңш-аарыхәаңшыны, зқытахь ихынхәыз днарылалон. Иара ишааиңахыз, иааиңахыз каиңон, иааиңаххаз ихәон.

– Уа уара, икало шәымбазои, ана ағычра, ана архәра, ихәхьзеи, уара, кәты шыаңагәы нхом, рахәтиаа нхом, ағар бжафык ақәыңшцәагы рңырңссы амәаду акәакьқәа ркны икәаф-кәафза итәоуп, усда-хәысда инхеит, нас иа-бамгыңчуеи! – ибжыы ихарззала днарылалон.

Уи иихәоз рмаҳазаргы ауаа ирзышьтымхуа иалагеит ақыта ахуааданы иахьынхаз.

– Уара ауағы даныкамла, итыңағы ағәзәы дықә-гылароуп, «иңаңәны ицаз амш цсит» рхәоит, хамшқәа таңә-ны идәықәлеит, – агәынамзара аадырңшуа иалагахьан

абыргцэагы, егырт зхатэ цьабаа мацарала ахныкэгара иафыз ақытауаагы.

Ахныкэгара атэы уажэы аеакала икаланы икан. Иаа-рытцхэхэоз ашэыр-қэыр, насгы ифеижьхаз амандарина рыманы Цсоука амца ианын ахэсақэа, Цсоу азиас ирганы хэыхаракыла иахтиует хэа. Атцарақэа ацшқақэа анхырхлак, фатэыцшаара ицаны ианааргалак, атцар цшқақэа рыфэқэа еимырхьахьа ишырзыцшуа аицш, ирзыцшыз рхэыцқэа аланыкэыргон (шэыртира уахь ацара хьымз-гызшьоз ахацэақэагы, рыхэсақэа раара иазыцшын).

Аамтақэа устэқьа изымцеит, арака икалеит аеа рыц-харак. Цсоу анырцэка арразы ашэқэа нытцарбака иадыр-кит – Ацсны аблокада азыканатцеит Урыстэыла, Қырттэыла анапхгара рабжьгарала.

Ақытауаа анс рхэаргы, арс рхэаргы амла рчадыркуамызт. Аутра картон, акэытқэа, ашэишэиқэа, арахэ аныртон, амала, ирыцэмачыз ацара акэын. Цьара ак цины кэрышькэак дмырхауазар, аеа аагартак рымамызт. Аибашьра ашьтахь такэаамта иаанханы икалазаргы, ацкэын-цэа ахэса раагара иалагеит, ачарақэа калеит. Ишапу аицш, цхэыс даазгоз ицхраатэын «ахаршэ» ахьызцаны, ажэытэаахыс иацыз картцалар акэын. Рхы иагырханы, еыц иаанагоз атаца илхадыршэуан. Иарбанзаалакгы ацэгьа фэхэарак амоуп, хаагэамтцуазаргы иаахачхап, гэыграда ицсхьада, ак акны хкылсып хэа ауаа ргэы карыжьуамызт. Еихаракгы, ирхысыз аибашьра хлымзаах иалтцны цынчрак анырзыкала, ирыкэыгэгэоз амамзаарагы рычхауан.

– Дадраа, акыр зычхаз акры ибеит, еибашьрак камлааит, убри ауп аус злоу, – рхэон абыргцэа ахьаидтэалалозгы.

– Ухтыс хьанта уанышэар, угэыгра цсуеит, хгэыграқэа хгэатца итамшьыкэаны хайхалароуп, – рымшын, хыхэартак змамкэаны, мамзаргы кэрахаракыла излымшоз рыцхы-

рааразы иахънеиуаз «Ацхыраащцәа ргәың» еиднакылаз ацкәынцәагы.

Ацхыраащцәа ргәың азныказы жәащык ракара ра-кәызтгы еиднакылаз, уажәшьта жәохәщыкгы иреихахон. Зышқытаа урт ирызгәдуны ирыхцәажәон. Аха ишнеиуаз, рхыңхызара еитцахо иалагеит. Урт рымацара ракәым ақытазегь аҕны афар мацхо, абыргцәа рымала иаанхо иалагеит.

Икалаз уи ауп, рқыта хуаадаханы иаанхеит, усуртада инхаз афар Аҕәака ицаны, аҕа ицәынхаз афнаҕақәа ныркылеит. Аха атзамц акруҕанатцазом, аҕычра-кәычра, архәра ухәа рахь зхы зырхаз кәлеит. Излагара рзымдыруа, ацәгьоурақәа рахьгы рхы мырхакәаны иаанхазгы мац-щымхеит. Збыргцәа ныжыны ақалақь ахь ицаз ақытаҕынтәи акагы роуамызт, ақалақь аҕынгы рхы рызныкәгомызт. Иаанрыжыыз рбыргцәа адгьылгы акгы рзалымхуа, еи-ха-еиҕа иҕархо иалагеит.

– Иҕахҕдари, иаазбари? – хәа инеидашшылон абыргцәа ахьааибабоз.

– Сара ажәалагалак сымоуп, – ихәеит, Шьыдгәа да-ныржуаз Сасрыкәа ажәа изтаз, а-Гәадаалақәа руеишьара иатәыз абырг Хабыгә.

– Хаузызырщеуит, Хабыгә бзиа, – иааиларцсеит, иааид-нагалаз абыргцәа.

– Бадала Аирымба зеггы дыжәдыруеит. Ицха Бзаут цса-та шкәакәа дизхәан, аха иара дҕахагәышьеит. Шьыдгәагы аҕацәа рыцсы данартаахысгы иара иоуп афнаҕа мырз-кәаны иаазго, ззыхәаны имырзуагы еилкаам, ицха ара дааны дынхашам. Иара, аибашьра ашьтахьгы иееибитеит, хар имазамкәаны иеыкайтцахьеит. Мкыдихәытәиуп, аха ххәблауаа дхалагылоуп Шьыдгәа лыфнаҕа амырзразы. Из-хысхәауа, – ихәан, дзацәажәоз днарызхьацшит Хабыгә.

– Иҗаһәә, Хабыгә, изхуҗәәуа, – иажәә иаахыццакит.

– Бадала акрибахъеит, ақалақығы ақытағы изеипшуп, атцаразғы хар имазам. – Иажәә инацитцеит Хабыгә, – даахапхъап убри, җацәәжәап, хқыта цсыхәак азутәуп. Акахы хкылсырц азы иареи җареи җаицәәжәап, – уа иҗааникылеит.

* * *

Бадала Шыйдгәә лтынхараҗы дааны дахзыпшуп, хқыта аҗеипш далацәәжәарц итахуп, шәәала-чаала рхәан, уахь идәықәлеит абыргцәағы егыртгы еибартцысны. Ақыта анапхгара усхәартас ирымаз ахыбрақәә усгы аҗацәә икәырххъан. Иахыпшуаз ирбон Зышқыт егырт ахаблақәә ркынтаигы ауаа шнеиуаз. Шыйдгәә лтынхара аштаҗы еи-зас мацәзамызт. Ус аниба, Бадала даарылагылан иааир-зырөит.

– Зышқыт ахаблақәә цшыба атцанакуеит, – дналагеит иара, – изхысхәәуа, қыта дууп. Егаҗы алцны ақалақ ахь ицазаргы, ачуан ду аҗыҗарагы дууп хәә, уаапсырала җаҗмацәзам, хмахәҗақәә еицымлар ада цсыхәә ыказам, хқыта, зегы иахзеипшу цлоуп. Уанҗоу уцыруа ажәван уалоуп рхәоит, ара игылоу аҗаргы шәыкоуп, шәымч еизышәкыроуп, азәк иеипш җаилатцәароуп зегы, иааирас икоу еидгылароуп. Изаазарызеи, аибашьра еилгеижьтеи уажәшьта мацгы шымцуагы, җаилатцәартә хзыкамлацт, харабҗара җакоушәә збоит. Цьоукы ықәцны ақалақкәә рахь ицеит, ара иаанхазгы цытәык мцарсцәахама ухәартә еипш, рхымәапгашьақәә уаҗы игәапхартә икам. Хқыта хыдахеит. Ахацәәқәә, ахәса реидарақәә рхәазо Цсоу ицаны фатәык анбахзааргои хәә ирзыпшуп. Аапынрахь ахы археит аамта. Ауаҗытәыҗса иапсоу ак җаитцарц азы

игәы-иңсы акы иазикуазароуп. Иахья илоумтаз тагалан иузтагалом. Хқыта иаиуроуп аиҕекаара.

– Бадала дад, уажәа бзиоуп, уажәа хыла ипыскоит, уажәа инаццаны ишеиҕекаатәу азы иҕацатәу хәа угәы иаа-наго хәхәишь, убриззоуп адырра зуахтажы, – дныбжәа-леит абыргәа руазы.

– Аиеи, дад, аиеи, ҕара мҕаақы ханҕшылароуп! – иааи-ларҕсеит егыртҕы.

– Сара издыруеит иҕацатәу, – ихәан, ажәа аарымихит аеа быргк.

– Ихәеишь, нас!

– Ихәхәишь!

Иааиларҕсеит.

– Днаххагылааит Бадала ихәта, ақыта ахадас дҕахцап, акрибахьеит, қалақы қытеи дрылапшхьеит, хааидики-лааит, – иажәа ааҕахцәаны даарылапшит ицәажәаз.

– Хааидикилааит!

– Дааххылапшааит!

Ана-арантәи абжықәа ааҕуан.

– Иҕабуп абзиара ахьсыдышәкыло, аха шәаасзызырҕи, – иааирзырҕит Бадала, – сызшаз насыпк ситеит, уи амни снапы злаку ауп – абанк ауп. Убра иаасхашәало алаҕы хқыта сацхраарц сҕахуп. Ишәасхәап сгәы иаанаго. Аҕар хамоуп аибашыраан хзыхьчаз, хәикәзырхаз. Убарт ирахтап анапхгаратә усурақәа, хара хнарыдгылап, хрыцхраап.

– Уиашоуп, Бадала, аха уара унацәа зқәукуа дхәхандаз, – ибжы наиргеит Сасрыкәа.

– Хара иуцәымцеит, Сасрыкәа, уааигәа икашәоит сзыкәгәыгуа ихыз! – алафгы натцеитцеит Бадала, Шыбат ихызгы аатиркьеит. – Шыбат Лашарба аибашыраан арык драпгылан, командауафын. Хқытауаа ицныкәап хәа сгәы иаанагоит.

«Ура-ура!» – хәә рнапқәа еинырқьейт реихарааык.

– Сара сусқәа аеакала икоуп, ижәдырырц стахуп, – ихәейт Шьабат ианаатынчраха, – цоуп, аибашьраан сычыхасымкит, аха ақьақьарафғы ушьапы уақшны иумыргылар, укахар ауейт. «Ақьақьарафғы» зысхәо атынчаамтazoуп, абрака еи-башьрада хахыгылоу. Аракагы хәартак сзыкатцар стахуп. Нақ-нақ шәыматц зуртә Анцәа сқаитцозар хәа сгәыгуейт. Сцара салгар, цъара акы схәартахап. Фабрикакгы хәфуп саб иашьей сарей. Аибашьра аламталазы Ақәа сызталаз ауниверситет сцаларц стахуп хәпхәтәи ацарашықәс азы. Ақыта иахагылаша ауааы избахә шәасхәойт. Абра дгы-лоуп фырхатарыла иеибашьуаз, ақыта атәгы ибзианы издыруа Ахра Махәышба. Хихәап дақәшахатхарц, – Ахра иахь инхьаирцшит Шьабат.

Шьабат иажәа ахьцоз еиликаауа даналага нахыс Бадала дзырдуан, дагхәыцуан. Аха Ахра избахә анихәа, ихәыцра даалтцит. Хәыцхәыц зызбахә ихафы иаимгоз хәа уаф днымхеит Бадала. Дақәнагойт ззихәашазгы ихафы иаиуан, аха макьана фәтуамызт.

– Бадала баша узбахә имхәазейт, Шьабат уххь згейт, уацсаны уицхәазейт, дад Шьабат, – ихы наизирхан, – уажәымта зыргәгәо уанфәу ишьтоуцә ауасхыр ауп, уаацсарақәагы аадыруейт, аха уасхыруп, дад, абра хқытафы еиқәара бзиа круцар, хцеи бзиа хәа харгы хулаехәалап, – ихтарца шкәакәа дфәханы иааихихын, днарылацшит Хабыгә.

– Сшәыкәыхшоуп, сыуаажәлар, саргы сшәыхәойт сычкәын имфә шәапырамгыларц. Амфә ишәт ицара иацитарц. Насгы, ижәбойт афабрика аргыларазы ишьтоу амафәахә ахьчарафы Шьымеи сарей ихамидойт. Уи хзыргылары хқалар, ачаи атәы изымдыруа даанхар, алтшәа зыкалом, атәы ацаразы ицара иацитароуп, – гәтыгыгәала иреихәейт Сасрыкәагы.

– Ааи, аха уанзагыы акыр бжьоуп, уанза иахзибааит, – хэа рыбжыкэа ааиларцсеит.

– Ихагыцауафра хэаанкыл, дад Ахра! – азэы ибжыы аагеит.

– Ус анакэха шэаазыршы, – Бадала ибжыы анга рэаа-ныркылеит. Иара инацитсеит:

– Ахра, умеида хат хэагыы хэаизымтаазакэаны, ахаты-цауафразы дшыакэхаргэгап.

– Хақэшахатуп, хақэшахатуп! – агу ааилдыргеит.

– Ак схэар калом! – ажэа дахэеит Ахра, идыртцаз хара дацэгыларгыы шырымуаз агэра анига. – Ишэхэаз сахыпаргыы сабанзазцои, «амшэ иакыз баба, ихэеит» еипш, ибзиоуп ахысхэаап, аха хусхэарта хыбракэа ага ибылхэеит, хқыта агэы хэа хназхэацшуа акгыы ыказамеи?

Цьоукгыы рацаак хара имцшзакэаны: – уара, хадас иа-лаххыз иаб дуастоуп, акы нашэызиргылап ирблыз рты-цакны, – рхэакэеит.

– Уи уажэы изхэаахаз шэоуп изасхэо, ари аусгыы акы азаазбахэеит, арака хаидибагалаанзагыы цытэык ххы ааилахкын, – хэа реихэеит Бадала, – Сасрыкэа хқытазы иибахэоу ацабаа зегы иаадыруеит, хыцакыртак змоуз хэа уаф дыкам уи ауастара далагеижытеи. Аусхэартакэа рыргыларазы аргылага аматэахэ бзиа атахуп, қэацэмацэк рыла хзеилгом, уи нак-нактэи усуп, – уа даатгылеит Бадала.

– Ари аус иазышэызбаз хахэишь, Бадала уххэ згеит, – ихэеит абыргцаа руазэы.

– Сара шэхабла сатэзам, аха шэхаблагыы схаблагыы еипшны сыртэушэа збоит Шыыдгэа гээк лыфната сызгаб даналахэха. Гадалаараа рхабла иагымхааит, рбыргцаа Хабыгэ рацхэа днаргыланы, иакэшахатхэеит абри лыфны ақыта ахадара иатыцны икаларц, – иажэа аахитцэеит Бадала.

– Ааи, дад, саргыы ҳажәлантә зеггы ақәшахәтүп, Бадала иихәаз шәәхаит, – ихәеит Хабыгәгы.

Ицьшыаны «аууы» ааилдыргеит изахауаз зеггы, инеи-хәапшы-ааихәапшуа. Аха зеггы рхаҗқәа ирныруан гәа-хәарак шырнәтәз. Рыхқәа неидкыла-ааидкыло, айбашы-ра хлымзаах ашытахыгы уанза аипш уск аауа, хнеиз-таауа, хнеилацәажәо ашқа ҳкылсыр қалап хәа инеиды-хәйтхәйтлон. Лассы аимпрахь рхы дмырхәзеит – иахбада ирымбацызшәа Шыдгәа лашта-лгәара инартыс-аартысуа иахәапшуан. Цьоукы, инықәццышәаа ицаз аусхәартақәа ирзааигәаз афны иақәшәзеи, аусхәарта иагъазхоит, цыхба аусхәартагы аконторагы рхыбрақәа атахын, хаз-хазы иахықаз азы, уажәы ақыта ахадара мацара ахыкәу азы уи афны рхы ааларызгартә икоуп, рхәон, аҗәа цьоукгы ақыта ахада дабатахыз, мшәан, досу иитаху ишитаху инапы алеикааит, колнхара ықам, совнхара ықам, усс дзеихабхо иарбану хәа агәынамзарақәа аадырпшуан.

Цабыргны, ари ақыта иаланхоз рахьтә ирацәафны аҗар ақалақьқәа рахь ишцахъазгы, ақытаҗгы инханы иқаз мачфзамызт. Иахфарызеи, иаажәрызеи, усуртас ихауазеи хәа имхәыцзакәаны ицаз азәырфы шымфакъазгы уахынтәи иаафуан. Ара инхазгы хықәкы хәа акгы рымазамкәаны акәтгычрақәа реипш икоу атцмыхә-хәарақәа цызгаз, уаф иихәо дырмырхауа иалагахъаз ықан. Аиҳабра-аитцыбрагы ахәтырейқәтцарагы атанза ицар хәа ишәо иалагеит ауаа.

Уажәы ари аилацәажәара имфәпыргаз рхы-ргәы аз-неиуа иқаз еихарак зықәрахь инеихъақәаз рақәын. Зегь рақәымзаргы цьоукы иқайтахуазеи ахада хәа иалххыз хәа аилацәажәара рқышә инықәыртон.

– Хаи, уара, даанышәкыл, даанышәкыл! – азәы ибжыы аарылафит ашытахышәа.

– Ма хзыниазеи, абааңсқәа, шәиламкыысын, цәгыара игәы иҗазам! – хәа пхәыскгы лыбжыы раҳаит.

Иааиламфдыргы амуит, «Соушәышты, уара!» – хәа азәы иеҕыо, днарыгәтасуа дшаарылалаз анырба.

– Уара, ари Маслагә Ахәашба, Җанас иаб иоуп, уажәраан-за ара дыҗазамызт, уажә дабаанагеи? – ибжыы иргеит азәы.

– Сара шәысзымҗаазакәаны ара шәеизызгазеи? Шәеимпы! Шәеимпы! – даазынио зегыы дрыцәхасуа дрылан иара. – Аилага дсыштыоуп сылкырц, сааигәа даашәмыштын! – дҗааит нас, иахәшыа атыцыха «хзыниазеи, абааңсқәа!» – хәа лыбжыы иахаз дараапкуа.

Маслагә дзымтысуа дааныркылеит аҗкәынцәа. Ус иахәшыагы даарыдгылеит.

– Иҗалазеи, Макрына, ихъзеи? – хәа иаалыдеибаҳәалеит, ааигәа-сигәа иҗаз.

– Ара иҗоу бымбазои, Макрына, сара бызсыштыои, рыгә-җацәҕагы Сталингы дрылагылоупеи? – ибжыы црыхә-цәаза инаиргеит иара – лашыа.

– Ааи, уара гәаҗ, абас уҗаларц азакәызма Җанас җа-җацәҕа дзухылцуаз? – инеиматәаны ацәыуара далагеит иахәшыа. – Дҗахәаны дысзыжәга афныҗа, сшәыхәоит, мам-зар сара егысурым, аха шәара шәирпхашыоит, – хәа дрыхәо далагеит.

– Ааи, гәаҗ, иҗкәын дыҗсахфны ақыртүа гвардиаа дыш-рылаз аниаҳа нахысгыы иажәа еилаҗсахыан, – ихәеит игәылак.

– Уи аума, иҗсы шҗамызгыы иаҳахыан, аха иҗсышыа из-дырамызт, – нацитцеит аҗазәгыы.

– Ишәхәо иашагәышыоуп, иҗкәын ицыхәала хҗытауаа азәырфы шҗахәхыз анеилахқаа иаҳамхәеи. Цәгыала дхам-пыҗаханы дыҗан, иахыа зынзак дааилагазеит, – дцәыуон иахәшыа.

– Иахьа астцәкьа изцәыртыртә дҕазтәзеи? – илызтәаит.
– Ицкәын атыша тәула дыштабааз иалхәеит хгәыла-
пхәыс, лхәа агәара иазнымкылакәа хашта иантала, лабала
дахьасыз азы дизгәааны.

Иҕалаз анраха Шьабати Ахреи еибарыџны иааит. Мас-
лагә аеырххара дшафыз дафын.

– Маслагә, арт удыруама? – цкәынак иааиз наиирбеит.

– Исымдыркәаны, хқытантәи ацкәынцәа афронт иа-
фажьны изшьыз рами, – дырзытҕьарц ишыапкәа афыр-
фырхәа иҕьон.

– Арт хқыта аихабацәа ҕыцкәа роуп, ус рзумхәан, –
ихәеит, «иудыруама» хәа иазтәааз ацкәын.

– Унан, шәхатқы Маслагә дцааит, шәааишь шәгәы-
дыскылоит, – ихәда тхәаны дара рахь деихеит иара.

– Доушәышьт, ура! – рхәан, даарымхны, наҕ-ааҕ има-
хәаркәа нтарсны иаанкыланы, ауаа днарылыргеит Шьа-
бати Ахреи.

– Шәаала, акәац шәыыззуеит, амцеикәтцага сымоуп,
шәацәымшәан, шәааццакы, хнеир, сьџны амца ацрастџоит,
акәацгы зып, хазхарагы хәехарпхап, – инеимда-ааим-
даны дырҕапшуан имахәаркәа еимлагәа изкыз.

– Аџныҕа инагара иаҕсам, уаргы саргы уа хазид-
тәаларым, – ихәеит амџан Ахра.

– Нас, дабааго? – даатгылеит Шьабат.

– Еигьуп Драндаҕа даагар хашиашоу.

Шьабат даахәыцит. «Иҕои Дранда, зхы еивысу ахьыр-
хәышәтәуаз Ганахлаба хәа ақыртцәа иахьахьзыртцахьаз
Азџыбжьатәи ахаблаҕы ауп хәа сахахьан», – игәы иаа-
тихәааит.

– Ганахлаба хәа иахьашьтәзу? – дтәаит нас.

– Уатәи ахәышәтәырта рцәнымхазеит, шыатанкыла
икәырхит, рхәеит, уа ишьтаз ауаа ахьыргаз здырхуада.

Изхысхэаауа, уажэы ацынхэрас Дранда иҥацэыз хыбрак ахь ииаргеит.

– Уаҕа ачымазцэа ҕалоушь айбашьра ашьтахь?

– Хэарада, уажэааигэа Аҕэа саныҕаз исархэеит уи ахэышэтэырҕа аус шауз.

– Нас, ишҕаҕахҕари Маслагэ изы? – хэа дҕааит Шьабат, рышьтахьҕа иааиуаз Маслагэ иахэшьаҕы даарыхьзеит.

– Сарҕы сшэыццар сҕахуп, аха хэаҕны мыждаҕы сыз-кажьюам, – лэаанылкылеит иахэшьа.

– Смашьына ак агҕэоуп, аҕатцаразы арҕееиҕы иҕны игы-лоуп, уажэазы иахмыхэар ҕалап, аха иара арҕееиҕы има-шьынала хигароуп, – Маслагэ дрыманы уи иахь рхы дыр-хеит.

– Иҕатцеишь, иҕатцеишь, умашьына ҕатцеишь, хусурҕа ҕыц аҕны иахьахҕаххо рацэахоит, – Шьабат Ахра игэы из-дууны дааихэлаччеит, еҕыгы дақэшахатханы ихы ааир-цысит.

– Шэысхыччоит акэу, шэарт алақэа, сычкэын атыша дҕаҕсит хэа салхэеит уи аҕхэыс, шэара шэыччоит, уи иаа-гара акэзами сахьыжэго, – инапқэа рымижэарц далагеит Маслагэ.

Инапқэа имҕакэаны, дааиларҕэҕэаны рҕынархеит.

Ахра Дранда агырцэа ицэыргаз амашьына ахаҕа иҕ-шааит. Ианимаз аткысҕы еиҕны иҕаитцахьан ицэызгаз. Уажэы галтэи агыруак изныжыны дцеит хэаҕацэа Аҕсны иалҕны ианцоз. Иззынижыыз абҕьар икзамызт азы уаф дилакысыамызт.

– Хамҕас иситэит ақыртүа аруаф, ахэаа ааныжыны дан-цоз. Сара хэырҕьанк азна афатэ истэит, ихэыцқэа амла иамкырц азы, – ихэеит амашьына иеигэыргэаны изыдкы-ланы измаз, архынхэраҕы ааицэымыҕханы.

– Мерч, Бырду, мерч! – ихәеит иаарыхтыгәлаз игәыла,
иумтар җалазом хәа напышьашәалагы ирбо.

Ахра имашына инапаҗы иҗкалит.

* * *

Акәасҗа рацәак ишьтыхмызт, аха ашьталартақәа х-уа-
даки итбааз залки аман. Аха анапы агхеит аибашыра иана-
лага нахыс. Бзаут аибашыра данца, пхәыск лымацара аҗны
иҗнахаз илылшагәышьырыз. Иавагылаз амацуртагы
ѡ-җыкны иҗан – җык хәыҗатцартан, егыи крыфартан, тбаа-
тыцәралагы ахәыҗатцарта аткыс еихан. Аштә-агәара иа-
кәыршаз аанда каҗсахъан. Амала еицрапшыыз агәашә
хәыҗи агәашә дуи еихатәқәан, Бзаут Акәантәи иааганы
иҗеитцеит аибашыра аҗалара птыҗ шыбжъаз. Аихатәы аан-
дақәагы ааигарц ихасабын, имазеит акәымзар.

Шыбат ашыжъ дааины аштә дықәгылан, аҗнашәқәа
рцапхақәа Бадала ишиитәхъазгы, аҗналара изымгәа-
гыкәаны. Ахрагы дааит, аха изыҗнамлеит. Инеихәапшы-
ааихәапшуа игылан. Аҗналара Ахра изизымгәаҗуаз, еи-
бакәеибаха инхаз аҗны хәаҗналаны хәшцатәари хәа игәы
иаанаганы акәын.

Шыбат изизымгәаҗуаз амызқәа уигы руакын, аха
уи аткысгы дынкыланы дызмаз аҗакгы ыҗан. Ари аҗ-
ны атдыхәтәантәи аамтақәа рзы зыхъз ахыз Шыарифа
лакәын. Шыарифеи иареи аймак рыманы еиҗагылоуп
хәа ипхъазон иара. Ааи, бзиа дибоит ихы аҗара, аха лара
бзиа дылбома, мамзаргы дылцәымҗу. Дылцәымҗзар хәа
дызлыцәшәоз амни аҗаад бҗыц хәыҗы анылзиѡыз, атакс
изылѡыз ианыз ауп – «усцәымҗхартә ухы җаутцеит...» хәа.
Цабыргуп, уиаахыс аамта бжәалеит, лара дзызхәаз Бзаут
аибашыраҗы дтахеит, Шыбат уи идибалаз аҗбаба азын

акырза иҗылышыит, дилатцәаны аҗсшәа иалхәеит. Аха уи абзиабара аҗынза ишымназоз ибон. Акызатцәык, дшылта-хыз азы агәфара злаимаз, ахәра аниоуз Назира лҗны лгәы иалырсны, дихзызаауа избахә ахылхәахьаз ауп.

– Назиреи уареи шәеибабахьоума, Ахра, уматцура уа-хагылеиҗтеи, иахылхәаазеи! – зныкыршәа дизтааит, рфымтра ааилаганы, убри еиха иусдузшәа.

– Ааи, ааи, – ихәеит, Ахра даалахфыххан. – Лгәы иа-хәаны дсацәажәеит, Шьабат иҗны аусурта уртазар, мап ахысхәааума, лхәеит.

– Иҗабуп ус ахыбхәаз хәа сызлахәа.

– Хымҗада.

Абри аамтазы аихатәгәашә абжыи геит. Инаҗшызар, Ба-дала иакәын. Шьабат даахәытцәыхәытцәит пхашьарак наи-фькәланы, аха уи диабхәахо диабхәамхо ахызымдыруаз дназхәыцын, дыпхамшьазшәа иеааҗатцәны днеиҗылеит.

– Шәтыпқәа еиқәшәмыршәазаци? – инеимда-ааимда-ны днарыхәаҗшит иааиз.

– Хәафнамлацт, – ихәеит Ахра, Шьабатҗыи дизымпшза-кәаны.

– Шәаалеи, шәаалеи, ишәзыгәаҗуам, избоит, – днарап-гылеит. Нас инацитцеит: – Иацы ашьыбжышьтахь ауп Аҗәаҗа санцаз, Шьарифаҗыи аҗел сылзасит.

– Иахылхәаазеи лыхьз зху афны усбартаз иахыыҗах-таз? – иааимҗааны дтааит Ахра.

– Деигәырҗеит, аҗыта знапы ианышәтазҗыи патриот-цәоуп, еибашьфьгәгәақәан, лхәеит.

Шьабат аеаҗара дхәыцуашәа дырбон, аха Бадала иихәоз аҗын дыззызырфуаз.

Шьабат ауха атх агәы ааифнашаанза дзышьтамлазеит. Машьқәала дыцәаны дааҗшит, аха аҗәаҗаб ххаз ааркын.

– Уахаггы иҕазами алашара? – дизцааит раҕхьа.

– Мап, аҕацара иаҕуп хәа ауп ихархәаз, аҕацәа иҕ-хастартәыз ашыақәыргылара цәҕьахеит.

– Нан Шьабат, уаб нахьхьи афабрика аргылагақәа ихь-чоит уаха, дҕарулеуит, ушьтал, нан, уатәуха уахь ҕарулра ацара уара иууалуп, уаха иухьчои, сара сумыхьчозар? – дихыхәмаршәа ҕаалтит. Шьабат идырит дшихымыхәма-рыз, лычкәын ацәа игхар хәа дшәаны ишылхәаз.

– Абжьара ашә асыркуеит, нана, алашара бамырцәозар акәхап, уахь иҕначҕоит, – дҕагылеит Шьабат, акәачаб аха-ра надцаны.

– Мамоу, нан, сара сыцәаны саапшит, уара уоуп ацәа зыҕо, – лхәеит иара дангыла, уаха дтәарым, шьталара дцап хәа лгәы иаананы.

– Сара хьаас сҕабымцан, – абжьаратәи ашәггы ны-дыргәҕәаланы деитанатәеит.

Астол еиқәырчақәа иқәыртәамзарггы, қьаадқәак рыла ихьан. Иара ишҕа ацәа ааизомызт, ак тыхуан, акы итцәағәон, еиҕеитцәағәон, уеизггы акаҕны дызкылсуамызт.

«Ааи» – ихәеит гәаныла, – уаха сзызхәыцқәо зеггы хқытауаа иртахуп, аха ҕацашьас иахтарызеи? Уаха урт ақьаад аҕы рарбашьа сақәымшәеит, атхггы цеит, уа-тцәы Ахраггы иасхәап, акы еицахазбап», – икарандашь нықәыршәны дҕагылеит.

Адәахьы дандәылтц, инапқәа ишьтахь иҕацаны, ашҕа леиҕеиртас иҕаитцеит. Даатгыланы ажәәан днатцшит. Ажәәан цырлашаауа етцәаңьаа еибарлацәкәысуа, митәы блақәак рнибаалон. «Мшәан, аетцәақәа абасҕак хдунеи дырлашом?» – игәы интихәаан, ажәәан деитанатацшит. Амза ттәаа лаша-лашо, ажәәан икыдланы изсон. Ихала да-гьяамхаччеит, амза ацхырааҕцәа шракәыз шҕагәасымтеи аетцәақәа ааигәахәын.

Адсаа цэамтхаа итэхэхэаны иаман. Аштa антүткa илацшхэаа ахьынзаназоз абна ытракэа рыкэцэакэа аапын цшахалал иартысуан. Уи ацша иаргы даарлахыит. «Абас аицш, адунеизегьтэи атцхкэа гээзырхагоушь? – игэы дынтахэыцит. – Мап, мап, егацъара макъанагы ихытоуп, егацъарагы араткыс ишоурахыхейт. Егацъара ега гэкра ыкоуп, ега бзиара шыкоу аицш. Ахэынтқарцэа – атэылакэа реихабацэа тынч ацэаха рымазам, цоу-кы рыжелар ирызхэыцуеит, цоуuky атэымдгыл ампыцдахалара иазхэыцуеит, ахэынтқарцэа зегы ахшы рымазтгы, еибашьра калазомыт. Москва абас аицш аетцэакэа кэалыкэацо, амза ттэааза иахалашошь? Ус икэазаргы, Шьарифа лыцэа ацсымта акэзар калап уажэы. Азэы дигэалашэоит хэа лыцхызгы иаламшэозар акэхап. Лыбзиара зтахны илыхызаауа азэы дыкоуп хэа лгэы иаа-намгозар калап, Бзаут иаамышыхэ? Ус акэцэкъазар, зака лгэы ртынчны дыцэоузеи уаха?!»

Шьабат итаххейт игэаанагаракэеи ихэыцтракэеи зегы дааркэатцны дышыхаланы дыцэарц. Ус иагыкайтцарц азы дышыхалейт. Аха «амырцэага» ааизцэыртцын, ацэа затца имцын имааирыз, быжь-шыхаки ирхытцны ицазшэа, ашьтамтагы имбо инейхытцит. Ус аныкалаз акэачаб ырцэаны днышыхаланы атуан даннатцацш, еишылза иатцахаз алашыцара иаалцха-алцхазшэа Шьарифа лсахыа илакэа ианаахгыла ауп. Ацхын Москва игэалазыршээзгы лара лоуп. Зны длызхэыцуан ар рыматэа лышэны, зных – Шьымараа рыцхыраара даннейз дшибаз, зыхэда тыхны изахыз аткы цэожежь лышэны. «Лаб Акэа абанк аартны имоуп, ацаразы дашшуам, хэарацахума, аеа цшшэхэхэкэак змоу цыккэакгы лоушт, сара исзырбои акэымзар», – ааигэхэхэт. Уи лызхэыцра игэы канатцон, хымцада, аха ажэлар ркынтэ иахахыаз аеакгы даазхэыцит: «Абзиаба-

ра мыжда акалашәа иҫоуп, амтәыжәәқәа утаны аәада ушышьтнахуа аипш, умтәыжәәқәа рҕәйдны ладаҕа илбаанаштыр аует!» Аха аеакгы иҫәалашәеит ирхәоны иахаһаз: – Абзиабара уеоумырблын, лара лҕынтәи атак ыҕамзар, мамзар уцаакәәала уагазар аует!»

Шьабат Шьарифа лахь имаз абзиабара, иара дҕо даманы иҕәын, аха лара лҕынтәи иашалатәҕыа дзыкәҕәыгуаз лажәа имамызт. Абартқәа зегы дрызхәыцны, ибзиабаратә хәыцрақәа наскыегарц збаны, атзахы иҕы нархәны, ила-цакәа хиҕеит. Аха акраамта гәаныла лара длацаажәон, ажәабжықәа леихәон дааҕәымтзакәаны, атак хәа акгы шимахауазгы.

* * *

Шьабат иусурта уадаҕны дааин, истол ақбаадбҕыцқәа нықәишь-аакәишьит. Аҕенцыркәа анааирт, аапынтәи аха-уа ҕәымшәышә неиҕасит. Пытраамтак ҕенцырк аҕынтәи адәахы дыцшуан. Ашәапыҕаҕ еитдәкаҕарақәа ирыкәтәаны атар гәыргьатцәа ишәахәон. Абна ҕытқәа (абна еиужықәа уа ааигәа иҕазамызт) абнатә шәтқәа ргәыл-пыж ибон. Хазы ашәтцлақәеи ашәтеиҕахәкәеи цшшәа-хәы рацәала еилыччон. Шьыдгәа лашта ааигәа-сигәа иш-рыцқамызгы, иагышыцсамызгы, иҕәианы иҕаз атәа-хаскынссақәеи урт ирыхьзарц зтахны ахыцәхәыц аипш еилагыланы атәасса рыхәцәкәа цызкаауаз ахаскын иа-тцара иалшәтуан адәыкакачқәа.

Абарт зегы гәыҕатцагаха иара иҕәгәыбзыгуазшәа ибон. «Заҕа ибзиоузеи аҕстазаара!» – иҕәы иааҕиҕәааит, аҕен-цырк дадцны истол ахь дааиуа. Убри аамтазы, ихы зхибаа-уа акы ицәа иалашәаны дааруалыуашеит, иҕәы хәашырак ықәнатцеит, ихыҕы агәахәара нықәнарбеит. Ибла иаахгы-

леит аиааира иахьымзакәаны ивыршьааз аибашьцәа, аибашьра иқыта иалхәданатәыз ачкәынцәа, ахацәа, ахәса, ахәыцкәа, урт рацхьа дпырпыруа дгылазшәа иахәшьа хәычы Марфуша.

«Убарт зеггы рыцсы таны иказтгыи хацсабара, ажәәнан аетәакәа ишдырцшзо аицш, ирцшзага цлақәаны иаалам-гылози!» – даахәыцын истол днахагылеит, аха ега иун-дазгыи илахь изеитцыхуамызт. Агәырәа даланахалазозар қаларын Ахра дааәнамлазтгыи. Ахра даниба, игәы цсахны, ихафы лашарак нықәлеит.

Шьабат уажәы иеынеитцыхны истол данаахагыла, аеарха дафызаха, атуан хыла иципссоит ззырхәо иакәны дубон. Аибашьра қалаанзагыи даун, аха уажәы иқәыпшратә сахьа злеитеикхьаз рацәан. Ируакхаз, ихафы ақәыпшра-цәа иапысны ахатца цшра аанахәеит, итыцхатыпхәо иказ иқәыпшлақтәкәа тышәынтәалан, хәыцра шәкы ртубаауазшәа еиқәтәа-еиқәгыла иаатцырхәшәа иухәәпш-уан. Цьоукы ирхәон, ихахәгыи цқьа уналапшыр, шлацкгыи аалухыр қалап хәа. Аибашьра хлымзаах зхахәқәа аршлаз мацәзамызт, уахи-ени ажәыларакәа ирылагылаз иакәым! Амала, абарт илақтәкәа хәыцра шәкы ртубаауазшәа ишыказгыи, илақәа унархыцшылар, иузгәыкуа иухәәпшуан. Уажәы, ақыта ахадас данықала, еихагыи дуафыназаазаны дырцхьазо иалагеит иқытауаа.

Ахра данааәнала ихафы аицш илақтәкәагыи ааччеит. Азыблара иалахаз еилибакаауеит хәа ахымца иалтны иааз арт афыца, зақәа еизгәыкыз лактеихәәпшрала еилибакаауан.

– Сшузыпшыз, – ихәеит, истол даахытцны днеицыло.

– Сагзырхаз уи ауп, аремонт иқәгылаз смашьына шы-хиахаз ала адырра ансоу, ашьыжь уахь сцаны иаазгеит.

Уатцэы ақыта хналс-ааласны иаабап, умхээз, машынала хныкэап, – аценцъыр ала днарцшны амашына наиирбеит.

– Мап, Ахра, машынала хцазом, шыпыла еимаадарц стахуп.

– Ибзиоуп нас, сара мап схэом, – анихэа Ахра, афнеи-фнытцка иаалеифеит рфыцъагы.

Убри аамтэзы фырххыла азэы ашта дааталеит.

– Иаха икалаз шээсхэарц сааит, – ибжы ихэлахома ухэо дыццакны даацэажэеит иааиз, амардуан дшаахалаз аицштэка.

– Икалазеи? – инеицыххылеит даргы.

– Шьамсиа лыфны дырхэит, матэа бзиаc иаалымаз зеггы ргеит.

– Уи ахыматаэа шыахэцэагы ныкэылгон, уртгы ргама? – игэы иалырсны даацэажэеит Ахра.

– Лыцкэын даацыцхэаза матэеи-фытэеи хыматаэеи лыгижыуамызт аибашыра калаанза Акэа хыфыс аус ани-уаз, аха аибашыраан урт нханы иказушь? – иааиз дизтааит Шьабат.

– Дыхтэаны Быкьканка данцоз лыматаэа бзиақэа чамаданк азна лган, ишылгаз аицш, ихмыртлазакэаны даны-хынхэггы иаалгеит, ылымаз ахыматаэа хаибашыцэа ирылтан, абцъар алаархэеит.

– Уи лчамадан акэхап иргаз? – иаахыааигеит Ахра.

– Уи акны инымхеит. Лыцкэын жэацы дааит Урыстэылантэи, уи уажэы уахь аус иуеит, акэац, ашэ ухэа иеидара афатэ лзааиган, иацы ауп данцаз, аа иаха ифныцсса ирыманы ицеит.

– Ус акэзар, уи дшааз-дышцаз, иааигаз-иигаз зеггы здыруаз роуп ацэгъауцэа, – Шьабат дагыцэажэон, аха дагыццакуан.

Ахыцсыпхэа иналбаан, Шьабати Ахрей амашынахь инеит, аеыуаф иеы днақәтәан, аҕамчгы нарбаны, данаа-уаз дшааз аипш, деиханы дцеит.

– Смашыны ыҕамызтгы, шыапыла амѡа ҳақәзаарын, – дааехәеит Ахра.

– Шьапыла аныкәара уацәшәома?

– Мап, мап, – ихәан Ахра, амашына аус ааируит.

Шьамсиа лхала афны дыѡнан аибашьра калаанзагы, аха зегы шыцыларами, дшәомызт-дырхауамызт. Ауаа рыѡнашәкәа амыркзакәаны усура ицон, акгы ыззомызт. Лыцкәын ихәашаз азанаат аныштьих, ақытакны ихы иза-мырхәо даналага Акәәка дцеит, уа дтаацәарахеит, иѡныка хьаа имазамызт, иан дажәабааны дтәамызт, ак лымамкәаны даргәакуа дкаитцомызт. Иаб дуаѡыццакын, дмалырхаѡын, «абнахьынтәи знапы тацәны иѡныка иаауа, уи дынхаѡым» ихәалон, ицсы антәз. Амашына ааихәеижтьеи дук цуа-мызт, ицышәа амацреи иццакреи ирыхкәаны дла дук ашьа-пы дласын, имашынагы цыххаа ицеит, иарггы дтахеит. Ицкәын амашына ааихәартә дкалеит ашьтахы – данхьи-иѡха, аха иааихәазомызт, иаб ихьыз ихьыр хәа дшәаны.

Шьабати Ахрей Шьамсиараакны ианнеи агәылацәа еи-зыѡѡхьан, агәыжжьага ажәакәа лазхәозгы калеит. Ускан лылагырзкәа аахаддылон. Ақыта анапхгаѡцәа ґыцкәа анылба, лгәы цшаазазаап, дамхатәыуеит.

– Ажәа кәанда атцаршә арзытуеит, аха илаххәарызеи, ақәылацәа лыкәха ицахьеит, – Ахра днаиахәытхәытит Шьабат.

– Ааи, ааи, ажәа кәандақәак лахәатәуп, ақыта ахада уоуп уи зыхәтоу, – наиаґеикит Ахра.

Нас Шьамсиа лахь деитәнеиит Шьабат.

– Бгәы камхацәааит, Шьамсиа, излазбо ала, тәымуаамзар калап ацәгьоуцәа. Хқыта урт шалоу аабақәахьеит, хымпада хрышьталоит, ихампшаар иабацари.

– Ирзымгааит ибцәыргаз, иагырызгарым, хара иах-зымпшаазаргы Анцәа ибоит, ашәыр хәаҗса ахалагы иҗ-шәоит, ацәгыауаҗы хара дызцом, – нацихәеит Ахрагы.

– Нан Ахра, Анцәа ххәеит, аха, ашәыр хәаҗса ахала ишыҗшәо еиҗш рхала икәзаауам, аҗыч днаҗоумкыкәаны ахара узидцом, икәҗҗены аус дакәуршәар ауп данаххәуа, – лылаҗырзкәа лыпҗрахәала илрыцкьон Шьамсиа.

– Ес иҗахҗалакгы урт ҳаҗшаароуп, иабанзацари! – даамақарит Шьабатгы.

– Дад Шьабат, уара уҗкәынзоуп, аха қыҗа дук унапы ианахҗеит, ихахауеит ақалақкәа рҗны ақәыларакәеи архәрақәеи шмачым аибашьра ашьтахь. Хқыҗаҗы зеггы еибадыруа хауп, хара-хара хҗәибархәуа ҳалагеитеи, ари бзиарак ахь хкылнагом, – даарыдгылеит быргкгы.

– Дад, Шьамсиа илықәлаз дхаратәым, лычкәын дааны дышцаз здыруаз, җарақәакгы шылзынижьюаз усгы ирдыруан, иаанашәа-аашәазар, иааҗшырггы здыруадаз, – дара рахь дааскьеит аҗа быргык.

– Ак аахаур, иаахампытцаа изго хқыҗа ианалаха, җа-цашьас ихамоузеи? – даарыдгылеит аҗазәгы.

Шьабат и Ахрей машьынала рҗыҗахь иаауан, аха алм-шанык имеицәажәазакәаны рҗыҗ иазааигәахеит. Рымеи-цәажәара зызхәаз аицәгәышра акәзамызт, иҗалаз ацәгыоу-ра иазхәыцуан.

– Уара, иаха җхыбжьонынза, – даацәажәеит Шьабат, атынчра ааилаганы, – хқыҗа ауааҗсыра ирыхәаша хәа саа-ззымхәыцыз иҗоузеи, еиҳаракгы адгыл қәаарыхразы. Ашьыжь уанааи «сшузыпшыз» зызхәаз, иаха сзызхәыцуаз зеггы науахәаны ҳаицрызхәыцып хәа акәын.

– Нас уажәы?

– Уажәы сызлазхәыцуала, уи аҗынза хзымназацаап, аҗхәатәи аплан аҗны иҳаргылаша ацәгыоурақәа раҗ-хыркәкәара акәхеит.

– Цэгьюурақәак аацәыртцлозарггы, ртцыхәа шқаңым-
тәари хәа акәын сарггы сышхәыцуаз, аха умбои, – ихәан,
амашына ааникылеит Ахра.

Рфыңаггы ааңытын, амардуан ахь рфынархеит. Ртың-
қәа ркны инатәоны аиңш (уадак аҕны акәын рфыңаггы
ахьтәаз), Назира даафналеит, гәыргәафхәаша лоурц лта-
хызшәа дфаңха-фаччо.

– Бзиала баабейт, Назира! – дласны дналңылеит Шьабат,
дналзааигәаханы лхы днагәзит.

– Шәусура ґыцқәа шәыдысныхәалоит! – игәышңы
днагәзит, нас Ахра инапы ааимылхит.

– Баҳзаазгаеи, хусурақәа хнархагылеиґҗтеи Ахрей
барей шәеибамбацзар акәхап, – даархыхәмарит Шьабат.

– Уиггы ыҕоуп, аха харантәи ишәыдnychәалоит, аа, абар,
ателеграмма, – лхәан Назира, лсумка иааңылган, днаңхьеит:

«Шьабати Ахрей, ишәыдысныхәалоит шәусура ґыцқәа,
Аңсны шәыхьчон еибашьрала, уажәшьта хқыта еиґашья-
қәыргылатәуп хшыфцдарыла!»

Назира дааңгылеит.

– Дарбанушь иааркьяґны, аха хшыфцтак дула ихәцәа-
жәаз? – Ахра даахыццакит.

Шьабат даахәыцит.

– Ахы, ишәхәазар дызустоу? – инеймда-ааимданы дыр-
ґаңшуан Назира, гәахәаракггы лныртңны дңышәырччон.

– Асида Уанаба лоуп, хымңада, Асида бзиа, аха
иаґанбалахаи хусура ґыцқәа ртәы! – агәра ганы даацәа-
жәейт Шьабат.

Ахра акггы ацымхәазакәаны Назира дылґаңшуан.

– «Шьарифа Айрымба!» – лылаңш адырхаланы илкыз
ақьяад днахәаңшны днаңхьеит Назира. Нас инаңылцеит: –
Сара ателеграмма лзысышьтын, ианлоу аамңац азын аґак
ґалцеит, шаґа дахыццакызеи!?

- Иҗабуп!
- Иҗабуп!
- Абри иаха ахәйлпазы исыртеит, иахьа ашыжьза аҗелла слаҗәажәеит. Аҗәажәаха сылтама «Шьабат! Шьабат!» шылҗытакыз илҗытакын. Раҗхьаза дзызтааз иҗаца исама хәа ауп, «исазар, ианиса дышпакалеи? Ашкол дан-тазтәи иҗәыпшра аибашьра иҗәнарзу изынхоу? Ахәра иоуз зныкыр ахы цәырнагама?» – абарт роуп.
- Хәара аҗахума, Шьабат избахә анцәырилга сара сыл-гаалашәомызт? – игәнигозу еихагы иҗәи иахәозу узеил-каауамызт иҗәажәашьала Ахра.
- Уаргы дузтааит, дышпакоу, лхәеит, таацәала деиб-гома, лхәеит.
- Уаха акгы? Ахрей бареи шәус лдыруазтгы, аҗәк-қәагы рыла дбызтаарын? – деилууа дышгылаз, зеггы иеаарылхны Назира длызтааит Шьабат.
- Назира лхы аалалыркәит.
- Ихәа, инагзаны ихәала уаха ибалхәаз, – налыдитцеит Шьабат.
- Ахрей бареи шәчара камлазаци хәа дтааит! – илхәаз дацәыпхашьаны дааҗапшьхеит.
- Илабымхәоз, – ихәеит уажәи Ахра.
- Иласхәоз?
- Тагалан аҗәа антартәалак шакәу, ларгы дақәшәарц шыбтаху!
- Уи аҗәзынтәи хәицәажәараан инсыжьрым.
- Шьабат, уара Шьарифа лзыхәан акагы зумхәои? – днеизыпшит Ахра.
- Табуп сымхәеи, мшәан! – уа иеааникылеит.
- Уажәраанза исымхәеит акәымзар, уара укынтәи аҗак дазыпшуп, салам шәкәыла, хқыта шышьақәиргылоутәи иплан соурцгы сҗахуп, лхәеит, – даатгылеит Назира.

– Мап, мап, лара лхаҗа лҕынтәи ҫырала илҗаху сма-
хакәаны асалам шәкәы лзыҫра азин сывам, – уаҕа акәап
иргылеит иаргыы.

Ахра Назира дналыцдәылцит.

* * *

Хәылбыхала Шьабат аҫны данааилак, мамзаргыы
аҫны ҫыаргыы дымцакәаны данаанхалак, ашәкәкәа аашь-
тихуан. – Ыыхьейпш еикәҗа-еикәҗаны ашәкәкәа има-
замызт. Урт зегыы рыҫны аҗаҗа ианырбылуаз илалаблы
ицахьан. Уажәы имаз Акәаҕа днабжьысцыҫхьаза ауни-
верситет акны иитаххақәашаз акакала еикәиршәахьаз
ракәын. Ацәгыоура аныҕала ахәылҗазы аҫны данааи,
ашәкәкәа рааигәагы дымнеизеит, какал аник ашьтахьгыы.

– Хқыҗаҕы иааҕало ацәгыарақәа зегыы хьанҗараха ухә-
да инықәхауазар акәхап уажәшьта? – лхәеит игәалаҕазара-
қәа шееимыз шылбозгыы, зәаанкылары иаламцәажәацыз
Машьқәала илырҕыҕкқәаргыы лҗахымкәаны.

– Нана, бзиарак ҕаларгыы схаҕы инықәмыхәмаруеи! –
илахь ааитцихит иан иахьылбоз.

– Абзиарақәа ҕало Анцәа иҕаитцааит, уи ами иахҗаху, –
даацәажәеит Машьқәала, – Шьабат хқыҗа ахадас даныҕала
нахыс абзиарақәа ҕалеит рхәалар сҗахуп, аха умбои, ала
кәацаагара иуздәықәҗо аҕа, зыгәра умгаша ауаагы хқыҗа
иалазаап. Уи зхысхәауа, Шьамсиа даарак илцәыхарам
ҫыоуки ирыхгам иахатәи ақәылара рхәоит агәыла-азла
зегыы.

– Лыцкәын дааны җарақәак лызныжыны дышцаз зды-
руаз харатәымзар акәхап. Нана, Ыаргыалашь ҕарулра дца-
хьоума? – длызцааит Шьабат дааччашәа.

Ан лыцкәын ахтыс цәгыа аангыы лафла дахьлацәажәаз,
даарлахьыхит.

– Уажәшьта уара уанматцурауаѡха, уабгы иқарахь даннеи, «Гьаргьалашь» наӑ инышьташәтцарггы аует, – лхәеит аччапшь налґықәлан. – Аиеи, зааггы дцеит, цыара азәы дрыламкыысындаз, аргыларазы иҳамоу аихатәы ргылагақәа, – ихәеит иара.

Бадала Аирымба бырги ґари еизганы ақыта ахада-ра Шьабати Ахреи ианрыдитцаз, Шьабат ихаӑкны иааиз ақытаґтәи ауадаѡрақәа дрыззырхәыцыз, цгыла ґәґәаны иипхьазаз, рацәак мцуаны Аӑсны ахәаа аркны Аӑсны аблокада ахьазыӑкарцаз акәын. Бадалагы уи азбахә имхәазеит уаӑа. Уи игәы излаанагоз ала, иара аамталатәуп, азбахә архауѡура иаӑсам хәа иахьипхьазоз акәын.

Шьабат еиҳа игәынганы дыӑкан ари ахтыс. Избанзар, акы, ибон ақытахәсақәа царак-шьарак ианааргәамтцлак, шәырк-қәырк рыманы ицаны, ирыгыз-ирыбзаз рыманы иаауан Цсоу азиас анырцәынтәи, иаазқәылаз уахь ахәса рцарақәа аблокада рацәак ишапырхагамзгы рдыруан. (Ахацәа раӑын Цсоу анырцәӑа аиасра азин зрымтоз, Чечентәылан аибашьрахь имцарц азын).

Шьабат ибзианы еиликаауан иҳабашьыз хәґацәа рха-деи Урыстәыла усӑантәи ахадеи аиѡызареи аиқәшахәт-рақәеи шрыбжъаз, аблокада аӑаларагы убри ишахӑяз. Уиазын акәын игәыґрақәагы еиҳа измацыз. Иан Машь-қәала аибашьра ааилгеижьтеиггы знык иадамзаргы Цсоуӑа димышьтзеит, аӑәрышь азыхәан даарак ишуада-ѡызгы. «Иаарыхуа ѡыцъа ахацәа хәѡноуп, ххәы хара иаахрыхроуп» ихәеит зны, ршәыр-қәыркәа аайдкыланы Цсоуӑа ицоз ахәсақәак дрыццар шылтаххаз анылхәа. Лар-гы уаҳа лґеылмырцысит.

Шьабат ацәгьоурақәа реихарак аблокада иавибон. Хәаратахума, ауаѡы мазарала дгәӑӑа далагар, иатәамгы ихы иатәеишьар ӑалоит. «Малда-шьалда уӑазар еиґуп,

амал уманы уламыс ызыр атқыс» хәа игәы интхәааны, игәы иргәғәон, аха уажәы ақыта инапы иананырца, амалгыы каланы, ацәгьоурақәагыы ыкамкәа, аламыс мызкәаны ақыта еиҕкаахарц азы дзызхәыцшаз рацәахеит. Икалаз ақәыларә акәзар, иңынгылақәа ируакны иңхәзон.

– Сара Ахра икынза сцоит, ари ацәгьоура икалаз акы азызбатәуп, хәаицәажәашт, – дындәылтцит Шәабат.

– Анцәа изқәикыз, азәгыы изаңыхуам, Шәабат нан, икалаз зынза шәазаапкыр, шәаргыы шәгәағ шытырхыр калоит, – наишьталхәеит Машкәала.

– Сара сзыкәгәыгуа акы ыкоуп, ацәгьа аеазом рхәоит, икалоит ацәгьоуцәа хәаңшааргыы, – гәыграла даацәажәеит Шәабат, Ахрей иарей анааибартәакәа.

– Узыкәгәыгуа хәа акыр уахама?

– Гәыграла ами адәы хшықәу!

– Аиаша уавызго рацәоуп, Шәабат, иарахыы уназго ауп имаңу, гәаарала азәгыы ахара хәзидымтцозар акәхап.

– Ааи, иакәумкыз ағыч – дгыичџзам хәа баша ирхәома.

Даара акыр еимтаркит Шәабати Ахрей, анахь рхәеит, арахь рхәеит, аха шыта иашак изыкәымлеит. Ацәыз зцәызыз шә-гәнаҳарак дрытцоуп, изгаз – гәнаҳак, – рхәан, уи ауахәа реицәажәара убри ала интцәеит.

Шәабат ашәкәкәа данрыңхьоз ишиулацыз аиңш, ашәкәы ааигәа дшымнеизгыы, иан данышьтала, иара дышьтамлазеит. Ииарта ус дныкәтәеит. Афымца цәахәа иагхаз аены икацаны иалгазаап, алашара каххаа иаркын.

– Нан, ушьтал, уңсы шыа, иахьатәи ашара уааңсеит, – иан лыбжыы иаҳаит.

– Аиеи, нана! – дџагыланы алашара ирцәан, дааины ииарта деицанылатәеит.

Ацәа иааигәа иааизомызт. Дкәызгаза аиартә дылатәа-ны изымычхазт, дгыланы ауадаҕы длеиҕеиуан, ишьтыбжь мыргазакәаны.

«Избо, сзызхәыцуа аңынгылакәа рнаҕсангы, шака удааҕрақәа цәыртцраны икоу здыруада!» Зегы Ахрей са-реи хрыцалозар акәхап», – игәы интихәааит зназы.

Ауаҕытәыҕса ауадаҕрақәа данрыкәшәо, еиха иитәху ауаа ибарц, драцәажәарц итаххоит, урт рабжьгарақәа акы ихәошәа ибоит. Убас, ани зны Шьарифа ибҕыц хәычы атакс изылҕыз ашьтахь дтацәза ихы шибаз аицш, абыржәгы дтацәза ихатәаз алашьцара далагылазшәа ибеит. Ускан (ибҕыц хәычы атак аниоуз) класск акны ицтәаз иҕыццәа зегы ивагга иаагылазшәа ибон, насгы дизааигәаны дааи-вагылеит Назира. Аха уажәы Назирагы иааиҕаху излахәо, акы длызтаауа, акы еицырызбо икамызт аускәа – уи еиха илзааигәоу ауаҕы длымоуп – дзызхәаны дтәоу Ахра, Шьабати лареи цыхьейцш реиҕызара уажәшьта имцхәны ипхьазеит.

Зегьакоуп иааивагыло хәа ицхьазо далагеит Шьари-феи Ахрей. Хәаратахума, Ахра дшизааигәац дизааигәоуп, дагыивагылоуп, Шьарифа лоуп, иара дшазхәыцуа ала, ицәынастханы иибоз. Игәы ихьухьуа иаатцалеит Шьари-фа лыбзиабара. Аха дзызхәыцыз иахахьаз ажәаҕка ауп «Абзиабара мыжда акалашәа икоуп, амцәыжәҕақәа уҕаны ажәҕан ахь ушарцыруа аицш, умцәыжәҕақәа ркәыдны алада улбаанаштыр аует».

«Ааи, Шьарифа лыбзиабара алада сылбаанаштыхьейт знык, уажәы сханагаларушь Шьарифа сызбахә инартбааны Назира лкны дахьалацәажәаз?! – Абас даалызхәыцит даатгыланы, ишьтахька инапкәа ныкатданы.

Убаскан Шьарифа еиха дизааигәахазшәа зибаз, тахык леицш, хқыта шышьақәиргылотәи иплан соургы стәхуп

ахьылхээз ауп. Уажэы абра иаңхьа дгыланы диацэажэозт-
ггы шака итаххазеи. Ишьтахь иказ инапкэа ааушьтны еита
аныкэара далагеит ауадакны. Уажэы дтацэза акэзамызт
ихы шибоз, цхырааф дук дааизцэыртцызшэа ауп дшыкалаз.
Аха Зышкыт абакоу Москва абакоу, аринахысггы еигэ-
ныфшыас ироуа здырхуада? Шэкэыла-быгышэла иааи-
гэныоуа иалагарггы ркыта аус-хэысқэа ракэхап еибыр-
хэо. Иара ибзиабара анбацэыригари? Абас иоуз агэаа-
нагара атакггы ихакны иааит: «Мшэан, уи ақьад бгыц
хэычы анылзызфыз илзанысымтцеи!? – деитаатгылеит.
Ауафы инагзаны агэра изымгартэ уск анизцэыртцлак,
агэыфбара имоурц зыкалом. Шьарифа лахыггы агэыфбара
изцэыртцит. Лара дшысзыкоу еилкаам, сгэыграқэа макьана
ихэашьуп, сгэыграқэа лаңштцашэаразар, лаңштцашэараны
ипсырггы калокит, – кайтцан, ишыи-ишыи неикэтдо ииартахь
ифынеихеит. Дышъталаанза игэыграқэа злеилкаахаша хэа
даазыкэгэыгыз Назира лоуп. Убра ауп игэыграқэа рхы
ахьааикэиэхэалаз.

Сасрыкэа акарулракынтэи дааит заа, Шьабат усура
дцаанза дихьзарц. Иаха икарулракны лацэааихьшык
шыкаимтцаз иныңшуан, илақэа злакаңшыыз ала.

– Уабггы дааит, шыжыхьа хэа какалкггы еицышэкып,
– рыхэкэа астал ақэыргылара далагеит Машькэала. Аны-
шэынтра ақынза дцаны зык-рыжэтэк аңсцэа инарызх-
тэаланы даахьан. Аибашьра ааилгеижьтэи уажэи рыбжьа-
ра есышыжь-есуаха афны икоушэа рыхэкэа катцаны ил-
гон. Марфуша хэычы дықэпраа дкэашо итырххьаз лпатрет
иақэтыхны лоура акара ирдуны лнышэнап аханы икнахан
имфелыхны. Абакакэа рыццхьаза рзыкэдыргыларц ртахын,
аха макьана уи рылшартэ икамызт, дара злырхуаггы аң-
шаара уадафын.

Шьабат игәләләкара бзианы иани иаби идирбарц иҗа-
хын, ирхысыз агәәләрақәа ирылигарц.

– Аиеи, нана, – ихәеит, какал икырц инапы зык нақәтәа-
ны абартаҗы дышгылаз иаб данааи, – аҗбатәи Ѓар҃҃а-
лашы҃҃ы дааит, астал җаицынахатәап, бар҃҃ы бааҗадтәал.

– Хы, хы, – хәа дааҗырччеит Сасы҃҃әа, аибашыра-
хынтәи иааигаз иавтомат нкыдыргыланы, – уажәы «҃҃ар-
҃҃аляшы҃҃әа №1, №2» хәа җахыызцара҃҃ны уааины у҃҃оуп
акәу?

– Ааи, аха улақәа тчаа, иаха зынзаск умыцәазазшәа ауп
ушы҃҃оу, иухъеи? – лхатца иахъ даацәажәеит Машы҃҃әала,
лычкәыни иареи еибырхәаз алаф дшарлах҃҃ыхыз лцәа-
жәашыа ианыцшуа.

– Сабацәоз, и҃҃алақәо шәымбои, ссамысса ҃҃ычрақәак
и҃҃алалоз ххы инықәкуа хшааиуаз, Шьамсиа илықәланы
дандырхәы бзиарак узлазцшызеи? Мазарак зыхтнаҗ-
цахыаны иахзеиқәыжыу аихалых аргыларакәа цқьа иҗахы-
чалароуп, – ихәан, абартдан икнаҗаз анапырзәзәага аш҃҃а
и҃҃ынеихеит Сасы҃҃әа.

– Шьамсиа илықәлаз удыршәазазаап, саб, – астал ахъ
днаицнеит Шьабат.

– Уи мацара акәзамызт иаха ацәа сым҃҃ын имааиуа
сзызхәыцуаз.

– Уи арбанушь?

– Ее, Сасы҃҃әа, ихәеит, днасацәажәарц ҃҃ынлатәи ашоу-
рақәа анаатәа, харцзатцәы сара с҃҃ны днеин Шыыма.

– Шыыма игәы ҃҃ы҃҃ызт҃҃ы у҃҃арулра ааумданы а҃҃ны҃҃а
уауишьтырауаз, – рцәажәара аарымылдеит Машы҃҃әала.

– Иара а҃҃арулра ианихәтоу дацәаашыахуеит, сара затца
исымимдарыз.

– Иуеихәазеи, нас, «ее, Сасы҃҃әа» хәа дахыузнеиз уи
атахмада? – иаб днеизыпшит Шьабат, акры҃҃ара дналаго.

– Уцкэын, ихэеит, дызларыжыыз закэызеи, ари архэра икалазгыи уи импшаар калома, баша акыта ахада хэа далахыма, рхэеит ауаакэа, ихэеит.

– Уи хэаас изыкаутцазеи, сара сазэыкхарым, икалаз рхы иакэтцаны икоуп хкытауаа, иалцуа аабап, иабахацэцари. Хара еиха хэаас ихэмоу аеакыи, саб.

– Уи закэызеи? – дныбжэалеит Машыкэала, лхэахыи дааины даарыдтэало.

– Амни ауп, – ихэан, – уа иеаанкыланы, акы дназхэыцит.

– Иарбан узэу? – днеицацшит аб.

– Амнаххыи, – ихэеит Шэабат, даакэыпсичханы, инапгыи нархханы, – Кэыдрытэи аиохаа хара ихадгыилуп, арахэ ашэанцэа штатэац итатэоуп, Картынтэи бцэархкыи икоу зегыи ааганы убра атажэра иафэыи.

– Хара хтэкэа азэгыи уахэ ишыапы изтамыргыло Кырттэыла иаргэгэеит, рхэоит, цсыхэас иаиурызеишь? – илахэ ааикэитцеит Сасыкэагыи.

Абас ихэеит Сасыкэа, аха игэанала хара хтэкэа уахэ еибашэра идэыкэлар хэа ашэарагыи шиоуз удырратэи иныцшуан, илакэа рытра инартаргыежэ-аартаргыежэуа, «уара еицах аибашэрахэ ацара укэшэарымашь?» – аанаго.

– Цсыхэас икоу акызатцэык ауп, зышэкэа ааумыртуа аоны мра онапхазом, уи аиохаагы ашэ аартытэхоит, аха ианыманшэалоу аамта цшаатэуп, хаамыццакып, – Шэабат инеицынкыланы акрыфара далагеит.

Уи мацк рыгэкэа ааркэандан, ани абигыи фымтзакэаны акрырфон цытрак. Уажэшьта ихазхоуп ааргэахэуан аипш, Сасыкэа Шэабат днеизыцшит.

– Цоуп, ухэан-схэан агэрагара удаоуп, аха «ак ахырхэо, ак ыкоуп» рымхэои, – Шыыма иоуп исазхэаз, уи акы имахакэаны ихэарымызт, – даатгылеит Сасыкэа.

Машыкэалеи Шэабати уи иахэ иаазыроит.

– Ус слымха интасит азы ауп изысхәо. Тәымуафык даа-
ны хқытафәтәи чкәынцәақәакгы идпхьаланы ағычрақәа
дырфуп, хачкәынцәаггы алаиргеит, рхәеит.

– Дабатәида зырхәа иара? – абгъаахәа дцааит Шьабат.

– Уи здырхуада? Ақалақь афынтәизар қалап, рхәеит.
Ақытақәа рфынтәи ииғычуа ақалақь ахь иганы итиуеит,
идкыланы имоу ачкәынцәаггы ицхраауазар акәхап.

Шьабат, ақәфымткәаны, дхәыцуа даатәеит. Машьқәала
лоуп уажәы иаацәажәаз:

– Цәабаак шә-цәак арбаауеит хәа, цәгъамыцәгъак
хқыта даланагалазар, ибжыхқәоггы шқақамлахуеи.

– Ааигәа ихәыцуа зехынцъара иқоуп, хара ихәыцуа
роуп изыдгылатәу, – астал даахытцит Шьабат.

Иусуртақны днеиаанзаггы хәыцыртас изықалаз акы
акәын: «Иапырқәкәаатәуп имоахкыаз хқытатәи ачкәынцәа,
дыңшаатәуп ихаланагалаз ацәгъауафы!»

* * *

Шьабат иусурафы данааи, Ахра дааихьан, арт афымш
издырхиаз усурта ауада аилыргара дафын.

– Хазы уцеит акәу, ишцоубои утәарта-угыларта? – Ахра
иуадахь дныфналеит Шьабат.

– Зеигықам ауп, ари сыпсымзар Бзаут ишьталарта ауа-
да акәын.

Шьабат ақәфымтзакәаны дныфнапшы-аафнапшуа дгы-
лан. «Абри ауадафы дышьталозар қаларын Шьарифа, лани
лареи Бзаут имартхәқәа қатцаны иалгаанза», – ааигәахәт.

– Узырхәыцуеи, Шьабат, иугәамцхо акрықоума ара
ауадақны?

– Мап, мап! – даалкыаны даацәажәеит, – Бзаут хәашабга
даасгәалашәан.

– Бзаут Шьарифа дианасыңхазтгы абракəхарын ры-
цəртə.

«Сгəы зифозеи, мшəан, Ахра?» – гəаныла даагəамцит
Шьабəт.

– Уи сымхəар акəын, Шьабəт, сəтəмзааит, – ихəеит Ахра,
Шьабəт иңшшəахəы ааицəымгхан.

– Аус злоу ақəылащцəа рыңшаароуп, – излацəажəоз
даңырцны иажəа ахы уахь ирхейт Шьабəт.

– Сара акыркəа саанашəа-ашəахьейт иацаахыс. Еиха
зыгəра гоу роуп хəа сзыкəгəыгуаз ацхыраара хəртəрцгы
срыцəажəейт.

– Уааишь, Ахра, арахь, хəаицəажəап, – итыцахь ифəнааи-
ха Шьабəт, Ахрагы днаишьтəлейт.

– Сгəанала, – ихəеит Шьабəт, ианааибартəкəа, – акар-
улра агəың хəа акы еифəхкаар цəгəамызт, жəафык рəкара
еидызкыло, иагьцхыраащцəахоит.

– Уиашоуп, Шьабəт, – Ахрагы дақəшахəтхейт.

– Х-ейтəнейтəкны иахшап, хəы-хəыла, уахылагы ақы-
тə иналс-аалсларц, ажəабатəи рхəда иакəхейт. Аха хəмццə-
кып, зны цкəа хлаңшны рхəда далаххып, уи иалиңшааит
зыгəра иго ацкəынцəа.

– Ибзиоуп, аха рхəда хəа изкəахкрыда?

Рəыңьегы аайдхəыцлақəейт. Нас Шьабəт ихы даафəахан:

– Назира лабгы лашьагы еибашьуан, лашьа Тəрноу
ихы зыкəку хəа иудыруеи?

– Ихы зыкəку хəа акгы ыкам, ачаи азы дагрономмыз,
ачаиртəкəа рыбжакы былны аңш лазцəкəаз кəлейт, ауаа
еидызкыло хəа макьана акгыыкам ишубо. Акəака дцаны,
баша усұфыс акəзаргы усұрак далагарц избазшəа ауп
ишыздыруа.

– Убри хадас драхтəп, аибашьрəфгы гəыңк команда-
уафысгы дрымоуп хəа избəхə сахауан, деифəкаащуп, –
даалафəыххан, Тəрноу ихьз ихəеит Шьабəт.

– Убри избәхә сгәы итәшәахьан, аха исхәар, акалашәа иупхьазозар җалоит схәан, исымхәеит.

– Иуабхәындахараны иҗоу дахгәалоуршәар акры ауҗа-лахуаз?

– Ааи, аха нас, хәпсыуаами, иламысхарым сымхәахи, – маңкгы дааҗапшьхеит Ахра.

– Абыргцәа алархәны еизарак мәаңаагап архәра иҗа-лаз иазкны, уи ус баша хшақәымтәоггы раххәап, – иаа-хиркәшеит Шьабат.

– Исхәар, макьана агәрагатцәҗьаны сыҗам акәымзар, иееим лымхәатасқәакгы соуит иацаахыс. – Шьабат днәи-җапшит Ахра.

– Уи закәи?

– Тәымуащык хҗытаҗкны даалошәа рхәоит, араҗаггы ащызцәа иоузшәа.

Шьабат, Ахра иахь иимхәацыз уажәы Ахра иара иахь ихәеит. Шьабат уи игәы иахәеит, иара Шьыма иҗынтәи иа-хәз артҗабыргызшәаггы ибеит. Дагыҗагылан:

– Ахра, – ихәеит даацҗакны, – сарггы исахаит, җарноу дазыҗатҗатәуп еидикыло ажәщык рыла еилкаахар җалоит хзышьтоу ауащ дызустоу, дахьатәиу, усс дызҗу, еиҳаракгы, ара зыҗкны даало.

– Хара иахзымхәозар акәхап азәы хҗытаҗкны даалоит-дҗалоит хәа дқәылащуп, ма дгьычщуп хәа.

– Хәаратәхума, – ихәеит Шьабат, – аурыс жәаңҗа ишахәо еиңш, «иақәумкыз, дгьычыщзам!» Уи дызусу аилкааразы хҗытаҗтәи зыгәра гам ауаа ирыцҗлапшлатәуп: иахьцо, иа-хьаауа, изыцныҗәо, ақалақь ахь ацара-аара хҗакны измоу, урт рнапы иану.

– Назира лашьа җарноуггы Акәәҗа ицаны аара хҗакны имоуп, ара унапы зуркуа хәа макьана акгы ыҗам, усурҗак дашьтоуп хәа ауп исахауа.

– Ақалақь ашқа ицарақәа-иаарақәа еихағыи ихәхәозар
ҕалоит, хқытаҕынтәи лассы-лассы уахь амҕа икәугғы ау-
сурта иашытоу изышытоу уи имдырқәоны дыҕам. Ус анакә-
ха, дыззахкырц хҕеи итоу илымхаҕынза инага. Дазааи-
уаны убозар, хеизахкып. Уақәшахатума? – Ахра дизцааит
Шьабат.

– Хәаратахума, сақәшахатуп, – атак ҕаитцеит Ахра.
Нас дизцааит, – аҕагалаарақәа ирҕуп зымч инанаго, аха
аибашьра ахымхәара ззыннажыиз ахацәақәеи, аибара
иақәнаршәаз ахәсақәеи мацҕзам, ирзахазбарызеи?

– Алатараамтақәа рзыи урт зегғы хзырмыцхраазеит,
азәырҕы хашрыхәазгғы. Хықәкыла уи иазкыиз ауаа хама-
замызт. Иаарластәуп аҕарулцәа ргәып аиҕкаара. Уи агәып,
хара хацхыраарала акәша-мыкәша ауаа еиднакылартә
иҕалароуп, ахымхәацәа рыцхраара зылшо. Аамта пшзом,
ацшқәа ртагалара мацарагғы азхом, ажьқәа рытаара, аци-
трус шәырқәа рыдагғы ашәыр хыкқәа рҕыхра, азынразы
мҕыла реиқәыршәара, шаҕа усутә хыкқәа ыҕоузеи, – иааи-
қәипхәзеит Шьабат.

– Тарноу ицшаара сара исырласып, – итәартә ауадахь
дцарц дҕагылеит Ахра.

– Уаатәеи, уаатәеи, – даахәыц-хәыцын, Ахра деитәир-
тәеит Шьабат.

Арт аҕыцба уск аицызбара иашыцылахьан аибашьраан-
гғы. Убри азы акәхап рқыта анапхгара иахагылеижьтәи
акырцуазшәа, реицәажәарақәа зымариаз. Ахра, Шьабат
иааихәоз зегғы хырцара зқәым дцаҕатцаразшәа акәын
дышрыхәапшуаз. Шьабат дәеакала дазхәыцхьан. Уи, аи-
башьра ҕалаанзатәи реиҕызара аиҕызаратә усеицурахь
ииясны иҕоуп хәа ицхьазаны гәаартыла дихәапшуан.

– Сзырҕоуеит, Шьабат.

– Ихтәаны аҕаҕа қытақәа рахь ицахьаз ацсацәақәак
рыҕнаҕны иалххыз амедпункт аҕны Назира лбара сахь-

неиз, Ната хәә Лагәыт-дхак арратә медехәшьас аус луан. Уи исалхәакәаз усқан гәхьаамкрыла ауп сшазхәыцыз. Аи-башьра мацара схы иахьтәз азы акәхап, – Шьабат ихы инапқәа атдыргәаны дызхатәаз астал ағы кәапқ дазпшуа дцәажәон.

– Уи закәи? – ифыза иихәаз аагәцареикит Ахра.

– Аибашьра, – лхәеит Ната, амедицинатә цышәа ахьлы-маз акәхап ус дызхәыцуаз. – Ауаатәыфса рцәәа амцсахыр аузом, рпсихология даеакхоит аибашьра ашьтахь, зыпси-хика еиланахәо мацәхазом. Изхылхәааз, ахәцәа инагзаны ирхәышәтәанза итытны афронт ахь иахьцоз ауп. Ахра, игәоутахьазар калап хқытауаагы анкьатәи рказшьақәа рыдызбалом, зегь ракәым, аха азәырфы рдеибарххарақәа рзыцәгьахеит, рычхарақәа мацхеит, ирыбжьаз агәбылра-қәа иахьа ирыдызбалом. Сара схатәгы анкьатәи Шьабат сакәымшәа сыкоуп. Изхысхәаауа, хажәлар чыдала ахәышәтәра ртахуп. Хәышәтәрас иртаху аамта ауп. Убри акынтә, азнеишьа чыда атахуп ақыта анапхгара хкын-тәи. Азәы ихарам ихароуцар, акы, инамысым, өбагы иа-хнимчхар калоит. Тарноу илимхәкынза инага, иаххәаз дақәшахәтхозар, акарулра агәып ахь иалицшаауа рказ-шьақәагы дрызхәыцлааит уажәнәтә.

– Еилыскааит, Шьабат, иухәаз. Саргы сгәы иаанагоит ус шакәу. Иахьа ашыжь арахь саанза исахаит иаха ахәылпәз ыыця ахацәа ргәааибан, ахәратцәкьа камлеит, аха ахәызбатыхрақәа ыкан хәа.

– Еимаркыз хәа иудыруеи, изуствәада?

– Зны-зынлагы избахә ххәалоит ани Чыгь Лажәба имеибашьуаз, нхытқәа ицаны итәаз, нхытцәи хашьцәа дрыхәаны ацара еизганы амашьына аахәаны иакәтәоу. Уаргы дудыруеит, Шьабат. Азәы убри иакәзаарын.

– Нас, уи иеисыз дарбану?

– Мизан Ашьхараа иакэзаап, «Ацсны Афырхатца» хэа ахьз иоурц азы зызбахэ хэоу. «Уара умеибашьзеит, уажэы умашьына ыргэаргэалеиуа ара ухалоуп», иамхахэазаап Мизан. Чыгь дыткьазаап, нас ауп, рхэеит, рахэызбақэа антырга. Уа игылақэаз ейкэыркит, рхэеит, ирулак.

– Хэылбычехала еизигагалар ада ус рымамкэаны инхеит ачкэынцэа, еибашьуазгы имеибашьуазгы, хэаратахума, нас ак еимаркышт, акы еиҕаркышт, – игэы иалырсны даа-цэажэеит Шьабат.

– Ихацхаркырц хазҕу ацшьгамта аахарласыроуп, – на-цитцеит Ахра.

– Хымпада, Ахра, хымпада. Уатэытэҕкьа абыргцэа хаа-рыпхьап, уртгы ари аус иналахарцэажэап. Уара машьы-нала узлақоу ала, абыргцэа адырра рыт умцшыкэа, – адтца Ахра иитеит Шьабат.

– Ааи, ааи, – дақэшахатханы дғагылеит Ахра.

Амшқэа цон. Шьарифа Аирымба Москвантэи ателеграммақэа лассы-лассы Назира илзаалышьтуан. Назирагы-ма ателеграмма атак лзылышьтуан, мамзаргы, иныбжьар-шэны ақалақь ахь дцаны ател дылзасуан. Ателеграмма аалышьтцыпхьаза Шьабати Ахрей рызбахэ мхэакэаны инлыжьуамызт. Амала, аҕхьа Ахра избэхэ лхэон. Ари Шьабатгы еиликаахьан. Избанзар, «иацы Шьарифа лте-леграмма лоузаап Назира, саргы салырпхьеит», ихэон илоуцыпхьаза Ахра. Нас инацитон: «Сареи уареи хэхьзқэа неишьтаргыланы ианылцеит». Шьабат, аа, итабуп, ихэон, уаха ақэҕитзомызт. Назира атак телла Ахрей Шьабати ру-сеицура атэы лалхэон. Аха Шьабат имеида лымамкэаны Шьабати лареи рус далацэажэомызт.

Шъарифа Москва лашъа Леон иҥны дыҕазижътеи шықъ-
сык инахысхъан, Шъабати лареи еибамбазацызт. Аҥхын
аҥсшьарамшқәа рзы данааггы еиқәымшәеит. Лара ақы-
таҥны даанхартә дзыҕамлеит. Лаб Бадала Аҕәа дааникы-
леит, инапы злакыз абанк аекономист пхәыс длыдиртәалеит
аекономика атәггы блыртцалап, амшынггы бызхара бталап
хәа лахәаны. Ланггы Аҕәаҕа дигеит, амшын шәеицталала,
ишәзеиғьуп хәа, ақытаҕы рыфны иахылапшыша ргәылак
қыралала даанкылань.

Уртқәа илшартә дыҕан Бадала, уимоу, ихаблаҕы зхы
изамыхәоны иибоз җарала ацхыраарақәакггы ритон. Ам-
цхәытәҕьа ихамшәалозарггы ҕаларын, аха амал ахъз
анацымла иҕыдахоит хәа аҥстазаара дахәапшуан. Ақы-
таҕы данааилак, иқытан ажәабжъ ҕыцс иааҕалахъоу зе-
ггы еилымкаакәаны дцазомьизт, ҕымш-хымшггы даанхон.
Рацәак данаанымгьлоз Шъарифеи лани ицны данаауаз
акәын. Амшын аталара шәцәыбжъахоит бани барей хәа
ццакыралала Аҕәаҕа дигон.

Шъарифа илтахгәышъан лқытауаа ицегьггы даары-
лапшыр, ицегьггы Назира дналацәажәар. Аха шәеибабеит,
уй аабзырха, ихәон. Заҕа илтахыз Шъабати Ахрей дна-
рыҕцәажәар, русура атәқәаггы инартбаашәа иналархәар,
аха уи аиҥш атагылазаашъа лмоузеит. Лаби, лани, лареи
шааз аниахалак, Назира даннеиуаз иақәыршәаны днеиуан
Ахра, аха Назирей лареи реицәажәарақәа аннымтәалак,
иусурахъ дааццакуан.

Шъабат, знымзар-зны еибабартә еиҥш, аусқәа измыр-
еиит. Уиазы иҕырхагақәаз ируакын Бадала дшааилак,
ақыта ахадарахъ дааны Шъабат днеимацәажәар ахъамуаз,
нас уахъ ифныҕа анеира мыцхәны ибон Шъабат. Амала, еи-
ликаахъаз уи ауп, Бадала, Шъабат, ауаф бзиа хқыта даха-
гылоуп хәа ирехәапхьыз ихәон. Ипшәмапхәыс лакәын иа-

аимазкуаз, «уара уами уахь избәхә зхәаз, нас иара дзыб-зиамхари» лхәон. Шьарифа урт ирхәоз шақәғылымтуазғы, лгәы иахәон, илынлыпшуамызт акәымзар.

Ақхынра нтәаны Шьарифа Москваҥа данца, еихә-еихә лгәы дытхо далагеит Шьабат. Зны Назира лахь иаа-лышьтыз телеграммак ағы илымхәахьаз Шьабат шәкәыб-ғыцк сзиџааит, иусура атәы инартбааны иантцаны хәа? Иара инапџымта ахьылзимџыз даргәамтцуа далагеит даазқәылаз. Лнапџымта смоукәаны сара исзыџуам хәа усқан ишихәаз Назира Шьарифа лахь илымхәазеит, иалтц-уаз, иахькылсуаз ахьылзимдыруаз азы. Уи лдыруазтғы, усқан илмыџзарғы, уажәы илџыр ҕаларын. Избанзар, уажәшьтоуп Бзаут дылхалырштырц данағыз. Ғәыбғанғы узлытџм Шьарифа, ақсыгәырџа ашьтахь абзара ыҕамызт-ғы, агәырџа хҕашьа ыҕамзаарын.

Илгәалашәеит Шьабат бзиа дшибоз ала абҕыц хәыцы анылзиџыз шаҕа ирҕьбараны атак илтәз. «Агәы ахәра за-ҕа имариоу аҕара арҕара мариамзар акәхап», ҕалтқан, лылақәа аацәаакит. Абзиабара акәиц убри ашьтахьаахыс лгәы аганқәа рахь цьара иакхьан. Ақхәызбеи арқызбеи рыбжьара, арцыс уи ақхәызба бзиа дшибаз анылирдырлак, хәыцыртас дылмоур алшазомызт, длышьашәалашәа иҕоу азәы иакәзар, уаҕа аҕацьара аус лымамкәаны дыҕазар, ларғы бзиа дылбар ҕалоит. Акәиц кәииза ада лгәағы изымлашо ишьақәханы иҕан Шьабати лареи абҕыц хәыц-қәа анеимырда ашьтахьы. Уажәы амцабз ахылтцуа иала-геит. Уажәы Назиреи лареи ателеграммақәа рыла, ма ҕелла реицәажәарақәа раан, Шьабат шәкәы бҕыцк сзиџааит хәа Назира лахь илzymхәазеит, лҕынкылашьа акәын избәхә лхәозарғы ишылхәоз.

Дахьышьталоз лкаруат аханы фотоҕыхымтак атзы иш-кыдыз ибеит Леон зны иусурахьынтәи данааи. Данахәақш, Шьарифағы уа ианыз рыгәтахьшәа дыштәаз гәеитеит.

– Ари ианбатәи җыхроу? – Шыарифа лҗаңшыларала иҗегыгы данқәыпшызтәи шпатретыз дацәымфашыо идырит.

– Ашкол санҗазтәиуп, иахыа хпатретқәа шеилсырхуаз ари аарылхны сааигәа иҗастеит, ашкол цҗстазаара сгәа-ласыршәаларц, – лхәеит лара.

– Класск аҗны еицтәаз мацара шәакәзам. Ус аума?

– Мап, аурокбжара аан ауп ианҗаххыз, хҗааилацсаны хайдтәалеит.

– Уи здырит азы ауп сызбызцааз, хҗыҗа анапхгафцәа Шыабат Лашарбагы Ахра Махәышбагы шәыдтәалоуп.

– Ааи, уртгы уа ихақәшәан, – иааҗахылтцәеит Шыарифа.

Иҗалаз уи ауп, лышколтә аамҗақәа лгәаларшәо афототыхымҗақәа дышрылацшуаз, лханы икыдылтцаз лылацш надхалеит. Уи наҗ инарылатцаны егырт рахы дызмиасит. Дкәанызануа данаанха, хазы иныҗалҗан, иахыылгара лзымдыруа дшыҗаз, лхаҗны инаганы иныкналхәит, лар-җарахы ала Шыабат длыватәан.

* * *

Абыргцәа реилацәажәара ааиртит Шыабат. Урт жәафык раҗара ыҗан.

– Назира, бҗалами бҗыаади набымҗатцеишь, – ихәеит Шыабат Назира лахы.

– Хо, ацхыраафгы дшәымазаап! – игәы ишахәаз мфашыо фәаитит абыргцәа руазәы, аус ахы ииасаанза.

– Назира Амзыцба хҗыҗа ахадара амазаныҗәгафыс даахацхәеит, – Назира лусура азбахә реихәеит Шыабат.

– Ибзиоуп, дад, ибзиоуп, – иааиларыцсеит абыргцәа.

– Шәзаахацхыаз шәахақәахыазар җалап, – дналагеит Шыабат иҗынкыло.

– Лымхатаскәак хамоуп, аха инагзаны ихәхарц хтахуп,
– дөагылашәа ааҕаитдан деитанатәеит Хабыгә.

– Цыпх тагалан чкәынцәакәак Ахра иааидикылан,
хқытаәтәи атагаларақәа ркны ирыцхрааит, уи цхыраара
бзиан хәа хара ихәцхьазоит, шәара шәгәы ишцаанагои?
– даарылацшит.

– Хаи, дад, ацхыраара зауз зеггы даара итабуп хәа
рархәон, – игәэхәара ааирцшит Хабыгә.

– Дад, аибашьра иалахәыз хазҕабцәа, абра ихәдтәалоу
Назиреи уи лөыза Шьарифеи стакәажә ишлыцхраауаз
уаргы унеин иаахзыкашәтцаз иахыгы исхаштуам, – иб-
жыы наиргеит Шыма.

– Ааи, дад, ааи, уи лагамта бзиан, – иааиларцсеит егыр-
тгы.

– Ишәцәымзакәаны ишәаххәап сынтәа ара аус аеакала
ишахазбаз, – ицәажәара инацитцеит Шьабат. – Абра Ах-
реи сареи хгәы итахкыз уи ауп, агәып аңахтарц хазбеит,
ахымхәацәа рыцхыраара мацаразгы акәымкәаны хқыта-
уаа зеггы ирыхәартә икаларц аиҕкаара.

– Хаи, уи Анцәа ишәцыишьап, дад, Анцәа, – ргәы иахәа-
ны иааиларцсеит.

– Ишыжәбо, архәрақәа калейт, агычрақәа цәыртцит
хқыта иналак-аалакны аибашьра ашьтахь. Иаңахцаз
акарулрагы хқыта акыр иахәеит, аха еипкыашәа икоуп.
Шьамсиа ддырхәит, уанзагы агычкәычрақәа калахьан,
аха ацәгьоуцәа хзымпшаац. Изхысхәаауа, ацәгьауцәа ир-
ҕагыло, алымшацәагы ирыцхраауа агәып чыда аңахтарц
хазбеит, абыргцәа иахышәхәауа хазыпшуп, – даары-
лацшит Шьабат. Нас Хабыгә ихы наиқәикын: – Уара қарала
хбыргцәа зеггы уреихабуп, иахухәауа хәхарц хтахуп, –
ихәеит.

– Ишэасхэарызеи, дад, итабуп хэа ауп ишэасхэо, ац-
шьгара бзиа кашэтеит, Анцэа ишэыцихэааит, – дѳагыланы,
илабашьягы нарсны, игэахэара ааирпшит.

– Еиѳкаашьяс икашэтои, дад, ихашэхэар калару? –
дтааит руазэы.

Шьабат Ахра иахь днапшит:

– Ахра, – ихэеит, – иразоу ажэа азыхь иафызоуп, рхэоит,
хгэы иштоу разаны ихазрахэа.

Ахра уажэраанза хыртысрала Шьабат диқэшахатхон,
аха иеаапхьякшэа дтэан, иус алазамшэа иеыкацашэа,
ажэак ахэарта Шьабат исимтаришь хэа дзырѳуа. Дарбан-
заалакгы ауафы алацэажэарта змоуз ихы хьымзгшыаны
дацэхьатцыр алшоит. Ахра ари аус ацэхьатцра игэы ита-
замызт, еиѳкаахо агэыц хлапшра шейташаз дазхэыцуан,
уажэы ажэа аниоу дѳагылеит:

– Хқытазы акы еипшымкэаны ихэартахап хэа хгэы
иаанэганы ауп Шьабати сарей абри запшыагаз. Уажэазы
агэыц еиднакыларц хазбеит уаѳ дзықгэгыгша жэафык
ауаа. Нас, урт рыцхырааѳцэа дара ирыпшаап. Агэыц русура
еихарак изызку ацэгьяуцэа рѳагылара ауп. Уи анагзаразы
рычешаны акарулра мѳапыргалароуп уахынлаггы ақыта
зеггы акны. Ахымхэацэа ацхыраара ахьыртаху алыркаа-
уазароуп. Абрака иацыстоит аеакгы, ацэгьеи абзиеи ркны
иматцуэазароуп, ақыта иагу-иабзоу иазфлымхазароуп,
ишыжэбо, аибашьяра еилнархааз хқыта макьянагы атыц
акны имааизацт, – иажэа аахиркэшеит.

– Дад, акы сшэызтаауеит, – ихэеит, руазэы дѳагылан, –
хқыта дууп, хқа-пшьба хабла атданакуеит, зегьынцъара еип-
шны изырхылапшру, агэыц еиднакыло жэафык ракэзар?

– Убри хазхэыцны ауп ацхырааѳцэа рыдырпхьаларц
заххэо, насгы хаблацыпхьаза рхатарнакцэа алахэхоит

агәып, иарбанзаалакгы җаблак аваханы иҗамлароуп, – аҗак җаитҗеит Шыбат.

– Хадас иашәтә иакәхоит аус злоу, убри анафсангы агәып иалахәхо хәа уаф дзыкәгәыгша ауаа алпшаатәуп, – ихәеит уажәраанза акгы рыцзымхәацыз, атцыхәахшәа итәаз абырг.

– Сара ак схәар җалома? – дөагылеит руазәы.

– Иҗалома акәым, иагыухәароуп, – дааизфәлымхәхеит Шыбат.

– Ацәгыауцәа рыпшаареи рапырҗәкәареи ртәы саҗаит, цкыа исзеилымкааз ахымхәацәа ирзыҗартцәа ацхыраара ауп, цыпх аипш аҗагыларақәа рзы аума ацхыраара атәы зызхәоу, дад Шыбат?

– Иарбанзаалакгы азы.

– Изхысхәааз, – инацитҗеит уи абырг, – ақыртуа фашизм ихнашәааз хқыта еилаханы иҗоуп, зхыбрақәа цкыоу ауаа рахытә азәырфәы хытцакырта җеи рзыҗамцац, урт изларыц-храари?

Азныказы инеиҗапшы-ааиҗапшит зегы. Нас азәы иб-жыы ааирҗеит:

– Ауаҗацәагы рыдырцхәалозар акәхап.

Шыбат даахәыц-хәыцын инараҗеикит:

– Атцыхәтәаны ишәхәақәо схафы иаазҗеит. Исхәыцыз жәдыруама? – днарылапшит.

– Хаузызырфәеит, дад, хаузызырфәеит, – ааицырхәеит.

– Сабгы дбыргуп, аха дажәзам. Фынқәак рыргыларақәа дрызҗазоуп. Убригь далахцарц агәып, цкәынцәақәак, нас-гыы цыпх рхыбрақәак рыҗатцарафы ицыз, ауаҗара хәы-чыкгыы зтәаз Мралоу Андроба ичкәын ухәа наидиргылап.

– Хәарада, Сасыҗкәа инапы ахы ацссоит, – иааицыр-хәақәеит.

Зегы акака рхәон, ажәалагалақәа җартцон азәы ида. Уи, Мкыдихәы аҗаблан инхоз Чыгь иабду Дадрыҗкәа Лажәба

иакэын. Хэыцрак даманы дтэан, рацэак дрыламцшзо, иеаареицьшэа. Зны-зынлаггы иѳанцшыларэ ицсахуан, илақэаггы аатцирхэуан. Асшэа дрылкыны даниба Шьабат днеизыцшын:

– Дадрыќэа ухатцкы сцеит, иахухэаауазеи хазлацэажэо аус? – днаиэзцааит.

Дадрыќэа дѳеихан, дѳагылеит. Даалакѳакуашэа даан-хеит азныказы. Нас, акы хэамзар ауам ќаитцан, ѳааитит:

– Арт зеггы ишэхэаз мап ахысхэаауама, хэаратахума, сақашахатуп, хқыта бзиахар ами зеггы иахтаху, – дымцш-закэа днатэеит.

– Уажэраанза иаххэоз зеггы шэақашахатхеит, избоит, аха агэыц аихабыс зызбахэ ххэо шэиқашахатхарушь? – ихафы аарлашаны инеимда-ааимдо днарзыцшит Шьабат абыргцэаггы ибыргцэаамызггы.

– Дызустоу хэхэишь, дад, дарбанушь? – иааиларцсеит.

– Деибашьѳын, итышэынтэалоу уаѳуп, дуаѳыцқыоуп, «Агэымшэаразы» амедал ианашьоуп, аибашьяќынггы гэыцк деихабын Назира Амзыцба лашьеихаб Ырноу, – уа иеааникылеит, аха Назира лахь цшыртас иќатцаны иман, «абридышцазыќалари» ихэарашэа. Лара гэхэхэарак аалын-лырцшит. Еихарак даазызхэыцыз Ырноу аќалаќь ахь усу-рак ацшаара ихы итагыежыуаны илбоз даќэнахып хэа ауп. Нас Ахра иахь днацшит лара. Ахра уи дызихэацшыз еили-кааит, аха ицэырганы имхэакэа, Назира лгэы иртынчит:

– Ырноу иацэажэара сара схы иадстцахьеит, – Нази-ра лахь акэзу, егырт рахь акэзу иахыхэоз узымдыруа, дааната-ааташэа.

– Ари хаилацэажэара ххаркэшома, азэыр крышэхэарц шэтаху? – даарылацшит Шьабат.

– Ишеибэххэаз ауп, хаиқашахатуп, – ицарц иѳеи-баргылеит.

Абри аамтазы чкэынак, дшыџуаз мџашьо, иџси-иџси еихьымзо дааџнашылан:

– Маслагэ Ахэашба, Танас иаб, дыџсны дааргеит, – ихэеит.

– Умбои аџстазаара мыжда шыџоу, уажэымта цэгъа-хааит хэа ирхэо уаниар, абас ауп ишухьуа, – игэы далсны даацэажэеит азэы.

– Ахылтц мыжда дуоур, умыждамхар уабаци, иџкэын игэырџа дагьеивнагеит, дамангьы ицеит, – даагэынкыит Хабыгэ, илабашья ныџтарсуа раџхья дгыланы Маслагэ да-хьяаргаз ашџа иахьнеиуаз даахьяџшын.

– Маслагэ деивызгаз иџкэын иоуп, уажэшьта иџкэынгьы дыџам, иаргьы дыџам, аха еибакэеибаха иааџнахаз иахэ-шья Макрына лоуп, – игэы иалирсит аеазэы.

– Ааи, аха, ихы еивџьазаргьы џсышьас иоузеи, иара мыжда? – даагэынкыит аеазэгьы.

– Уи хэхьнеиуа иахмахауеи, сара исахахьоу агэыхь имоуп хэа акэын, – аџак џаитцеит Хабыгэ.

– Нахьхьы џьара иџыцэаарц иаџу цэашьушэа гэыџрак дазыџшын Маслагэгьы иџкэын изын, аха ус акгьы шыџам анеиликаа, деилаџсагэышьазеит. Иџкэын дахьыцэызыз мацарагьы акэымзар џалап ас дџазтџаз, Танас гэаша иџсад-гьыл ахьыџсахыз еихагьы деиланагазар џалоит, ихаџа гэыразык иакэымзи, – ихэеит Шьабат ирхэакэаз рышьтахь.

Абас ишеицэажэоз Маслагэ игэашэ инадгылеит.

Маслагэ иџсышьагьы еилыркааит, рхы инас-џасны аџ-сы ианихьтц ашьтахь. Иара ирыџхашьара шрымазгьы ла-гырзашалатџџья рхы изамысит иџкэын иџэымыџра ахь-рымаз аџынтэ. Маслагэ аивысцэа рыџнаџны дахьнар-газ, ианааиџырџџкэа дыбналаны дџазаап. Абна иеаџаны ддэыџэлеит, аха дахьџоз ауидыруаз, дыблаџья-блаџьо дышнеиуаз Аџэа аџалаџь дналагылеит. Раџхья иааиниаз

днеицыххылеит, сыцкэын дахьыршыыз атып удыруазар, сга, уарамыжда, хэа. Егы иихэара изымдыруа диѳацшуа даналага, уара ухагазаап хэа наиахэаны днаидкьан, ытуа ақалақь дналалейт: «Уаа, сыцкэын дызшыыз шэара шэоуп, шэара адэы икэу, шэхатцкы дшэышьтит акэу, ыи! Шевар-дназе ахатцагы сыцкэын дахьсымам игэы иалоуп. Шэара амееикэа, шэтынчза ақалақь шэышцалоу? Ацсцаха, уабакоу? Изумгозеи абарт?» – абас дкаауан аены хэлаанзагы, ауа шаанзагы.

Ианааша, амилиция дырсит. Иара имч илзаахьан, дкахабцало ада дзымныкэо дкалахьан, акрымфадарагы иаццлахьан. Дганы, цыара акриѳатцаны, ахагаца ртыцахь даагап хэа иакэкны икан, аха изуаз иакэымхейт Маслагэ, дыцаны ишимчыз дыргэйдцало далагейт. Нас деизкыа дынкахайт. Ахакьымцэа рфы дахьнаргаз, дыцканы ифныцкыа итацшит. «Агэыхь иман, дагейт!» – рхэейт.

– Агэыхь ишабалак уазныкэар ауа икоума, ариакара азымчхазаап игэы, – дшыцсыз аилкаа анроу даацаажэейт Хабыгэ.

Ацсыжра аены, изыхэтоуп хэа зхы зыцхьазоз зегы маазейт Маслагэ инарцэымѳахы инаскыагара, ицкэын итэы ирахыхьаз дахыркыаны. Егырт азэырфы дара рыламыс ала цсыжрак ишахэтаз ари атаацаа ирызныкэейт, амала, ацсы даныкэыргоз, ихцаажэара ацшыызгоз уаф дкамлейт, еикэышышы ацсыжыртахь рфынархейт.

Абри аены, ацсыжра иалагзаны жэаѳык ракара ацкэынцэа ааидыркылейт «Акарулра агэып» иалахэхарц Шыабати Ахрей. Убрака ирхэейт Царноу Мзыцба напхгаѳыс дрыртарц шыртахыз. Ацкэынцаагы мап ахымхэаакэаны ирхэаз иакэшахатхейт. Ахра заа Царноу дакэиршахатхьан:

– Шэара исашэымхэейт, аха шэеидибагалара агэып аиѳкаара ишазку гэѳарас икатцаны шэара шэахь сааит, –

даарыдгылеит Сасрыкәа. Нас инацитцеит: – Ишәыдысны-хәалоит, уи акәзар зызбахә шәымоу.

Шьабәти Ахреи неихәәпшы-ааихәәпшит, иаапышәеи-барччеит. Егырт, атак иамхәәзакәаны арт ачча зырґыкә-лазеи ргәахәуан, аха акы шатцәтәаху дырны ґымт-цсымшыт ипшын.

– Саб, хара ихәдуныхәалеит, аха уаргыи иудахныхәа-ларц хтахуп, – иаб иахь днапшит Шьабәт.

– Иарбан уи? – иааңеишьеит Сасрыкәа.

Шьабәт Ахра днеизыпшит, ихәеишь хәа блала инаиа-хәаны.

– Сасрыкәа, иудахныхәало уи ауп, учкәын узбахә иахьа имхәәц акәымзар, узбахә ихәахьеит агәып ацхырааґы-уастас укаларц, шәґыла ґәәпханашь лмаґа аитцбы Хьымца ґызас днаутаны, – Сасрыкәа иахь дааскьеит Ахра.

– Уех, иабадихәа, сара исеиґыиз уаста дышәзымпшаазеи, – ицәажәашьала дшеиґәырґызгыи иныпшуан Сасрыкәа.

Ацкәынцәа азәазәала инапы еимакуа иааныркылон, иудахныхәалоит аанарго. Ахра иашьеитцыбгыи урт дрылан. Уатәы планк азышьтыхразын ақыґа ахадарахь еиманы инеирц еикәшахәтхеит.

* * *

Ацхыраара зтахыз аибашьра агәәкәра ззаанагаз ахәса, убас абыргцәа гәыграла ирыхәәпшуа иалагахьан ирзеи-ґкаахаз агәып иалахәыиз. Тагалан аамґазы ақәас-зыс шырацәахазгыи, агәып алахәылацәа ахымхәәцәа ргәы нымырхеит, руракәа ртагалараґы аңабаа рыдырба-леит, хбаазеит ма хшьапы азы талеит хәа рхы иахымыш-шаазакәаны. Сасрыкәеи Мралоу ицкәын аитцбы Хьымцеи ирылшоз ала аґны пхастакәа дырґеиуан, акауар ршьаны (аибашьра калаанза ашифер хәынґқараа ркынтәи иро-

уан, аха уажэы уи Ацсны иузалхуамызт азы хыбгас аҕауар ршьатэын) ирхыбуан.

– Тагалан хэа еибахамхэахьаз, – аусураҕы Шьабат иҕамзаара иақэыршэаны Назира дналыдгылеит Ахра.

Назира убри ажэа дазыцшын тагалара цаулахь инеи-аанзагы. Аха Ахра, иареи лареи русураҕы адагы акыр аиқэшэарақэа шроухьазгы, уи азбахэ цэыригазомызт. Лара илбон аоны чыдала аҕеиқэыршэара дшаҕыз. Атаацэа ироуз ажь анаџсангы, иацаахэаны аџы маҕымкэаны иштаитэазгы лдыруан. Акгы азы иара дизцаазомызт, аџын-гы ақыта усқэа рҕгы аилахарақэа ахымоу ауп хчара азбахэ зимхэо хэа дазхэыцуан. Уажэгы дналыдгыланы ас анлеихэа, измааназ дырны гэаныла дааигэырҕеит.

– Закэазы, Ахра? – лхаҕы ишибахьаз акэымкэаны, итҕегьгы иаалашахеит.

Ларманап дааханы, иарҕанап нақәитцеит:

– Ноиабр мза агэҕаны, – уа даатгыланы инацитцеит: – Ноиабр жэаф рзын, мшэан, Назира!

Лнапы имымхзакэаны, ашьшьыхэа лхы аалалырҕәит. Иаацэырганы ларҕанап агэыбжынацэа инахеитцеит ахтэы мацэаз.

– Абас аицш иуадаџу хаамтазы ахтэы мацэазтәҕьоу? – лылақэа нтыцха-аатыцханы, лхы дааџаханы днеиҕацшит.

Лыџнапык ааидкыланы иара иахь даалыхеит. Лара лхы ашьшьыхэа игэышпы инадылцеит, аибашьра аамтақэа раан зны-зынла ишылқазшьаз аицш. Лхы дааџаханы лзамџа иқышэ надикылеит. Нас тынч-тынч иқышэ лбаашьтуа лқышэ иналаиртәеит.

Ахреи Назиреи рчараан Шьарифа дзымаазеит. Уи азы гэыбҕан лырымтазеит ачара змаз, лаара иацыз ауадаџрақэа ирызхэыцны. Лара даара хьаас ишылкыз ахэон Назира илзаалышьтыз адныхэаларатә телеграмма. Адныхэа-

лара анафсангы ателеграмма афыра ахынтәоз «Шьабат ачаркны дыказар акәхарын» ахәон. Уи ала, Назира ил-дырит Шьабат избәхәк лахарц шылтахыз. Атак ахылызлышытуаз иалырбеит Шьабат тамадас дшыказ.

Абри ачараан «Акарулратә гәйц» хәагы ззырхәоны еифкааз агәйц иалаз ршьапы икәгыланы аматц руан. Ари збоз абыргцәагы гәахәас икәцаны ирылаехәон иахь-цәажәоз.

– Аамта ыкәха ицоит, аибашьра ашьтахь ачкәынцәа рхы иамеигзакәаны ақыта иацхраауеит, аха ажәлар рыбзазара айгьтәра алымшац макьана, – иааидашшылангы ражәа инацыртцон гәхьаас икәцаны.

– Уи атәы анаххәа, аамта шәакхаз аабо халагеит, шәымбои, асовет аамтәи хазнылаз аамтәи еипшым. Ускан «зеггы азәы изы, азәы зеггы рзы» рхәон, уажәы «зеггы рхазы» акны хәаизшәа збоит, – ихәеит Хабыгә.

– Усшәа ауп, аха макьана еилкаа хәмазам хәхькылсуа адырразы, – наицихәеит аәазәы.

– О, уара, хәхькылсуа аабо халагахьеит, икоу шәымба-зои? – инарфәеикит аәазәы.

– Иарбан, уара, икоу иаабо? – дцааит аәазәгы, аха ғы-зымткәаз кәлеит. – Иарбан умбои, – инацитцеит ицәажәоз, – «ацсцәа бзахеит, абзацәа цсит» хәа рхәо шәмахәзаци?

– Ари иихәо змаануу шәаргы еилышәкаауеит, аха сара ишеилыскаауа шәасхәап, – фәаитит аәазәы, – цыхьа хар змамкәаны зшьапы икәгылаз цьюуы уажәы ирымамкәаны-ирыхымкәаны инханы икоуп, цыхьа иатәахамбоз цьюукых, уажәы рмашьынакәа рытцпраауа ирыкәтәаз кәлеит.

– Ааи, убри акәын исхәоз, – иеааирлахьыхит, адгылаф дышиоуз збаз цыхьа ицәажәоз, – даагап, Чыгь Лажәба Дадрыкәа ица, деибашьфымызт аәакымызт, дыбналаны нхыткәа дцаны дыкан, уажәы имашьына итцпраауа дхалоуп. Еифкаау агәйц ахьгы цхыраара хәа ихы имырхейт.

– Убартқәа рзы ауп иаб Дадрыкәа агәың аифкааразы ханеилацәажәоз ґымтзо ихы цхьакны дызтәаз, – дааргәа-лаиршәеит аеазәы.

– Дабакоу иара Чыгь, иахьагьы ара дыкамеи, Дадрыкәа иакәзар, абра дааины ґыцныхәак имоурц азы хьачацпсак аашәаны, атәарагьы дазымцшзакәаны дцеит, – нареихәеит аеазәы.

– Уи анышәхәа, сара абра кәрышькәак анысшәоз, сацхьа Дадрыкәа дгьлан. Уи ишьтахь сыцхашьаны ауп сыкәрышькәа шцәырыргаз. Ицәырызгаз акара хца шәаны дцахт, – даарылапшит Хабыгә.

– Иабааигои Дадрыкәа, ахандеиразы ицкәынгьы иаргьы еицшупеи?

– Ари хаамта калаанзатәи рказшьакәа рымпсахзеит абгьы ацагьы, арахь иршәуп, ирхоуп.

– Ишәымхәахьеи, мшәан, ацсцәа гылоит хәа, аа дара ахьыагылаз!

Абас иаацәажәакәеит абыргцәа цытфык.

– Уара, снаскьашәа сгьлан, аха ишәхәоз слымха итасуан. Дадрыкәа ицкәын Чыгь сасык дизаалоит, иахагьы дитан, цыхла Акәака еиццеит хәа ауп ирхәо. Уи ауп иахьа ара дзыкам, – даарыдгылеит Сасрыкәа.

«Атәара» анырхәа уахь рґынархеит зегьы.

Ахра иаб Шьардын атәца аашьтыхны дґагыланы Шьабат тамадас даналихуаз, даатгьланы дихцәажәеит:

– Цшь-хаблак еидызкыло хқыта ду халаехәон, ақыта бзиақәа рыгәта игылаз акәын. Ақыртүа фашизм ихнашьаант акәымзар, иалцыз атцарауаагьы ыкоуп, аматцурауаагьы, анхацәа бзиақәагьы. Анхара шьахәкәагьы ыкан. Иахьа ананамгара ыкоуп хқытан, х-Ацсны ақытақәа зегьы ркны аицш, аибашьра хлымзаах иахкьаны. Аколнхарақәеи асовнхарақәеи ацыхуп, ауаа аусурта рымам, раштеи-ргәареи, рыкәша-мыкәша ыкоу адгьылқәеи иртагьежьуеит. Аґар

аанкылашыа рымамкэаны ақалақы ахь еиханы ицоит. Аб-ри уабжьгарала еиџукааз ацхыраара иазку агэыц инна-кылақэаз рацэаџуп, – дафын Шьардын иажэа аццара, – убас ицеггыы ацшыгарақэа кауцап хэа хуқэгэыџуеит уара удгылаџцэа уцрхырааны. Хқыта ахадас уара уалх-ра зеггы гэыграк ахь хнанарцшит. Дад, уара айбашьрафы афырхатцарақэа ааурцшуан. «Узтаху ауаџы дбаагэароуп» шырхэо аицш, хара хқытауаа баагэаратцас уахзыкалауеит. Ақыта напхгара шоуто аицш, абра сыцкэын, уара уџыза гэакыа ичара напхгара хзат, харцшза, дад.

Абри ашьтахь анапеинкыарақэа цон.

Ачара ааилашыџкхьан аицш, амац зуаз рахытэ цхэыз-бак атэца азна аџы ахы ларханы, икамтэартэ аицш асаан ианыргыланы, ачыс хыккэаки конфет цырақэаки иаакэыр-шаны ианцаны илыманы лџаалхеит. «Аа, илыркыато дызус-тадашы!» хэа алаф ахырхэауан дызвысны даауаз ашьа-цауаа. Дшааиуаз Шьабат иацхыа даагылан, даахырхэеит.

– Абри Шьабат изыцтиуеит, лхэеит, абнахьхы итэоу аз-габ, – днарцшны блала днаилырбеит, такэы инеицэыха-раны итэаз, зылақэа тырхаха иаацшуаз ацхэызба.

Шьабат данынацш, Шьушыка Мсыр-цха лакэын. Азны-казы иааицэымыгхеит, аха ааигэа-сигэа итэақэаз зеггы рыкрыфара аанкыланы, Шьабати нахьхы итэаз Шьушь-кеи инеимда-ааимдо ишрыхэацшуаз аниба, икалаз атагы-лазаашыа иеамаириашеит. Дџагылан, Шьушыка лахь даахырхэаны, асаан зкыз иаалымхны иацхыа инықэиргы-леит. Асаан ианыз ирылаз ақыад хэыцы аарылхны ихазы гэаныла днацхьеит. «Шьабат, уацсуа казара збарц стахуп. Абри атэца итоу камтэакэаны иузаархэыр, нас иузыжэыр, уацсыуа хатцоуп!» – ахэон уи.

– Ааи, ааи, ижэ хэа ауп ари абгыыц иахэаз, – ихэан ишатахыз аицш инеигзеит, ауаа иахыырбоз Шьушыка ди-мырцхашьарц азы.

– Уажәшьта асаан сҭахуп, иахьаазгаз изгарц азын, –
днеиҕаңшит дымцакәаны иҕаңхьа игылаз азҕаб.

Шьабат идьирит уи змааназ, парак антцаны илзышьтәын
иаазтиз. Иаргыи уи ҕаитцарц избеит. Аха игәи еилаңшы-
еилаңшуа ауп ишыҕаитцаз, иаңыз акәалеиуаршәа еиле-
игарц иҭахымхеит. Асаан иахьынтәиизааз иаазгаз аниал-
хәа нахыс хәицырҭас иоуз Шьарифа лоуп. Ишитаххаз
даазхәицит Шьарифа абра дыҕканы абри аҕыза изаал-
тизтҕыи. Ускан заҕа дгәырҕарыз, асаан иангылаз аҭәца
азна акәым, даҕаа ҕбаггы тәны иавагылазтҕыи усшәа им-
бакәаны иаҭиркәкәарын, иҭыыба акыр тазар, асаан ина-
ныжыланы илзитирын, иблақәа шаҕа залшоз ала ирхааны
днархирпшыларын. Уажәи ус изыҕамцеит, ега иундазггы
иблақәа ырхааны лара лахь измырхеит. Убри аамтазггы
иааигәалашәеит ибҕыц хәичы аҭакс Шьарифа изылҕыз,
амҕыҕра зныңшуаз лажәақәа. Асаан имцакны игылаз аз-
ҕаб ақьаадҭарақәак шынаниҭсалаз баны, илыма днаҭ-
рысит. Иара, уи Шьушыка ишлыдылкыло егьи хәаггы даз-
хьампшзакәаны, хәицрак дынтанагалашәа днатәеит.

Шьушыка ачараҕы иҕаз аҭыпҕацәа зегь раҭкыс ибзианы
деилахәан. Аибашьра ашьҭахь аамтақәа акыр шцахьазггы,
амамзара уадаҕрақәа ирцәымцацызт ауаа, еиҳаракггы
ақытауаа. Лара лышәҭатәи иагмызт, лшыаҭатәи иагмызт.

– Шьабат, – ихәеит иватәаз аҭкәын.

– Сзырҕуеит, – ихәицрақәа даарылтшәа, ихы ҕышь-
тихит Шьабат.

– Ани Шьушыка ашкол хантазггы ибзианы лееилалхәон,
дугәаламшәои?

– Ааи, дысгәалашәоит, класск аҕы хәицтәамызт, аха.

– Саргыи слеитцаны акәын сыштәаз, аха дсымдыруеи.
Усаҕн лаб дҭарархаҕууп, рхәон, аха уажәи лаб аибашьра
ашьҭахьҭәҕьа рывараҕы иҭацәыз ҕнык ааникылан, кәйт-
ҭарасггы борасггы иҕаитцеит, адгьылггы дықәаарыхуан.

– Шыушыка Мсыр-пха лоума зызбахә шәймоу? – даарыз-
флымхәханы дтцаит егырахь ала Шьабат иватәаз арпыс.

– Ааи, ааи, – ихәеит, Шьабат ихәанзагы дааццакны,
арахь ала иватәаз.

– Уи, ақыта анапхгарахьгы имхәазакәаны лхы дахәеит,
рыфны авара иааигәаны игылаз, х-фык аманы ифышь-
тыхымкәаны иказ зтәыз дагыруамзи, ацсуа цша наитцасын,
наф иабдуцаа рыдгьыл ахь дагеит. Пытракгы ара дыкан,
аха ара далтырц анигахха Шыушыка лаб Кышыуард Ацс-
ны далганы ддәыкәитеит, ифнгы иара инапы нахифеит.
Ашьтахь иара дыцсит, аха лара лхы иалырхәеит, азеицш
фыкәабарта калтеит, афәрышькәагы лызнанагоит. Лхата
лоуп ацацха зку. Нас, лееилалхәоит шәхәоит, – ирзеитеи-
хәеит ажәа рылазгалаз ацкәын.

– Издыруеит, – ихәеит Шьабат, – уи усгы дыказам, усшә-
кәылагы еикәлыршәахьеит афыкәабарта, хара хыхьгы
иналтиит Ахра инапала.

– Аа, – уа иеааникылеит ацкәын.

Арт лызбахә ахьырхәоз дазыцшызшәа, аффа дкәа-
шо рфәцхәа даагылеит Шыушыка. Аамтацкгы баша имга-
закәаны лыцкәашарахь Шьабат даалыцхьеит. Шьабат аз-
ныказы икаитцара изымдыруа даашьакәхеит, нас иеааи-
рғәгәеит мап ацәикырц. Иааигәа-сигәа астолууа игы-
ланы анапеинкьара иалагеит. «Ахы, ахы, ахы!» – хәа
фытуа. Шьабат уаха мфак анимба, игәы ааикәхәаланы,
астол днахыцан, дналыцкәлеит. Лара лыкәашара еихагы
илырцшеит. Шьабат ишыапкәа ицәеилаго далагеит, лыкәа-
шашьа иакәымшәо, ихьырвыруа. Уи гәазтәз афеа қытак
афәтәи цкәынак афцыркьа дафызаха даалыцкәлан, Шьабат
ихы даакәититәит.

– Ааф, кәашашьала еикәнаго ацкәыни азгаби! – хәа
быжькәакгы гон.

Уи ардыси лареи реилахэашьеи рыкэашашьеи ихырх-уаз рацэафын. Ашэагы анеихсыгь, даргы ртыцкэа ркны иантэагы илапш лыдхало далагеит еизааигэаны иштэа-мызгы. Арпыс дыццакны бгыц хэычык фны илзиיתי. Уа ихэон лыкэашашьа мацарагы акэымкэаны, лхатагы дшигэапхаз. Ианитцаз лырехэапхыызкэа ирыцын леила-хэашьа бзиагы. Лара иаармарианы дылпырлгеит, абас акьаад инантаны: «Итабуп, аха сара аеазэы ситэуп!»

* * *

Ашьжымтан русура тыцкэа ркны иаины икан Шьабати Ахрей. Назира, Ахра диццеижьтеи аусурахь дтымтцацызт, лассы бааироуп хэагы азэгы илеимхэацызт. Ауха иауз асы акэын анапхгафцэа афыцэагы злацэажэоз уажэы.

– Сынтэагы заа асы ауит ускан аицш, – Ахра иахь даацэажэеит Шьабат.

– Ускан ианба?

– Аибашьра анцоз ашыкэсаан.

– Аиеи, аха еипшны иамузеит, ускан ашьамхы иахысуа иауит, уажэы аимаа афышэта интапсо ауп ишышьтагылаз, нас аетцэакэа аацэыртыхт ажэфан иатцарыпхны, атцы етцэа иалапсоу ашэткэа реипш.

– Уажэазы уаха аурым усгы. Уара ажэа сахьаркыла уцэажэеит, аха ацхыраафцэа ргэыц зхы изамыхэо иаарыдтаалакэароуп, рымфы-рымца, ахьта иахцэамкындаз ахэсеибацэеи зычкэынцэа тахаз атаацэаракэеи, – ихэеит Шьабат.

– Хара ххэара итаххарыма Тарноу? Снаидтаалап усгы, – иеааирхиеит Ахра.

– Абар, иаргы дахьаауа! – анихэа Шьабат, рфыцэегы уахь инапшит.

Ғарноу даауан дыццакы-ццакуа, акы дшаргѣамтцуаз мѣашѣо.

– Уаашѣа цѣгѣоуп, Ғарноу, жѣабжѣ ґыц ыѣоума? – днѣи-цѣлѣит Шѣабѣт.

– Ааи, ажѣабжѣ ґыц ыѣоуп, – ишѣапы ыѣѣкшаны асы рымыршѣшѣо абартѣа даатѣалѣит иара.

– Асы иауз акѣзар, ҳаргѣы иаабоит, – игѣалаѣазаара шѣбзиаз ѣашѣомызт Шѣабѣт.

Ахра Ғарноу диабҳаындахеижѣтѣи уарла-шѣарла ада еибамбацѣызт азы, цѣхѣа аиѣш ґыгѣгѣала дызѣиѣѣажѣо-мызт азы, иѣаанкѣланы дыѣшуан.

– Асгѣы ҳзауит, ҳгѣычѣѣагѣы тѣамѣахѣ ааѣарымтѣѣит, – инѣимда-ааимдо рѣыѣѣагѣы днарѣѣаѣшит Ғарноу.

– Иѣалазѣи умҳѣои? – даацѣакит Шѣабѣт.

– Ғарнаа Еѣѣыѣ иѣѣ ргѣѣит, ааѣынра шааилак, аѣызак цѣааны срылаѣѣагѣоит ҳѣа дахѣѣхѣон.

– Иѣҳамшѣо, имшѣо ауаагѣы ҳалоуп, ишѣжѣбо, – игѣы иалирсит Ахрагѣы.

– Ғгѣыѣ иалоу ааигѣа-сигѣа инҳаѣѣо адырра рыѣтаны рышѣѣа ҳхѣлоит.

– Уара адырра узѣада? – дѣааит Шѣабѣт.

– Еѣѣыѣ ишаагѣѣѣѣаз аиѣштѣѣѣа дѣѣханы сара сѣны дааит, абааѣсы уѣызѣѣагѣы уаргѣы шѣсыцҳраа ҳѣа. Асы акыр иҳацҳрааны рышѣѣа кѣлаагѣѣит Мкѣдѣхѣѣѣтѣи абна-раѣынза. Уаѣа ишѣны аѣѣа ахѣрхѣит, излаабаз ала.

– Нас, нас? – иаадырцѣакит Шѣабѣтѣи Ахрѣи.

– Амѣаду аѣынза шѣапыла имѣаргѣѣит акѣѣѣ, рышѣѣа-ѣѣа ѣѣѣѣаза ҳархѣын. Асы аѣны рышѣѣаѣѣа шмызуаз рѣым-дырзѣѣит. Нас машѣынала иргѣѣит. Амашѣынашѣѣѣѣѣѣѣ иѣѣѣ-гѣѣы ыѣан, уа ҳаашѣаѣѣѣѣѣѣѣ ҳахѣѣара ҳаѣѣымшѣо, аха нас Шѣыма Шѣлымба иѣарулра аѣынѣтѣи дшаауаз данаа-ба, иѣарулрѣѣа иавганы ами амѣаду шгоу, ҳѣзѣааит иахеи-

жытееи иахъа ашыжьы раҕхъа акэны ииасыз амашына убама хэа.

– Избан, уара, избан? – хаахтеикит, аха икоу мхэакэаны, иибаз амашына хаихээрц хнаидгылеит. «Ашарахъ ахы амырхацкэаны, асоура ианаҕэйт ашытахъ такэ аатцхъан, иинаҕъа ицеит Ҷыгъ Лажэба имашына, уи ашытахъ ашыжьа аҕа машынакэакгы ииасит, аха, хқытаҕы измакэоу ыҕа-ми, рыгэхъаа зыскрыз», – ихэеит. Уи иҕалаз иашэхэала, схэан, сара арахъ сеихеит.

– Умашына абылтэы ҕоума? – Ахра иахъ днацшит Шьабат.

– Имацуп, – ихэеит.

– Уедрак азна аҕны цэахны исымоуп, интаҕэаны Аҕааҕа хцоит, Аҕааҕа ауп Ҷыгъ царта-аартас иахымоу, ҕаракыр ҕира иргазар, уахъ ауп, – дыццакны даацэажэеит Шьабат, нас инацитцеит:

– Ахра, уареи сареи хцап Аҕааҕа, аҕармыкыаҕны иах-ҕыхъашээр ҕалоит.

Рыыҕаҕы амашына инталеит.

Аҕармыкыаҕы дара шаҕь-шаҕьо акэацтирҕа иалан. Зны-зынла инеиҕацшуан, баша хэама аанарго. Аҕиоцэа зегы лапшыла еимырдеит, аха Ҷыгъ ҕаргы дырбомызт.

– Уааи, уара, арахъ, уаасыцхраарауазеи, хара хтэеипш иҕыцкэоу акэац ара иҕазам, аҕэаран ауаа ыкэгылеит ум-бои, – хэа азэы ибжыы рахаит. Уахъ ианынацш, дласны ҕызтыз дааидпалеит Ҷыгъ. Аха Шьабати Ахреи шгэеитаз мѡашыо, днаидкэаны хакэыла ауаа днарыгэҕасуа, даҕызаны иҕынеихеит.

Арт иҕалаз рбан, Ахра иаҕхъаҕала днеипылеит, Шьабат ишытахъҕала ауаа дрылсуа днеиуан. Ахра уи данааиҕагыла, ишытахъҕа деихеит. Уа Шьабат дгылан, амымеикэара иҕатэаны.

– Шэаазгазеи, уара? – илақэа шаҕь-шаҕьо рыыҕаҕы днарыхэацшит.

– Акәац уцахтирц! – ихәеит Ахра, җамыршыагала днаи-хәәпшын.

Чыгы уажәшты идырит ишьталаны ишааз, иусқәагы шееимыз. Дицәцарц Ахра дижәлеит. Шәбат даныкша, иқышә ашьа нтыцәрааит. Ари збаз иҗалаз изымдыркәа, сөызә дыршыуеит, амилиция хәа дыхәхәаны, даарыдых-хылеит акәац атира иафыз. Уи ихәда данкны дааирҗәыҗит Шәбат. Ахра, Чыгы дмыштыкәа дааникылеит. «Амилиция» хәа афытбжыи захаз ыыца амилицияцәа акылҗан, рыпшыыкгыи еидкыланы ауаа инарылыргеит.

Шәбаты Ахрей Аҗәантәи русурта атың аҗны ианааи, ағыыцәа ирышьталаны ишцаз захаз ақытауаа азәырфы ашта икәгылан. Анапхгащәа шааз анырба, русурта ауа-дакәа рахь анеихагыи рымтакәаны иаарыкәшеит.

– Иаабейт, амилиция иаанкыланы ирымоуп, – рхәеит. Нас Шәбат даарылапшны Җарнаа Екәың дааипхәеит:

– Ирымтицкәаны ирцәынхаз уцә ажыи амна амашына итоуп,– ихәеит.

– Уанцо иузызгап машынала, – нацитцеит Ахра.

– Ааи, аха Чыгы ицдаз? – аҗухәа иааиларыпсеит зеггыи.

– Амни иакәзаап, хқыта иатәым азә Чыгы иҗны даалоит, дцалоит хәа саҳаит хәа Сасрыҗәа иззихәаз. Хқыта аҗынтәи аҗәа ыызцәақәакгыи рымазаап, – нареихәеит Ахра.

– Дад, дызустада абра иааны хәцкәынцәа зырҗыалаз? – зегьрапхьазагыи иааилазыпсаз абыргцәа роуп.

– Алыбей ихьзуп, Шәагәытбоуп, хәа ауп амилицияа ишеилыркааз.

– Шәамсия лыфны зырхәызгыи дара ракәхап? – дцааит азәыи.

– Ааи, Шәамсия дышдырхәызгыи рхәеит амилицияа иа-наадыргәгәа, – дақәшахәтхеит Шәбат, нас иажәа инаци-цеит:

– Хқытаҕы аҕычра-қәычра ссақәа иҕалақәогы ҕазтқоз урт ҕакәзаап.

Алыбеи Шыаҕәытба хәыламырцәа аибашыра зегыи зхы-згаз иакәзаап, «Агәымшәаразы» амедал шианашыазгыи ихәеит амилицияа рҕы, акыр ихәарыз цышьа, – нацитцеит Ахрагыи.

Цыгыи ицгыичызи рҕахәы анырҕырхуаз ирхәеит аҕычра ссақәа рыҕатцараан дара ишрыцныҕәоз аибашыра ҕалаанза царала апартия иалаланы аматцзура зауз ҕамир Хатхәа ицкәын Нуркеи усқан апартия араиком аиҕкааратә ҕәша аихабы Башныхә Бабышьба ицкәын Тышәи. Ари анраха урт ақыта ахадарахь иаарыцхәеит. Рацхьаза изыз-разтцааз Алыбеи Шыаҕәытба дышәзырдырда хәа ауп.

– Цыгь иоуп, – рхәеит ашыцыагыи еицҕакны.

Нуркеи Тышәи аибашыраан ихбыцқәан, аха еибашыра ицартә ирзымхацызт. Уажәгыи ихбыцқәоуп хәа акәын ишрыхәапшуаз азын цәгыарак ҕартцап хәа агәаанagara зынзаскгыи рхахыи иааиуамызт. Ианаҕашәагыи ицхастартәцәҕьарц азәгыи иҕахымхәеит, хнапаҕыи иааип хәа игәыцны. Даргыи рқәыцшра рныцшуан, изызразтцаауаз зегыи рҕакқәа ииашаны иҕартцон.

– Цыгь дышиднагалаз хәа ижәдыруеи? – хәа ианразтцаа, дара ааихәапшит хауа аҕак ҕазтцарыда хәа.

– Сара исхәап, – ихәеит Нурка. Уи, Тышә иатцкыс қәралагыи ғыларагыи деиҳан.

– Хаузызырәуеит, – ихәеит Шыабат имыргыцкәаны, тынч.

– Деибашыуазаарын. Аибашыраҕы дигәацхазаап еибашыи пхәызбак. Длыргәыгызшәа ибазаап аибашыра ашьтахь еицәажарц. Хқытаҕәтәиуп уи азҕаб, ихәеит Цыгь, аха дызустаз хаймхәазеит. Убри дипшаарц дахьааиз, Цыгь иҕны аангылартас иҕаитцеит. Азҕаб дизымцшаазеит, лынхарта ицшааит, аха лара дыҕамзаап. Издыруада лышныҕа дааны дҕалозар дсыцшаап хәа лассы-лассы Цыгь иҕны

даалон. Атапанчақаагы еитнырыцсахлахызаарын иа-
реи лареи. «Абри наган тапанчоуп» хәа иахирбеит. «Сара
«тт» хәа изышытоу сыман, анаган атқыс ихәыцын, ицшзан.
Бызгабуп, абри ауп ибықәнаго схәан, лара илыстеит, ари
сара изгеит» ихәеит, лара деигәыргәеит, ихәеит. Шәара акы
шәацәымшәан, шәхәцлар, сара шәсыхычалоит, ианышәтаху
ишәсырколит, уафы абжы ахымахауа ханыкоу ахысра
шәтаххаргы шәсырхыслоит, ихәеит. Харгы урт хрыцлеит,
– иажәа далгеит Нурка.

– Кәытқәак рзаагалон, – уи иааимидеит Тышә, – Ақәа-
қа ацъармыкыахь ханыргалоз ыкан машынала, цыба-
талацәас хкарцеит, харгы хәхәтаа хартон.

Шыбаћи Ахреи неихәацшы-ааихәацшын, афныка шәца
хәа иоурыштит. Аенытцәкыа рабацәа аацханы иказ рар-
хәеит. Урт агәыгра картцеит рычкәынцәа рымч шрықәхо
ала. Мышқәак аатцхын Ақәатәи амилицияа рыла еилка-
ахеит Алыбеи Ақәа цәгыарак катцаны ибналаз шиакәыз.
Иара афәхәфыхәцәа ркны хырқыиагас икаитцеит аибашь-
ра ашьтахь Ақәа итацәыз уадак шникилаз, аха аусурта
атыц шимоуз, амамзаара анизыкала, агычрақәа напы шы-
диркыз.

Ахра, Назира илеихәеит икалаз, ишыкалаз. Ақыцхәа
даалгәалашәеит Кәыдры ахықәан Мрагыларахытәии Амра-
ташәарахытәии хәибашыцәа аиааира рыманы ианеицыла,
уантәи рдәықәламтазы Шъарифа даанкыланы илацәажәоз
аруаф анаган тапанча ацынхәрас «тт» лызтаз Алыбеи Шы-
гәытба.

Ахреи Назиреи еибагеижытеи мчыбжык ишеихазгы,
еицны Ақәақа имаазацызт. Уажәы Ахра иусура аганахыала
Ақәақа цатәыс ианиоу, Назирагы диццарц лтаххеит.

– Акы злабзааххәаша хәа ихәмоу мачуп, убри азы ауп
баала хәа збасымхәаз, Назира. Амза анынтцәо уалафахык

харымтои, усқан бызгап сгәәхәуа сықан, – ихы ааирқыеит иара.

– Акгы стахзам, исшәыстдо сымоуп, исышьастдо сымоуп, уиақара змам аибашьра ирыцханатәыз ауаа шықоу сара аматәа сахынқалом, аха... – уа леаанылкылеит.

Лқазшьала идырит акы лгәы ишытхоз, уи азын Ақәәқа ацара шылтахыз.

– Акы ибгәанарцхоит Ақәәқа ацара, хымқада, багьызгоит.

– Сугатәқьозар изуасымхәои, телла Шьарифа слацәәжәарц стахуп.

– Счарафы бзымааи хәа блацәхарц бтахума? – даахәмарит Ахра.

– Мамоу, амни Алыбеи хәа иаанышәкылаз ағыч избахә ласхәарц стахуп. Иахьа уажәраанзагы сшәаны избахә лара лқны ицәырызгазомызт, телла ма телеграммала хәнеицәажәалозгы.

– Бзыцәшәоз, Назира? – иаацъеишьазшәа дцааит Ахра.

– Амнахьхи, Кәдры ахықәаны, Амрагыларатәии Амраташәаратәии хайбашьцәа аиааира ганы ианеипылоз Шьарифа днаскьақхьаны илацәажәоз дипшаазар, Шьабат зынза лхы дтыкәкәаны дцартә дхихызар хәа сшәаны Шьабатгы уигы рызбахә ласхәазомызт, уажәшьта уи Алыбеи дгыычтмыхәхәарны, дқәылафны дшықоу ласхәоит.

– Уигы бзиоуп, сақәшақатуп, хусқәа хәарылгар, ақалақьгы хналақш-қалақшып, аибашьра ишацкьазтәқьа иқам уажәшьта, аха аиғьтәра дааракгы ианымцшыц, – дааигәыдихәхәалан, нас аееилахәара иалагеит рфыцагы.

Шьабат илымхәқынза инеиит уажәраанза имнеицыз ажәабжь. Бзаут ида Шьарифа азәы длышьтанагалеит хәа имахәзацызт, даара дшазфлымхазгы. Дазфлымхан хәа дцаа-цшаауа ашьталара далагар, азәы иахауан, азәы ибон, урт рахьтә цьоукы ирахауан, урт аеацьюукы рлымхәқынза

инаргон. Ирылашуан ақыта ахада Шьабат Бадала Айрым-ба ипқа Шьарифа длышьтоуп хәа. Арахь, «ала егъымфаз, ахафы шьала итәуп» хәа, реишьклапшра ада еикәгәығра рымазам. Уажәы, илышьтаз дышгъычкәырыз, дышкәыла-фыз алабәба ианаапш, агәра игеит уи Шьарифа айбашь-ра ашьтахь дыңшааны ажәа лнитдахьазарггы, лара уи икны лхы шналымгоз.

Назира усура дантыц, Шьабат иалхәеит Ахреи лареи Акәа ианыказ телла Шьарифа ишлалхәаз Алыбеи Шьагәйтба дзакәуафыз, насггы лара лыңшааразы рқыта Зышкыт дахьалалаз амшгаф Чыгыи иареи шейднагалаз, ацәгәеицураггы ишалагаз.

– Анцәа ицьшьоуп ақытакны сахьыкамыз лхәеит телла Шьарифеи сареи хәнеицәажәоз, – Шьабат диацәажәон Назира, – сышпабыргәыргәеи Анцәа биргәыргәаит, лхәеит, Алыбеи акы дылцыркыа дшагаз анласхәа.

Шьабат ари аипш ажәабжь аниалхәоз иикыз акалам ыркытымытцуа, ихы ааларкәшәа дызхатәаз астал акны кәапк алкааны дахәапшуан. Ихәытәеицәахырц иитахызггы икәыпсычхара ахы аацәырнагеит. Уи гәалтәеит атыс ашьапы ахьыпцәоу здыруаз Назира.

– Уажәшьта азин сымазааит узбахә ала лацәажәара, – лхәеит лара.

Шьабат ғимтзеит.

– Ағымтра ақәшахатра иамааноуп, ус ами? – днеиҗапшит.

– Ааи, ааи, – ихәеит, уаха акгы ацымхәазакәаны.

Убри аамтазы Ахра аштахьынтәи даахалан:

– Деилахоума хәа ицаауеит, амна аштакны иаины игылоуп хзыпхьаз абыргцәаггы егьыртгы, – ихәеит.

– Иааиааит, иуманы уааи, Назира, барггы быказ, маза ейбаххәазом дарггы харггы, – Назираггы уа дааникылеит.

Зеггы анаафнала, дфагыланы днарпылан, рнапқәа рымхит Сасыркәа ида егьырт.

– Аригы абыргцәа дхалагыло афар рахь днeиуоу хаздырзом, аха абра дхацуп, шәеибадыруаз, – ихәан Хабыгә, Сасрыкәа иахь днаирцшит дыччо.

– Уара, сара сахьшәырхалакгы сыкоуп, ауастаракны афар роуп исыдгылоу, урт касыжьрыма, дара скарыжьырц иафзамен, – даалафит атакс Сасрыкәагы.

– Хара укаҳажьраха укамхааит, хқытан аибашьра ипхастанатәыз аонкәа зеггы харееианза уара хкау-жьыргы аауам, – нарыцихәеит Тарноу.

– Агычцәа ааныркылеижьтеи хқытафы гычреи рхәреи калахьоума? – даарылапшит ианаабартәакәа, иара дым-тәазакәаны Шьабат.

– Мап, дад, мап, макьаназы ус хааиуеит, афстаа илымха цыгәоуп, – ихы ааирцысит Хабыгә.

– Уи ус хазцашам, гычрак камлакәатцәкәа хаанымхозар акәхап, аха цыхьеипштәкәа икаларым, – ихәеит аеазәы.

– Икаларгы хаузом уажәшьта, рымәа хқыртә хәкоуп, – дахьтәаз даатцәи-аатцәиит афар рахьтәикгы.

– Уи бзиоуп, дад Шьабат, иааиааит хәа ухәеит, рхәан хааит, – днeизыпшит Хабыгә.

– Ааи, – ихәеит, имтәазакәаны ирзызырџуаз Шьабат, – абра уск хналацәажәрц стахуп. Изакеу уи ауп, хқытафтәи анхацәа кәйткәак ганы иртиума, шәырк ртиума, иаарыт-нырхуа ала ача, нас ашьақар аахәара иафуп. Убарт рзын мацара Акәәка ианцо ыкоуп. Абрака ачазырта аахартыр шпакалари. Шәара абыргцәеи ақыта активи ара шәыкоуп, сшәазтцаауеит.

– Ибзиоуп, ишпабзиам, аха...

– Ихәмазароуп, аха...

– Иахтахуп хымпада, аха...

Иааиларыцсеит азәи-азәи иреибамырхәо.

– «Аха» ззышәхәо здыруеит, «иабакоу, иахзыказтцода?» хшәырхәарц ауп ишәтаху. Ус ами?

– Ааи, уххь згеит, хқыта анапхгаџца шэгәи иштоу хашәхә. – Шьабәт Ахрей днарзыпшит Хабыгә.

– Шәаамыццакын, зегь шәеихәоит Шьабәт, – иааир-зырџит Ахра.

– Шьыдгә лашта тбаа атыхәан тыпс иазгәахтеит. Изыргыло ауаџы заа сияцәажәахьейт, – даапышәырччаны, – Саб Лашарба!

– Ақыта ахада дансыхәа ажәа истейт ацхыраацәа соур, иара шсыргыло ала, – ицкәын дшизгәдуу ицәажәашьа иа-нирпшит Сасрыкәа.

– Амаҗәахә злааххәои, аҗәрышь хкзәмеи? – иҗьейшьозу гәхьаас икны акәу узымдыруа даацәажәейт аеазәгы.

– Амаҗәахә, – ихәейт Шьабәт, – Гәаҗханашь – Каурбеи Андруба иҗшәмапхәыс лкны аибашьраан хқыта аџнқәа ирымхны аргылага маҗәахәкәа еизырхәхәейт хәҗәцәа, убра ихәуейт аргылага маҗәахәкәа. Егырахь, иаҗаху аи-халых аагара ихы иадтаны дыкоуп абанкир Бадала Аи-рымба. Ачазырта иавахаргылароуп амагазин, уажәазы, иҗбааҗыцәымзаргы, ахасамасазы ауаа ақалақь ахь им-цаларц.

– Хоу, хәикәшәыршәазарц шәәҗызаап.

– Анцәа ишәыцихәааит нап зшәыркыз.

– Зегьы хәхьышәҗаххо ххы хәигзарым.

Рыбжькәа геит иџагыло, ргәалаҗарақәагы шеиҗьхаз рныпшуа.

Уи аҗынахыс иаҗшыргаз аус нап адыркит.

* * *

Аапынра ааины агәашә илагылан. Амра аныџахшалак, амш иазымхәхьаз, ишоу-шоууа аҗхарра лбаашьтны аҗсабара шәҗылеи бҗиатцәалеи аҗсабаратә хәрҗьейлып-хаақәа рыла рхырчара иалагахьан. Аха убри аҗыны амра

зны-зынла иаацэырѣацэырасуан акэымзар, апта-еилач-
кэа таха артомызт. Азын акэтцра гэынганы иѣанатцозшэа,
еилаханто, пшас-зыс агмырхо ижэылон. Нас иаагэыбзыгны,
ипхашэапхатцозшэа, инаскэааскэаны амра аблакэа аадыр-
пшуан.

Шьабат аусурахынто аоны данааи, аонашэкэа ытца-
рбаѣа иаркын. Ацапхаѣа реибаркыра ахытцэахыз идыр-
уан, иааипшаан, рыгэтэы аоны аматцурта хэа иаѣаркыз ашэ
аартны дныаоналеит. Иара хыкэкыс имаз, зык аарѣаанданы
инаикэтэаны, цакатэи иматэакэа ааипсахырц акэын.
Ускан еиха ипсы ишыозшэа ибон. Иан аоны дыѣказтгы,
зык сзырѣаанда хэа леихэон. Лара чуанла амца азы на-
хакнаханы, аа нан, уеыпсахгаѣа хэа цакатэи иматэа-
кэагы наизлырхиарын. Аха уажэы Шьабат даалакѣакит
амца аикэтцара далагару даламгару хэа. Иани иаби аены
рааигэатэи аѣытаѣа руак аѣтэи цсрак ахь ицаны иѣан,
шьапыла акэын усгыы цсрак-бзarak рахь ауаа шныѣэоз.
Аѣытаѣны Ахрей, амни агычкэыр Чыгь Лажэбеи, абан-
кир Бадала Аирымбеи аѣа азэык-ѣыѣаки раѣын ама-
шына змаз. Ацсра ахыѣаз такэы набжэан, Сасырѣаеи
Машьѣалеи шьапыла амѣа иѣэын.

Аиаша ххэар ами, амца еикэтцо, азы ршуа, ахамамырѣаѣы
иѣыкэабо, абарт аусѣаа рырбазгэмазгэра дацэаашьейт,
итаххейт ѣыкэабартак аѣны аѣеахэа азы дацэагыланы
иѣикэабарц. «ѣыкэабартак аѣны» хэа игэы иааѣеикит, аха
аѣыкэабартакэа аурацэахыз, Шьушыка Мсыр-пѣа лаб илзы-
ѣаитцаз ак зацэык акэын рѣытаѣны иѣаз.

Зегыы дырѣатцны дааласын, цакатэи иматэакэеи им-
пахышы ааилахэаны иѣытцрак ашэ аркны дындэылтцит.
Амѣан зны-зынла ажэѣан дацэапшуан, аѣарцэгьшэагыы
ибон, зны иаадыды-мацэысуан, зны иааѣашарпѣккон. Ама-
ла, дымбаазатѣѣакэаны абанаѣны днеит. Уажэадагыы
дымнеицызт азы, дахыныаоналаз лапшыла иааимидейт.

Азәык-шыңбак зәыкәабаны ицақәоз рыда уағғы ды-
ҕамызт, ари амш қәаш-мышғы иацәшәаны имаазарғыы
ҕалон. Уи иацәшәаратәғы излақаз ықан, жәытәла март
анынтәоз хымш қсахны иаанагоит хәа ирхәоз аамтазы
акәын, ақәа млеир ауам хәа ирықхьазон. Еихарак наң-
шы-ааңшыртас изикыз, Шьушька дықазар длымбакәа дыз-
лыцәцозар хәоуп.

Акасса днадгылеит, иңыба қәрышьқәак аатығаны (изы-
қсаз иаҳахьан, идыруан).

– Азәы итә... – иңы ахьааихихыз уа даанхеит, Шьушька
акассағыы шылкыз аниба.

– Шьабат, уанааиуаз аңенңыыр ала узбеит. Иреиңу
аеыкәабарта тыңс иҳамоу азы аа аблет, – лхәан, дшақь-
шақьо днеихатгылеит.

– Аа ахә, хымпада ибгароуп, – аңара нықәиңсеит.

– Уара уқынтәи аңара сара изгазом, – иңарақәа аақәыл-
хын, изамқа аашьышыны, лнапқәа игәы инахьшыны иблуза
аңыба инталыңгәеит.

Ари қалтеит мгеимцарак иалағзаны, дағьааихәаччеит.
Шьабат убра днытцаба адгьыл дагарц итаххеит. «Сшьапқәа
ңытәтәарауаз арахь санаауаз» – ааигәахәт. Мчыла или-
тарц иңыбахь инапы шынаирххаз анылба, акасса ашә
хәычы днаханы иналыркит. Ииура дақәымшәо дгылан
аамтацқәак, нас иблетгыы ааңыжәжәаны инкаңсаны дын-
дәылқьаны дцарц игәы итақны адәнықа дахьынаңшыз
ибеит азәы уедрала илбааишьтуазшәа ақәа шкыдтәоз,
ацгәыңсы узкамыршәуа ахәылпазы ихытқьарашәа амш
шыбааңсхаз. Днашьталан иномер қшааны ишыи-ишыи
неиқәтқо дныңналеит. Ацаңха нтаргьежьны инаиркын,
иағыршәаны астал хәычы игылаз инықәтданы, ишәихыз
иматәақәағыы уа инақәитқан, адуш аартны днатцагылеит.
Асапын наихьшыны, иеаарқәыңны ашәах азы инеитон
аамтазы, аңарахәа ашә аатын, Шьушька лан дшаалых-

шаз лееилыхны даафналан, ашә ацапха налыркит. Лыма-
тәакәагы иара иматәакәа инарықәылтан, иара дахьаа-
шанхаз лхы иаархәаны, лнапқәа наикәыршаны адуш дна-
цагылеит. Леааигәылдыргәғәалан, лгәыхәпқәа аайдкылан,
игәышпы инытцаргәғәаны итцалырқәычуан. Иара ажәак
ахәаха илмтазакәан:

– Шьабат, сара истәхуп уара уқынтәи ахәычы дсоурц,
сара убас стәхуп, – лхәон лыпсы лыхәламзо, дагьейтца-
қыпқыпчуан.

Шьабат дзеиуаз изымдыруа дуалыуашон. Ичкәынра
ииааиуа далагеит. Ичхара хыжжуан, ицәеижьы еилашуан.
Лара уи ангәалта, дызтанагалаз ашыра дабылзон. Убри
аамтазы лгәаг кны деилашәеит Шьабат. Дызхәаҭырц иа-
ҭыз амца ҭыцәааит Шьарифа данааихәыц. Ишимчыз
длыгәтасуан аамтазы, «уф, гәышьа» лхәан, леаалырххан
дааикәтәеит лара. Ишимчыз дналыгәтасын акәакь дынк-
ҭаижьит. Лыматәакәа харабҭара илкапсаны импахьшьы
ашыршырхәа иҭаалаирбан, ццакрала иҭааилахәаны дын-
дәылкьейт. Адәахьы дандәылтц ақәаршәы хкәахьан, ажә-
ған кеикеиуа етәаҭьаа атцарыпхра иаҭын. Абгыз дытц-
наркьазшәа акәын дкәалаауа аҭныка дшаауаз. Данааи,
иани иаби аахьан, амца агәгәахәа еикәтцаны дыҭхәатәан
Сасрыкәа, Машьқәала ахьурзы иатцшьуа дахагылан.

– Узырццакызеи, уҭкьа-ҭкьо уааиуазшәа збонеи? –
днаипылан, тцакатәи иматәа еилахәарақәа ааимылхит.

Ихы инапаҭы ишааигахьаз мҭашьо, иан даалыхәаччан:

– Ҷыкәбаншьтахь амла сакызаап, – ихәеит.

– Уажәытцәкьа абыста калоит, упсы аашьа, – наиаталкит.

Атаацәа анышьталагы Шьабат акраамта дызмыцәо
иияртаҭы днахәаахәуан. Илацәа нтаацыпхьаза Шьарифа
дҭапха-ҭаччо иапхьа даагылон. Шьушька лан дшаалых-
шаз деилыхны, лхахәы еилажәжәа, деишырҭахәа акәакь
дыкҭаршәны дибон.

Адырѡаены амра шеишеиуа иаацѡырцит, иаакѡыршаны ѡыарггы цстѡацкгы хзамкѡаны.

– Ицеит убама, азынра нѡакѡѡ, иаѡсахыз ахымшггы ниасит ишѡас-зысуаз, – Ахра дахѡтѡаз иусурѡа тыѡахы дныѡналеит Шѡабат, амардуан даныѡхала.

– Улаѡѡа тѡаа уѡоуп, Шѡабат, иаха умыѡѡазеи? – ихѡан дѡеихатцгылеит Ахра.

– Иузбуаз иахатѡи ашара хѡа усазѡаарц уѡахызар акѡхап.

– Усггы сѡаарц сѡахын аиашазы.

– Ишубо еиѡш, арт харгылараѡѡ макъана акыр рыгуп, аха такѡггы иѡарѡахѡеит саби Хѡымцеи. Ацхырааѡѡѡа ргѡыѡггы акырѡѡа ирыѡхраахѡеит, аринахысггы ирыѡхраалаиит, аха ааѡынѡи аусутѡѡѡа раѡѡоуп, излымшо ахымхѡѡѡѡаггы маѡѡам, уртггы ирыѡхраатѡуп, – уа иѡѡа-никилеит.

– Издыруеит иухѡарц иуѡаху, Шѡабат, аиѡкараѡы уареи сареи иѡаѡѡаша раѡѡоуп хѡа ауп, – ѡѡардѡк Шѡабатггы инеизынаскъаганы иарггы днатѡеит Ахра.

– Мап, Ахра, хѡараѡахума, уарггы уиашоуп, аха исхѡарц истаху аѡѡакуп, – ихѡеит Шѡабат.

– Сзырѡеит, Шѡабат, – иѡѡааигѡаны дааизѡѡымхѡеит.

– Еихѡа аус ѡап хѡа сгѡы иаанагоит абри хѡазѡу аѡазырѡа аиѡабы уажѡнатѡ далхзар.

– Уи знапы ианаѡѡаша хѡа угѡы иаанагода?

– Дивагыланы аус ахѡиуа саб даараѡа дигѡѡѡхѡит Хѡымѡа, уара угѡы ишѡаанагои?

– Изаманоуп, Хѡымѡа даара дѡѡуроуп, аѡазырѡа аиѡабыс дѡаѡѡап, аѡазыѡггы уажѡнатѡ азѡахѡ ххѡар шѡѡакалари?

– Зыѡахѡ уѡѡаша азѡыр дыѡѡазар, изѡахѡ ххѡоит.

– Мизан Ашьхара аибашьраѡггы ихы ааирѡшит, аибашьра ѡалаанѡа асѡѡѡтѡ арраггы ихигахъан, ацхырааѡѡѡа ргѡыѡггы далоуп, ишудыруа еиѡш. Аха урт зеггы рзын

мацара акәзам избәхә зысхәаз, асовет ар рҕны даныҕаз чарзһыс аус иуан, атәы идыруеит.

– Аиаша ухәеит, Ахра, – ихәеит Шьабат, игәы иаахәазаны, – аха Ҙыҕ Лажәба икәу акартоҕа ихганы даар, деиҕа иеисыр, – дааччаны алаф алихит Шьабат.

– Аиаша, аиаша, уикәшахатума Мизан? – Ахраҕы дыччон.

– Хымпада, Ахра, хымпада, – ихәеит Шьабат амала иччара гәалак шатцубаауаз ҕашьазомызт.

Ахра уи зкәйтцаз Шьабат иаха сызмыцәеит хәа иихәаз акәын. Шьабат иаха ахәылҕазы дзыкәшәаз ахтыс акәын илахь аикәра макьанаҕы дзацәымцакәаны деихәлагәа дызкуаз.

– Акы суазцаашан, Шьабат, – ихәеит Ахра ауадакны даалеиҕеины.

Шьабат уи дааизҕлымхәхеит.

– Абри хһык инеимда-аимдо ишәыхьчо ачаифабрика аргыларазы уаб иашьа Ҙмел аибашьра калаанза иааигахьаз аргылагакәа ус инхазома, аргылаҕцәаккы шәзааны иҕан хәа смахахьаз?

– Иҕан аргылаҕцәа, иахәацшны асмета катцаны ицеит, адырра рахтар иаауеит, аха иабаҕоу, макьана алшара хәамаеи.

– Ҙмел акы азизбозароуп акәымзар, уара уабахәартоу.

– Уигы макьана шәаацшы хәа ауп ихәихәо, рацәак изеидымкылазеит, иихәазгы удыруама?

– Мап, мап.

– Ианца азал тбаатыцәкәа аеакахы ххы иахархәар стахуп.

– Хқытауаа ршәырқәа реизакырта иазыманшәалахоит, ихәеит.

– Уара иухәеи, нас?

– Сақәшахатуп, – схәеит.

– Ус акәхашт.

– Саби сареи иаххаанхо иалагеит акарулра, Шымагы ихатцеикуа далагеит, сажэит, исылшом, ихэеит, арахь ицабаасахэа иахтогы мацуп. Уи наф-нафтэи усхеит, аха араион ахадара хақэдыргэыгит хқыта ақара азоуштра. Ау-сурақэа ирфу зегы имачзаргы есымза акы роуа икалеит.

– Нас, Шымагы икарулра ахэ шэара изишэтои, ауалафахэы иоуа дкалозар?

– Уи иикарулуа хэынтқарратэзам азы, ауалафахэы изыршэазом, ахэынтқарра ахарцеизак (абиуцет) акын-тэи ауалафахэы зырто ахэынтқарратэ усуртақэа рфы аус зуа роуп, рхэеит, ахарцеизак хэычык еиныло иалагазаап.

– Ус икалар акэын, хэаратахума, ахэынтқарра акы алшо икалазар.

– Хазхатэрала амагазинқэа, ацехқэа ахэаахэтратэ тыц хэыцқэа ухэа акырқэа аадыртит Акэа, убарт зегы ашэахтэ ршэоит, ахарцеизак ахэ иалалоит, ахазхатэқэа шака ирацэахо акара ахарцеизак иазхауеит. Абартқэа зегы ирылацэажэоит уатэы араион акны, уаргы саргы уахэ ихацхэоит.

– Макэана имачзаргы ак роуа икаландаз хқыта аиз-хазыгэаразы аусқэа знапы рылаку зегы.

– Уимоу уареи сареи хуалафахэгы хараркуеит хэа сахауеит. Аапынрагы цашт, ацхынрагы цашт, сара схы зықэкны исымоу аамтагы ааит, – уа даангылеит Шыбат.

Ахра уажэы дхэыц-хэыцуа даанхеит. «Издыруада ац-хэысаагара игэы итазар, ацхын Шыарифа даауеит, ацхын-шытахэ тагалан рчара аура игэы итазар», – ааигэхэын, нас дизтааит:

– Изықэкны иумоу иарбану, Шыбат?

– Ауниверситет аталара, апышэарақэа сымтихэази аибашыра аламталазы. Гэмыстатэи афронт акны санеи-башыуаз Кэтышьха хантэаз, аректор акорреспондентцэа дрыцны дахэнеиз иасхэеит апышэарақэа шыстиз, ачаи

технологиятә факультет аҫаларазы. Мышқәак аатцхъан исзааицхаит аҫышәарақәа шыстиз зну ақбаад еикәханы ишықоу, аибашъра ашытахъ сталар шсылшо.

– Хкажъны уцарцу? Сара егъсурым, аха хқытауаа гәра-гарала иухәацшуеит акаҕны хқылигоит хәа.

– Хқытауаа срышыцылеит, икажъны ацара стaxым, латәарадатәи астудентра ауп истаху, – ихәеит тынч-тынч Шьабат.

– Убри ухәар сахаит, Шьабат, ацхынғы цъара еицыларакғы уазыцшызар акәхап... – ихы аарнаашәа ҕацха-ҕаччаракғы ихаҕы инықәланы, днеизыцшит.

Шьабат мацк ицшшәахәы ицсахит Ахра изхихәааз дырны.

– Назира ак уалымхәакәаны укам, – ихәеит Шьабатғыы даацәытцаччаны.

– Уара Шьарифа лыхъзала акғы соухәом уаазкәылаз, аха Назира исалхәеит ацхын данааилак лареи уареи шәеикәлыршәарц лгәы иштоу. Уи аекономикатә цара дтоуп, ахцатәи акурс ахь дцоит, технологхоит. Аа, изакәытә еикәшәароу икало Тамели, уареи, уаби афабрика аншәыр-гылалак, – дизгәдуны дцәажәон Ахра.

– Уаанза акыр бжьоуп, Ахра, хқытаҕны икацатәқәоу рацәаны избоит. Аха зегърацхъазагы сгәы итаскыз уасхәоит. Абри, хқыта ахадара зыоноу, исхәарц истаху хара хзыоноу хәа ауп, ашытахъшәа уада хәычык амами?

– Ааи.

– Убри дәкъанны ақытазы акатцара стaxуп. Ахәса Цсоука ицаны шәырқәырк тины кәрышықәак анааргалак, афназы иртаххо ахасамаса рзын акалақъ ахь имцаларц азы уи хәарта духоит. Иуасымхәац ҕыцныхәакғы сыртахъеит, Ахра ақыта анапхгараҕы аус иуеит, ицшәмацхәысгы убра аус зылуазеи хәа.

– Дакаәаххып, нас, Назира аусура, – ихәеит абгъаахәа Ахра.

– Ааи, даҕааххып, адакыан хэа сызҕу дытахаргылап, цхыраафыс лашыа Тарноу длахтап.

– Мшәан, ешьеи-еҳәшьеи адәкьан еицрахтарцу, ауаа ирхәои үскан?

– Ақалақыққа рқны ирақаахо иалагеит ахазхатә хәаа-хәтрқақа. Урт ахәынтқарра иатәзам азын изтәу ииҥаху иоуп хәаахәтәыс ииго: иҥахызар иңшәмапқхәыс, иҥахызар иахәшьа ма иашья, изҥаб, иаб, иан. Ахәынтқаррахь ашәахтә ршәоит ауп, уаҥа уахь ус рымазам. Ирҥиуаҥы дара рхарҥь ала иааргоит, ахәпсаҥы дара рхала иақәырҥоит. Ажәакала, дара идыргылозар, дара ирхатәуп, азәы итәны арендла иныркылазар, арендаҥса ршәоит, еҥыс ирхашәало дара иртәуп.

– Артқәа зегы смаҳәахъеи, ах асдәҕба еилык-ка салампшыцызт, – ихәеит Ахра. – Зны, Тырқәтәылантәи. Аңсны иааны ицаз аңсыуак ихәо саҳаит, «схатәи адәқьан ду сымоуп, атищәа хәа хәшык ытагылоуп, ауалафахәи сара ирыстоит, адәқьан иахашәало сара истәуп» хәа. Изаҳауаз зегы иңбахшьеит усқан ари закәызеи, ахәынтқарра аус алазамкәаны хәа. Асовет анхыбгала акапитализм ахь амәа хәкәлеит, иахзыбзиарахааит.

– Ааи, уахъ амѡа ханылеит. Изхысхѡаау, адѡкъан азы ауада рахѡап ешьеи ехѡшьеи арендла, закѡанла иршѡараны ирыхѡтоу акъѡа ахадара ахасаб ашѡа иаларгалалап. Ачазырѡагы убас иѡахѡцароуп, – иѡоу аѡагылазаашъаѡѡа рѡѡы иеилыкка иѡѡеит Шъабаѡ.

Ақытәкәа акыр днарылс-аарылсуа йҫоу-ину, иртагы-лазаашьоу гәейтон Шьабат. Бзиақ ибар, иқытәкны ихы иаирхәон. Уейзгы Зышқыт ақыта абзасара зейдшраз атқыс еиғыз хәа цьаргы ибомызт. Аибашьра ирзаана-

газ аҕарра қыҕеи қалақыи зеггы ирныцшуан. Ахәсақәа ршәыр-рқәыр, ркәйтқәа, ршәишәиқәа, рышәарақәа ухәа рыманы ма Аҕәәҕа, мамзаргыи Цсоуҕа амҕа иқәын. Аҕар ацхәысаагара рзыгәагыуамызт, ачараурақәеи ахныкәа-рақәеи ахыуадаҕыи аҕнытә.

Ақыта ирыхәашаз ҕататәык даназхәыцлакгыи Шьабат, ацхырааразы даазыкәгыгшаз хәа игәалашәоз Бадала Айрымба иакәын. Аха уи лассы-лассы дидгыланы иааиҕаху зеггы аартны иахәара ицәыуадаҕын, диабхәахозу диабхәамхозу еилкааны ишизымдыруазгыи, иахәаибабоз ламыс-цхашьарак наилсны деикәырхха дҕәанахәозшәа ибон. Иара Бадала изныкымкәаны Шьабат иеиҳәахьан ақыта анапхгараҕы иуҕаххо акы аныҕалалак, слымҳа интшыла, исылшо акы хқыта иагсыжыырц стахзам хәа.

Аапынрагыи цаны ацхынрагыи иаатагылеит. Аибашьра еилгеижыҕеи ари ахцатәи ацхынра акәын. Ачазырҕа азауад хәыцы ргыланы иалгахьан, аихалых усугақәа Бадала иаа-игоит хәа ицшыи.

– Бадала уртқәа хзааигааит, аха... – уа иҕәаникылеит Шьабат зны.

– Нас, аҕынамзара узто иарбану? – дизцааит Ахра.

– Ацсны ахыинзаназаазо ақытақәа акыр ирыцәтахахз рыуаа рзы азеицш баҕақәа-аобелискқәа хәа изышьтоу рыҕатцарақәа рҕырзыҕартцоит.

– Нас, хара иҳахыи, азәыр хиеицәаны ххы аабома?

– Мамоу, азәгыи хиеицәазам, ахәынтқаррагыи цхырааг-зак ҕанатцарашәа рхәоит, аха уи азхом, ишубо, ххәынтқарра иахнагаз аҕәәҕра ашьтахь ибеиамхацт.

– Уи ала иухәарц иуҕахи?

– Хқытауаа рымч ала аҕәрышь еизактәуп, уи рылшары-ма хқытауаа?

– Досу иҳалшо ҕахцап, ахәынтқараагыи акы иҳацхраап, насгыи...

– «Насгьы» закәи, Ахра?

– Насгьы хара дҳамоуп эхазы мацара имхәыцуа, иаф-цацәамзаргьы акры знапаҕы иааиуа ауафы. Уи изукрыҕалоит абри ажәаҕагьы.

– Иарбан, Ахра, уи?

«Амал ацәеижы арпхоит, аламыс – агәы», – абас дыҕоуп иара, уи есқьынгьы хгәы ахьирпхара дашьтоуп.

Шьабат дидырит Ахра зызбахә имоу ауафы. Аха «издыруада сара сызҕу иакәымкәаны аеазәы избахә ихәозар?»

– игәы иааҕихәаан, днеизыпшит:

– Иумхәои, Ахра, иаахтны, узхычхәо дызустоу.

– Иуабхәахараны иҕоу!

Шьабат иихәо саҳап хәа дзырфуашәа, ишьтахь инапкәа ааибаркны аллеишеира далагеит Ахра.

– Убри шиакәыз здырхьан избахә анцәыруга нахысгьы, уи ақытазы имоу дшамеигзо сеихәахьейт, аҕацараҕгьы дҳацхраауейт. Иаабан, нас, уигьы илшо, – уажәазы абаҕа азбахә уаҳа даламцәажарц збаны итәартә астал ахь иҕынеихейт Шьабат. Нас, акы шигәалашәаз мфашьо, даа-хьахәын:

– Шьушька Мсыр-пҕа халцәыпхашьома, ашкол дҳац-тамзи, иҕацаны илымоу аҕыкәабартә акгьы лнамтазои, хҕыза лоуп хәа лаҳаҕыр баны ашәахтәгьы лықәхамта-зеитеи, цьара акы дҳахәааит, – ихәейт.

– Хы-хы-хы, – ихәан, даамхаччейт Ахра.

Шьабат зцаарала днеизыпшит.

– Иуасхәарц сҕахымкәаны изаны исымоуп, иахоуп иан-саҳа, лара душьтаныҕәон, ултахын азы угәы иалсыр хәа сшәаны.

– Иарбан, ура ? – атәара иеазикхьан, аха дымтәазейт Шьабат.

– Аҕыкәабартә ашә ытарҕаца инаркны хатца дцейт, иа-хьышәтаху шәцаны шәҕышәкәабала, лхәейт, – иааирлафит Ахра.

Шыбат иахаз дшеигәйргъаз мѡашьо ихафь аалашеит, деигәйргъеит, уи уаха дихьнымхалартә аҭагылазаашьа калеит хәа ипхъазаны. Игәеитахьан, бзиарак, цәгъарак аҕны иахьааибабоз шаҕа цәымграла дихәапшуаз. Лыла дахьабоз игәаг шуа лоуроузоуроу деимнадон, пхәысс да- нимгагы цәыбзасгы дахьлықәымшахатхаз азы. Адунеи дықәымзар лтахын лара данылтәымха, аеазәы дылтәхар хәа дшәаны. Дзырччаша акы лбаны лқышә аччаз шықәу иара данылбалак, ашхам лыбз инатчалон. Иара уртқәа гәеитахьан азы иелыцәхьеикуан.

– Жәаха уареи сареи рхабла Мкыдихәы ханыказ, Шьу- шыка иахзыкалцаз аеыкәабарта аххахәа аус аеуеит хәа харымхәази? – ихәеит Шыбат даатгьлан.

– Ааи, уи саргы исахауаз.

– Нас, дызгада хәа иуахаи?

– Счараан уанлыркәашаз уара днауvasын илыцкәашаз аеа қытак ағтәи ақкәын диццеит.

– Учара ашьтахь иабеибапшааи? – иааңеишьеит Шыбат.

– Иара дицшааит хәа ауп ирхәаз, лыкәашашьа игәапха- зар акәхап, иекынто аеыкәабартафь днеизаап уи ашьтахь.

– Уи уажәшьта хара дахьхахәо егыкам, егы иоуп хеыззаахкша, – Ахра днеизыпшит Шыбат.

– Егы хәа узфу дарбану?

– Иуабхәахараны икоу хәа азәы уиғымзи, ани есымша хқыта иацхраауа, убри сиғуп.

Рѡыцагы ааибарччеит. Шыбат игәахәара хыжжуа дыччон.

* * *

Апхынра иантала, шыжык Шыбат усура данааи, Ахра- гы Назирагы ааихьан, иусурта уадафь итәаны изыпшын.

– Шыжьбзиақәа! – ихәан, икьаҕе цаҕаҕы ааишәыхны инкнеихан, блуза затҕы итэартых иҕынеихеит, иахьи-хатҕылаз азы шәтәақәа хәа нарахәаны. Истол даахагылан: – Цәҕа ишоурахеит сынтәатәи аҕхынра, – ихәан, ичабра-ла ихаҕы аҕхзы нықәирбеит. – Шыжьнатды ас ашоура кало ианалага, иуадаҕхеит амхкәа рылатцара адгылкәа ҕеит, ацәмацәа иазцымжәо икалар алшоит.

Ахреи Назиреи Шыбат дызлацәажәо иарбанзаалак-гы акгы ацымхәазақәаны, ҕымт-цсымшыт, имтәазақәаны адашмахы инацшуа игылан.

– Ишәыхы, уара, акрыкалама, шәеитцаҕәҕәа шәгылоу-пей? – ргылашәа ааицәымҕхеит Шыбат.

Ахреи Назиреи неихәацшы-ааихәацшит, рацхьатәи ацәыргара рзымгәаҕуа.

Шыбат истол дахытны дааскьеит, зцаарала инеида-ааимдо дырҕацшуа.

– Ихамхәар хзычхауам азы шыжьыза хгыланы хааит, иахагы хшынеидхәыцлоз ихаршеит. Еҕаххәаргы убри хахтарц хтахымхеит... – уа даатгылеит Назира.

– Шыбат, изуахамхәои, иаха Шыушка лтаацәа рахь адырра калеит, шәааи аилацәажәара хамоуп хәа дызгаз ауаҕ икынтәи. Лара латкыс иеитцбу лаб иашәа ица Даут диццаны Бадала дааны дыкказаарын, дрышьтит, мышкәак роуп дигеижьтеи, икалаз хзеилкаа хәа иахәаны, – Назира илымданы дналагеит Ахра.

– Бадала уахынтә даахьоума? – дцааит Шыбат.

– Иаха цхыбжьон иааит.

– Даут хәыци иареиу?

– Мамоу, Шыушкагы дрыманы.

– Ишца? – дзеиуоу узымдыруа даауалыуашеит Шыбат.

– Дыцкьамкәаны даазгеит хәа арахь дриҕеит.

Икалаз уи ауп, Шыушка дшыцкьамыз анеилкааха, ак-рыздыруаз, акрызбахьаз Бадала ииура дақәымшәо дықә-

хеит. Лара аилацәажәараҥны Бадалаҥы иааиднаҥалаз аҥылацәаҥы ишрахауаз лҕы лықәшахатхеит. Бадала дҕаҕылан, лмахәар данкны дындәылиган, имашына дын-тажыны лыҕныҕа дааигеит. Дахьяаргаз, Мсыраа тыхла иа-аизырган, иара дызустада хәа данаадыргәҕәа, Шьабат ихыз алҕеит.

Шьабат абарт зегы аниархәа, иеишыр, дыҕамзар еигъеишыеит. Ала акгы зымфаз, ахаҕы шыала итәын хәа, харада ахыз бааҕсы ихылаз хымзгишыеит. Итачкәымқәа астал иахықәикшоз, астал хыцхыцуан.

– Хара уи аҕара хымгазеит, аха ахыз иухылтаз хьаа-цәҕас ихамоуп, – ихәеит Ахра даақәыпсычхан. – Иара Бадалаҥы абри иақәыршәаны дабаакылсыз, – ихьааҕаны инацитцеит.

– Бадала имацара иакәындаз, ахпатәи акурс ахь диасны, апхынразы цсшьара хәа даазаарын, Шьарифаҕы, Аҕәантәи дицны даазаап, – лыбжы ларҕәны даацәажеит Назира.

Абри ашьтахь Шьабат иҕы ахьааихихыз уа даанхеит, ажәак изымхәазакәаны дууаза дышгылаз, уск зтахыз азәы дышхалоз анырба, рыхыкгы ртыпқәа рахь инеины ина-тәеит.

Аенытдәҕьа иаахәлаанза ақыта зегы иаарылаҕхьан Шьабат ила зцәазтәымыз Шьушька Мсыр-пҕа хатца дцан, аха лыҕныҕа ддырхынхәит хәа. Шьабат, схы смыриашар калом ихәан, абыргцәа еизигеит, Ахра машынала дрышь-тацаны.

– Сыпхамшьазакәаны ҕығәҕәала ишәасхәоит сара уб-раҕа хара шсымам. Аныхаҕны уаланы уқәы шәхәозаргы сшәыццоит, ауаа ишрахауа лара илҕаҕылатәуп шәхәо-заргы сақәшахатуп, истоубоуп схы мыриашакәаны аҕ-ныҕа сани саби рахь сышцәырымтуа, – инапқәа игәы-тапсаны дгызыгызуа абыргцәа рҕаҕхьа даагылеит Шьабат.

Ааилашәшәымтәзы абыргцәагы, иҫалаз атызшәа заҳаз ацхыраащцәа ргәып иалазгыы Шыушыкараа раштаҫы еидибагаланы итәан. Сасыҫкәа дшәеиқәараха дрылатәан.

Шыабат ишныҫа дымнеизакәаны Ахреи Назиреи рышныҫа дрыццеит, уаҫагы рани раби рахь дцәырымтцеит.

– Сызҫаб ахыымзг лзыргаз Шыабат Лашарба хҫыта далтцроуп. Араҫа дхаламгылароуп! – хәа дхәацәон Шыушыка лан Барбала.

– Баагыл, бхатҫкы сцеит, Барбала, Мсыраа хачкәынцәа лацәажәара иафуп, иахзаарго ажәабжә аабап, бара бымацара бакәзам, Мсыраа зегы ахыымзг хнатцалыргылеит бызҫаб. Ахара зду лара лакәу иара иакәу табуп хәа разымхәаша ыҫоуп хажәлаҫны, баамыццакын, – дааникылон Мсыраа рбырг Шыахан.

Такәы аатцхьан, ашны иаадәылтҫны еицрыхәхәа ирзыпшыз рахь рәаархеит Мсыраа рыцкәынцәа еиқәшәы, рыхқәа рықәыжә ианааи, даргы ҫыртүамызт, еидибагалан итәазгы ҫеибаргыланы ус ипшын.

– Зәышәымтүазеи, уара, иҫоу хашәымхәои? – ибжы аарәацаны инарықәиргеит Шыахан.

– Хҫы еихытүам, хабиашьа Шыахан, иубаз еицәоу убааит рымхәои, еицәоу аабейт, хабҫа пцәаны хдәылтҫны хәауейт, – деиқәықәыпсчхәуа даацәажәейт а-Мсыр цкәынцәа қарала ирейхабыз.

– Иҫалазеи, закәызеи? – рхәан, ағу ааилдыргеит зегы.

– Мсыр Цыгәадар дихнахәааит Шыушыка, Алашарба атәеицпш дыцқьоуп, – ихәейт, иҫоу разхәоз.

Барбала арцәаа аатлыргарц лҫы ааихылхуан аамтәзы, ацкәынцәа деихәлагәа дааныркылеит. Сасыҫкәа ипсы аавиган, иеынеитцыхны даагылеит. Цыгәадар иаб Машыыхә деицүа-деицүа, деицыпцханы асқам днықәтәейт.

Цыгәадар Мсырба ҫажәижәабаҫа шықәса ихытүан, дтаацәаразамызт. Шыушыкараа рааигәара дынхон. Иаби

иани, рычкэын затэы иакэын азы, дырқыныцны драа-
зеит. Зегы ирбон иеилкаарақэа рацэак ишыҳаракымыз.
Аибашыраан аибашыцэа дырхыпхыазалан, аха абцар ан-
мачыз азэырфы реипцш, иаргы имамызт, ианыкалагы
ишытимхзеит, аибашыра ихы натца-аатцо даауан. Шыушка
ачыкэабарта анеибылта, иара анхамцэа цыраафыс дыл-
геит. Урт убыскак иеишыцылеит, ажэабаапсқэа рхэарафы
еицэыпхамшыо икалеит. Ишнеи-шнеиуаз рцэа-ржыи еи-
дыртцеит, ишеижэлантэызгы рхахыи иаамгазакэаны. Уи-
нахыс реырзеиқэымхуа еидхаланы иаауан. Атыхэтэан
Шыабат дилаҳэны дылкит Ахрей Назирей рчараан. Уи ди-
гар зылтахызгы акыкан, дахыыцқам азы дкаижыыргыи,
абри ауафбзиа дипхэысын, илыхтныкыазгы мцуп рхэо
акны инеиуеит цшак-зык ныбжыасыр хэа дгэыгуан. Уи
дшылтахыз, Назира лыла ирыбжыысхыаз ажэакэа аниал-
хэакэа Цыгэадар, ачарақны икалцақэаз лытцазхэаз иара
иоуп, диццарцы анизбалак лычелырбгарц, дкаижыыргыи
дкаимжыыргыи иарей ларей ирыбжыоу цэырымтып хэа
дгэыгуан, иара убриалагы Мсыраа ирыбжыалаз амаҳа-
гьара цэаххарц итахын.

– Цыгэадар дабақоу, уха арахь дзымааз уажэшьта еил-
каауп, дыпшааны тфу хэа хнеиқажыцэап, хқыта далтырц-
гыи идахцап, ирылатцаны цэажэатэыс икамтцазакэаны, –
рхэан ишыталеит Мсыраа рычкэынцэа.

Ифны иахьнеиз, иара дыкамызт, иан даадэылцит.

– Нан, нан ажэабжык хашэхэа? – лхэан днарцылеит,
аидибагаларахынтэи ишааз дырны.

– Цыгэадар дахтауп, – рхэеит дара, лытцаара ацынхэрас.

– Нан, хэчкэынцэа азэы дааин, иааибархэытхэытын
еиманы ицеит, иахыцаз сыздырам, – нараталкит.

– Шыушыкараа раштафы иказ рзы икалаз анеилкаа-
ха, Мсырба чкэынак акыпхэа даарылтын, уара уага уара
дуцэахыроуп қайтцан, Цыгэадар иқны дааны иеихэеит Мсы-

раа хабжъара махагыас укалеит, уажъыта ула узцэыргом хэа. Цыгэадар, дахьцоз иан лахьггы имхэакэа, иааиз ацкэын диццеит, ианаацэылашозггы зеггы шыцэаз Акэаҕа амѡа дыкэлеит, усуртак цшааны далагарц, икытахь ихы цэыримгаларц. Хцэыргашьасггы имаз, дѡардацхаракза дыканы иеилкаарақэа ахьмаңыз азы, аеада ахы зхагылоу алым хэа ишишьтаз, амахагыа хэа наизацыртцеит.

* * *

Бадала Акэантэи Шьарифа данааигаз ақытаҕы баагыло санаауа арахь баауоу хэа длазцааит. Иара, цыпх аипш, сынтэаггы ацсшъара мшқэа лыманатцы Акэа даагыланы ибанк аҕны дицхрааларц итахын, ларггы аэкономика адырраҕны илзеигуп хэа ипхъазаны. Лара, даалакѡакит, аха нас, хэхэацшып, саб, уахь хцоит усггы хэа иаталкит.

Шьыжънатц иааит Акэантэи, аха ақыта иалаѡхъан Шьышка хатца хэа дахьцаз Шьабат ила дышьеимыз еилкааны дкарыжъын, иаха аѡныка дааргеит хэа. Ари илаҳаз даара агэеитцахара лнаҕеит Шьарифа, дагыаргэааит.

– Уатцэашьыжъ уанцо сарггы суццоит, – лхэеит лаб иахь, иааижътеи цытк анцы.

– Хазхараггы хаибамбеижътеи барей сара, иара хгэылацэаггы бырбап-брахап, цытрак баангыларауазеи? – лгэы иаллырсит лан.

– Хаибамбеи, егы амчыбжъазы саб даауеит усггы, цытрак уахь бицнеир, хазхараггы амшын хаицталап цыпх аипш, – лхэан, лгэалаҕазаара бзиащэа лырбаны лнапқэа аалыкэлыршеит.

– Ақыта быцсы алан Москвака бцаанза, ақалақь башьцылацэеит, – лгэала лзынкыломызт лан.

Шьарифа, Бзаут хэашабгеи ларей еикэгэыҕа ианыказ ақытаҕы иаанхарц еибырхэахъан – иара ақыта анапхга-

рағы тыпк иңшаауа, лара латәарада ауниверситет дталаны арцаөра напы алыркуа. Уажәы лгәы-лыңсы наидкыланы дзызхәыцуаз Шьабат ақыта анапхгарақны даныкала, лара аекономикатә дыррақәа лыманы Москвантәи дхынхәыр, лзанаат ала ақытағы тыпк шқаамлари хәа лгәы иаанакон. Ара дахьааниз Шьабат избахә иңгәыны абас итутууа ақыта ианаарылалатцәкьа данахтыгәла, лгәы иңкалыжыырц лызбеит. Лара дшазхәыцыз ала, ус калцар, хакрак лыдлоны лымбеит. Уа дагыиашан Шьарифа – Шьабат ажәа илымтацызт, иара ажәа лнимтацызт. Нану лгәанала дкәашон хәа, схы хәымкәаны ахәырбгыц зақәыстцарызеи хәа, абри икалаз аус пылхат ааныжыны лыңсшьара мшқәа Акәака ииалгарц лызбеит. Амш ирласны ицаны, ауахыгы ус иаалыхганы уатцәашыжь лаб имашына дынталаны дцар, еиха лыңсы лгарызшәа лбон, агәырөа шака уацәхьатны унаскьо иаргы иудыртны инаскьоит хәа илахахьаз агәра лгарц лтахын.

Назиреи лареи иааибабаны рызхара изымеиңәажәо ичырчырлартә атагылазаашьа лоузтгы, аңхын мшы каууа дуқәа лымбазакәаны ицарын, мышқәак моу, акыр мышқәагы ақытағы аангылара лгәы ақәғыгыраны дыказамызт. Аха уажәы аусқәа аеакала икаланы икан – абрантәи ақәтра дахыццакуа далагеит. Агәашәахь цшыртас икацаны илыман аены иаахәлаанза – Назира лхабарк калоз цьылшьон. Уи дааины дналыдтәалазтгы, еиха дласза дкалон, Шьабат иганахьала лгәы италкызгы налалхәарын, Назира Шьабат иахыгы илхәарын, гәаныла еибатахыз ашыца хьахәаңахәада назаза еилгарын.

Назира аусурақны илахаит Бадала иңха дицны дшааз. Цәәажәык шә-цутак лыгәхьан хәа, хазы Шьарифа хьаас дылкит, хазы Шьабат гәырөас дышьтылххьан. Ихирү тагылазаашьак ыказтгы, Шьарифа дааит хәа шаалахьаз-цәкьа лусура аамтала иааныжыны дөны лбара дцарын,

аха иҕалаз хәа илдыруаз налықәығәғәан дааннакылеит. Ес-иҕалазаалакғыы ләыза гәакыа ллакта антаңшра шпал-
таххеи, аха длызнейр, лцәажәара илзалацомызт Шьабат
избахә, егыи иҕоу ахтыс лзымдыруазар, Шьабат ихыз ла-
жәа иналалымтар лушамызт. Уажәы ианеибабалак моу,
ателеграммақәеи телла реицәажәарақәеи рҕны ихыз
мхәакәаны илеиөлмыжыцызт. Ианеибабах, Шьабат избахә
аацәыртыр, лҕы азы таҕәаны дзаагылазомызт.

Лара Шьарифағы убас ауп ишлыхыыз, иааибабар иш-
цәажәо Шьабат ихыз аацәырымтыр ҕаломызт. Мамзар
Шьарифа дшааизтәҕыа лыңсы аашыаны Назира дахы-
ҕазаалакғыы длымпшаар лузомызт. Шьабат ақыта иры-
лағыз ихыз бааңсы ихымхкәаны Шьарифеи иареи еиба-
барц итахымызт азы, Шьарифа шаҕа ирласны Аҕәәҕа дцоз
дахыццакуан.

Атх наскыахыан ауп Бадала Шьушыкараахынтәи ағны
данаа. Шьарифа ланғы ларғы иара изыңшын ажәабжыыс
иахзааигозеишь хәа.

– Хаи абааңсы, – ихәеит иара данаатәтәҕыа, –
хаазықәлыршәазеи уара?

– Иҕои нас, иумхәои, – ажәабжы лахарц дахыццакуан
Шьарифа лан.

– Сгәы аңсы ашьеит Шьабат дыцқыза ари аус палхат
дахьалтыз азы. Аха Мкыдихәаа хдырпхашьеит Цыгәадари
Шьушыкеи, – уа даатгылеит, Шьушыка лаагара дцеи уажәи
рыбжыаратәи иааңсарақәа ихызаны дшыҕаз ицәажәашыа
ианыпшуа. Нас инацитцеит: – Мкыдихәаа егыхаурым, аха
Мсыраа рыбҕа цтәаны иамоуп – Цыгәадар ила акәзаап
лцәалтәымкәаны дызлаҕоу.

– Унан, Мсыраа ишыбзас ишпалшыи! – лзамәақәа еим-
лагәа иаанылкылеит иңшәмаңхәыс. – Нас, дабаргои шыта?
– дизцааит.

– Дабаргахуеи, уатэы ашыжь уанцо пхэыск длыццаны Акаака дхаштыроуп, умашынала иахзугароуп хэа исыхэеит. Ханцо уртгы аагароуп, усгы хакэшэеит, – изгаб лахь днацшит Бадала.

– Сара уатэы суццазом, саххэит, мчыбжык акара ара саагылоит, – дыццакны атак илтеит Шьарифа.

Шьарифа, ари аус палхат Шьабат дыцкыза далцит анихэа нахыс, лгэалаказаара ашытытра иалагахьан, лаб ажэабжь нагзаны ихэаны даналгоз, уатэы дицымцарц лызбахьан.

– Шьушыка лышхам Шьабат илалцарц далаган, аха иамуит, ачкэын хыртэатэа ахьз баапсы ихылтон лара пхэысс дахымгаз азы. Уигы уажэы зегы ирдыруа икалеит. Мсыраа такэаамта ирнымцуа ашэахста рнылцеит, ажэлантэкаа еихибахэааит хэа. Апсыуала ари хымзг дууп. Шэаргы шэцапшьеит, аха сара саапсазеит, уажэшьта хашыталап, – ихэан дэагылеит Бадала.

– Ихэаумхэазеитеи уи Акаака дыздэыкэыртцо, дыртэахырц акэу дыдрыцкыарц акэу? – лхатца даанылкылеит Шьарифа лан.

– Дыртэахырц акэзам, абри аипш ахтыс ала ахэычы дир, дандухалак аефныхэа дадыргапеи, аха пыткгы лхытузаап, даара дшэартоуп, – ишыталартахь дхалеит Бадала.

Ахра Мсыраа ркынтэи афны данаа, Назиреи Шьабати ани аби рахь Шьабат усгы дцэыртцзомызт, ргэала иажэагэан, еикэыпсычхауа имышыталазакэаны итэан. Гэыргыарахеит иказ ажэабжь анрейхэа. Згэы хэыз Шьабат ихэфы ааихалашеит. Ифны даннеи Сасыркаагы Мсыраа ркынтэи даахьан, Машыкэалагы иаргы шытамлазакэаны изыпшын. Сасыркаа Шьабат данааи, уаха акгы дааизымтцаазакэаны, дэагыланы дцаны дышыталеит.

– Ааи, – лхәеит Шьарифа, лылацш нкыдырхаланы, – сара ус схәатцәҗьеит иацы, аха сылақәа кьахәхарц еҕаарыгым-хеит агәашә ахь сшыцшуаз, бара бнеиуазар хәа сгәыҕны. Сара сгәы саанамгеит, аха баргьы акы бшыннархаз здырит ашьтахьы.

– Бгәы баанамгартә цәҕрак бзыкастцеит хәа баҳама? – лгәы аанхашәа даатәеит Назира.

– Мап, Назира, сара аҕеакуп сгәы сзаанамышьтыз, – уа лҕаанылкылеит Шьарифа.

– Сара сгәы сзынанамышьтыз акәзар, Шьарифа, баргьы баазмышьтыз?

– Уи закәу сыздырам, бымбои.

– Шьабат избахә андрыцәҕа, уи ихьз ала ибасхәарыз сзымдрит азы сымнеизеит.

– Мшәан, Шьабати сареи еикәҕәыҕра хәа акгьы еиба-хамхәазеит!

– Иара аханатә аахыс бзиа бшибац бибоит.

– Ус акыр беихәахьоума? – даҕааақапшьхеит Шьарифа.

– Ааи, издырыртә дцәажәахьеит. Зны ҳаицәажәон, уз-бахә ала Шьарифа лацәажәара сҕахуп анысхәа, рацхьа ҕимтит. Аҕымтра ақәшахатра иамааноуп, анысхәа, «ааи, ааи» ихәеит, иацы абас ихырлымыз аусмыцкьа шыҕаз бара бахь снеизтгьы, ҳаицәажәара шыҕалахрыз здыруада.

– Бнеизтгьы иакәым самхахәон Шьабат избахә ала.

– Шьабат изы цәҕрак бхәарц бҕаххарызу ахьз баапс ихыртцаз ихырымтазтгьы?

Шьарифа ажәак мхәазакәаны дҕагылан, Назира дыл-ҕытцәхәхәа даанкыланы дгәыдылкылеит.

– Еилкаауп, – лхәеит Назира уи ашьтахь, – рацхьа ара саагылом, сҕоит хәа баб иабхәеит, ашьтахь Шьабат дшыцкьаз анбаҳа, аагылара бҕаххеит, ус ами?

Шьарифа еиҕах Назира даалгәыдлхәхәалеит.

– Хымпада шәеибабароуп, хымпада шәеикәшәароуп, хымпада шәеицәажәароуп! – лажәа даахыццакит Назира.

– Бусура багсырхазар җалап, уаха аамта бымсхуам уажәазы, – ацара ләыназылкит Шьарифа.

– Шьабати барей шәеикәыршәара снапы ианызаанит, Шьарифа, – налышьталхәеит днаскыаго.

Шьарифа даахьахәын, аччапшь налҗыкәлеит, Назирагы агәахәара илоуз лныпшуа, лусурахь амҗа дныкәлеит.

– Бзагхаз сеихәеит Ахра, – ихәеит Шьабат, Назира да-нааҗналатәҗыа, дааҗапхаҗаччаны.

– Башагы аамта смырззет, – наиаталкит агәалаҗара бзиа лныпшуа.

– ?.. – зцаарала дналзыпшит иара.

– Уажәшьта ажәа уара уоуп измоу, – аҗәардә даахань днаидтәалеит. – Мчыбжык-жәамш ейханы ақытаҗыны даанхазом Шьарифа. Лаб ибанк лзыпшуп, уаҗа дыцхырааҗхароуп аҗсшьара мшкәа лыманатцы. Ара дыҗанатцы ларей уарей шәеипылара схахы изгеит, ларгы даҗәшахатхейт.

Шьабат абри аамтац азы амтәыжәҗақәа иманы җсаатә-җас дпырны ажәҗан далоушәа дҗалеит, дагыҗаҗкыейт. Абыржәы ашкол дтаны Шьарифа лара илзымдырзо бзиа данибозтәи (ақҗаад бҗыц хәыцы лзыҗны аҗак бааҗсы иоуаанза) иҗәанырра хаақәа зегы изыхынхәызшәа, убасҗантәи иҗәраҗынгы дыҗоушәа, даауалуашейт. Рҗәажәара заханы зусурта тыҗ аҗынтәи иааҗналаз Ахрагы Назирагы реиҗштәҗыа иааикәыршаны иҗаз амаҗәар-қәатәҗыагы аҗсы рханы иара иеигәыргҗаны иҗышәыр-ччозшәа акәын илапш ишыҗашәоз.

– Ишәхәоз сахауан, ачарей агәыргҗарей иртәхаанит, – инапқәа ааикәыршаны даагәыдыкылейт Ахра. – Инахара-шәа иҗааза узызхәыцуаз убзиабара, абар уаҗхы мра шәахәоушәа инкаҗхейт, – нациттейт нас.

– Ааи, аха сызлоу хәа акгы сзымдыруа сҕалейтеи, –
иҕәейт Шыбаҕ, иҕеи аҕа-иашыҕа.

– Закааы?

– Иарбан иузышытымхуа?

Ахәаха рибатомыт Ахрей Назирей.

– Аикәшәарт ахыҕауша хәа тыҕк схахыи иааиуам.

– Иааиуа ахәаша ахәылҕазы кахуажәра хәа хара хыхы
умоахыҕ, Шыарифа усҕан уа лыҕазаара схи иадстоит,
хазы уадак аҕны хнатәап ларей харей, Ахра иани иаби
хыызак даныхтаауа, иҕҕырхагахазом. Уи амш иахахамҕа.
Бадала сабшалеи мейшалей есымша аҕныҕа дмаалар
иузом. Хайцәажәара ашытахы изҕаб дигаргыи хәаалазап, –
еикәшәашыс ираушаз азы лҕеи иаанагоз лхәейт Назира.

– Сара издыруан Назира аҕы шахзылызбуаз, – илхәаз
дакәшахатхейт Шыбаҕ.

Аҕхынра ииасны сентиабр мзасы Шыбаҕ Аҕәаҕа дца-
ны ауниверситет атехнологиятә факультет дҕалейт, иҕы-
ҕаҕны аамтала Ахра дааныжыны. Дышгыиҕуаз аиҕш, аи-
башыра аныҕалоз аламталазы ириҕахыаз аҕышәарақәа
рыла, латәарада атара азин ирҕейт. Абас атарахыи ихы
ширхоз анлейхәа деигәыргейт Шыарифа Ахрараа рҕны
ианейҕыла. Лара Шыарифа иҕалҕаз ажәалагала ала, рҕа-
рақәа ирылгаанза еикәҕыиҕуа иҕазарц рызбейт. Шыарифа
аҕхынра зегыи Аҕәа илхылгейт, ҕсшыара хәа иааз лашы
Леонгыи уа дыҕан. Шыбаҕ латәарадатәи атараҕны мызкы
даҕханы, ихәашаз ашәкәқәа еидыхәхәала иманы даанза,
Бадала изыкәиргәыҕхыаз ачазырҕа иаҕахыз аихалыхқәа
ааганы ишыҕейтдахыан. Ачазырҕей ачатиҕрҕей ишахәҕаз
аиҕш аусура иаладыргейт, аҕыҕа ахадара зыҕназ Шыидгәа
лыҕнаҕны уада хәычык магазинрҕейн, Назирей лашы
ҕарноуи рнапы ианырҕейт, ачазырҕа аихабыс Хыымца,
Ғәаҕханашы лматә, дҕатцаны чарзвыс. Мизан Ашыхараа

днаиртеит, ачатира, айбашыра ианалагоз рқытағтәи ашкол иалгахыаны уаха царак ахь изымцакәаны иказ, зғабк дазырkit.

– Хусқәа хәыч-хәычы иманшәаланы ицошәа збоит, Шьабат, – ихәеит Ахра артқәа ртып ианықәыртда ашытахь.

– Мамоу, Ахра, – иатеикит Шьабат, игәы иалсша акы иеихәозшәа даакәыпсычхан.

– Икалеи, угәы назмыгзoi? – даахәыц-хәыцит Ахра.

Зегьрейха изызхәыцтәу уск нханы икоуп.

– Иарбану уи?

– Хашкол, ахыбра цәыфәаза, еибакәеибаха инхеит умбои. Сара излаздыруа ала, хқытауаа азәырфы рхәыцқәа ргартә арака ианырмоу рыуацәа-ртынхацәа ырзаны ақалақьқәа рахь иганы ашколқәа иртартцеит. Ашкол анышыақәыргыламха хқыта еихагы атацәра иалагоит, иара усгы ихацәцахьоу афар мацфзам. Хашкол артцафцәа ракәзар, иабакәоу? Ақалақь ахь ицаны матцзурақәак рыпшааит, азәы акәацкомбинат акны аусура далагеит, аеазәы аеацъара, – гәалас ишимаз иныпшуан Шьабат.

– Хашкол ахышытақәа анпыккалоуп, ианхуаадаха афныцкагы еимыртәаз рацәоуп, айташьақәыргыларә атахуп, сақәшахатуп.

– Хымдада, иагу-иабзоу кәхцдароуп, Гәапханашьраакны хағәцәа еизыргаз афныматәахәқәа ххы иархәаны. Саб инапы ианахцдароуп ари аус ачкәынцәа наидыргыланы, – хәа Ахра иатеикит Шьабат.

Абарт напзыркыз аусқәа зегы рнафсангы, ақытауаа ркны ажәалагала катан, зегы азәк иеипш иакәшахатхеит рқытағтәи айбашыраан итахаз рбака акатара. Напзыркыз зегы ауадафракәа рыцын. Удафрас еихарак иказ акәрышь акәын. Аагартә хәа акгы ыказамызт, цъара акы аарыхны, итины, мамзаргы рахәык-шәахәык аазаны, акы атныхны ахархәарада. Арт ашыықәса-хышықәса ахәсаа-

гарақәа атып рымамызт, ачарақәа мацзан, аха ашьтахы ачкәынцәа ахәса раагарақәа ирылагахьан, чара хбыцкәакгы ҕалақәон. Ауаа рылахь еитдырхуа иалагеит, аибашьра агәырџацәынхақәа хаштра рықәымкәаны иаанханы ишыҕазгы. Зыцкәынцәеи зтынхацәеи рыла ацсытбаратә гәырџа иатцаз ахәса ашәы ршәырхуамызт. Урт рыгәхьаа рыкзамкәан амра шыпхац ипхон, амза шкаццац икаццон. Ауаатәыџса рхаҕқәа ракәын аамта иапсахуаз. Рхаҕқәа зны ашәшьеипш имашьцон, зных ашацкыреипш ицәылашон. Абас аамта цон. Ачазыртеи адәкьани аус руан, анхацәа адгьыл иқәаарыхуан. Аамта пшзомызт, ауаа СССР анеилаха ашьтахь аибашьра ҕаланы, аиааира ганы ишыҕазгы рхы ахькыду еилкаатцәкьаны ирыздырзомызт. Асоциализм цахьан, аха акапитализм маазацызт, аамта иахьагоз иазыпшын.

Шьабат есышықәса латәарадатәи ицарахы дныкәон. Пхынла Шьарифа ацсшьара мшқәа рзы Ақәа дааны дыкоуп хәа аниахалак, дцалон сабшала-меышала, еибабон, иаицылеиџеилон, рапхьаҕатәи рыбзазара ахсаалақәа шытырхуан. Ацыхәтәантәи реипыларәан длазцааит:

– Шықәсык ашьтахь бцара балгоит. Сара ақытаҕы сыкоуп, бара Ақәа ақалақь аҕы аангылара базыркуеит бани баби. Бара бышпахәапшуеи урт бара бзы изқәыкны ирымоу? – хәа.

Шьарифа абри азцаара иалацәажәарц лтахын еспхынра реикәшәарақәа раангы, аха Шьабат уи анцәыримгалак, ларгы леаанылкылон. Уажәы абри аипш азцаара англитоз, инаскьаганы амшын иалагаланы ацха аипш ихыз аҕәеидыпсалақәа инарықәгыла-аарықәгыло, атыхәан инеины иаатгылеит. Иара амаҕра кьаҕаблуз шкәакәа ишәын, иаацәеикәараз аикәа ишьан, ишьапыматәа еикәатцәа ҕыцқәа ахьнықәгылоз чыжьчыжь хәа рбжыы лахауан. Шьарифа уи абжыы мазашәа

дазызырѡуан. Иаргы-ларгы анаатгыла, ихэхэеикѡара еилачы лнапала еипхылышышарц лтахын, аха ус акатцара дацѡыпхашьон, уи афынза макъана азин лымамкѡаны ил-бон. Лара Москватѡи азахыра цкы цѡежык лшѡын, лзара кылыршѡаны амакапа зкѡыз. Лшьатцатѡкѡа ашьхѡапакѡа рыцаргыланы ихаракын. Лхафы еикѡарагыжы гѡыкы-цѡыкуа лылагѡи тбаа хьапштѡылакѡа уамашѡа ирнаалон. Еихарак игѡи иахѡоз лкышѡи лыцымшыкѡеи рхаѡара псахны акѡымкѡаны Анцѡа ишишаз иааныжыны илыман, лхахѡи лышьтахька икѡхѡаны, аибашьраан ишибалоз аипш. Ашьатцатѡи цкыакыкѡа лышьаны акѡын дшибалоз апсшьара мшкѡа рзы даацыпхьазагы. Убри ауп уажѡи илитаз азцаарагы зыхьяз. Ихѡомызт, аха арт ашьатцатѡи цкыакыкѡеи акытѡи еинаалом, акытахь ацара лгѡи итам-зар калоит игѡахѡуан, уи дагыацѡшѡон.

Азцаара англитоз игѡи атып итамгыло иалагеит. Иара изын абыржѡтѡи лтак нак-нактѡи рымѡа инарбоит хѡа ипхьазон. Изцаара лара гѡахѡарак шылнатаз лныпшит – лхафы аалашан днаихѡлаччеит.

– Абри азцаара анбасуѡи хѡа сыпшын арт ашыкѡсқѡа рзы апсшьара мшкѡа зегы раан, Шьабат, – лхѡеит дѡацха-ѡаччо, ицегыгы дизааигѡаханы, – сара сахьиз, атцара ахыстцоз хкыта сыпсы алоуп, убра саннеиуа жѡѡан-гѡашѡпхьароуп сара сзын. Ауаѡи ихѡшѡ иаатцраѡи иѡоуп рымхѡои, сара сыхѡшѡ скытаѡи иѡоуп, убри гѡаныла исыхьчон санеибашьуазгы. Насгы, сзанаат ала аусурта калоит хѡа сургѡыгхѡеит, уи макъана изыкамларгы, нак-нактѡи усзаргы сазыпшуп.

– Ааи, Шьарифа, – атакс даацѡажѡеит Шьабат, игѡи ашьтыбжыгы атыцаѡи иааиуа, – афабрика аргылагакѡа сабиашьа Москва иѡоу Тамел ицхыралала иааганы ишь-тѡеижьтѡи ицуа бдыруеит, ибдыруеит саргы ачаитехно-логиатѡ цара сызѡоугы убри азы шакѡу. Амала, макъана уи аргылара халымшацт. Аха уаанзагы усурада бын-

хажьуам. Ёааны уажёаны бцара балганы баауеит. Уажё-
раанзагы аекономист дхазтёазам хқыта ахадаракны,
хасабеилыргафк дхамоуп, ахасабгы аекономикагы
еилалызоит, аекономист итып ус инханы икоуп.

– Уабиашьа Тамели сашьа Леони еибалоит, хатыргы
рзеикёуп. Хқыта азбахё аамта уадаф азгы егырт ақыта-
кёа ирытцмхар ртахуп. Рфыцагы шака еигёырғазеи
блокада Урыстёыла иахьахнахыз. Тамел хара хкны даад-
гылеит ари аицш ажёабжь бзиа аныкала. Урыстёыла аны-
хёаёагы ааныркылеит, – гёахёарала дцёажёон Шьарифа.

Аибашьра ашьтахь Урыстёыла ускантёи ахада блока-
да хзыкаитцеит Кырттёыла ахада иажёалагала ала. Ахёса
рыда ахёаа иахыжны ахацёа рышьтуамызт, акыр зыт-
нытуаз иарбанзаалакгы ахёаа иахрыжьюамызт. Уажё-
шьта ахёаа анаартха, Ацсны аекономикагы шытыцып хёа
агёыгра ыкан. Зышкыт ахадара анапхгафцёа Шьабати Ах-
реи ргёыгракёа ирыцлеит ақытауааи акыр зылшоз ақы-
тантёи активи рымчкёа ракёызтгы уажёраанза изыкё-
гёгуаз, ахёынткарра алшаракёагы реизхара ианалага,
напы зыркны хёартара злоу хыбракёак рыкатцарафгы
ахёынткарратё цхыраара роуп хёа игёыгит. Азбахё хёаны,
алагара рылымшакёа иаауаз, итахаз рцеицёа абака рзыр-
гыларагы хацдыркырц рызбеит.

Абри ашьтахь, Тамел аибашьра калаанза иааганы афа-
брика аргылагакёа зирбахьаз аргылафцёа иманы дааит,
аргыларагы иалагеит. Иара, афабрика аихабыс Шьабат
шёкёыла-быгьшёыла дшьакёиргёгёеит. Шьабат, ақыта аха-
дас хёа ихьз ихёеит Ахра, ақытауаагы ақёшахатхеит.

* * *

Итакыз Чыгь Лажёба доурышьтын, ифныка дааит шы-
кёсқёак рыла. Аибашьрафы итахаз иаб еибашьра дан-

цоз уара умцхэрас ауп сызцо хэа иеихэеит, иандуи иаб-
дуи ишрахауаз. Убри ашытахь дук мыртцыкэаны иабду
Дадрыкэеи иандуи Ставропольтэи атэылафацэ афны
ирдыруаз шыоук рфны дырган, дныжыны иааит. Аибашь-
ра дацэыбнарцеит. Ианеилга, дааны ихикэачраха иқыта
дналалеит. Зегы иахатыр рбон, иаб ифсадгыл ихы ахья-
кэитцаз азы, дабыдоуп хэа дрыцхашыаны. Аха ифызцэа
рфны дымчыгханы тэамбашакэ дрызныкэо даналага, уеи-
башьзомыт хэа афцныхэа ирто иалагеит, ахатыркэцара
данафсамха. Мизан Ашьхарааи иареи реипш, азэырфои
иареи аизыткыаракэа рыбжалон. Реизааигэазтэкэоз
икэлацаэгыи реицэхьаркуан, ицэынаскьон. Фыза димам-
кэаны, имашына ыргэлгэалеиуа дышдэыкэыз ауп рқыта
иатэымыз Алыбеи Шыагытбеи иареи шейднагалаз.

Алыбеи Чыгыи фэки уажэи рыбжыара Зышкытан цэгья-
ра фамлац хэа ахэара уадафуп, агычра акэзаргыи фаб-
лакэак, кэыткэак, шэишэикэак ызлон, аха фэыларак ыфа-
мыт, фычра баафсзафэак атыф рмоуцыт. Амала, афшыгара
баафсык фалахьан, аха уигыи хыреызшэа рбон ақыта
ахадара анапхгафцэа. Уи анаркотик матэашыаркэа хэа
изышыфтоу ахккэа руак абна агэфа ылырхааны ишылатцаз
рбан, ихыршыаахьан, афызшэа фэгэагыи алырххьан азы ар-
гама ицэырганы азэгыи илеитфомыт. Уи фшааны иахозгыи
афэытцит, Чыгы иакэын иазырхоз рхэон.

Чыгы доурышыфны дааижьфэи такэгыи аатцит. Ишыфб-
жыгы ыфамкэаны дфышэынфэаланы дырбон. «Хэаи, Дад-
рыкэа Лажэба насыфк имазарын, имафа Чыгы игэы даи-
мырго дфалеит» хэа изырхэо иалагахьан.

Шыабат афабрика аихабыс дфалеит, аха ақыта ахада-
рафэи лассы-лассы дубон, хатыфуафыс дааныжыын. Ахра
иааизбуаз аускэа зегыи Шыабат ида изыбзомыт. Зны-
зынла иахьяаидфэалоз хьяас икны излацаэажэоз хэафцаэа
фаха фамфэ адиверсиакэа имфэафыргози, фал араион афны

ауафшырақәеи, иҕалаз ауафгычрақәеи ракәын. Гал араион аҕны Қырттәыла иадгылоз, уахътәи азинхьчаратә органқәа рыдтақәа назыгзоз ыҕан. Урт аңсуаа рымацарагы ракәымкәаны Аңсны иадгылоз агырқәагы иреигзазомызт, Қырттәыла анапхгара еиҕкааны ирымаз «Абнатә еишыцәа» зыхьзцаны ижәыртцоз агәың ари араион тахак артомызт. Араион аҕны имџапыргоз ацәгьарақәа зызкыз Гал араион Аңсны иацырҕьаны уахь адцара акәын. Қарт еиҕкааны ирыман «Аңсны автономтә республика» зыхьзыртцаз иҕам-инымыз автономиа. Ари «Ахауа иалоу атәыла» ахьзутцартә иҕан, территорияда аструктурақәа ахьамаз азы. Иаңдан аминистррақәа, азинхьчаратә органқәа. Урт рнапхгаџеас иҕатдан Аңсны икәынхоз, аибашьра ихнартцәаны уахь иагаз агыруа-қыртқәа. Рыжәлар ржьон, ишыржьалацыз аипш, «Аңсны хара иахтәуп, хара иаагоит» хәа. Гал араион иалаз, мамзаргы иаланхоз хаҕацәа алцатәын, амееиқәа рҕынтәи араион рыцкьатәын. Уи аамта ааины аңсуаа иаарыдгылеит. Зышқытаа аибашьра иалахәыз абҕьар еиҕашьтырхит, Аңсны ауааңсыра зегьы ирусцшьаны иңхьазахахаз аеалархәразы.

– Уааира шаҕа истахыз, Шьабат – дџагыланы днәипыххылеит Ахра, Шьабат данааџнала. – Ицеит хәцкәынцәа уахь, усқан имеибашьуаз Чыгьгы дигәтасны дзышьтыз иабду Дадрыкәа иоуп, рхәеит, амала иаргы мап имкит, рхәеит.

– Ишхыџ аҕны дааизар ҕалап Чыгьгы, уажәшьта дыңшқам, абахта афџгы имахахьеи, – иаҳаз игәы иаахәеит Шьабат.

– Еихарак узыстахыз аеакуп, – аҕәардә дааханы дааидиртәалеит Ахра.

– Ақыта ахада сузымзырџыр ҕалома, амала уаацакы, сартмаҕ еиқәыршәаны игылоуп аџны, аеа гәыпкгы рееидыркылеит Галҕа ацаразы. Саргы сышцоз анрасхәа,

уғапхыагылароуп, рхәеит, исзыпшуп, Шәачақа ацара сы-
қәымшәазтғы, жәацы акәмыз санцашаз.

Ахра дхәыцуа даанхеит такәаамта. Шәабат дыпшын
дзырәуа.

– Сузыпшуп, хқыта ахада, сааира зутахыз аақәыргежь,
– днеиғапшит.

Ахра ихы даағахеит.

– Абра уара уааианза Шьарифа дықан. Ар рыматәала
деилахәан, артмақ лыбға икыдын аибашьрахьынтәи иаал-
газ, – уа иеааникылеит Ахра.

Шәабат ақыпыхәа идырит иказ.

– Ддәықәлама, нас? – ихәеит ибжыы аармачшәа.

– Ааи. Иахьала ицо азәыр дыказар хәа ара дааит. Ицо
уаф дыказам анысхәа, Назира лмагазин ахь днеит. Аам-
таақәак рышьтахь, рфыцъагы еибарччо сара сахь ихалеит
«хара хцоит», – хәа еибарххо иреибархәомызт. Шәахьцо
ижәдыруазеи, шәаапшы, имцац азәыр дцарц ихабар хир-
бозар, ишәасхәоит хәа иақәсыргәыгит.

– Иабакоу дара уажәы?

– Назира лыдәқьан ақны икоуп.

Шәабат дналбаан, адәқьан шыкоу ифәынеихеит. Уахь
днеиуашәа анылба, даадәылтын, днеиқылеит Назира.

– Уааи, Шәабат, арахь уәнал, – дныәналгалеит.

– Шьарифа Галқа ацара базырхианы быкоуп хәа сеи-
хәеит Ахра, аха бәааныбкылар иауеи, – дналғапшит лы-
лахь дапхьарц итаххазшәа.

– Мап, Шәабат, сара уахьцо суцуп, – адахта даатцытны,
Шәабат имахәар аанкыланы адәқьан даадәылылгеит.

* * *

Гал араион ақны аиғахысрақәа цон Зышқытаа афбатәи
ргәып аннеиз. Уртғы алахәхеит Гал араион ихацәтәымыз

ауаа ррыцкъара. Алыбеи Шьагәйтба Зышқыт дааит Шьа-
рифа лтцара далганы ақытаҕы дыкоуп хәа аниаха. Чыгыи
иареи антакыз Чыгы иеихәахьан рхы ианақәйтхалак, иара
дыштакыз Шьарифа илеимхәарц, лара ақытакны дшаалоз,
Чыгыи лареи еибабар шыкалоз дырны. Цабыргны, лара
лтцара далганы дааижьтеи шықәсык азы мызқәак ракәын
иагыз, еихарак Акәа акәын дахыйказ, аха атцыхәтәаны
ақытаҕы дыкеижьтеи такәы шытцуазгы, Чыгыи лареи еи-
цәажәартә аицш еиқәымшәацызт.

Шьарифа Гал дышнеиз аниаха, Алыбеигы уахь дцеит,
ииулакгы лацәажәартәк ицшааит.

– Сбышьтеижьтеи акыр цуеит, былабартак смоуижьтеи
ицуазеи. Галка сааны Зышқытаа ргәыц сзалалаз бара бзоуп,
Шьарифа, – длацәажәон Алыбеи, – аибашьра еилгеит, бтца-
ра балгеит, уажәшьта иахцырхагахои, арахь бхабарк сзыц-
шаауам.

Шьарифа ирониа цшрак налыпшынцаны днаиацәа-
жәеит иажәа даналга.

– Усышьтазма, Алыбеи? – дизтааит, лыцшышьа аамыц-
сахзакәаны.

– Ааи, мшәан, сышцабышьтамыз, бымбара сеиқәырхха
сәанахәон.

– Аха, сара стакзамызт, сабауцшаауаз?

Алыбеи ацаца неиҕалазшәа, иҕы изеихымхуа даан-
хеит иус баацсы шылдыруаз аниба. Иихәарагыи ииурагыи
данрықәымшәаза, дналыдкәаны днытцашәкәа дцар атцкыс
акы ихәар еиҕуп хәа ицхьазан, ихы инапаҕы иааигеит,
иеиргәҕеит, агәаҕра аарцшны, лыблақәа дырхыцшыло
даалҕагылеит.

– Сара уахатәҕкәа акәзаргы бызгоит, сеитцазырхо хәа
акгы ыказам. Амашына акәзар, Чыгы Лажәба имашына
еиқәхацс ара Гал игылоуп. Бхаманы Урыстәылака хцоит,
аибашьра ашьтахь исырхаз ссөыза иахь малк-шьалкгы

хагхом, уи сфыза акыр зылшо уафуп, бзанаат ала аусур-
тагы ипшаауеит, – иеылзааигэатэзаны дцэажэон Алыбеи,
иажэакэа дхырхып хэа дгэыгны.

– Итабуп, – лхэеит Шьарифа, ажэамкыкыла димацэа-
жэазакэаны, – абаншэа унаскыаны иацы иааз Зышқытаа
хгэып ашқа унапши, агэып ахада дубахьеит иахьа, аха ду-
дыруама?

– Мшэан, шэқыта ахадас иказ Шьабат Лашарба иами?
Уажэы ачаифабрика кайтеит, рхэеит, – уахь пшыртас иман
уажэы.

– Убри сизхэаны стэоуп сара. Уара иукэнагоу азэы
дупшаап, – дындэыкэлеит Шьарифа.

– Баагыли, Шьарифа, – ибжы налхыгзаны дааникылеит,
– убри ифабрика аусура ианалаго здырхуада, ачаипланта-
циякэа итеггы еинылароуп, уаанза иеикэатцэкыа изым-
псахуа даанхоит, баргы ибшэу шыбшэу мацара бкалоит.
Сара ахьтэы хэыдхатца бзаахэаны сцыба итоуп, аа, абар,
иаргы, – ицыба иаатигеит.

– Уи цэахы, Алыбеи, иахьутаххо калап, афабрика акэзар,
ачаи иазпшзам уа икоуп хқытауаа ршэыркэа реизакырта,
– Шьарифа уаха даанымгылазакэаны агэып рахь днеит.

– Хаи, дад, Гал араион акны ихацэтэымыз ауаа ахьыр-
хэуп, аха абант зызбахэ рхэо еитх ихацрызауаам хэоуп
исахауа, урт ирыпсыхэоузеи? – игэы иалырсны даацэа-
жэеит Хабыгэ, аилацэажэарахь ииасаанза, иааидибагалаз
рахь.

– Изустада, Хабыгэ, узфэу, ант абнауаа хэа изфэу роума? –
дизцааит Шьахан.

«Абнатэ еишыцэа» хэа изышытоу роуп шэызфэу, аха
уртгы псыхэак рытахап, ачакуп ихатцагэцэаны икоу, –
абыргцэа днарылапшит Шьабат.

– Уи арбану? – фыцъа-хшыкгы иааицырхэеит.

– Амни Кæдыртæи аиѡхаа ауми зегъы хгъы итѡхъ.
Хадгъыл ѡмакны итæтæуоп ашæанцæа, Қартынтæи иаархæо
икæныѡ. Излахахуала, бцъарлагъы еикæдыршæоит, рхæоит.

– Устæи иѡажæларцгъы ргъы итæуоп, рхæоит, – нацитцеит
Шъахангъы.

– Иѡало аабалап, имгæыгкæа ипсхъада, иаатæххаргъы уа-
хъазгъы абцъар шътыхтæхоит, – убра иаахæтцæап аибашъра
азбахæ иѡæарашæа, ибжыы ааирмачит Шъабат.

– Уажæшътæ хæззеидыжæгалаз ахъ хæиасып, дадраа, –
даарылапшит Хабыгæ.

– Ахрагъы дааит, – иѡæоит аус ахъ аиасра иахыццакауз
ææазгъы.

– Сара исхæарц истæху азын абыргцæагъы ақытæ актив-
гъы шæаасыпхъеит, Шъабат иабжъагарала. Шъабат «Ақытæ
ахшыѡ ауаа роуп, – амч, аидгылара» иѡæоит аилацæажæара
ансабжъеигоз. Саргъы убас сгъы иаанагоит. Амала, атам-
заара шътæстоит сусуртæ тып ахъ шæахънасымпхъаз. Уаѡа
хѡаѡа ѡæардæ роуп исызгылоу. Пытѡык шæыртæаны, пыт-
ѡык шæыргыланы хшæацæажæар аткъис, зегъы хгылазааит.

– Иауазеи, дад, маи мра кахаа ианыѡу адæаѡны хæ-
ѡазааит.

– Аапын хауа мап æцæахуама.

Нацырхæақæоит азæырѡы, рлымхæқæа наизкыдтаны.

– Пыттрак шæсырпшит, – иѡæоит Ахра, – ариаон аѡынтæи
тæлла хæицæажæон иахъагъы, мышқæак рапхъа хшеицæа-
жæахъазгъы. Ус хадас хæпхъа ишътæқæоу ирыцкуп ашкол-
хæыцқæа абалаганқæа ргыланы ирытаттаны иахъхамоу.
Ари иахъеи иаци рақæым, шықæсқæакгъы тæуеит, аха уаѡа
лшара хмоуит. Атыпқæа ахътшæоу иахъаны анацæеи аба-
цæеи рхæыцқæа хбалаганқæа ирывганы, ақалақьқæа рфæу
уала–тынхала аанфасыртæқæа рзыпшааны ашколқæа ир-
тарто иалагеит. Уажæы ус иѡалеит, аха уашътан хæагъы
ақы ыѡами. Урт уа ашколқæа ирылгар, ақалақь хашыцылеит

хәа уахь иаанҕасуа иалагар ҕалоит. Аибашьра ашьтахь ахәсаагарақәа зынза иахьмаңыз хгәы иалан, уажәы рнцәа иҕынтә, ачарақәа ласы–лассы иҕало иалагеит, ахылтҕыы дҕамлои, рнцәа рызирхааит. Наҕ–наҕ школда псыхәа ха-мазам. Ақытаа хахшаф ааилахтар, хааидгылар, амчгыы хәуеит. Ашкол аргыларагыы халхаршоит хәҕацәа ирцҕьаз ахқәа зныппҕалоу цасатәи хршкол атыпакны. Араион аҕынтәи ажәабжь бзиа сархәеит иахьа телла. Агәтәы өндук аархәазаап, ирбганы иааганы школс ихаргыларц. Ихалшарыма ирбганы аагара? – даарылацшит Ахра иажәа хыркәшо.

– Ихалшоит!

– Ихалхаршароуп!

– Иауазеи ихалымшакәа!

Зегы ирхәоз абарт реипш иҕоу ажәақәа ракәын.

– Арбгареи аргылареи рзы Сасыҕкәа Лашарба хид-гылоит, иара аҕьабаа ихарбом, иаахирбо зегы хара иҕах-цалоит, – ибжыы аарылафит Назира лашьа Ғарноу.

– Хнапхгафы Ғарноу хикәшахатуп, – рыбжькәа ааила-рыпсеит арт ашықәсқәа зегы раан ацхыраагзатә гәып еидкыланы иамаз ацкәынцәа.

– Егырахь, – ихәеит Шьабат даарылацшны, – хәцсад-гыыл зхы ақәызтцаз хқытауаа рбаҕа аргылара аиҕкаара снапы ианышәтцеижьтеи акраатцит, аха уи аиҕкаара са-ламгацызт, хқытауаа рылшарақәа мацны избонатцы сеаа-нкыланы сыҕоуп. Уажәы изцәырызгаз, иабаҕоу Шьабат хзықәиргәығыз аобелиск хәа рхәақәеит хәа сахәуеит азы ауп. Шәгәы ишцаанаго, аилацса аҕатцара напы ахыркрыма? – дрызтцааит.

– Ус ҕахамтар, хзықәгәыҕуа хәа кыр хазыпшума, дад Шьабат? – дөарылтцшәа дтцааит Хабыгә.

– Хабыгә ухаткы сцеит, хашкол ҕаларц азы ахәынтқарра цхыраарак хнаҕеит, аобелиск аҕатцаразы акы хшәыхәап,

шәәаңшы рхәеит. Халамгаргы арам, «иумрашәз амхы илаңам иафәзоуп» рхәеит, аха хәәңшырма, нас, ишәхәои хбыргәә? – даарзыңшит Шәбаң.

– Ибзиоуп, дад, ибзиоуп.

– Иңегьгы хәаинылақәап.

– Уажәыңәкыагы қсыхәа змам адгыл ғаанза хамхқәа рылаңароуп, ашқолгы қхнышәхыынза иахмыргылар қалом, уаргы шәфабрика ургылеит, аха аус азыруа ама-ңәахәқәа реиқәыршәара уаңуп, урң узааигеит Ҙамел, аха ишыақәыргылатәыми, убарңгы уәырхыыгза, Шәбаң дад, – ихәеит аңыхәтәаны Хабыгә.

Ақыңа аңагылазаашәа айғыхара лассымхәзеит. Хадара злоу аңшлаңара ақәзар, шақә қынгыла аиуазеи. Асовет аамңа анықаз ахәынңқарра анхаңәа ирңахыз рзоунашьтуан, атравторқәа рмоторбжықәа ана-ара иуахауан. Уажәы иабақоу, травтор заңәык араион ақны иқалар, агәаран иқәгыланы ианбаңаңәуеи хәа иазыңшлар ақәын, уи ас-щлиарка азаахәатәын, абылтәы масла азырхиатәын, аңсыкы зкызгы ихә шәатәын, ауалафахәы иоузоумыз.

Зышқыңаа рхы иалдыршоз раңәан, еидгыларала иа-хәеибарңәғәоз иабзоураны. Анхафы амла иәаиркуамызт, зымаха-шьаха еибганы аусура зылшоз. Ахымхәаңәагы рыдгыылқәа лаңамкәаны, рәафракәа тағаламкәаны иаан-рыжыуамызт аңхыраагза иазкыз агәың иалахәыз. Хәарада, рымч зқәымхоз ықан – аагалыхратә наплакык ықамызт, аәагақәеи абахақәеи рызрыжәырңа ада. Амрагыларахы хәаңәа рхәәа ықан, Амраңашәарахы Урыстәылақәа аңара-зы аблокада шаңыхызгы иңаны ирыхәашаз акы аагаразы алшарақәа маңын.

Ианааилыңқәа Шәбаң днаңшааңшуашәа даашыақәхеит. Убасқан Ахра иблақәа ааргызмалшәа иафәа дизыңшуан.

– Иухәозгы сахауан хәилаңәажәарафы, аха улақәа шыңшаауазгы збон. Дықоуп, ара дықоуп, сара избон Нази-

ра лахь – адәкъан ахь дшыџналоз. Апое т баша имхәазеит «чкәынроуп икоу, еех афаст...» хәа. «Абахчафы арасамахә катката, аџнатафы апхәызба еихышәашәа», – ихәан Ахра, Шьабат ижәџа днас–насит, реиџызарала ус афатцара азин иманы ибеит.

Шьабат уртқәа ззихәоз идырын, иблақәа ааихаччеит.

– Иаха ахәылқаз лан длыцны машәыршәа хәхьааицылаз, уатцәтәи шәеизибарақны сқалоит хәа слырдырит лан илыцәзаны. Уиоуп сзыпшаауаз, – адәкъан ахь ифынеихеит.

Ател абжы ааџын, Ахра итыпхәхь дхалеит. Шьарифа адәкъан даадәылцит, ашә ала адәахьы данынапш Шьабат днеиуашәа анылба.

– Исхәаз насыгзеит, сааит, аха сыпхашьан шәахьеилацәажәоз ахь сымнеизеит. Сан исалымхәацыз ахәылқаз уанахпыла ашытахь исалхәеит, хқытауаа хгәартәзаап, Шьарифа Шьабат дизхәоуп, рхәоит лхәеит, уи ауп уахь снейра нызкылаз, – дааидгылеит лара.

– Ианахтаху хзеибамбо, хзымеицәажәо ханхеит, Шьарифа, – ихәеит Шьабат уи ахәара иаамтоуп хәа ипхьазаны, – хтасқәа шыкоу ибдыруа ауп, хнеидгыло, хзеицырымтцуа харбар, атцәы хәхазтцоггы мацәхазом.

– Уиашоуп, Шьабат, азыжь цәула ашытыбжь уахазом рхәоит, аха абзиабара цәула ашытыбжь тәџантцәы ихалоит хәа рхәо сахәхьеит, – лыблақәа еихаччон Шьарифа, – Сан излалхәаз ала, саб имахацзаап, ларггы уи ицәзо даауазаап.

– Баб ишидыруа аныздыр нахыс, сидгыланы сызцәажәом, сыпхашьоит, арахь хқыта аусқәа рзын Ахраггы сарггы хәаидымгылалар қалазом, иара хқыта дабжоуп. Уажәааигәа Ақәа санықаз хәйдхатца ссирк саниан, быхьзала иаасхәеит, Шьарифа, напеймдахьас ибыстарцстахуп. – Ицыба иаатыганы иналирбеит, нас инацитцеит:

– Назира слацәажәеит, иааиуа асабша ахәылқаз қахуажәра хналыпхьоит. Убра Ахрараақны хәицәажәап. Ауааггы

ианраха, харггы хнейвыс–аивысуа ханынха, хус арлас-
раггы халацэажэап, – дназирхэыцит Шьабат.

* * *

Уатэы сабшан уахеицш, ашьжымтан афабрика
иазеикэдыршээз аусугакэа рышьақэыргыларазы иааны
иказ аказацэа (урт Шьабаттраакны акэын пхартас иахьры-
маз) афабрикафы ианааи, шытыбжыкэмызт, афналарта ашэ
кыакыаза иаартын. Иахынапш–аапшыз еидарашытыха
машынак ашытақэа ыыцза ирбеит, ахырхынхэтақэакгы
ана–ара икапсан. Аштэ акэырша апластмассатэ фане-
ра кыакыак амхын, ахатаггы зынзаггы иказамызт. Шьабат
афнуцка дыфназар хэа иахыныфналаз, атзы иадкатдалаз
акарул ицэартакны Шьабат дпахны, дфахэаны дықэуп.

– Сшэыртла, абаапсқэа! – ихэеит бжытаала, икышэқэа
рыда уаха иеизмыртцысуа.

Ажэжэахэа дызлафахэаз зеггы пдыртлан, изтааит:

– Икалазеи, узыниазеи? – хэа.

Имч илзааны даахыкэтэалеит Шьабат. Адауапшь дафы-
заны ирбахыз ауафы илахь аитыхратцэкыггы ицэыуа-
дафын.

– Ишэымбои! – ихэан, афабрика афнуцка инапшы-аап-
шырц нареихэеит.

Ахырхын хьантыць хадақэа ихартцдаланы еилажын,
зышытыхра еиха имариақэаз акгы нымхакэаны иган.

Атх агэазы, ицэа апсымта иақэыршэаны шыоукы
аафналан (урт пшыфок ыкан), азэы ихэламшэа таркаца
иааникылеит, егырт инапкэеи ишыапкэеи шахала инеи-
дырхэалеит. Ифы ачабра нтагэаны, ихы ахыкэыз инықэ-
фархэеит. Ауразоуроу цысраггы изыкамтцо, лацэажэаггы
изыкамтцо днышытатаны, рымч зықэхоз зеггы акакала
индэылго аидарашытыха азна ныкарцеит. Иааин ицыи-

бақәа ааимырдан, зинла имаз итапанчеи асабша ахәылқаз Ахрарааҕны еиқәшәаны, напеимдахьас Шьарифа или-тараны иҕыыба итәтәахны имаз ахьтәы хәыдхатҕеи аатҕаны иргеит. Дуазыруа акы ихәарц даналага, ачабра иҕы иаатҕиргеит иреихәо раҳарц.

– Сышәшыуазар сышәшы, мамзар ахьтәы хәыдхатҕа сызшәырхынхә, – дааҕьатҕәыҕьатҕәит ибжыы тқаауа Шьабат, – ари напеимдахьоуп, уатҕәы ахәылқазы исызхәаны итәоу илыстоит. Шәуаами, убриак сызшәырхынхә! – хәа дрыхәеит.

Асабрадақәа рҕеимхзакәаны инеихәаңшы-ааихәаңшит аамтәимкьарак, нас рыччабжықәа ааигәнығит.

– Пхәыс дигозаап убауоу, игьамагы цәҕьазам, абзиагы дигшааит удыруоу! – зынзаск зыбжыы имаҳазацыз бжык иргәағаны, атәамбара аныңшуа иаагеит руазәк иҕынтәи.

– Хәышықәса аңхәысаагара азин умаххуеит, иаххәаз уаңығланы пхәыс данаауга, шә-ңсык ухазаргыы акы узын-ҳажьуам. Аңхәыс лызбахә уҕы итымтцоуп, дтас абри уахтоит. Иузымхари? – ихәан, иҕызцәа днарыхәаңшит ицәажәоз.

– Ааи!

– Ааи!

– Ааи!

Рыхыкгы иқәшаҳатҕеит.

Абри ашьтахь иҕырхыз ачабра еиҕах иҕы интаркәаҳаит. Уи акәхеит, индәылибахәан аидарамғангагахь инеибар-ғит, аамтаңқәак рыла аматор аввы аахгеит, амашына лыбжыхәаша иҕеит.

Ақыта ирылағыз ари ажәабжь зеггы гәалсс иҕартҕеит, араион милиция аҕынзагыы иназеит. Ғыңа амилицияцәа ааны ақыта аҳадараҕны аус хаңдырkit. Шьабат уахь иң-хәаны днарҕеит. Гәғарас иумада хәа иазтцааит.

– Сара аға дсымазам, – ихәеит иара – ғас исымаз, аңсуаа шыағанкыла ҳақәхразы ихәқәлаз ақыртүа фашизм акәын.

– Хаи, дадраа, хзыхьчо рхатарнакцәа шәоуп, ижәдыр-уазаант Шыабат Лашарба хқыта иабжоу уафны дышхамоу, бзиарамзар цәгьарак азәгы ишизимуц, изыруыз зегьы гәала дус икәхтцеит, убри азы ауп абра ҳагәжәәжәо хзеи-лагылоу, – хәа ицәәжәон абыргцәа, ахәса, ахацәа икәлаз заҳаны иаиуаз.

– Дадрыкәагы даагәышьоит иекеынца, – агәашә ахь днацшны даацәәжәеит Екәыц Тарнаа, Дадрыкәа Лажәба дыццакны дшауаз аниба.

Ус даахалеит иаргы.

– Исахаз цабыргума, амилициагы ыкоушәа збоит, азәыр дырзаанкылама? – дцаант дшааизтәкьа.

– Мап, – ихәеит уи атакс Ахра, – иаха атцыхьбжон аи-дарамғангага амашына ртәны хқыта илалхәаны иргеит азәгы ихамбазакәаны. Издыруада, азәыр ихабарк уа-хазар? – днеизыцшит.

– Акагы сымбеит, акагы смаҳаит, смаґагы иаха афны дыкәмызт, ааигәоуп данаа. Икәлаз хәа акгы изымдыр-уазар акәхап. Даахәыц-хәыцшәа даангылеит Дадрыкәа, – нас инацитцеит: – Уи гәрамгас дышәкызар, ара дыкәми, шәаргы-саргы хикәгәыгуа дкәлеит хәа ҳаизыцшыми.

– Уи дарбану? – Ахра днеизыцшит амилициацәа руазәк.

– Ари хбырг Дадрыкәа Лажәба имаґа иоуп хазәу.

– Ани Лажәба чкәын иґакызу? – иеналеигалеит егы амилициа.

– Ааи, ааи, аха уи ацәгьоурақәа дыркәатцхьеит, – ағу ааилдыргеит изаҳауаз.

– Усгы даатахцаап, иахагы ари ақытаґы дыкәзамызт шәхәеит, – дфагылеит «иґакызу?» хәа ицааз.

Дадрыкәа амашына дынтартәаны ифны даарган, Цыгь дабакоу хәа ицхәыс илызцаант.

– Уи ара дыҕоуп, нанраа, аха дызтаххада, амилициама-тэа шәшәушәагы збоитеи? Дыцәоуп, дхарҕыхарыма?

– Дзырцәеи аенышыбжьон, даацсаны даама, иаха ара дыҕазамызт, рхәеит?

– Даацсазар акәһап, мамзар дзыцәоз, сөызак днаскьаз-гон, ихәеит, – иаалцәымыҕхашәа атак ҕалтцеит, Чыгы хәагы лыбжыы лыргеит.

Чыгы дцәысжыысуа, илақәа рҕәычуа даадәылтцит.

– Уара, иаха уабақаз? – ибжыы аарыҕәҕәаны иқәғиҕит Дадрықәа, егырт акы рхәаанза хәа дымпшзакәаны.

Зегы зырҕуа иааицеиҕшит, атакс иҕаитцарызеишь хәа. Дадрықәа дгылан еиҕатцрак ҕамтзакәаны, ихы дҕаханы имаҕа дзыыҕшуа. Чыгы ашәхымс дахьаахыцыз абри аиҕш азтцара иоузи изыҕшыз амилициааи изеилахан, иихәара иҕәамшәо даанхеит.

– Уара, уеаанумкыло, уи иазтцаша ҕалап, узырццакуа-зеи? – Чыгы игылашьеи иҕшышьеи ламхацәҕахеит Чыгы ианду.

– Уааи, уааи, улбааи, – иаарцсыҕены ибжыы иирхәит амилициацәа руазәк.

Чыгы ишы–ишы неикәҕо дылбаауан.

– Ухацаалеишь ақалақь аҕынза, – инаидитцеит амилициацәа аҕыцәа рахьтә чынла еихаз.

Чыгы иҕшшы иыхыга дҕалахьан амардуан дылбаанзагы. Нас иеааихаирцсын:

– Сара цьаргыы сцазом, – ихәеит.

– Уаалоит ариаон амилициа аҕынза! – уажәы ибжыы мҕеыҕын, ашьтыбжыгы цәҕан.

– Мап, цьаргыы сцазом, сара сакәзам ақәылаф, – иеаа-ирҕәҕеит Чыгы.

Иҕалаз ақәылара атәы шидыруаз ахәеит ицәажәашьа. Ақәылара шыҕалаз иара иарымхәазацызт, аха «сара сакәзам ақәылаф» анихәа иара дшалахәыз цәырнагеит. Дад-

рыкәа днеин, имаҭа имахәар нтарсны, днеигәытасшәа агәашәахь иҕынаирхеит.

– Дыжәга, бабараа, акгы ихарамзар, арахь даап, – амилициацәа рахь дынхьаңшит.

Чыгь араион амилициа ркны дахьнаргаз, иҕахәы аниҕырхуаз, иидыруаз хәа ак аанмыжкәаы зегы ихәеит, уажәы-уажәы илаҕырзкәагы хаддылон.

– Сара, ацәгыарақәа кәзтақәахьаз Алыбеи Шьагәытба скьалапалашәа саниба, инапаҕы сааиган, ақәылара ицкас-цеит, хагьеицтаркит, амала, хкамерақәа хаз-хазын. Ихад-пхьазалаз ашьауҕа халганы ханаурыжь нахыс Ашьагәытба напшыхақәгы дызбарц сҭахзамызт. Ари амчыбжь азы хқытаҕы дааны сицшааит. «Бзиа избо атыпҕа шәқытаҕы дыкоуп, усыцхраароуп» хәа сеихәеит азыказы. Галка ац-хырааразы хқытауаа срыццеит. Ларгы уахь днеизаап. Сара исыздыруамызт иареи лареи шеибабахьаз. «Хаибабахьеит, аха мап сцәылкит, аеазәы дхихзаап», – ихәеит иара.

«Уи шҕакалеи?» – хәа саниазтцаа, «сыштакыз лаханы ытраамтәк санылымба, бжьысзак сакәушәа слыпхьазеит, ажәа истахьеит хәа зызбахә салхәаз длыцрыскьароуп, – ихәеит. Икәтатәуи хәа санитцаа, «рапхьа иргылары ааигәа пхәыс дизаамгартә дкәтатәуп» – ихәеит. «Лара ултахума?» – хәа санитцаа, дшылтаху ала агәра сиргеит, иара уажәыгы ус ауп хәа ауп сшыкоу. «Сызлауцхраари?» – схәеит. «Амал ахьааиша акы даҕуп, убра дысзеипыркьар, лассы пхәыс дизаагазом, урт аамтәкәа ирылагзаны, лара схәатәаҕы даазгоит» – ихәеит. «Ацкәынра атәы удыруеит, мап сцәумкын» хәа дсыхәеит. Хқыта антытынтәи иааигаз ацкәынцәа ащыцьеи сареи Шьабат Лашарба ифабрикаҕы ханнеига, амашына сақәымтырц салагеит. Итапанча аатыганы инасҕеиикын: «Уара узыстаху шәқыта ибзианы иудыруеит, халганы хдәыкәуцоит хәа ауп. Мап анукгы, уара инаугәйдцаны, хаазгаз амашынала сынтәхәаша

сцоит. Шьабат ега дсышьталаргы, знык ақалақь аҕны ханнеи, хазустцәоу идырраны дыказам», – ихәеит. Атцх лашәы иалагзаны стаирхар хәа сшәеит, сагыцылбааит, Аҕәанзагы днаскьазгеит. Уаҕа ицәгы сзымхәеит, шықәс-қәак исыцтакыз итира сзымгәагыт.

Икалаз уи ауп, Шьарифа ахәгы–ағгы данықәылмыр-гыла Алыбеи, избазаап имч аус аиурц. Шьабат диқәланы аматәахәқәа изгар, афабрика аусқәа еипҕьон. Убри хьыр-хәрас ицхьазаны, Чыгы иҕацхьа амцқәа еиқәыршәаны ишьоураҕы дицирхырааит. Убри адыршәены азәгы дыр-мыцхьазакәаны абыргцәагы активгы, дара–дара еиба-дырны, ақыта ахадаракны еизеит. Ари аены Бадала Аи-рымбагы икалаз иаханы Аҕәантәи дааны дыкан. Ақыта ахадарахь ауаа шнеиуаз аниаха, хазы Шьабат ицшаарагы дашьтамлазакәаны уахь днеит.

– Қарала уеихабуп, рхәан, ацхьа сцәажәарц ишсы-хәацшуаз збоит зеггы, – дналагеит Хабыгә, Шьабати Ах-реи дара рахь ианнеи, – ассамысса ағычрақәа цыхәац-цәара хзамтеит хәа хәхьаидгыло ишеибәххәоз ақәылара ду иаацәырцит. Аха ахаҕ ҕыцқәа аланамгалазеит, Дад-рыкәа ица затәык деиталанакит. Дадрыкәа, укоума? – дна-рылацшит.

– Сыкоуп, уххь згеит, сыкамкәаны убааит, – ибжыы ааларкәны Хабыгә иахь днаскьеит Дадрыкәа.

– Ус ахьцоухәои? – аҕу ааилдыргеит изыршәуаз.

– Уи зиҳәаз шәымбои, даара ихы имагәыхьханы дыкоуп Дадрыкәа, имаҕа дизымиааит, – игәы иаалирсит Хабыгә, – ицкәын дыказтгы аеакала диабжьарын, аха дабакоу, ацсәаха димихит, иангы лнапаҕы дыкам, лтаацәа рахь дцеит, ишыжәдыруа аицш, лхатца данлыцха ашьтахь. Абри ачымазара баацсгы Дадрыкәа иднамгалар амуит.

– Убри азы ами «ус ахьцоухәои» хәа хзааилагызыз, – рхәеит.

– Дадрыкәа имата Чыгь ҳиқәызбоит иңсыҗера ахьи-
иааиз азы, ашыауғагы идрыпхьазалашт, аха ҳқыта ағар
рахьтә Чыгь ишытра рышытраханы иаабаз хшырмеигзо
рдырроуп. Чыгь дахцәызатҳеит. «Азатәра доухалатәи
ңсроуп», рхәоит. Даныхәычыз аахыс дзатҳаны даанхеит,
аибашьрагы иеалеимырхәзеит. Убригы ишахәтаз ала
иҳазиаеңнымкылазеит. Ибааңсу ахтыс уананышәа, еиңәоу
уаңхьа ишыталоит. Аа, уажәы иаҳзыкәитцаз, – уа даанғасит
Хабыгә.

– Дадраа, Дадрыкәагы хара иҳадгыло уафуп, дах-
цәымғны акәзам имата ҳазикәызбо, убри ифырпшала
хқыта ағар зеггы ргәйреанахтарц хтахуп, сара уажәшьта
быргзак соуп, иахсылымшаз азы ауп Шьабат афабрика
акарулра сзакәихыз, изхысхәаауа, зеггы хамч еилатаны
ағар хрылабжьап. Досу иқыта иара ифны иафызроуп.
Ифнеиңштәкьа дазыкәзароуп, иалакьакьо иаргы ила-
кьакьозароуп. Абри рдырааит, ираҳааит зеггы. – Шьыма
игәаанагара ихәеит.

– Узтаху уара узы дбаагәароуп, Дадрыкәа уара зеггы
уахтахуп азы умаҗагы ацәгьа–мыцәгьа далтырц хуз-
гылоуп. Уажәы дзыкәшәаз азы идыртцо ахара макьана
иҳаздырам, аха табуп хәа шиарымхәо аабоит. Абри ашь-
тахь уаргы–харгы ауаарахь дкылахгароуп, – Дадрыкәа
днеизыңшит Тарнаа Екәыңгы.

– Шәара шәкны сыкоуп сыңсы танатцы, дадраа, абас
шәансыдгыла, смаҗа акахы деицкылаагап. Сара агха сы-
моуп шәғаңхьа, смаҗа аибашьра иеалаимырхәзеит. Иара
иеалеимырхәит, сара еибашьра уца хәа сызидымцеит,
смаҗа мчыла афронт дысзәғамыргылеит, абдук иаҳасаба-
ла исзымгәағьит, дганы дыстәахит. Амала, Мизан Ашьха-
раа дшымеибашьыз аниаеңнихәа, рыгәкәа ахьааибагаз
азы, ахара смаҗа идстеит. Уажәгы, икайтцахьази икайтцази
рзы ахара иаргы саргы еиңхадыстоит. Сзыгәғәамхеит уи

иҫаҫа, убри азын аара схы иадыстоит шәара шәҫаҫа,
– дматанеиит Дадрыкәа.

– Аа, ухх аагеит, утагылазаашьягы аабоит, амаҫа иб-
зиабара уахнаҫаагышьеит, аха уи амҫа иқәҫара макья-
нагы ихьшәазам, ҳаицхыраароуп.

– Хымҫада хувагылоит.

– Иаргы дхәыцым, ихы даазхәыцып.

Абыргәа азәырҫы ражәакәа ааиларыҫсеит, нас инеи-
лыҫ–ааилыҫкәеит.

Шьабәи Ахрей рыхкәа аарыкәыжышәа, ҫымт–ҫымшыт
амардуан инаҫалеит.

– Сзызхәыцуа удыруама, Ахра, – ихәеит Шьабәт, Ахра
иусурта уадаҫы ианаибартәакәа.

– Саргы сзызхәыцуа акыкоуп, ҫыҫ уажәы деитатар-
кыргы аеит, ацәҫаура уалахәын хәа ахара идҫаны, аус-
збараан кәзшьарбагас иахтари, данҫакыз ашьтахь цәҫа-
ра кәимҫацызт, уажәы амни амееи Алыбеи Шьаҫытба
еиҫах дымҫахикәеит хәа акәхап, иабду дрыцхахеит, иҫ-
кәын иҫсра изаҫызаханы дыкоуп иҫәҫаншьап хәа дзыкә-
ҫәыҫуаз дахьымҫахьаз, иажәымҫа хәрцәҫарым, – Шьабәт
днеизыҫшит.

– Иухәаз, хымҫада, сақәшахәтуп, ус иагыкәҫатәуп. Аха
сара «сзызхәыцуа» хәа зысхәаз аеакуп, Ахра. Иуахаит
иацы иҫҫазаара дшалҫыз анхаҫ бзиа, аибашьяргы
иалахәыз Кәышә Амоуба.

– Ааи.

– Уи медицинатә цхыраарак иоузтгы акгы имыхьыр
кәларын. Уажәы-уашьтан ихы ахәа агхап хәа ишихәәҫ-
уаз даманы ицеит. Хқыҫаҫынтәи шакаҫы амедицинатә
цхыраара рыгханы рыҫҫазаара иалҫхьоузеи, арахь
амедицинатә ҫарақәа змаз ҫыҫа азҫабҫәеи чкәынаки
хқыҫаҫынтәи аибашьяраангы агоспиталь акны аус руан,

уажэы Аќэа ицаны ахэштэыртаќэа рќны аус руеит. Убырт абра ихамазар акэын.

Ахра даахэыцит:

– Ааи, аха дара иртаххома?

– Аибашыра ќалаанзатэи хмедпункт апхаста гэгэа амоуп, аха уафы дацхраар, акаќны икылигартэ иќоуп. Уара ушпа-хэапшуеи?

– Сасыќэа зынзаск дахцэажэаанза далагар акы али-хыр ќалап, – лафшэа итабыргны даацэажэеит Ахра.

– Саб идгыланы арт ашыќэсќэа рзы ицуастоз афар рахытэ знапќэа ќазахаз ќалеит. Иатаху абжыгара ауп.

– Уиашоуп, Шыбат, иабжыаугаќээ зегь рахытэ аусура иалагахыоу ыќоуп рцара ашытахь, иаламгацгы иалагоит. Уара уабжыагарала напы ахаркып амедпункт арееира. Амала, ахаќымцэа рқытахь рырхынхэра уара унапы иа-нызааит.

– Уи аус хфыцъагы ићалхаршап, – дазааит Шыбат.

Ргэы итаркыз аниархэа, Сасыќэагы дрыќэшахатхеит.

* * *

Аќэылафцэа аус иаќэдыршэеит, Чыгь шыќэсык ада аќакра аниќэымшэа, ақыта ахадараќны дааны табуп хэа реихэеит Дадрыќэа.

– Дад Ахра, – ихэеит уи, – Шыбатгы уаргы шэеипш хқыта абыргцэеи активигы табуп хэа расхэоит адгы-лара исыртаз азы. Шыбат уажэы ара дыќам акэымзар, шфыцъагы аказы сшэыхэарц стыхын (Шыбат ақыта аха-дара аќынтэи данцоз, ахада ихатыпуафара аќны даанымгы-лар рымуит угы).

– Ихэа, Дадрыќэа, иутаху, хамч зыќэхо акы акэзар, мап уцаахкрым, – абырг дааизызырфит Ахра.

Ақәылащәә иргаз амаҕәарқәа рыхә рықәыртцеит, Аңс-ны иалганы ишыртџииз аныддырхәа. Уеизгыы, Шьабат урт рыхә хәа акгыы имоузеит. Учкәын идрыпхьазалаз сутароуп хәа Шьабат атахмада дыхтеимкит, дыхтеикзаргыы иишәоз хәа Дадрыкәа акыр изтадаз. Егыртгыы ишәшәа хәа ртаацәа инарыдгылашаз азакәан афынтәи уащ дыҕамызт. Аибашьра ашьтахь ашықәсқәа акыр шцахьазгыы закәан-пқаррак аңцаны, ауаа изхымпо ауснагзатәқәа рыдгала-ны хәа изыҕамлацызт, ауаа рказшьақәа цсахын, досу ихы иааташәахьаз ахь акәын ихы ахькыдитцоз. Цабыргны, Зышқыт ақытаҕны егырт ақытақәа раткыс аизызырәара алдыршахьан ақыта ахадареи абыргцәеи еицхырааны. Ус шакәызгыы, инеицынкыланы аус зуаз адәқьани, ачазыртеи, ашколи ракәын. Ақалақықәа рахь ицаны усуртақәак зып-шаахьаз артәащәа рахьтә пытшык рырхынхәра рылша-хьан, атцарахьы хәа ирулак зхәыцқәа ақалақықәа рахь иганы ашколқәа иртартцахьазгыы, пытшык арахь раагара алдыршахьан (амала, мацк зылшарақәа ыказ рхәыцқәа ақалақықәа рахь инхеит, уахь еиха адырра роуеит хәа ипхьазаны).

Шьушька Мсыр-пқа лан Барбала (лаб усгыы дыцсхьан) Ақәа усурак даларганы, ларгыы дцаны уа дналыдтәалеит, Шьахан иашьа ипқа илыхьыз хьымзгшьаны цьаргыы дцәы-рымцуа далагахьан.

– Мсыраа зеггы хшәырпхашьеит, – ихәеит даара ирым-еығны Шьахан, Шьушька лан лахь, – бара ибдыруан быпқа лшьаҕа ахьеихылгоз, шәфыцагыы иахцәыжәзон, ихашә-хәазомызт дызтагыланы дыҕаз, – ибжыы ргәғәаны дла-цәажәон Барбала.

Шьушька лангыы ларгыы ақалақь ахь ианаангыла ауп хәыц-хәычы ауаа рахь дцәырцуа даналага, икалаз аңсуа цасла хьымзг дууп хәа ипхьазон. Уи рбон ақытауаа, аха

зынзаск дадхьымзгкылар хәа иахәтыр баны уи азбахә иара икны ицәырыргазомызт.

– Шьахан, иахьуасхәоггы сацәыпхашьоит, уара хәтала ууафцсы бзиоуп, хәтырггы уқәахцоит, аха исхәароуп, уара уоуп Мсыраа рахьтә абыргцәа иреихәбу, насггы Шьушька лаб иашьа агәакьа уоуп, зызбахә сымоу амни абаара иафү, Шьушька дызхагылаз аеыкәабартә ауп. Хқытауаа еыкәабартәк рымазар цәгьа ирбазом, иагкәоу рацәахеит, аринахысггы еицәахоит, хнацхрааны азәы днахахаргылар хтахын, – Шьахан днеизыпшит Ахра.

– Ибзиоуп, дад, мап ххәома, Мсыраа еихаггы еигьахьоит, насггы уи ахыбра зтәыз дықәымтцхьаз, азәггы иахтәзам, шәымтцаазакәаны ари аус шәалагарггы азәггы акаггы шәеихәомызт, – гәтыгьгьаала Ахра инаиатеикит Шьахан.

Зышқытаа абейарахь ркылсра макьана икәмызт, аха ахәынтқараа рганахь ала цхыраагзакәак роуан. Зееибызтахьаз анхацәаггы кало иалагахьан. Урт ахымхәацәа ирыцхрауан. Аха макьанаггы имшәо-имырхауа, анхарада хәыцыртә рымамкәаны икәмызт. Лассы-лассы ирахәуан Қартынтәи амақарбжькәа: «Ацсны хара ихадгьылуп», «Ацсны хара иаагароуп!» Абасггы абжыы аафүан, аибашьыгакәа зеггы ашәанцәа ахьынхоз Кәыдрытәи аифафьы иааганы еикәрыжьюан. Уимоу, «Ацснутәи автономия» зыхьзцданы ирымаз, икәм-инымыз автономия анапхгафцәа хәа ипхьазаз ааганы ашәанцәа рыгәтә атып рзалырхит. Автономия анапхгафцәа хәа икәз аматцзура ахьыз харақкәа рыман. Кәыдрытәи аифахаахь иаарганза зны Ақытанхамфәа аминистр хәа аматцзура хьзы змази Тәмел – Сасрыкәа иашьей Москва ақалақь афны еибабейт, аибашьра кәалаанза Акәа иеибадыруан.

– Уара Ацсны автономия Ақытанхамфәа аминистр ихатыпуаф хәа аматцзурахьзы умоуп, шәусуцәеи уареи шәызфәуи, икәшәтцой? – хәа диазцааит Тәмел.

– Иҗаҗто маҗхума, – иҗәеит еғы, – Аҗсны ачаи шаҗа тонна алаҗәгалаз, район-районла ишаны, Гаграа шаҗа тонна амандарина роуз, Гәйлрыҗшь араион шаҗа тонна еизнагаз, аҗш еиҗа ираҗәаны изоуз араион арбану, убартқәа зегы реиҗшьала шәҗәыла иҗаҗаны Қырҗтәтыла аиҗабыра рҗаҗхәа аҗасабырбақәа җаҗтоит.

җамел Лашарба дзырдуан, иҗаҗы иумортә ччапшьык ыҗәхысаауан. Уи гәазҗаз «аминистр иҗаҗыуа» дҗаҗшьхо маҗара иҗы аалаирҗәит.

Абас аамҗа цон, амаҗарбҗықәа еиҗа-еиҗа ираҗәохон. Аҗсуа аргы иаарылшоз зегь рыла абҗарла аҗеиҗәыршәара иаҗын. Дарбанзаалакгы аҗсуак гәҗынчрак имаҗамызт. Амаҗарбҗықәа раҗаҗыҗхәаза «Кәыдрытәи аиҗхаа аҗны аҗырҗәа (ашәанҗәа) зҗатәоузеи, нагсьы иааганы ирыладыртәаз «Аҗснытәи автономия» хәа иҗам ахьзала итәоу иахьзузеи, хадгыл җарҗәтәуп!» – хәа рычхарақәа хыҗжуан.

Аҗәыла ра иҗалаз ашьҗахь Шьабати иаб иашьа җамели рфабрика еиҗах иууаза иаанханы иҗан. Ирбартә иҗәыригомызт аҗәымзар, даара игәнигеит Шьабат изыруз. Убри аныҗала ашьҗахь Назирарааҗны Шьарифа лҗыла ра хәа дзықәгәыгуаз еиҗҗәеит, ифабрика ас ахьны иара аҗхәызба лҗыла ра атәы здыруз Ахрей Назирей рҗны ма даҗәыҗхашьон мамзаргы игәы азнеиуамызт. Шьарифа иарей ларей еиҗыларҗ лҗахын. Маҗк игәы каҗаны дыҗоуп хәа рхәо лаҗалон, илҗахын игәы неиҗзыхша аҗәақәак наиалхәарҗ. Абас аҗагылазаашьа ироуз ауп аҗыҗа ахада-раҗны економистс бааи хәа Ахра илнитаз аҗәа мап заҗәылкыз.

– Пыҗрак хәапшып, Ахра, хәаҗышәынтәалақәап, сангы маҗана илҗахым аусура саларгара, – лхәеит лара.

Уеизгы уи аҗәзамызт Шьарифа аусура лҗымҗра зыхҗьоз, – Шьабат уа аҗыҗа ахадараҗны даныҗоу еиҗауп да-

ныһам ааста. Ақәылара ашьтахь иареи лареи гәык-ңсык ала имеицәажәацкәаны аусура далагар убра изымеи-цәажәо, инеивыс-аавысуа инхар, иаргғы ларгғы рзы иманшәаламкәаны илбон.

Назира артқәа гәалто далагеит Шьарифеи лареи реи-цәажәарақәа раан. Ахра уи аниалхәа, Шьабат илымха ин-тишьит. Шьабатгғы уи шитахыз иныңшуа дақәшахатхеит Ахрарааҕны реиңылара. Уаҕа гәаартыла еицәажәеит.

– Сара сгәы змыртынчуаз акы акәын... – уа леааныл-кылеит Шьарифа.

– Уи арбану, Шьарифа? – убаскак дазгәышыуа дцааит Шьабат, Шьарифа лзыхәан игәы иаатиҳәаауаз абзиарақәа зегғы ихаҕи иқышәи ирықәыхәмаруан.

– Сара, – лхәеит нас, маңк даатгыланы, – иузыруз ихьаа-угацәар хәа сшәаны сзытуан.

Ахатца ацәгъара дақәшәаргғы дкьанңьамхароуп. «Уха-цазар ухатцаз, уҕамлан кьанңьатцас!..» – ихәеит апоет. Уи баша иҕамшәазеит.

– Сара агәра згон узыниаз ухатцара шумнамхуаз, аха сара стәала сухзызауан. Уара санумңшаагғы сара усың-шаауан, аха «амца урцыхцыхцыңхьаза аҕартбаауеит» рымхәои, иугәаласыршәацәар стахымхеит, – лыбла хаақәа изырхан.

– Афабрика гылоуп, архиагақәа ңытк ргазаргғы, саб-иашьа ҕамел иааигоит, ианакәхо сыздырам аха. Егьи-рахь, амал сахьынҳалом, уи мышкызны иҕалап, амал змоу ицәеиҕьы арңхоит, уаха акгғы, аус злоу аламыс ауп, залым-дарак сақәшәеит хәа «иламыс лаҕәит» сзырымхәароуп.

– Саб уггғы есымчыбжьа даалоит, зны, дшааз аниаха, Дадрыҕкәа Лажәба иара иҕны днеиит. Смаҕа ихҕьаны ауаа шәахь ацәыртцра сцәыуадафуп хәа аниеихәа, ауаа хахь-гғы уцәыртцлароуп, ашьауҕа зыхганы иаауа умаҕагғы, ху-цырхырааны, ауаа дрылаургылароуп хәа иеихәеит. Уи

итәы зцәырызгаз, – лхәеит Шьарифа, – «Шьабат дахьызбо анышә самазар еиха иеиғасшьоит, убриаҕара игәнызгоит смаҕа иҕаитцаз, иара зыламыс хараку иоуп», ихәеит. Азәыр-
фы рҕынтәи исахахьеит уламыс цқьара иалацәажәо. Уи са-
ра саҕара сыцнатойт.

Цытрак иаатынчрахеит. Шьарифа илбон Шьабат лара
лахь акы далацәажәарц шиҕахыз, аха ацәыргашья дша-
қәымшәоз. Уи ганкахьала лгәы иахәон, реицәажәара шаҕа
аамҕа инаскьоз еихагьы еиғьалшьон, аха иара дхәыцуашәа
данаанха, издыруада уажәшьта хәицылара азхархоит хәа
ихәарц иҕахызар, лхәан, лсаат днахәапшит.

– Аамҕа рацәаны иаагеит, цьаракыр уццакуазар? –
днеизыцшит.

– Мап, Шьарифа, ццакыра сымазам, уахашаанза хәид-
тәалазаргьы сгәы ҕығьзом. Исхәарц истаху амни ауп... – уа
даангылеит.

Лара дааизҕлымхәхеит.

– Амни, – ихәеит, – абра, абыржәы хәхьтәоу баргьы
саргьы еицахьыццәоу Ахреи Назиреи рыфны, ақәылара
аҕалара мышқәак шыбжьаз хәицыларц анаххәоз, «ауаа-
гьы ианраха, харгьы хнейвыс-ааивысуа ханықәха, хус ар-
ласрагьы халацәажәап сымхәази, убри аамҕа хҕагылоуп
уажәы... Исхәарц истаху, усҕан ибсырбаз, напеимдахьас
ибзаасхәахьаз ахьтәы хәйдхатца сцәыргеит, аха уи афьза
аахәаны иаазгахьеит, ибыстарцгьы сызбеит, хәылқазык
кахуажәра хәа абраҕа хәиқәшәарц стахуп.

Шьарифа урт иажәақәа ажәакгьы аарыцрымхзақәаны ил-
гәалашәон, агәалашәара анафсгьы, илоураны иҕаз ахамҕа
ацынхәра аҕатцара дазыхиан. Абас ажәа анлеихәаз (Ахра-
рааҕны ианеицәажәоз), ишаашазтәҕьа Аҕәәҕа дцеит лара,
инацәа иазыбзиахоит ззылгәахәыз ахьтәы мацәаз изаалхәеит.

Амеыша ахәылқазтәи реиқәшәараан Шьабат иаацәы-
ригеит ахьтәы хәйдхатца атра иштәз, нас дфәгылан ат-

ра ианаатига, ларгъы дгылеит. Днеины инапала лыхәда инахеитцеит. Лара, инапы даахан инацәа инахалтцеит ахътәы мацәаз. Шаҕа иртахыз рѡыцъагъы, дыпхәысыз, дхатаз, «горька» хәа азәы ибжбы рахазтгъы. Рылапшқәа еилацәаны инхеит такәаамта, нас икъышә лзамѡа инади-кылеит. Лара лылацәақәа хылѡон-ихылтуан...

Минутқәак рышьтахь Ахреи Назиреи афатә-ажәтә рыманы иааѡналеит, рыпшьѡыкгъы атцәақәа ааиндырслеит.

* * *

Шъарифа ақыта ахадараҕны хасабеилыргаѡысгъы экономистсгъы аусура далагеит. Лаб Бадала ари уамак-гъы игәапхомызт. Итахын Аҕәа имаз абанк аҕны аус лурц. Дызҕабуп, пытрак лпсы лшыааит, лан даалыцхраалааит, ихәеит лтцара далганы данаа. Аха еихарак аусура лаларга-ра зитахымыз лан лахатыр азы акәын. Уи лҕны дықанатцы иара аѡназы игәы тынчын, Аҕәатәи иусурафәы еиха алтц-шәа иоуан. Иухәо Анцәа иуцихәозар ауп акәымзар, игәы итан ипшәмапхәыс иаалывагылашаз пхәыск дыпшааны длыдыргыланы, Шъарифа Аҕәаҕа дигарц, ус ипхәысгъы илеихәахьан. Аха ипхәыс дзықәшахатыз Шъарифа ақыта ахадараҕны аусура далагарц лгәы итаз акәын.

– Ақалақь ахь бызгап хәа сгәы итан, бан лыцхырааѡыс ауаѡы дсырхиахьан, – хәа леихәеит лара аусура даналага ашьтахь Бадала аѡны данаа.

– Саб, сара ақыта есымшагъы бзиа избон, атыпгъы ан-соу ара сыҕазааит, – иаталкит лара.

Изҕаб лахь имхәеит, аха ипхәыс лфәы ихәеит Бадала изҕаб лзы иитахыз:

– Уахь дызгар, лынасыпгъы Аҕәа илыпшааргъы ҕаларын, – ихәеит.

Уи мап ахылхэауамызт лан Пашья, аха арака иньцыф – аатцыфны лынасың азы илахахьазгы мап лзацэкуамызт (Шьабати лареи еикэгэгыгуа йкоуп хэа лмахахьаз). Шья-рифа аусура даналага, анапеимдахья шеимырдахьазгы лан илахаит. Ұык итыцуа шэ-Ұык ирталоит хэа, Назира лыдэқбан ахь лассы-лассы инеиуаз, ашкол илыцтаз лкны уи амаза ламхахэазаап. Уи зыгэра лгоз азэы илалхэеит, изалхэаз – аеазэы. Убас-убас издыруаз рацэафхеит. Ари захахьаз Бадалараа ргэыла цхэыс Пашья даалыдтэалан еамыршыагала длызцааит:

– Пашья, хқытафы иаарылкьоз ачкэын бызгаб дизхэоуп, ачара лзуны данбабышьтуеи? – хэа.

– Цьбеит, ухэан-схэанла акы слымха итасхьеит, аха устцэка акгы сыздырам, акрыбдыруазар исабымхэои, – агэылацхэыс дналфецшит Пашья.

– Мшэан, шэызтаху зегы хайгэыргэоит, анапеимдахья еимырдахьеит, рхэеит, сеигэыргыаны ауп изысхэо, – агэра ллыргеит агэыла цхэыс.

Иаахтны уи азбахэ лазхэакэоз калахэеит.

* * *

Аибашья еилгеижьтеи жэохэ шықэса ирықэын. Уеиз-гы ақыта шғарыц иғарын. Аацын алатцара аамтақэа рзы анхацэа агэамтрақэа рызцэыртцуан. Араион акны хыц-фыцк рыда ацэагэага трактор ыкэмызт. Ацэугэқэеи акэа-танқэеи аибашья калаанзагы раамта цахьан, иаанханы иказгы аибашьяран рцыхэтэа хэагэа ипыртцэахьан. Трактор тацэык анаароуазгы, изланыкэашаз асалиарка рымпыхьашэомызт, ирымпыхьашэазаргы аахэага азы-хэан иманшэалахомызт. Ахэынтқарра макьанагы ибеиамхацызт. Ааглыхратэ наплакқэа аусура ирзаламырга-цызт аусуга ғырғынқэа ахьяжэхьаз, мамзаргы агацэа

рнапакны иахыпхастахъаз, иахъеимтѳаз иахъканы. Афыцкѳа раагаразы ахарцъ гѳгѳа атахын, уи иара иалымшацызт. Ааглыхрафѳы аусура напаркхазарггы, аалытцкѳа рытира алыршара уадаѳхон. Избанзар, хѳаала иахзааигѳазоу Урыстѳылеи егъырт ахѳынтқаррақѳеи итрыжъуа, зхатабзиара хараку аалытцкѳа Ацсныѳаггы иаауа иалагхъан азы ахархѳаѳцѳа урт ракѳын изышьтаз, атыцантѳикѳа рацкыс иахъеигъыз азы.

Аибашъра калаанза атыцантѳи аалытцкѳаггы ажѳлар ркны ахархѳара рыман еигъыз ахырымбоз азы. Ахашѳала рыртон ачаиаарыхреи ататынаарыхреи. Избанзар, Ацсны антытцка урт рыхѳ харакин: ахѳынтқарраггы ауааггы рзы ицсеиѳаган. Урт зегъы ѳиара анырмоу, акурорт ианашътуа ахашѳалахѳы ауаацсыра рыбзазара айгътѳаразы иазхомызт.

Ақалакъуаа рыбзазара еиха еигъхо иалагеит ақытауаа рааста. Ақалакъкѳа ркны ахѳаахѳтра еиха иѳиеит: Урыстѳылантѳи акы аргон, арыстѳи Урыстѳылака аѳааки ргон. Аѳѳеи Цсоуи иааихмырсыгъзакѳаны атранспорт аус ауан, Цсоука зхы зырхоз ауаацсыраггы рхыпхъазара иацымлозар иагхазомызт, еихаракггы ахѳса. Ахѳса ақытауаа еиха мариала амандарина, араса убас егъырт ашѳырхккѳа рымхѳѳаны, ирыманы амѳа иқѳын.

Абри анаххѳо иахгѳаламшѳарц залшазом ѳажѳа-ѳажѳихѳба шықѳса уажѳапхъа апсуа ишѳыр ақалакъ ашѳка иганы атира шыпхаишьоз. Уи пхашъароуп хѳа ипхъазан, ирфоз иахашѳалоз ашѳыр алыгѳѳақѳа ирықѳыпцсаны иртѳахуан, азын иуаркалеиуа, агъама бзиаза рыманы, шѳыр фатѳы бзиас асас иааизцѳырыргон, дара рхатақѳаггы алачон. Уажѳы, ашѳыр шаакалалак ирыманы ақалакъ ахъ амѳа инықѳлон, рымхкѳа рылатцагаггы рышѳѳатѳѳакггы атнырхуан.

Ишнеиуаз, ачаиарыхра аус еитдыхимзар ада цсыхәа ыҕам хәа Зышқытаа рҕаҕхыа иаақәгылеит.

– Шыабат, уааира сахыццакуа стәан абыржәы аказы хайцәажәарц азы, – дөеихатгылеит Ахра, Шыабат ақыта ахадараҕны дшааизтцәҕыа.

– Сагхама, ианаамтаз сааз цысыымшыаз! – даахәмарит Шыабат.

– Ианаамтазтцәҕыа уааит, аха сара заа смаар амуит, иуасхәарц сгәы итцхоз аус ашыжы сытцнарҕеит, – ихәеит Ахра ианааибартәақәа.

– Изакәу умхәои? – ишыза дааизцҕылымхахеит.

– Иацы уара арахь уааиртә атагылазаашыа шумоуз сахаит, саб исеихәеит. Уи излеихәаз ала, уара уеилахара далахәхазаап. Машәыршәа акәзарҕыи уи дақәшәеит.

– Ааи, аҕыабааҕыи хадибалеит, аҕхзы нкатәо. Убыргуп, уаатәа, хәа иасхәозҕыи амалахазҕыи ихаймтцеит.

– Уи еҕаурым, аус злаз икәыланы иргаз шәусуга рцын-хәра ааигеит Тәмел, ус амы.

– Ааи.

– Ега аамта шәадхаларҕыи, уажәшьта шәфабрика хиахоит.

– Аа, убриаҕыи хәаины хәагылт.

– Хәараҕахума, ус ауп, аха иабаҕоу?

– Сарҕыи ари азцаара сышьтыхны самоуп. Аусугақәа шысзаауаз Тәмел ианысзааицха аахысҕыи.

– Нас, иузбеи?

– Аус напарктәуп хқытауаа ршәыр аингаларазы.

– Убри азын Тәмел иҕаиттаз аартны иуасхәап.

– Ыы?

– Ишудыруа аипш, Тәмел Москва баша дықәтәам, акыр ирхауеит. Арт ашықәсқәа рыла исықәланы исцәыргаз рцын-хәрас ашәыреингалара иаҕаху зегыи аахәаны иааргеит.

– Аҕәыш даҕууанда, даҕуағанда. Ахшыџ ҕаитеит Тәмел, – ихәеит Ахра.

– Ари аус, Шьабат, иаарласны напы ашәыркыроуп, – нацитцеит нас, азышара уакаанза атцеъ умжыр, азаӳны уназаанза уѳажәкыр ӳалоит, рхәоит, убыс шәмыхьырц азы, – иус Ахра игәцаракны дахьалацәажәоз азы цышәара шиитоз иныцшуан Шьабат.

Тамел ахарцъарцъкәа дрыдгылан, аха урт зегы еи-ѳызкаауаз, еикәзыршәоз Шьабат иакәын азы, афабрика аихабы хәа дшәан. Ҷакала уахәацшуазар, таацәалатәи еилахәыран – Тамел итаацәеи иашәа Сасрыкәа итаацәеи ирзеилан. Тамел иус ахь – Москвака дцеит, Шьабат цыхәа амыругакәа шьакәзыргылаз аусура иалаиргеит.

Шьабат афабрикагы ашәыреингаларагы рбаланс аӳны афинанскәа аусуракәеи, реихшьалакәеи, реилыргаракәеи рӳны ацхырааѳ димазарц итаххеит. Иусуракәа итаацәаратәны излаӳаз ала, ахасабеилыргареи аекономика уси, иакны дрыхәацшит, тәымуаѳык дигарцгы ита-хымхеит, Шьарифа илылшартә дшыкоу. Аха ацсуа цаскәа данрыхәацш, хатә цхәысыс дигаанза уахь усура днеипхьар ирхырхәарыз издырамызт. Ауаѳыцәгәа абзиагы ацәгәа алихуеит, ауаабзиақәа ахыкоу ацәгәагы дӳамлар ӳалазом, аѳстаа дихирчар ӳалоит, Шьарифеи иареи ирыбжырго здырхуада. Абас ала ихәыцра дааннакылеит.

Шьарифа атцара анылтозгы уи ашьтахыгы такәаамтә лаб ибанкаӳны аус злалухьаз ала, насгы ақыта ахада-раѳтәи лзанаат ала лусураѳы лус даара дақәшәо дызлаӳа-лахьаз ала, уахыгы афабрикаѳгы еидылбалартә адырра лыман, ацышәагы лоухьан. Уеизгы, иареи лареи рыцс-тазаарақәа еилартцаанза инеидгыланы цьарак русеицура ларгы дақәшахатмызт.

Шьабати Ахреи ирызбеит хәылпазык Ахрараӳны На-зира лыла Шьарифа днацхьаны реибагара аѳхәара иа-лацәажәарц, уи азы шакәу Шьарифа заа иламхәазакәаны. Уи илмахарц азы Назирагы иларымхәазеит ргәы итацә-

ҕыз, ус иаидтәаларц рызбеит хәа ада. Шьарифа иззеи-дибагалоз лахаргыы акгы амазамызт, аха Назира лҕны илхәахьан ари аҕхынра иалагзаны рус аҕхәара аҕтәара игәы итоуп хәа шлахахьаз, насгы илалхәеит лашьа Леон пхәыс дааигаанза хатцара дшақәшахатмыз. Иацәшәеит дара ирызбыз еиҕхьахар хәа.

Абри аамтазы Аиааира жәохә шықәса ахытратәи ашықәс акәын азы аҕхынра ииасаанзагыы ари амш аҕа-зыҕатцара гәгәа цон ахтнықалақь Акәа. Ақытауаагыы убри иазыҕшын, гәыргьарак ахасабала.

Шьарифа Назирараакны данааи, амра тамшәазацызт. Аҕхын атыхәтәантәи амшқәа аҕхьазон. Аены шоуран. Ахәылпазрахь инеиуа ианалага, исирыз пшашәшәы псыр-шьагак аҕаанахеит. Шьарифа акофта шкәакәеи аиҕка хәаҕшшәылеи лшәылтәеит. Урт аусурахь илышәтцаны дымнеизацызт азы, илшәны азәгы димбазацызт. Ианыл-шәылтцоз длақәакуа, ашәтцара лзымгәагьуа дыҕан, нас ил-гәагыт. Иҕалаз уи ауп, ааигәоуп лашьа Леон Москвантәи ианылзааиҕиз. Изылзааихәаз Аиааира амш жәохә шықәса ахытра ахатыр азы ауп. «Убри аены азы!» анын иаццаны илзааиҕиз асалам қбаад. Лашьа илзааицхаз дахыҕарц лтахытқәамаызт. Аха лыҕсы зыхәлатцаны дзызхәыцуаз Шьабати лареи реиқәшәараан илшәылымтдар лгәы иамуит. «Сара мыжда, – лхәеит гәаныла, ианылшәылтца ашытахь, – хәытцас схәыцит, ахәыцқәа реиҕш сыматәа ҕыцқәа сышреигәыргьоз сныҕшит. Ачхара зегьы ираҕызго иаа-ироуп, рымхәеи: «Сара сычхара маццәахама?» Уеизгыы илтаххеит урт лышәны Шьабат иҕылара.

Илызгәамтазакәаны дыццакуан амҕа дахьықәыз, иза-кәу лзеилымкаауа гәазыхәарак лцәа ианыруан. Уи лара изқәылтцаз игәазырхагаз аҕсабара аҕшзара акәын: лы-лаҕш иаатшәәоз шәапыҕьапыз, даҕаа тиаа хыққәак ра-кәыз, ииацәа–еилыҕьаауан, адәышәтқәа какаҕцсараха

лыбла ихгылан, абнатлашәтқәа зшеикра зхытхъаз амра ирықәнапсоз ашәахәақәеи аңшашәшәы иахьарқашәқа-шәози уамашәа ахәылпәз дырпшзон. Шьарифа лгәы ззы-хәоз амәа дахьықәыз абарт аблахкыгақәа илбоз зегьы дрылтны дахьнеиша анеира акәын.

Аштә данааталатқәыа илзыпшыз рыхьыкгы налпы-леит. Назира уажәы аеакала длыхәапшуан, Шьарифа илархәараны иказ лара еилылкаахьан азы. Уи уажәы иа-аиз длыхәапшуан, илымбацкәаны илшәыз аматәа ґыцкәа аґацаматәа ґыцкәа иранашьаны. Ицәырымтзеит Ахра иани иаби, акала ирпырхагахар хәа ишәаны.

Шьабатгы аблуз шкәакәеи аиқәа еикәатцәеи рыла деилахәан. Уртгы уажәада ишәны Шьарифа илымбаза-цызт. Ирмазашәа дрыхәапшны лара илышәқәазгы дна-рыхәапшлон, хәипшны хәилахәоуп хәа лгәы итхәаауа. Аштәґы атла амтәа иаатәеит зназы. Ахреи Назиреи дара рымала иааизныжьны афныка инеиит, аха рацәак рыґен-мырхакәаны цьара рцага рыматәақәа рышәтцаны иааит. Урт уахь ианыказ ауп Шьабати Шьарифеи хәытцәыхәытцәуа, ирхәо иакәымшәо ианаидхала. Аччапшь рґеықәын рґы-цәагы, «Агәатцә итытцәа аччапшь, гәырпсахәагоуп» хәа, рыгәқәагы тыччаауан, агәахәарагы аадырпшуан.

– Апхын шәтыкакачуеит уажәы ишыкоу аипш, – длы-хәампшцәакәаны даацәажәеит Шьабат, – апхын иапыбго-шәа быкоуп иахьа!

– Иахьа мацароу? – лхәеит уажәы, иихәаз алаф ахь ииалгарц лтахны.

– Мап, мап! Иахьа мацара схәама, мшәан... – ицегьы ациттар итахын, аха Ахреи Назиреи ааит.

– Афныка ххалап, адәыхт хзықәтәарызеи? – даатгылеит Назира.

Ахрагы уи иналыцихәеит. Пыхьа зны иахьтәаз ауада ианыфнала, акәардәқәа звагга агәта игылаз астал, иааф-

цацэамкэан акэзаргы, ихан: ашоколад, акофе, ашампанфы ықэгылан.

– Хаи, Назирахеит, кахуак хжэуан, уаха акгы захтахыз, быдэқан итцаны изаабгазеи? – лхэеит, ианаафналацэқа Шьарифа, Назира икалтцаз цсышэак аххэаатэуп хэа ицхызаны.

– Ас зхыбхэаауа икоузеи, аха санхэа абыстоура дафуп, уигы ааххылыгзап, – хаатэақэапишь, – лхэан Назира, Шьабати лареи ркэардэқэа ганк акны иналыргылан, имахэар аанкыланы итыц наилырбан, ларгы иааигэа днатэеит. Егы аган акны Ахреи Шьарифеи неибартэеит, Анцэа, улцха хат, хэа цэыцак-цэыцак ашампанфы ааныркылан, ашоколад надкыланы акахуа инахэеит. Афбатэи атэца Ахра иаашьтихит.

– Сара, – ихэеит Ахра, – амцхэ алалара сеалазгалом, избанзар абра итэуу хара ацшьфык еицэаазо хэа акгы хамазам. Цқа хаззымдыруа азэы хайдтэалара датаххап хэа дхалахархэызтгы, ара хзеикэшэаз ахы-атыхэа зегы ххэарын, аха ишатахым зегы иаадыруеит. Сызлацэажэарц истаху Шьабати Шьарифеи шэус ауп.

Абрака иеааникылан Ахра, зегы азэазэала ититцаарц итаххазшэа, инеимда-ааимдо рыхфыкгы лацшыла днарыхсит. Шьарифа лоуп уажэы икоу-иану хэа акгы ззеилымкаакэаны Ахра инаихэацшыз. «Шьабати сареи хус катцазами, мшэан, сашья ицхэысаагара хазцшзами, мшэан? Мамзаргы хус хыбгалама?» – лгэы дацэажэо далагеит, цэалашэаракгы аалнырит. Аха Шьарифа абас ацэаныррак анлоуаз хықэкыла абзиара, ма ацэгъара иртэзамызт – зны абзи лахауан, зных – илгэамцхоз.

Лыгэтахэыцрақэа зегы лхафы иаанихызшэа Ахра: – Абыржэеипш абзиарақэа ххэо Анцэа хкаитцалааит, – ихэан, тынч-тынч иажэа инацитцеит: – Зегы иаадыруеит, Шьарифа, бара башьазатэ инасыц ббаанза хатцаара

бшақәшахатым, аха шәтагылазаашья жәбоит Шьабатгы баргы, шәнеихәәпшуеижътеи акыртцуеит. Уи зысхәо ахатцацареи аңхәысаагареи аамтак-аамтак рымоуп: азҕаб ианаамтоу хатца дцароуп, аңкәын ианиаамтоу пхәыс дааигароуп. Изеицәаазарызеи, уи аамтакәа шәырхыңеит хәа ирыпхьазо иалагеит анапшцәагы. Абар, Назиреи сареи. Шәаргы харгы еикәлацәоу хауп. Хара хөык ахәыцкәа хрануп, храбуп. Хашфәоу ххәыцкәа хәхьзап хәа агәыҕра хамоуп. Хара иахтахуп шәыпсҕазаарақәа реилатцара ласхарц, – Ахра уажәы дызхәәпшуаз Шьарифа лакәын – дазааиуама, дазымааиуама.

Шьарифа такәы даахәыцит, аха нас дшақәшахатхаз ала лхы аалырцысит.

– Шьабати, сареи, Назиреи, – инацитцеит Ахра, Шьарифа лфәпшылара иажәа анагзара азин шинаҕаз удырратәы даалахфәыххан, – иныкәахтеит, иаакәаххит, аха амни амш ауха иахзахымгеит шәынасыпкәа реилатцара афхәара.

Абри ашьтахь Шьарифа лнапкәа рыла лхафы лтәахуа далагеит, аха маза-маза дцәытдаччон, лхафы лашон, лыблақәа тыҕыҕаауан.

– Аиааира жәохә шықәса ахытра амшныхәа аенынза ибжәоу ҕымз роуп, шәеибагара афхәара Аиааира амш ауха акәзааит, ачара – нас!

Ахра абас иажәа данаалга, Назиреи Ахреи роуп знапеинкәабжыи гоз, Шьарифеи Шьабати рнапеинкәабжыкәа рышьтыбжь газомызт, аха рҕыҕагыи рыгәкәа ркынтәи ирахәуан. Назира ратцәақәа ашампанҕы рталтәеит. Зегыи астал иахытны иааидгыларц рыдылтцеит ратцәақәа шыр-ку. Лыдта нарыгзеит.

– Горка! Горка! – лыбжыи анаатлырга, рыпшәыкгыи ратцәақәа ачәхсаххәа иааиныкькәеит. Шьабати Шьарифеи рылапшкәа еилатцәа-еилатцәо, рхафкәа хәыч-хәычы еизааигәахон, аха... Убри аамтазы саанла абыстақәа

ашәеилатқәа ргәылжжы, лматә хәыцқәа лцрыцсса дааф-налеит Ахра иан... Ацсуара иара атәы канатцеит. «Горка» аус азымузакәаны ианхеит.

– «Даеазны! Даеазны!» – еикәфыртуан Шьабәти Шьарифеи рыгәкәа.

Абри адырфәены Шьабәт араион ахадарахь ицхьеит. Дахънеиз, ақалақы араион ақытақәа зегъи рфынтәи ифеиоз ахазхатә еилахәырақәа реихабацәа уа иқан. Реилацәажәарақны араион афәти ахазхатәрақәа реихабацәа аайдкыланы русурақәа реифкаарақәа реихабыс далырхит Шьабәт.

Аиааира аенынзагы Шьабәт Ақәақа ицхьаны дыргейт, иагыархәеит Аиааира жәохә шықәса ахыцтра иазкны аены ажәа ихәарц. Шьабәти, Ахрей, Шьарифеи, Назиреи еицәажәахьан Аиааира амш аены Ақәақа еиццаны агәыргъара реаладырхәырц. Уи ацхьаза ирабжъазгаз Шьабәт иакәын.

– Шьарифа, – ихәеит Шьабәт ари амш ааигәахо ианалага, – аены Ақәа хәалеифеип Ахрарааи хареи хайцны. Амала, заа ххынхәып. Аухазын Ахра имашьына абылтәи азхархиап. Хара хтасқәа рыла, быфны бдәылымтыкәаны Ақәа хшықоу Шәачақа хцар, бтаацәа ргәы намзар қалойт. Хқытафынтәи Ахра имашьынала ауха Шәачақа хайгойт.

Шьарифа дақәшахәтхейт. Шьабәт ицхьаны Аиааира амш азы адтца анирҭа, Шәачақа дцаны, ианнеилак азын ртыцрхианы дааит, уақа аус зуаз, ицеибашьуаз ифыза ацсыуа чкәынак дицырхырааны. Абас аусқәа шеикәиршәаз Шьарифа ианлеихәоз ифыба иааҭигейт амобилтә телқәа фба еипшны.

– Абартҭ рыла ацәажәаратә еимадара аатит Ақәа, – ихәеит иара, агәахәара шинаҭоз ихәфы ианыцшуа, – азбахә ансаха, бара бзынгы сара сзынгы акака аасхәеит. Руак Шьарифа иналирkit.

– Иҗабуп! – дааигәйрғаны иаалыдылкылеит Шьарифа.

Ақытаҕны ухәан-схәанла ирдыруан Шьабати Шьарифеи еиқәгәйгуа ипшуп хәа, аха ағхәара рыздырзомызт. Аныхәаха Акәәка еиццеит рхәон, аныхәа аены ашьыжь Ахра имашыынала ишцаз, ахәылқазғыы ишааз збазғыы.

Аухатәҕба ақыта иаарылафит Шьабат пхәыс дшигаз, Пашья лызғаб дышлыцәцаз. Хәаратахума, Пашья лгәы тынчзамызт, еихаракғыы лыпшәма Бадала иахиҳәаарыз лыздырамызт, уи иакәын еибагоз рус азбахәк змаҳацыз.

– Бгәы ртынч, Пашья, бызғаб хара дымцеит, бычкәын Леонгыы иашьатас иааивагыло диоуит, амаҳә дбыдах-ныхәалоит, – хәа агәыла-азла анаалыдгылалак, нанраа, исхәагәышьозеи, хқытан аҗеи бзиа хәа изышьтоу Шьабат Лашарба махәыс дансоу, лхәон, ехәарашәагыы днацпы-хәаны.

Адырфәены ауп Бадала ианиаҳа. Имашыына ала дыш-захәоз дааит. Алеи ахәеи нкыдиҕьошә дналагеит, аха ирласны иеникылеит, дахьяаз дцарцғыы имашыынахь ифь-неихеит.

– Уара, скажьны зегыы шәыспырцдит, сымала ара сахәо-ма, амни иахзааугарц иурхиахьаз аҗхәыс ирласны дыс-зааугароуп, – наихылыгзеит Пашья.

Бадала ақәфымтзакәаны амашыына дынтәлеит, аха иа-нындәықәла, даахьахәын, ибхәаз калоит аанарго ихы на-лызирцысит.

Шьабати Шьарифеи Шәачантәи ианыхынхә нахыс шыыжьымтанла еицны ақыта ахадараҕны иааиуан. Иара, Ахрей иарей ақыта аусқәа инарылацәажәаны, егырт иус-қәа рахь дцон, лара лусурта уаҕа акәын. Аха нас афабри-кахыгы хасабеилыргашыс аусура далагеит – ашыцъарагыы еидылбалон. Уаҕа усутә гәҕәакгыы лымазамызт, изауадхаз афабрика еиқәыршәаны игылан, ашәырқәыр еидызкылоз

рмустваға ғаалтн, шәкәйла иштылхуан, Тамел иааитиуаз аңарала ауалафахәы рылтн.

Иаалыркәаны иаанкылахеит ашәыр аингалара – аус рыдулара – Тамел ажәа ааицхаит иаалагала шмацхаз, аусуцаа ауалафахәы рытара уаха ишилымшоз ала.

– Икалаз хәа иихәои, аусура дакәырхыма? – дцааит Шьарифа, асеипш анлаха.

– Иаанаго саргыы исзеилымказеит, – ихәеит Шьабат, – аусура дакәырымхзеит, адунеижәларбжьаратәи аекономикатә кризис кәлеит, заалытц маңыз анаплагкәа акыр аусуракәа иркәырхит, егыртгыы раалытц еитцахеит хәа ауп иихәо. Бара економистк иахәсаб ала, ара иаанаго еиха ибдыруазар кәлоит, изакәи иара?

Шьарифа даахәыцит.

– Аекономисттә цара сахьтаз аекономикатә кризис азбахәалагыы иахзапхьон. Итыжью аалытцкәа тымхо ианеи-кәылалак, икало ауп зызбахә хәоу, уи иамеханаказыаап хдунеи, – илцәымыгханы даацәажәеит Шьарифа.

Ақыта ахадара аеыкәабартә аргыларазы аңаратә цхыраара зкынтәи ироурц изыкәгәыгуазгыы, ирахаз мап днар-кит. Арт икалаз аихьымзаракәа ақытакәа рфеиара ишаныпшызгыы, Зышқытаа ирылшоз ала ишыхандеиц ихан-деиуан. Ауаа адгьыл икәаарыхуан, икалаз акризисгыы шаамталатәыз ала агәра ргон. Шьабати Шьарифеи рчарагыы руит. Хьаас ирымаз аңсуаа рыдгьыл акны рхыпхьазара азырхара акәын. Ари аус, зегьрейха иуадауу усуп хәа ирыпхьазон. Ацааршә илагылоу ашәтцла узымышәтызеи хәа узазгәаараха, ачкәынцәа ахәса заарымгозеи хәа узрыкәызбомызт аамта хьантазы. Аха уажәшьта гәыграк рызцысуа иалагахьан, ахәсаагаракәа реышьтырхит, ахәыцкәа рирагыы иалагеит.

Актив реизарак акны азцаара ыкәгылеит, Тьркәтәылантәи хцьынцьюаа азәыршы Акәа иаахьеит, хцьынцьюаа

рыпсадгыл ахь иаауа иалагеит, хара хазларыцхраарызеи хәа.

– Хара хактив хаизарафны хазлацәажәаша ыкоуп, – Ахра иааирзырфит.

– Иарбану, уххь аагеит! – иааиларыцсеит азәырфы.

– Хқытафы азәгы ихы иаимырхәо адгыл кәазақәа мацзам. Шьабати сареи ажәалагала шәыдаагаларц збаны хәкоуп. Хцбынцъуаа ирзалаххып иахцәымыцхәу убарт адгылкәа, – иахырхәаарызеи хәагы даазырфит Ахра.

– Дад Ахра, Шьабати уареи ус шәызбазар, сгәы итышәхәаит хәа исыцхьазоит. – Дәагылеит Хабыгә. – Жәахазны урт адгылкәа рышка сөы саштыаны сныднагалан, урт адгылкәа среилахит, схазы акәымкәаны Тьрқәтәыла йкоу хцбынцъуаа рзын, дара рахьынтә арахь рыпсадгыл ахь зхы хоу мацфым хәа смахәхьази.

– Иахышәхәауазеи? – даарылацшит Ахра, Хабыгә да-нынатәа.

– Хәкәшахәтуп!

– Иагырыцхраатәуп!

– Ххәтәкәа урт адгылкәа икеикеиуа ирыцкьаны дара рзы изахмырхиарызеи!

Иааиларыцсеит.

– Еө, баба, урткәа зегы Анцәа хәрхыгзааит, амца зыцрамсыц абылрахьаа изеилкаауам, хзыцәшәо иаххаагаз аибашьра афьаза хәкәшәар хәа ауп. Зака мақарра Кырттәылантәи иаафуа шәымбауеи, – даагынкьит Шьахан дыштәаз.

– Ааи, аха ақыртүа уажәшьта дышцакәылари, ихьыз изымхошәа, – инарыцихәеит аибашьра иалахәыз афар рахьтә азәы.

– Каха изхара кахара кәлазом, – уи иааициргызит ифьзакгы.

– Еө, дад, ескьынгы амкәыба азы аанагазом, урт уи аахыс даара рыцедьргәгәеит, Амраташәарахьтәи абцьар-

хккәа зеггы ааганы Кәыдрйтәи аиѡхаа атажьра ишаѣу хмахахъеи, – ихәеит Хабыгә, Шьахан игәала ицеиѡшо.

– Икәлаз шәымбои, – ихәеит даггыѡагыланы Шьабат, – Кавказаа хәхьымзг аудухым, иахьатцахаз хьымзгыршьоит, ирылшаратә шаарбалак ихәқәларц ртаххоит. Хара хъызгәакуа хаундаз, нас аеакала хәахахьчарын, хашьцәа Нхыцәа ҳацырхырааны. «Хъызгәакуа» хәа сызѣу Ахьыңшым-ра ауп.

– Хаи, уххь хара иаагаait, – бырггы җарггы иааила-рыпсеит. Иара инацитцеит:

– Абар, иааины иаахадгылоит Хиааира жәаф шықәса ахыцраггы. Хтәыла анапхгара Ахьыңшымра аиуразы ицеггы аусутәкәа рымазаап, Урыстәылеи ҳареи хаи-мабзиара рхы иархәаны Ахьыңшымра ҳаура азықәпара иаѣуп. Досу хәхьылоу ихәлшо зегь җахцалар, ҳажәлар цхьака изго мѡоуп ҳазну.

– Харггы ихәхақәахьан, аха еилыкка ажәабжь бзиа ҳаухәеит, Шьабат, аха сзызцаауа зеггы ишәахарц стахуп, – дѡагылеит Тарнаа Еқәың.

– Сзырѡеит, Еқәың!

– Ахьыңшымра хәа ҳазѣу анхаулак, амшыннырцә икоу хцьынцъуаа абрахь, рыцсадгьыл ахь рыгъежьра еиха иманшәаламхари? Сара ус сгәы иаанагоит.

– Хымпада иманшәалахоит. Ахәынтақарра нагза анхаулак, хцьынцъуааггы рыцсадгьыл ахь адәықәлара еиха ирзымариахоит.

Абас ишынеицәажәа-ааицәажәоз аамта такәы ргеит, аха азәггы имхәазеит «аамта баша ихәрзит» хәа. Избан-зар, актив реилацәажәарақәа рышьтахь ақыта усқәа еиха еиғьхозшәа рбон, иагъеиғьхон.

Зеггы анца ашьтахь Шьабати Ахреи тынч иаaidтәалеит. Шьарифа Назира лыхәаахәтыртахь дниины дықан. Урт

ирхәашаз рыман, аҫаацәаратә ускәагы убраҕа ирыла-
цәажәон.

Ахра уажәы ақыта ускәа зеггы ихы иаатиршәшәан, гәа-
хәарак иныцшуа Шьабат днеизыцшит. Нас аҫенцьыр ахь
цшыртас иааҕаитдан:

– Шьарифа ахшароуратә аамтақәа рзы лхы дақәитах-
тәуеит иахьарнахыс, – ихәеит, – цоу цхау уззыцшу уарггы
дузымдыруазар акәхап.

– Сыззыцшу дсыздырам, аха истаху иоуп иухәаша.

– Иалухуада, нас, иутаху хәа?

– Хәаратахума, аҕа! Пыхьа хабдуцәа аҕа данилак
акәын ианхысуаз, аҕа дытцәаншьапуп хәа дыцхьазаны.

– Аҕа сиргәаҕуа сыҕам, – ихәеит Ахра, цагыарак наи-
фықәланы, – хоык аҕацәа еихыҕа-еитцыҕо сашта икәуп.
Сан урт днарыдзыла дцеит, лнапқәа ҕырхахауа раазара
даҕуп.

Ус зхихәаауаз идырит Шьабат, аха иҕала иирхәарц дна-
изтааит:

– Изхухәааи?

– Азҕаб дыстахуп, Шьабат сукәыхшоуп, азҕаб. Азҕаб аҕ-
ны дабжоуп.

– Назираггы аҕсшьара ылхны дцома?

– Ааи, ааи.

– Анцәа шәызирхааит!

– Ааи, аха, Шьабат, уцшәма аҕа дылхылтыр, ихьзудои?

Шьабат даахәыцит. Ихаҕа иааҕьеишьеит аҕа диоур
ихьзитцашаз уажәраанза дахьазымхәыцыз. Аха иаарласны
ицшааит ахьз:

– Нагзара! – ихәеит уи дазыхатцхатцо.

Роыҕаггы гәыртәыла иааибарччеит.

– Ари ахьз сгәалазыршәаз уасхәап.

– Аа, аа? – дааизҕылымхахеит.

– Дугәаламшәои? – ихәеит Шьабат, Ахра иахь. – Раңхьа-
затәи актив ҳаилацәажәараан сасра истааны иҗаз, Батал
Қыжә-ипа, аибашьра җалаанзагы афны дахтаахьан, агазет
аҗны аус аниуаз, аибашьраангы арратә корреспондентын.
Уажәгы редакциятә усзуфуп.

– Нас, нас?

– «Ақыта аҗиарамға» хәа хыс иатаны ҳаилацәажәара
агазет ианитеит, аибашьра аамтақәа инадыркны сызбахә
инартбааны изхәоз.

– Ааи, исгәалашәоит.

– Иананыла адыршаҗены, уара араион ахь уцаны уҗан,
даафналеит җыншажәаҗа шықәса ихытуп ззухәарыз хатқак.

– Сара с-Лашарбоуп, – ихәеит дҗапха-җаччо, сгәйд-
кыла-хыдкыла, урысшәала. Днасыртәан, ҳаицәажәо хҗа-
наахха дыш-галтәыз ихәеит. Сара сиит, ихәеит, Март пшь-
ба рзы. Ари, ишудыруа аицш, ихәеит, Ацсны Асовет мчра
анышьяқәгылаз иамшын. «Нагзара ақәзааит Асовет мчра!»
– хәа аҗырақәа зехьынцәара икыдын. Аҗа дышиз саб
ианиархәа, ихәеит, убратцәҗба ахьз сыхьзитцеит: «Нагзара»
ихьызхааит, ихәеит. Аха ашқол сантала, уаҗа «Нагзара»
рзымхәеит, агырцәа Нугзар сыхьзыртцеит, сыжәлагы Ла-
шарбахеит.

– Излоухәо ала, Шьабат, Нагзара хьзы бзиоуп.

– Ааи, аха уара азҗаб улзыцшуп, гәаныла лыхьызгы
урхиахьазар акәхап?

– Сгәы иаанаго уасхәап Шьабат.

– Ыы?

– Гәында уамашәа исгәацхоит. Ашьхыц рахқәажә Анана-
Гәында аҗынтәи иаауеит, азәырғгы ирыхьзуп, ашәа иара
анаалоит, ашьтыбжь гәахәагоуп. Аха сгәы иаанаго даҗакуп,
Шьабат.

– Ыы?

– Ўыца ахаца рыхзи ўыца аҳеса рыхзи еица-хазбап.

Шьабат даахэыцит.

– Аиаша ухэеит, Ахра, – ихэеит, – ицацаахаргы, ипха-цаахаргы рыхызыкэа хиазааит.

– Уара ак узбеит, сара ак сызбеит, аеа хатцахъзыки пхэысхъзыки хтахуп, уазхэыци.

– Сара аеаки сызбеит, уакэшахатзар, – иыза ди-хэапшуан Шьабат.

– Уи арбану?

– Хьыпшым хъзы бзиоуп, иагъыцхъзуп, хаззыпшу Ахьыпшымра ахынтэи иаауеит, ирыхъзырталааит, нас, уи ахъ ыц ииуа апсуаа.

– Иугэампхари, Шьабат, ыц ииуа азгаб хэычы апсуа хъзы Хьылқан лыхъзахтар? Ари ахы иахылцыз хъзуп, – даатгыланы Шьабат днэизыпшит.

Нас рыыцагы апапеинкьара иалагеит.

Абри аамтазы еибархэмаруа иаафналеит Шьарифеи Назиреи.

– Хара хцеит, хагэхьаажэгозар, хэыбехала ирласны аф-ныка шэгэарлала! – рыыцагы еибарччо индэылибахэеит.

* * *

2008 шықасазы Аиааира жэаф шықаса ахытра ааи-гэахаанзагы Қартынтэи амақарбжыкэа еикэтэазомызт. Амақаррақэа рахьтэ зны асаркьалбжыы аипш акаф-акаф хэа иаафхьан «уашьтантэи алхракэа Акэа имѡацаагоит» хэа апсуаа хгэыпжэага ажэакэа.

Ахэаратэ шэыкэқэа аки-аки еишьтагыланы ицон адунейтэи ахеилак дуқэа рахь, ицон Урыстэыла анапхга-реи Апарламенти рахь. Апхынра мышқэа риасра иафын. Август мза ианталоз Шьарифа ахақымцэа излалабжьар-

газ ала, Ақәатәи ахшараиуртаҕы дышьтеитцеит Шьабат. Дук хара имгакәаны Назираҕы ашьталара лықәшәеит. Шьабати Ахреи асабшазы еицны Ақәаҕа ицеит, рыхәсақәа ртаҕылазаашьақәа рбаразы. Дара есеынла уахь изцомызт, аха рыхәсақәа Ақәа инхоз рыуацәа рнапы ианыртцахьан, ахылацшраҕы рыгзамызт.

Ахра Бадала ибанк аҕны дахьныдгылаз Бадала иеихәеит ипхәыс Пашьаҕы ақытантәи дненины дшықаз, ичкәын Леонгы ашықәсәзтәи ицсшьара амхны дшааз. Шьабати иареи шеицыз анеиликаа, итаххеит ахәылпазы Шьабати иареи еицны аҕныҕа инеирц.

– Ақытаҕы арааҕы даадхмыргылазац хамаҳә, арахь еибабара ҳагзам, Леонгы данақәшәа, ахәылпазы ҳааидтәалап, хамаҳә дымшәо-дыпхамшьо дааилартә дқахцап, уахаҕы шәааҳалапхьа, уацәы мҕеышоуп, – иҳәеит Бадала.

Бадала игәылачкәынцәакгы ааипхъеит Шьабати Ахреи анааи. Атаацәа асасцәа шнеиуаз рымдыруази, астал дырхиахьан.

– Шәааибаныхәала сара саанза, сусураҕны цьоукуы сзыпшуп, – иҳәан Бадала, аҕар ааидыртәаланы дцеит.

Пашьаҕы ргәы пылымтәарц азы, апсшәақәа анралхәа, ахәыкатцарта лҕаааҕналкит. Аҕар анеизынха, рқаф катцоччара-хәмарраха ирысны аамта рхыргон, аҕыла зҕаб аматц луан. Адәахьы иааилашәшәуан аипш, Ахра имобилтә тел акәличылихәа абжы аагеит. Ицъыба иаатганы илымха аннадикыла, Шьарифа лбжы аатыҕит:

– Ғәыргьаҕәхәаша сугароуп, Ахра, Назира ца длоуит!

Ахра иихәара иғамшәо даабалыбатейт. Даакәтцәи-аакәтцәиан, имабилтә тел Шьабат илымха инадикылейт.

– Иухьы, Ахра, ғутзомеи? – Шьарифа лыбжы аагеит.

– Шьабат соуп, Шьабат, – ибжы мырдуцәакәаны даа-цәажәеит иара.

– Назира җа длоуит, игәамҗазеи, Ахра?

Ахра аҗенҗыр ахь днаскыаны дгылан. Шьабат амобилтә тел илымҗа иааҗаиган, зегы днарылаҗшит.

– Ахра җа диоуит! – ихәеит, ибжы неитдыхшәа, дшеи-гәйргәз иныңшуа, нас даҗааччеит.

– Узырчогы здыруеит! – ибжы нытцакны дааҗәажәеит Ахра.

– Хык ухаҗарҗарҗәа азә дрыҗлеит.

– Итқәа тык рыҗлеит лхәама? – астал дахьахыҗыз дааины еиҗах днахатәеит Ахра.

Аҗқәынҗәа гыланы анапеинҗара иаҗын. Нас Шьабати Ахрей инарықәрыҗсеит:

– Ак хҗәыжәзоит, иаабоит шәказшьақәа рыла, ихашәхәар икалозеи?

– Имзакәаны ишәасхәап икалаз, – дналагеит Шьабат ианааибартәақәа, – Ахрей сареи ххы-хагәқәа рҗны инкыланы ихамоуп ауаатәыфса хызқәа җшьба: Нагзареи, Хыпшыми, Гәындеи, Хылқани. Иара хык аҗаҗәа рнафс аҗа диоуеит хәа дгәыгуан, иагьлыхыҗитдон Хылқан. Сара стәы иазыжәуазеи?.. – уа иеааникылеит, иабхәында уа дахыҗказ азы дааҗәыпхашьан.

Шьабат иажәа инаҗитҗеит Ахра:

– Шьабат раҗхәтәи ихшаа дыҗкәынхоит хәа дгәыгуеит, иагьлыхыҗитдон Нагзара!

– Нас, уажәшьта ишҗажәуеи? – иааиларыҗсеит итәаз..

– Сара схазын исызбаз ахыз Нагзара җыҗ ииз Ахра иҗа хәыҗы хамҗас иҗтоит, иагьлыхыҗыҗтоит! – ихәеит Шьабат.

«Ураа!» рхәан, игыланы рнапқәа еинырҗкәеит зегы, ииз асаби иныхәаҗазы ратәҗақәа еинырҗкәеит. Абри аамҗазы Бадала иҗхәыси иареи аафналеит. Зегы ирнырбаалеит затәҗақәа җазырҗәыз рхаҗы гәйргәхәқәа, Бадалеи Пашеи иаатгылашәа ианаанха, Леон даарызхәаҗшит:

– Саби нанеи, – ихэан, тынч-тынч дналаганы иҕалаз реиҳэеит.

– Унан, Ахра, аҕа дуоузар ибзиарақәа убо Анцәа дҕаи-цааит, – лхэан Пашья, дненины даагәыдылкылеит.

Бадала игэарпхазаны дыччо Ахра дизыпшуан:

– Цеила х-Апснынра тәуа Анцәа иҕаитцааит! – дааны-хэеит нас.

Иааиуаз асабшазы Шьабат Аҕәәҕа дцеит, ипшәмапхәыс лтагылазаашья аилкааразы.

– Баапшыроуп хәа сархэеит аҳақымцәа, – лхэеит Шьа-рифа.

– Пытрак афныҕа бызгартә азин ҕарымтазои аҳақым-цәа? – длызцааит Шьабат.

– Уи саргыы истаххеит, аха мап сцәыркит, рацәакгыы бынхарым излеилкаау ала, рхэеит, – наиаталкит.

– Ибзиоуп нас, аҳақымцәа ирхәо хәқәныҕәароуп, – ихэан, афныҕа дааит Шьабат.

Мышқәак аатцхьан иаарылашит Қырттәыла Аладатәи Уапстәыла иақәлеит, уахык ала ахтнықалақь Цхинвал цҕьашәҕьа иргеит, ауаапсыра рацәафны индыртәеит, Урыстәылантәи атынчра мычқәа рзы игылаз рыфнытҕагыы апстбарақәа ҕартцеит, Уапстәыла анықәырхлак Апсныҕа рҕаархоит хәа. Апсны анапхгареи Алада-Уапстәыла анап-хгареи аиқәшахатра ҕартцахьан Қырттәыла Апсынтәыла-ҕны акә Уапстәылаҕны акә ақәылара аныҕанатца, урт рыжә-лара рзеипшхарц. Аиқәшахатра инақәыршәаны апсуа ари рзапаси жәылеит Кәыдрытәи аифхаа итатәаз ашәанцәа-қыртцәа тцаны, урт рҕынтәи аифхаа ахы ақәйттәразы. Ау-рыс ар рыцхыраарала ақыртуа қәылафцәа Аахытц-Уапс-тәылагыы иалцан, Кәыдрытәи аифхаагыы итцан.

Сентябр 26 аены апсуаа адунеи аҕны зегьрейха идуз-зоу хәа ирпхьазаз ажәабжь аафит Москвантәи – Урыс-

тәйла, Ақсни Аахыт-Уақстәйлеи ихыңшым хаз икоу хәынтқаррақәзааит хәа Ахыңшымра рызханатейт.

Ақсуа жәлар абри иафызаз агәырғара рымбацызт. Ақсны ахынзаназаазо агәырғаратә еигәныоҗрақәа цон. Зехынцәара ақсуа бираққәа аҗада ишытыцуан, агәырғаратә салиутқәа акраамта еихсыгыаумызт. Араионқәеи ақытақәеи зегы ркынтәи ауаа ишзахәоз Ақәака ицон, ахт-нықалақь агәырғара реаладырхәырц.

Изылшоз зегы амҗа иахықәлаз ирыцқәлейт Шьабат, Ахра, Назира лашьа Тарноу, Гәақханашь лычкәын Мралоу, иаарыниаз абырг Еқәың Тарнаагы даашьтыхны (Назира ииз лхәыцы длыманы ахәшәтәырта дтымтцацызт). Ахра имашьына урт иандыртәы, цшрак кәмтцазакәаны Ақәака ддәықәлейт. Ақәака изымцоз ахәса, ахацәа, абыргцәа, ахәыцқәа, адуқәа ухәа ақыта ахадара аштаҗы еизаны шәахәаран, кәашаран изҗыз.

Ахра имашьынала Ақәака иаауаз Атынчра ашта ду ақны ианааи, ари ашта иазкуаумызт ауаа: «Нагзара ақәзааит Ахыңшымра!» – хәа абжықәа еихсыгыра рықәзамызт. Ақалақь ақны амашьынақәа еилагыҗыуан, еилахынхәуан ақсуа бираққәа рхаргыланы.

– Хнеип цәара, – ихәейт Шьабат, ицқәаз ааидикылан, Еқәың ижәҗа инапы нықәтцаны, хәылқазхо ианалага, – кәкалк хкып, Анцәа ихәнеишьаз Ахыңшымра хнақәныхәап.

Зегы ааикәшахатхон аиңш, Леон даарыхтыгәлейт. Дрыдныхәалеит, идныхәалеит, нас итәыз амашьына иаргыы дадырkit.

Қафуртак ақны инейт. Уи аҗақхьа ианаангыла, Ахра ус реихәейт:

– Шәара шәыҗнал, сара ахшараиуртақынза сныдгылап, Назирараа аҗныка иоурышьтуазаргыы збап (Назирараа хәа дызҗыз лхәыци лареи рақәын).

– Иоурыштыазар, амашына зеггы шәәкуеит, сара сыз-ланеиуа хәас икашәымцан, уажә иаузбах Ақәантәи Зышқытынза анеира, – имахә инеихыигзеит Тарноу.

– Хәхәәцшып, ахақыымцәа ирхәо саҳап, – ихәеит Ахра.

Ақьафурта афнуцқа асталқәа акгы тацәымызшәа рбеит ианыфнала, аха акәакьахьшәа итацәыз столк пшааны инахатәеит. Афнуцқа тынчразамызт, асталқәа ирыдтәалаз рыбжьқәа рдуны ицәажәон, аныхәәґақәа зкуаз еихагы рыбжьқәа духон, игылон, итәон.

– Нагзара ақәзааит ихьыпшым ххәынтқарра!

– Нагзара ақәзааит ихәуз Ахьыпшымра!

– Нагзара ақәзааит хара хиааира!

– Нагзара рықәзааит хадгьыл чашәқәа!

– Нагзара ақәзааит Ахьыпшымра хзазхазтаз Урыстәыла!

Ана-ара абас абжьқәа рылқьа-рылқьон, атцәақәа ачахсаххәа еинықьқьон. Дара цытрак азцшра рықәшәазаргьы, иґартцаз афатәи арыжәтәи рстол иқәлеит.

– Напы ашәыркы, Ахрагы нас дхәхьзап, Анцәа илқха хәмазааит! – ихәеит қарала иреихабыз Еқәып, акрыфара дналаго.

– Ахра мацк дьнхәцәазшәа збоит. – Шьабәт, ашәахь цшыртас икайтцеит.

Ахра иаара зегьрейха Шьабәт дахыццакуан. Уи еилкаан, Шьарифа арт афымштәи лтагылазаашьа издырамызт. Ахра еиликаауеит хәа дыцшын. Акрыфара ианалага, Анцәа, улыцха хәт, хәа хпыґқәак ааныркылеит. Уи ашьтахь «Ауадхара» ажәгас хәа ирымтагылаз атцәа гәаґақәа ыыла иртәны Еқәып днеизыпшит Шьабәт:

– Иахзаанкыл еихабтас иахьатәи хгәырғьара иазку аныхәәґа!

Ахьыпшымра иазкыз аныхәәґагы интыркәкәаны ижәны инықәдыргьылон аамтазы Ахра даафналеит.

– Агәырғара! Агәырғара! – ихәеит иара, дшаарых-тыгәлазтәкьа.

– Агәырғара атәы нахкылеит, Ахра ухаткы, уара уоуп уажәшътә хаззыпшу, – Шьабат Ахра иатәца афы атәтәара далагеит.

– Афбатәи агәырғара, афбатәи агәырғара! – Ахра иеизеикәкуамызт.

Ишеибакәыз ифеибаргылеит Екәып ида, лапшыла Ахра дышътәауа.

– Шьарифагы ңа длоуит, Шьарифагы ңа длоуит! – Шьабат иеынеигәдыжыланы дигәзит.

Уажәы зегы Шьабат инаихәапшит, аңа дшизыпшыз рдыруан азы. Атәцакәа рыртәра дафын Ахра. Нас атәыцак ихатә иаашътихит.

– Шьабат аңа диоур хәа ирхианы имаз ахыз «Нагзара» сара стәы хамтас ихзитцеит. Уажәы иаргыы аңа диоуит Ахыпшымра анхауз аены, иагыихъзахцап иаб иизбыз ахыыз җыц Хыпшымы!

«Нагзара рыкәзааит Анцәа ихәнеишьаз Ахыпшымреи абри аены ииз ахатарцыс Хыпшымы!» – ибжы ақьафурта амеханакит абырг Екәып Тарнаа. Анапеинкьашътыбжь ақьафурта азал атәнатәит. Тарноу Амзыцба аркәашага ашәа анаацәырига, зегы рнапкәа еинкьо, икәашо иаакәлеит. Шьабат дрыцкәымлеит, имуит, ахылт дзауз дкәашо дықәлар апсуа тасла ипшзам хәа ипхьазаны. Дахыглаз игәы ңыруан, игәы шәахәон акарматцыс аипштәкьа. Гәыла дкәашон ашьабыста шьамхы ртысны.

2009–2010

АХКЭА

Актѣи ахѣта4

Аѡбатѣи ахѣта172

Владимир Константин-ица Басариа

Ацстхәеиқәацәеи ажәәанцлашеи

Ароман

Владимир Константинович Басариа

Черная туча и светлое небо

Роман

На абхазском языке

Аредактор *Арсаул Гамба*

Акорректор *Емма Адлеиба*

Асахьаҭыхәы *Руслан Габлиа*

Компиутерла еиқәлыршәеит *Наала Картозиа*

Аформат 84x108 $\frac{1}{32}$. Атираж 300.

Иқәацә. акь. бҭь. 10,5. Инықә. акь. бҭь. 17,6.

Аҧацаңқа №